ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Orhan DENİZ

TATVAN'IN ŞEHİRSEL FONKSİYONLARI, ETKİ BÖLGESİ VE ŞEHİR İÇİ ARAZİ KULLANILIŞI

DOKTORA TEZİ

Tez Yöneticisi
Doç. Dr. Hakkı YAZICI

ERZURUM - 2002

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı'nın Coğrafya Bilim Dalı'nda jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman/ Jüri
Doç. Dr. Hakkı YAZICI

Jüri
Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Jüri
Doç. Dr. Halil KOCA

Jüri
Doç. Dr. Saliha KODAY

Jüri
Doç. Dr. Abdullah KÖSE

05 ŞUBAT 2002

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir...../...../2002

Doç. Dr. Vahdettin BAŞÇI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZET III
ABSTRACT IV
ÖNSÖZ V
TABLOLAR LİSTESİ VI
ŞEKİLLER LİSTESİ VIII
HARİTALAR LİSTESİ IX
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ X
GİRİŞ 1
1. Konum (Sit ve Sitüasyon) 1
2. Araştırmanın Amacı ve Uygulanan Yöntem 5

I. BÖLÜM
ŞEHRİN KURULUŞ VE GELİŞİMİNE ETKİ EDEN COĞRAFİ ETMENLER

1.1. Doğal Çevre Özellikleri 7
1.1.1. Jeomorfoloji 7
1.1.2. İklim 23
1.1.3. Toprak ve Bitki Örtüsü 32
1.1.4. Hidrografya 34
1.2. Beşeri Çevre Özellikler 52
1.2.1. Yerleşme 52
1.2.1.1. Yerleşmenin Tarihi Gelişimi 52
1.2.1.2. Şehrin Fizyonomisi 60
1.2.2. Nüfus 69
1.2.2.1. Nüfusun Gelişimi ve Kentleşme Hareketleri 69
1.2.2.2. Nüfus Hareketleri 78
1.2.2.2.1. Doğumlar ve Ölümler 78
1.2.2.2.2. Göçler 79
1.2.2.3. Mahalle Nüfus Yoğunlukları ve Dağılışı 84
1.2.2.4. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı 88
1.2.2.5. Aile Nüfus Büyüklükleri 91
1.2.2.6. Nüfusun Kültürel Özellikleri 92

II. BÖLÜM
TATVAN'DA ŞEHİRLEŞME, ŞEHİRSEL FONKSİYONLAR VE FONKSİYONEL ETKİ BÖLGELERİ

2.1. Fonksiyon Kavramı 96
2.2. Tatvan'ın Şehirsel Fonksiyonları 98
2.2.1. Hizmetler Fonksiyonu 100
2.2.1.1. Yönetim Fonksiyonu 101
2.2.1.2. Genel Hizmetler Fonksiyonu 105
2.2.1.3. Sosyo-Kültürel Fonksiyonlar 106
2.2.1.4. Sağlık Fonksiyonu 116
2.2.1.5. Ulaşım Fonksiyonu 123
2.2.1.6. Ticaret Fonksiyonu 151

2.2.1.7. Turizm Fonksiyonu ...160
2.2.1.8. Diğerleri ...172
2.2.2. Sanayi Fonksiyonu ...173
2.2.2.1. Atölye Tipi Sanayi ...176
2.2.2.2. Modern Sanayi ...178
2.2.3. Tarım Fonksiyonu ...182
2.3. Tatvan Şehrinin Etki Bölgesi ...190
2.4. Tatvan'ın Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri ...198

III. BÖLÜM
TATVAN'DA ŞEHİR İÇİ ARAZİ KULLANILIŞI

3. Tatvan'da Şehir İçi Arazi Kullanılışı ...201
3.1. İş ve Ticaret Fonksiyon Sahaları ...202
3.2. Sanayi Fonksiyon Sahaları ...205
3.3. Resmi Fonksiyon Alanları ...206
3.4. İkâmetgâh Alanları ...208
3.5. Ulaşım Fonksiyon Alanları ...214
3.6. Parklar ve Yeşil Alanlar ...215
3.7. Diğer Kullanılış Alanları ...216

IV. BÖLÜM
KENTSEL ALT YAPI VE SORUNLARI

4.1. Su ...218
4.2. Elektrik ...218
4.3. Kanalizasyon ...219
4.4. Temizlik ...221
4.5. İletişim ...222
4.6. Ulaşım ...222
...223

ŞEHRİN TEMEL SORUNLARI, BAŞLICA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE SONUÇ:

YARARLANILAN KAYNAKLAR ...231
ÖZGEÇMİŞ ...240

ÖZET

DOKTORA TEZİ
TATVAN'IN ŞEHİRSEL FONKSİYONLARI,
ETKİ BÖLGESİ VE ŞEHİR İÇİ ARAZİ KULLANILIŞI
Orhan DENİZ
Danışman:Doç. Dr. Hakkı YAZICI
2002 – SAYFA: 240
Jüri: 1. Doç. Dr. Hakkı YAZICI
2. Prof. Dr. Hayati DOĞANAY
3. Doç. Dr. Halil KOCA
4. Doç. Dr. Abdullah KÖSE
5. Doç. Dr. Saliha KODAY

Tatvan kenti, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Van Bölümü'nde ve Van Gölü'nün güneybatı kıyısında yer alır. Şehir, hilâl şeklindeki Tatvan koyunun kenarında, 1650 – 1780 metreler arasındaki hafif eğimli bir kıyı düzlüğü üzerine kurulmuştur.

Karasal iklim özelliklerine sahip bir bölge içerisinde yer almasına rağmen, Van Gölü kıyıları, Van Gölü'nün sıcaklıkları üzerindeki tesiri nedeniyle çevresine oranla daha ılıman bir iklime sahiptir. Tatvan şehrinde yıllık sıcaklık ortalaması 8.7 °C, yıllık ortalama yağış miktarı ise 850 mm.dir.

Tatvan'ın yerleşme tarihi M.Ö. 900 yıllarına kadar uzanır. Feribot iskelesinin arkasındaki tepede bulunan tarihi belgeler, burasının Urartular zamanından beri kullanıldığını göstermektedir. Ancak günümüzde şehir merkezinde, şehrin tarihine ışık tutabilecek herhangi bir tarihi eser veya sit alanı bulunmamaktadır. Bu durumda Tatvan'ın sürekli istilâlara uğramasının etkisi büyüktür.

1930'lara kadar yaklaşık 300 civarında bir nüfus barındıran Tatvan, 1997 yılında sahip olduğu 65.900 nüfusla Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük ilçe merkezi haline gelmiştir. Hızlı nüfus artışı, şehirde bir takım şehirsel fonksiyonların oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Bu fonksiyonlar içerisinde ulaşım, ticaret ve yönetim, diğerlerine oranla daha fazla gelişmiştir.

Birtakım şehirsel fonksiyonların yanı sıra, ulaşım bakımından şehrin elverişli bir konumda yer alması, kendisine merkeziyet gücü kazandırmıştır. Bu nedenle de bugün Tatvan, pek çok şehri ulaşım, ticaret, sağlık ve yönetim bakımından kendisine bağlamıştır.

Şehir içinde arazi kullanımı bakımından birinci sırayı konut, ikinci sırayı ulaşım, üçüncü sırayı ise yönetim fonksiyon sahaları alır. En az yer işgal eden fonksiyon alanları ise park ve yeşil alanlardır.

Genel olarak düzgün cadde ve sokakların bulunduğu Tatvan kentinde, binalar çoğunlukla 2 – 3 katlıdır. Ancak son yıllarda çok katlı binaların yapımına da hız verildiği görülmektedir.

Tatvan şehrinde doğal ve beşeri nedenlerden kaynaklanan pek çok sorun bulunur. Doğal nedenlerden kaynaklanan sorunların başında Van Gölü'nde meydana gelen su seviye değişmeleri, beşeri nedenlerden kaynaklanan sorunların başında ise, hızlı nüfus artışına bağlı olarak, işsizlik, konut yetersizliği ve yetersiz şehirsel altyapı hizmetleri gelir.

Şehirde düzenli ve dengeli bir büyümenin sağlanması için öncelikle şehirsel alt yapı ile ilgili sorunların çözülmesi ve üretime dayalı yeni istihdam alanlarının oluşturulması gerekir.

ABSTRACT

Ph. D. THESIS
URBAN FUNCTIONS, INFLUENCE AREA AND LAND USE OF TATVAN
Orhan DENİZ
Supervisor: Asc.Prof. Hakkı YAZICI
2002 – PAGE: 240
Jury: 1. Asc.Prof. Hakkı YAZICI
2. Prof. Dr. Hayati DOĞANAY
3. Asc.Prof. Halil KOCA
4. Asc.Prof. Abdullah KÖSE
5. Asc.Prof. Saliha KODAY

The city of Tatvan is situated in the Eastern Anatolian Reğion's Van portion near the coasts of Van Lake. The urban is located on a slighly steeped coastal plain ranying 1650-1780 meters.

Although Tatvan is situated in a region in which continental climate is prevailing,it shows the characteristics of the moderate climate due to the effects of reppressive ecological cycles of the lake over the temperature (bloking the extreme weather conditions) The average annual temperature is 8.7 °C, the average annual rainfal is 850 mm.

The history of the first setted communities in Tatvan dates back to 900 B.C. The historical documents found on the hill behind the ferri harbour suggest that the town has been a prominent settlement since the time of Urartians.But the city possesses no historical evidence to day to shed light on the antiquity due to the fact that invasions played on active role in destroying and looting the historcal treasure.

İn 1930 the town had a population of about 300; in 1997 it has become the most crowded town of EastAnatolia,with a population of 65000.The growth of the population in the city paved the way for functions of urban development. Among those functions transportation, trade and menagement are the most developed ones.

The fact that Tatvan is situated on a feasible spot for transporting fascilities in addition to the other urban function,shows us that tje city has got a power of centrality. For this reason the city is in a position for the attachment of various function like transportation, trade, health and governing in the other towns or cities neighbouring around it

The disposiotion of the land in the town has been distributed respectively as thus: housing, transportation and govermental function fields;The fields which are the least occupied are park and groover.

The city of Tatvan, in which there are usually a regular cirrculation of streets and rood, is showing a characteristics of 2-3 stored-houses of a settlement. However there has been a tendency in recent year to build up much higher buildings in the city.

In Tatvan many problem are still prevailing due to naturel and socialogical factors.The major problem related to the nature is the changes in the level of the water in Van Lake and the problem related to the socialogical factor is the unemployment, lack of housing and infrastracture

In order to bring a sustainable growht to the city the problem of in frastructure shoult be resolved. It would also be of greater prominence to create new employment facilities based on the pruduction of the new sources in the area

ÖNSÖZ

Tarihi devirler boyunca insan topluluklarının en önemli etkileşim merkezi olarak ön plana çıkan şehirler, çeşitli bilim dallarının yanı sıra beşeri coğrafyanın da bir araştırma konusunu oluşturur. İnsanın, yeryüzünde yaptığı en büyük yüzey şekli değişikliklerinden birisi de şehirlerdir. Özellikle 1950'lerden sonra bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaşanan hızlı kentleşmeyle birlikte, bir tarafta mevcut şehirlerimiz daha da kalabalıklaşırken, diğer tarafta bazı elverişli mevkide yer alan köylerimiz büyüyerek kent durumuna gelmiştir. Ülkemizde kentleşme ve kent sayısındaki artışa bağlı olarak bu alandaki araştırmalar da çoğalmaya başlamıştır.

Bu çalışmada, 1930'lara kadar küçük bir köy yerleşmesi iken, kısa bir süre içinde Doğu Anadolu'nun en büyük ilçe merkezi haline gelen Tatvan kenti "Şehir Coğrafyası" açısından incelenmiştir. Araştırmada, Tatvan kentinin kuruluş ve gelişimi, şehirsel fonksiyonları, etki bölgesi ve şehir içi arazi kullanılışıyla birlikte, mevcut sorunlarının tespiti ve onların çözümüne yönelik bazı önerilerde bulunulmuştur.

Bu araştırma; derlenen veriler ve varılan bilimsel sonuçlar özellikle yerel yöneticiler tarafından dikkate alındığı taktirde gerçek amacına ulaşmış olacaktır.

Doktora tezi olarak hazırladığım bu çalışmanın her aşamasında farklı oranlarda yardımlarını gördüğüm ve bu nedenle teşekkür etmek istediğim kimseler bulunmaktadır. Özellikle tez konusunun seçilmesi, çalışmanın yönlendirilmesi ve yazılan metinlerin düzeltilmesi hususunda yaptığı katkılardan dolayı danışman hocam Doç. Dr. Hakkı YAZICI'ya şükranlarımı sunuyorum.

Çalışmanın düzeltilmesine yaptığı katkıdan dolayı Doç. Dr. İbrahim GÜNER'e ve Prof. Dr. Ali Fuat DOĞU'ya, sonsuz teşekkürlerimi iletiyorum. Ayrıca çalışmanın çeşitli aşamalarında değerli fikirlerinden yararlandığım Prof. Dr. Hayati DOĞANAY'a, Doç. Dr. Halil KOCA'ya, Doç. Dr. İhsan BULUT'a, Prof. Dr. Galip Alibalaoğlu KERİMOV'a ve Yrd. Doç. Dr. Ökkeş KESİCİ'ye yaptığı katkılardan dolayı kendilerine teşekkür ediyorum.

Tatvan'da veri toplama ve diğer kent içi çalışmalarım esnasında büyük yardım ve desteklerini gördüğüm, başta Halk Eğitim Müdürü Abdulcabbar AYBAY olmak üzere, Tatvan Belediye Başkanı Mustafa KARA'ya, İmar Müdürü Ecvet BAYSAL'a, Cahit KARA'ya, Faruk BİLDİRİCİ'ye, Tatvan Meslek Yüksek Okulu'ndan Mehmet DEMİRTAŞ'a ve Samet MALTAŞ ile birlikte Tatvan Kaymakamlığına ve diğer tüm emeği geçenlere teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezimin bilgisayar düzeltmeleri, şekil ve fotoğrafların metin içine yerleştirilmesi hususunda bana titizlikle yardımcı olan arkadaşlarımdan Mehmet Zeydin YILDIZ'a, Hüseyin SARAÇOĞLU'na ve Numan BİLDİRİCİ'ye burada ayrıca teşekkür ediyorum.

Arş. Gör. Orhan DENİZ
Ocak 2002, ERZURUM

TABLOLAR LİSTESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

Sayfa No:

Tablo 1.1. Çeşitli Tarihlerde Van Gölü Çevresinde Meydana Gelen Depremler....17
Tablo 1.2. Tatvan'da Aylık Ortalama, Ortalama Yüksek ve Ortalama Düşük Sıcaklık İle Rasat Periyodu İçinde Gözlenen En Yüksek ve En Düşük Sıcaklı Yıl İçindeki Durumları (1958 1990)....25
Tablo 1.3. Tatvan'da Ortalama Donlu ve Güneşli Gün Sayıları ile Günlük Ortalama Güneşlenme Sürelerinin Aylara Dağılışı (1958-1990)....26
Tablo 1.4. Tatvan'da Yıllık Rüzgar Esme Sayıları ve Frekansları (1958 – 1990)....28
Tablo 1.5. Tatvan ve Bazı Komşu İstasyonlarda Ortalama Yağış Miktarının Aylara Dağılışı (mm) (1958-1990)....30
Tablo 1.6. Tatvan'da Ortalama Yağışın Mevsimlere Dağılışı (1963-1997)....30
Tablo 1.7. Van Gölünde Yıllara Göre En Yüksek ve En Düşük Su Seviyelerinin Görüldüğü Tarihler....39
Tablo 1.8. Van Gölü'nde Aylık Ortalama Seviye Değişimlerinin Yıl İçerisindeki Gidişi (1944–1996)....41
Tablo 1.9. Van Gölü'nde Yıllara Göre En Yüksek ve En Düşük Su Seviyeleri İle Van'da Yağış ve Buharlaşmanın Uzun Yıllık Gidişatı (1944 – 2000)....42
Tablo.1.10. Van Gölü'nün Su Seviyesinde Meydana Gelen Uzun Süreli Değişimlere Dair Gözlemler (1716-2000)....47
Tablo 1.11. Tatvan'da Konutlar ve Mahallelere Dağılışı (2000)....67
Tablo 1.12. Sayım Yıllarına Göre Tatvan Kentinin Nüfus Gelişimi (1935 – 1997)....70
Tablo 1.13. Tatvan'da Kent ve Kır Nüfusun Gelişimi (1935 – 1997)....73
Tablo 1.14. Tatvan ve Bitlis'te Kentsel ve Kırsal Nüfus Gelişimi (1935 – 1997)....75
Tablo 1.15. Tatvan'a Yapılan Göçlerin Menşei ile Tatvan'dan Dışarıya Göç Edilen Yerler ve Nüfus Miktarları (1980 – 2000)....81
Tablo 1.16. Tatvan'a ve Tatvan'dan Dışarıya Yapılan Göçlerin Mahallelere Göre Dağılışı....82
Tablo 1.17. Tatvan'da Mahalle Yüzölçümleri ve Nüfus Yoğunlukları (2000)....85
Tablo 1.18. Tatvan'da Sayım Dönemlerine Göre Nüfusun Cinsiyet Durumu (1935 – 1997)....89
Tablo 1.19. Tatvan Şehrinde Kadın ve Erkek Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Dağılışı (1999)....90
Tablo 1.20. Tatvan Şehrinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Dağılışı (1999)....91
Tablo 1.21. Tatvan'da Nüfusun Eğitim Durumu (1999)....93

İKİNCİ BÖLÜM

Tablo 2.1. Tatvan Şehrinde Çalışan Nüfusun Fonksiyon Alanlarına Göre Dağılışı (2000)....99
Tablo 2.2. Tatvan Şehrinde Hizmetler Fonksiyonu ve Çalışanların Bu Fonksiyonlara Dağılışı (2000)....100
Tablo 2.3. Tatvan Şehrinde Bulunan ve Yönetim Hizmeti Sunan Kuruluşlar ile Bu Kuruluşlarda Çalışanların Sayıları (2001)....103
Tablo 2.4. Tatvan Yönetim Bölgesi Nüfusunun Sayım Yıllarına Göre Durumu....104
Tablo 2.5. Tatvan Şehrinde Genel Hizmetler Fonksiyonu İle İlgili İşyerleri ve Çalışanların Sayısı (2000)....105
Tablo 2.6. Tatvan Şehrindeki Kültür Fonksiyonu İle İlgili Kuruluşlar ve Çalışan Sayısı (2001)....107
Tablo 2.7. Tatvan'da Okullara Göre Öğrenci Öğretmen ve Dersliklerin Dağılımı (2001)....108
Tablo 2.8. Tatvan'da Cinsiyetlerine Göre Öğrencilerin Okullara Dağılımı (2000 – 2001)....110

Tablo 2.9 Tatvan Halk Eğitim Merkezinin Açtığı Kurslar ve Katılım (2000 – 2001).....112
Tablo 2.10. Tatvan Şehrindeki Sağlık Kuruluşları ve Çalışanların Dağılışı (2000).....117
Tablo 2.11. Tatvan Şehrindeki Hastanelerde Yatan Hastaların Geldiği Yerleşmeler (1 Temmuz 2000 – 30 Haziran 2001 arasındaki bir yıllık süre).....119
Tablo 2.12. Tatvan'da Ulaşım Fonksiyon Alanları ve Bu Alanında Çalışan Nüfus Miktarı.(2000).....124
Tablo 2.13. Tatvan Şehrinden Geçen Araçların Yıllık Ortalama Günlük Trafik Hacmi (1999).....129
Tablo 2.14. Tatvan Belediyesi Şehirlerarası Otobüs Terminalinin Günlük Ortalama Trafik Hacmi (2000).....130
Tablo 2.15. Yıllara Göre Feribotlarla Tatvan – Van Arasında Yük ve Yolcu Taşımacılığının Gidişatı (1971 – 2000).....143
Tablo 2.15. Yıllara Göre Van Gölü Feribot İşletmesinde Çalışan Personel Sayısı (1982/2000).....145
Tablo 2.17. 1968 yılında Tatvan'da Bulunan Ticari İşyerlerinin Türlerine Göre Dağılımı.....153
Tablo 2.18. Tatvan Şehrindeki Ticari İşyerleri ve Çalışan Sayıları (2000).....156
Tablo 2.19. Tatvan'da Ortalama Sıcaklık, Ortalama Güneşlenme Süresi, Karla Örtülü Gün ve En Yüksek Kar Kalınlıklarının Aylara Göre Durumu (1958 – 1990).....165
Tablo 2.20. Tatvan Şehrindeki Konaklama Tesisleri ve Kapasiteleri (2001).....170
Tablo 2.21. Tatvan Şehrinde Sanayi İşyerlerinin Türlerine Göre Dağılımı (2000).....173
Tablo 2.22. Tatvan'da KOBİ Kredisi Alan İşletmelerin Yıllara Göre Durumu (1990-2000)...175
Tablo 2.23. Tatvan Şehrinde Büyükbaş Hayvan Varlığının Mahallelere Dağılışı (2001).....184
Tablo 2.24. Tatvan İlçesinde Yetiştirilen Tarım Ürünleri ve Ekim Alanları (1999).....185
Tablo 2.25. Tatvan İlçe Sınırları İçinde Tarım ve Hayvancılık Amaçlı Kullanılan Genel Arazi Varlığı (Dekar) (2001).....187
Tablo 2.26. Tatvan İlçe Sınırları İçine Yerleştirilen Arıcılar ve Geldikleri Yerlere Göre Dağılımı (2000).....188
Tablo 2.27. Tatvan ile Çevresindeki Yerleşmeler Arasında Gerçekleşen Sefer ve Araç Sayıları (2001).....192
Tablo 2.28. Tatvan'a Günlük Olarak Çevre Köylerden Yapılan Düzenli Seferler (2001).....193
Tablo 2.29. Tatvan Şehrindeki Hastanelerde Yatan Hastaların Geldikleri Yerleşmelere Göre Dağılışları (1 Temmuz 2000 – 30 Haziran 2001 arasındaki bir yıllık süre)...195

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 3.1. Tatvan Şehrinde Bulunan Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Mahallelere Göre Dağılımı.(2001).....207
Tablo 3.2. Tatvan Şehrinde İkametgaha Ayrılan Konutların Mahallelere Dağılışı (2000).....210

ŞEKİLLER LİSTESİ

BİRİNCİ BÖLÜM ..Sayfa No:

Şekil. 1.1. Tatvan Şehri Çevresinde Doğal Çevre Ekonomik Faaliyet İlişki Kesiti.....11
Şekil.1.2. Tatvan'da Aylık Ortalama,Ortalama Yüksek ,Ortalama Düşük En Yüksek ve En Düşük Sıcaklıkların Rasat Periyodu İçindeki Durumu (1958-1990).....26
Şekil.1.3. Tatvan'da Ortalama Donlu ve Güneşli Gün Sayıları İle Günlük Ortalama Güneşlenme Sürelerinin Aylara Dağılışı (1958-1990).....27
Şekil 1.4. Tatvan'da Yıllık Rüzgar Esme Sayıları ve Frekanslarını Dağılımı.....29
Şekil.1.5. Tatvan'da Belli Tarihlerde Güneşin Ufuk Üzerindeki Maksimum Yükselişi.....29
Şekil. 1.6. Tatvan 'da Ortalama Yağışın Aylara Dağılışı (mm) (1958-1990).....30
Şekil. 1.7. Tatvan'da Ortalama Yağışın Mevsimlere Dağılışı (1963-1997).....31
Şekil.1.8. Van Gölü Su Seviyesinin Maksimum ve Minimuma Eriştiği Zamanların Frekansı (1944-2000).....40
Şekil 1.9. Van Gölü'nde Aylık Ortalama Seviye Değişimlerinin Yıl İçerisindeki Gidişi (1944–1996).....41
Şekil 1.10. Van Gölü'nde Yağış, Buharlaşma ve Seviye değişmelerinin Rasat Periyodu İçerisindeki Gidişatı.....43
Şekil 1.11. Van Gölü'nde Uzun Yıllık Seviye Değişimleri (1944- 2000).....45
Şekil 1.12. Sayım yıllarına göre Tatvan Kentinin Nüfus Gelişimi (1935-1997).....71
Şekil. 1.13. Tatvan'da Kent ve Kır Nüfus Gelişimi (1935-1997).....74
Şekil. 1.14. Tatvan ve Bitlis'te Kentsel Nüfus Gelişimi (1935-1997).....75
Şekil. 1.15. Tatvan ve Bitlis'te Kırsal Nüfus Gelişimi (1935-1997).....75
Şekil 1.16. Tatvan Şehrinin Dar Aralıklı Nüfus Piramidi.....90
Şekil 1.17: Tatvan'da Bir Öğrenim Kurumundan Mezun Olan Kadınlar.....93
Şekil 1.18. Tatvan'da Bir Öğretim Kurumundan Mezun Olan Erkekler 93

İKİNCİ BÖLÜM

Şekil 2.1. Tatvan Şehrinde Çalışan Nüfusun Fonksiyon Alanlarına Göre Dağılışı (2000).....99
Şekil 2.2. Tatvan Şehrinde Hizmetler Fonksiyonu ve Çalışanların Bu Fonksiyonlara Dağılışı (2000).....101
Şekil 2.3. Tatvan Yönetim Bölgesi Nüfusunun Sayım Yıllarına Göre Durumu.....104
Şekil 2.4: Yıllara Göre Van Gölü'nde Feribotlarla Taşınan Yük Miktarı (1971 – 2000).....144
Şekil 2.5: Yıllara Göre Van Gölü'nde Feribotlarla Taşınan Yolcu Sayıları (1971 – 2000).....144
Şekil 2.6. Tatvan'da KOBİ Kredisi Alan İşletmelerin Yıllara Göre Durumu (1990-2000).....175

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa No:

BİRİNCİ BÖLÜM

Harita 1.1. Tatvan Şehrinin Konum Haritası....1
Harita 1.2. Tatvan Şehri ve Yakın Çevresinin Topografya Haritası....3
Harita 1. 3. Tatvan Şehri Yakın Çevresinin Jeoloji Haritası....8
Harita 1.4. Tatvan Şehri ve Yakın Çevresinin Eğim Haritası....14
Harita 1.5. Van Bölgesinde Urartu Yerleşmeleri (Burney'den alınmıştır)....55
Harita 1.6. 1935 Yılında Tuğ'da Kurulması Planlanan Tatvan Kasabasının İmar Planı....62
Harita 1.7. Tatvan Şehrinin Yatay Gelişimi....63
Harita 1.8. Tatvan'da Kentsel Toprakların Mahallelere Bölünüşü....64
Harita 1.9. Tatvan Şehrinde Mahalle Nüfus Yoğunlukları....87

İKİNCİ BÖLÜM

Harita 2.1. Van Gölü'nde Ulaşım Güzergâhları....133
Harita 2.2. Tatvan'da Şehir İçi Belediye Otobüsü ve Dolmuş Hatları....148
Harita 2.3. Projesi Hazırlanan Tatvan Havaalanı, Kayak Merkezi ve Şehrin Konumu....166
Harita 2.4. Tatvan İlçe Sınırları Dışında Gelen Arıcıların Yerleştirildiği Alanların Dağılışı....189
Harita 2.5. Tatvan Şehrinin Etki Bölgesi....197

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Harita 3.1. Tatvan'ın 1980 Yılına Ait Kent İçi Arazi Kullanımı....202
Harita 3.2. Tatvan'da Kent İçi Arazi Kullanımı....204

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Sayfa No:

BİRİNCİ BÖLÜM

Foto 1.1. Nemrut Yanardağı'nın 1441 Yılında Yeniden Faaliyete Geçmesi ile Dağın Kuzey Yamacında Bir Hat Boyunca Lav Çıkışının Oluşturduğu Yeryüzü Şekilleri..11
Foto. 1.2. Nemrut Dağı Kaldera Tabanında Oluşan Ilık Göl'den Bir Görüntü.....18
Foto 1.3. Tatvan Koyu'ndaki İnce Kaya Kalderası'nın Havadan Görünüşü (H. Saraçoğlu).....19
Foto 1.4. İncekaya Kalderası'nın 1984 Yılında Çekilmiş Hava Fotoğrafı.....19
Foto 1.5. Nemrut'un Develeri Olarak da Bilinen Şehrin Kuzeyindeki Dikili Kayalar.....20
Foto 1.6. Çimento Hammaddesi Olarak Kullanılan İncekaya Volkanizması'na Ait Bir Cüruf Deposu.....23
Foto 1.7. Nemrut Kalderası'nın Batısına Yerleşen Büyük Gölü'nün Güneyden Görünüşü.....35
Foto 1.8. Feribot İskelesinin 1994 Yılında Yükselen Sular Altında Kalmış Hali.....49
Foto 1.9. Feribot İskelesinin 1995 Yılında Yükseltilmiş Hali.....49
Foto 1.10. Feribot İskelesi ve İşletmeye Ait İdari Binaların **1994** Yılındaki Hali.....50
Foto 1.11. Feribot İskelesi ve İşletmeye Ait İdari Binaların **2001** Yılındaki Hali.....50
Foto 1.13. Kanuni 'nin Irak Seferine Katılan Nasuhu's-Silahi (Matrakçı)'nin 1535 Tarihinde Tatvan'la İlgili Çizdiği Figür.....56
Foto 1.12. 1994 Yılında Van Gölü Suları Altında Kalan Şehrin Atıksu Arıtma Tesisi ve Geri Planda Şehir Stadı Görülmektedir.....51

İKİNCİ BÖLÜM

Foto 2.1. Tatvan'ın Karşıyaka Mahallesinde Yer Alan Endüstri Meslek Lisesi.....111
Foto 2.2. Tatvan DDY İstasyonunun Doğusundaki Şehir Stadı 114
Foto 2.3. Tatvan Doğu Anadolu Fuarı'ndan Bir Görüntü.....116
Foto 2.4. Nemrut Dağında Her Yıl Haziran Ayında Yapılan Yayla Şenliklerinden Bir Görüntü.....116
Foto 2.5. Şehir ile Birlikte Çevresindeki Yerleşmelere Sağlık Hizmeti Veren Devlet Hastanesi.....118
Foto 2.6. Şehrin Sahil Kesimine Boşaltılan ve Halk Sağlığı Açısından Ciddi Bir Sorun Oluşturan Kanalizasyon Atıkları.....121
Foto 2.7. Çağlayan Mahallesinin Doğusunda 1998 Yılına Kadar Kullanılan ve Gölün Kirlenmesine Neden Olan Çöp Depolama Alanı.....122
Foto 2.8. Tatvan Şehirlerarası Otobüs Terminali.....130
Foto 2.9. Türkiye–İran Demiryolu Hattının Doğu Anadolu'daki En Önemli İstasyonlarından Birisi Olan Tatvan İstasyonu.....136
Foto 2.10. Van Gölü Suları İçinde Kalan Tuğ İskelesine Ait Yakıt Tankları.....139
Foto 2.11. 1971 Yılına Kadar Kullanılan Tuğ İskelesi. İskelenin Yeniden Hizmete Açılması İçin 2001 Yılından İtibaren Çalışmalar Yeniden Başlatılmıştır.....139
Foto 2.12. Tatvan Feribot İskelesi ve Tatvan – Van Arasında Vagon Taşıyan Feribotlar.....142
Foto 2.13. Göl Seviye Yükselmesine Bağlı Olarak 1994 Yılında Su Altında Kalan Demiryolu ve İdari Binalar.....146
Foto 2.14. Şehri Kuzey – Güney İstikametinde Kat eden Cumhuriyet Caddesi.....149
Foto 2.15. Tatvan Doğu Anadolu Fuarı'ndan Bir Görüntü 159
Foto 2.16. Nemrut Dağı'nda Yayla Şenlikleri.....163
Foto 2.17. Nemrut'un Develeri Olarak Bilinen Dikili Kayalar.....164
Foto 2.18. Kültür Mahallesindeki Brikethanelerden Bir Görünüş.....176
Foto 2.19. Şehirde Kurulan İlk Fabrikalardan Birisi Olan Tatvan Yem Fabrikası.....179
Foto 2.20. Tatvan Lastik Fabrikasının İçinden Bir Görünüşü.....180
Foto 2.21. Tatvan Et Kombinasından Bir Görünüş.....181

Foto 2.22. İlçe Tarım Müdürlüğünün Beştaş Köyü'nde Kurduğu Seralardan Bir Görünüş.....186

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Foto 3.1 Şehrin Yoğun Konut Alanından Genel Bir Görüntü.....209
Foto 3.2. Düzenli Cadde ve Sokaklara Sahip olan Şehrin Güneyinde Evler Cadde ve Sokakların Kenarlarına Sıra Halinde Dizilmişlerdir.....211
Foto 3.3. Karşıyaka Mahallesi'nden Bir Görüntü 213
Foto 3.4. Yazın Şehir Halkının En Çok Kullandığı Sahildeki İşletme Parkı'ndan Bir Görüntü.....215
Foto 3.5. İşletme Mahallesi'nin Sahil Kısmında Oluşturulan Yeşil Alandan Bir Görüntü.....217

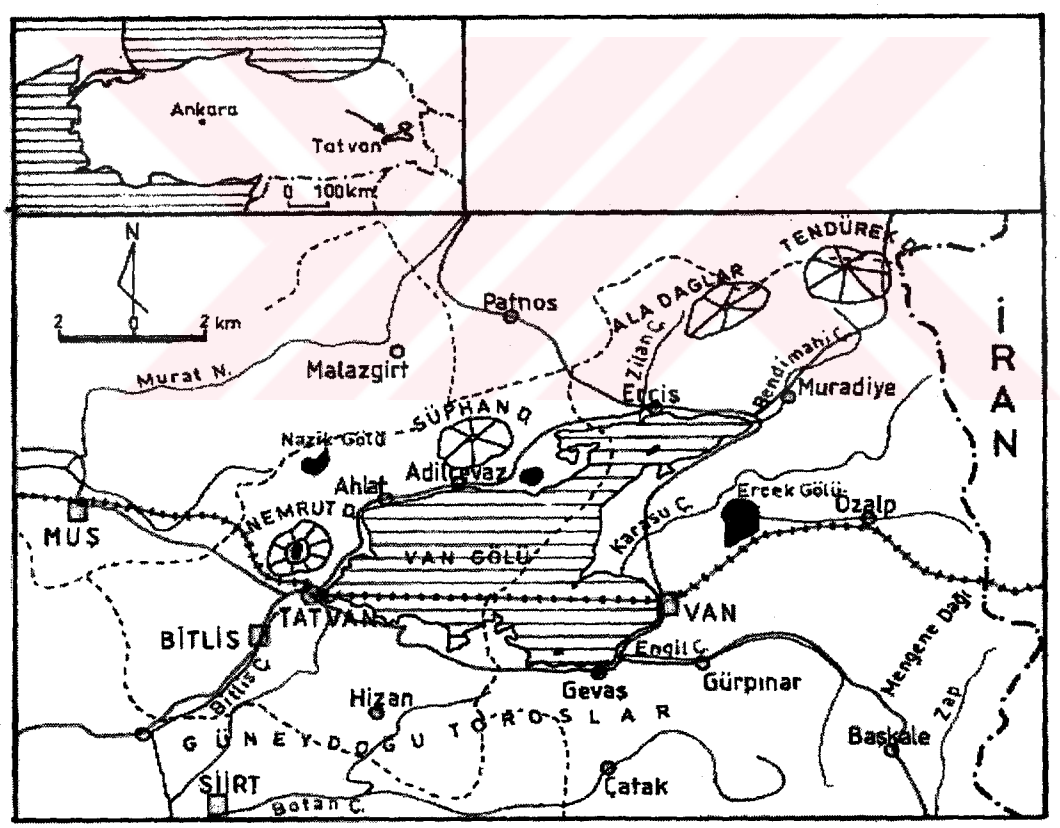
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Foto 4.1. Öğretmenevi'nin Güneyinde Kanalizasyon Şebekesinin Çalışmaz Hale Gelmesi Nedeniyle Sahildeki İstinat Duvarının Arkasına Boşaltılan Şehrin Atıksularından Bir Görüntü.....220
Foto 4.2. Van Gölü'nün Su Seviyesinin Yükselmesi Sonucu 1994 Yılında Su İçinde Kalan Van Gölü İşletmesi'ne Ait Tesisler ve Lojmanlar.....220

GİRİŞ

1. Konum (Sit ve Sitüasyon):

Araştırma sahası olarak seçtiğimiz Tatvan şehri, Doğu Anadolu Bölgesi'nin güney kısmında yer alan ve Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü'nün (3574 km²) kıyısında bulunmaktadır. Şehir, Van Gölü'nün güney batısında Tatvan'ın kendi adıyla anılan koyun kenarına hilâl şeklinde yayılmıştır. Şehrin böyle bir yayılış göstermesinde kıyı şeridinin uzanış şekli kadar, kıyı gerisindeki topografyanın da etkili olduğu söylenebilir. Morfolojik birim olarak Tatvan'ın kuzeyinde Türkiye'nin en önemli sönmüş yanardağlarından biri olan Nemrut Dağı (2935 m.), batısında Rahva Düzlüğü, güneyinde Güneydoğu Torosların uzantısı şeklindeki Kavuşşahap Dağları (2658m), doğusunda ise Van Gölü bulunmaktadır (1649 m.) (Harita 1.1.).

Harita. 1.1. Tatvan Şehrinin Konum Haritası.

Kuzey, güney ve batıda küçük ancak eğim değerleri yüksek olan tepe ve sırtlar tarafından göl kıyısına sıkıştırılan şehir, yaklaşık 1650-1780 metreler arasında, hafif eğimli bir kıyı düzlüğü üzerine kurulmuştur (Harita 1.2).

İdarî olarak Bitlis'in Van Gölü kıyısındaki üç ilçesinden biri olan Tatvan'ın güneyinde Hizan, kuzeyinde Ahlat, doğusunda Van'ın Gevaş ilçesi, batısında ise Bitlis ve Güroymak bulunmaktadır. Tatvan, Bitlis'e 26, Ahlat'a 46, Van'a 146, Muş'a ise 80 km. lik mesafede yer alır.

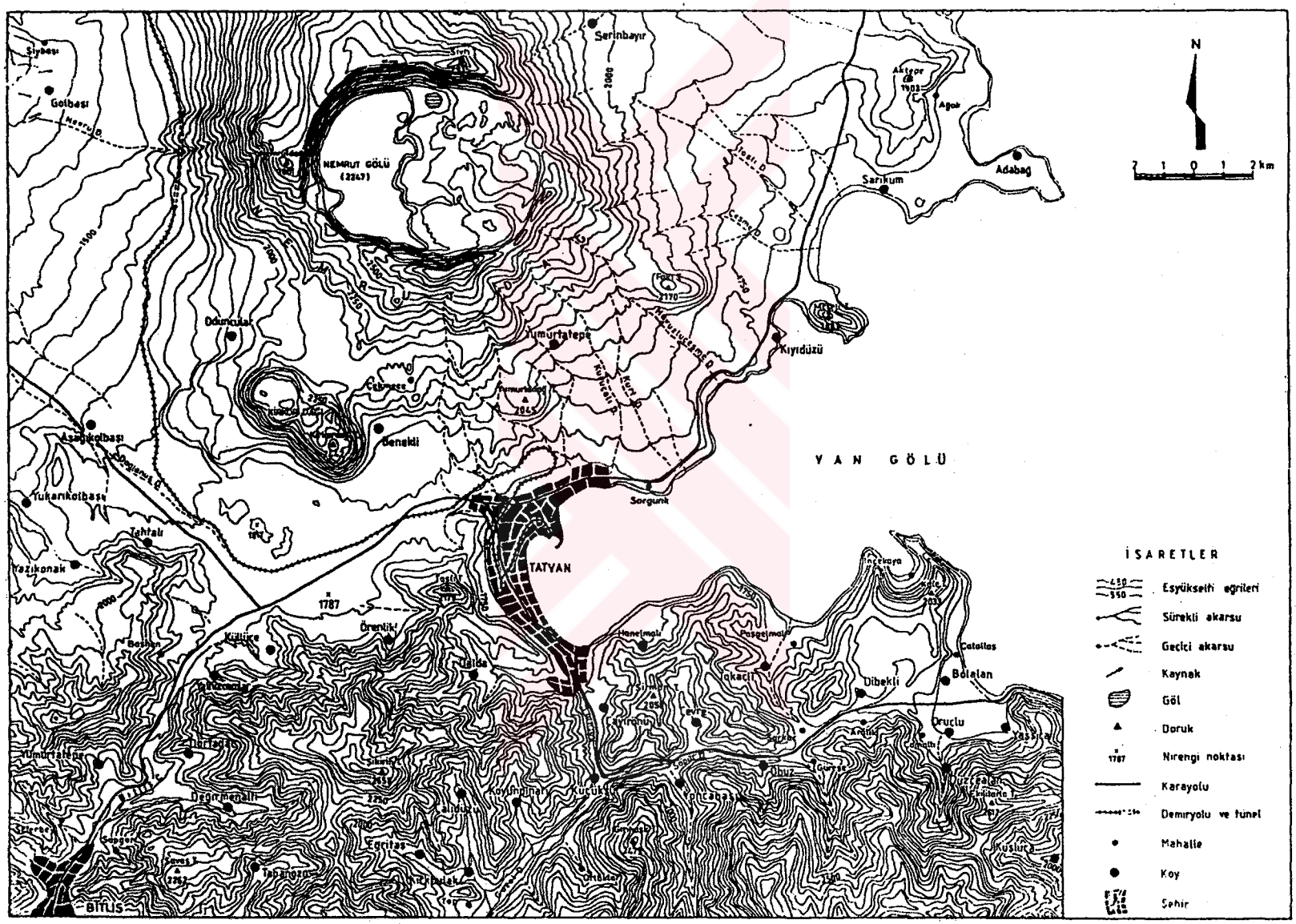
Van Gölü kapalı havzası (16.000 km²) içerisinde yer alan Tatvan, Van Gölü çevresindeki yerleşmelerin olduğu kadar bölge ulaşım sistemi içerisindeki kara ve demiryollarının da kavşağında bulunmaktadır. Ülkemizin genelinde olduğu gibi Doğu Anadolu Bölgesi'nde de ana yollar genellikle D-B doğrultulu depresyonları takip etmektedir. Doğu Anadolu'daki bu depresyonlardan kuzeydeki Karasu-Aras, güneydeki ise Murat-Van depresyonu ismini alır[1]. İklimin çevreye göre nispeten sıcak olduğu ve tarıma uygun toprakların bulunduğu bu depresyonlar, bölge içerisinde nüfus ve yerleşmelerin de yoğunlaştığı alanları oluşturmaktadır[2]. Tatvan bulunduğu konum itibariyle de tabii yolların kavşağında yer almaktadır. Van Gölü'nün güneyini dolaşarak Van ve Hakkari'ye, Ahlat,Erciş ve Doğubeyazıt üzerinden İran içlerine, Muş, Bingöl üzerinden İç Anadolu'ya ve Bitlis Baykan üzerinden Diyarbakır Havzası'na açılan yollar Tatvan'da düğümlenmektedir. Tatvan aynı zamanda Malatya-Elazığ-Muş üzerinden gelip, Van ve İran'a uzanan demiryolunun da en önemli duraklarından birisidir. Bu güzergahın Tatvan-Van arasındaki kısmı, feribotlarla Van Gölü üzerinden sağlanmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'ne, denizden uzaklık ve ortalama yükseltinin fazlalığı nedeniyle yıllık sıcaklık farkının fazlalığı şeklinde kendini gösteren karasal bir iklim hakimdir. Ancak Van Gölü çevresi, gölün aşırı ısınma ve soğuma üzerindeki baskılayıcı (aşırı ısınma ve aşırı soğumayı önleyici) tesiri nedeniyle daha ılıman bir iklime sahiptir. Konumu gereği Tatvan, Van Gölü Havzası içerisinde en fazla (850.3mm.) yağış alan yerleşmedir. Bu durum, Tatvan'ın bölgeye yağış getiren hava kütlelerinin koridoru üzerinde yer almasıyla alakalıdır. Tatvan çevresinin yüksek ve dağlık olması, karın uzun süre (108 gün) yerde kalmasına ve dolayısıyla da yetişme devresinin kısalmasına neden olmaktadır. Bu durum, özellikle bölgedeki kırsal yerleşmelerin temel ekonomik faaliyetleri (Hayvancılık ve tarım) üzerinde kendisini göstermektedir.

---

[1] KALELİOĞLU,E., 1980, Şehir Coğrafyası Bakımından Van, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Basılmamış doçentlik Tezi , Ankara, s. 2.

[2] GÜRSOY, C., 1973, Türkiye'nin Tabii Yolları, Türk Coğrafya Dergisi Sayı 26, Ankara , s. 28.

SEKİL 1.2 TATVAN VE ÇEVRESİNİN TOPOĞRAFYA HARİTASI

Tatvan, idarî olarak ilçe merkezi olmasına rağmen, 1990 genel nüfus sayımına göre bölgede Van hariç Bitlis, Muş, Ağrı, Hakkari ve Siirt'ten daha büyük bir nüfus kitlesi barındırmaktadır. İleride ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere, Tatvan, bir çok şehirsel fonksiyon açısından da söz konusu şehirlerden daha fazla gelişme göstermiştir. Bu durum, aynı zamanda Tatvan'ın yörede yerel bir merkez olarak ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Tatvan, az gelişmiş bir bölge içerisinde yeryüzü şekilleri, yükselti, iklim, terör ve sosyal huzursuzluklar gibi olumsuzluklara rağmen, çevresindeki pek çok yerleşmelere oranla, sahip olduğu avantajlı konumunun iyi değerlendirilmesi sonucu 20. yüzyılın başında 300 civarında (323) nüfusa sahip bir köy durumunda iken, bu gün 80.000 civarında nüfus barındıran, bölgenin en önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir. Zaman içerisinde değişen şartlara bağlı olarak bölgedeki bir kısım şehirler, eskiden çok önemli bir kent durumunda iken, bu gün tamamıyla ortadan kalkmış, yada yerinde sadece harabeleri kalmış veyahut ta eski önemini kaybederek küçük bir kent veya köy durumuna düşmüştür. Bu tip yerleşmelere örnek olarak, günümüzde yerinde Hasankeyf köyünün bulunduğu orta çağın önemli Hısnı-keyfa'sı ile Kars'ın güneydoğusunda yine ortaçağdan kalma harabeleri görülen Ani Şehri'ni verebiliriz[3]. Aynı şekilde eski önemini kaybeden yerleşmeler arasında Bitlis'i de saymak mümkündür[4]. Bir kısım yerleşmeler de vardır ki, bunlar ilk kuruldukları yerlerdeki varlıklarını günümüze kadar sürdürerek modern şehirlerimizin merkezinde şehirlerin çekirdek kısmını oluşturmaktadırlar. Başlangıçta bir surla çevrili kale yerleşmesi durumunda iken, zamanla büyüyerek surların dışına yayılan Erzurum ve Diyarbakır şehirleri söz konusu yerleşmelerin en güzel örneklerini oluşturur.

Tatvan Van Gölü çevresindeki diğer şehir yerleşmelerinin aksine ne eski bir yerleşme tarihine, nede çevresinde büyük nüfus kitlelerini besleyebilecek tarım topraklarına sahiptir. Tatvan günümüzde mevcudiyetini büyük ölçüde, zaman içerisinde değişen beşeri ve iktisadi şartlar karşısında konumunun değer kazanmasına borçludur.

---

[3] DARKOT, B., 1965, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Ders notları, İstanbul, s.52
[4] ARINÇ, K., 1995, Geçmişteki Önemi Azalmış Kent Yerleşmelerine Bir Örnek : Bitlis, Doğu Coğrafya Dergisi Sayı 1, Erzurum, s. 67-96.

2. Araştırmanın Amacı ve Uygulanan Yöntem:

Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, tez konusu olarak Tatvan şehrinin seçilmesi çeşitli nedenlere dayanır. Özellikle Tatvan'ın 1935'te 323 nüfuslu küçük bir köy yerleşmesi iken, kısa bir süre içinde hızla gelişerek Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük ilçe merkezi durumuna gelmesi, hatta bölgedeki pek çok il merkezinden dahi daha büyük nüfus barındıran bir yerleşme haline gelmesi etkili olmuştur. Bu hızlı büyümenin ardında yatan sebeplerin ortaya çıkarılması düşüncesi, bir diğer neden olmuştur. Tatvan şehrinin doğal güzellikleri nedeniyle sahip olduğu turizm potansiyelinin tanıtılması düşüncesi de buna eklenebilir.

Bu araştırmada esas amacımız; Tatvan şehrinin kuruluş ve gelişmesinde etkili olan fiziki ve beşeri coğrafya etmenlerini, mevcut şehirsel fonksiyonları, fonksiyonel etki bölgelerini ve şehir içi arazi kullanımıyla birlikte şehrin temel sorunlarını tespit etmek ve tespit edilen sorunlara coğrafi bakış açısıyla çözüm önerileri getirmektir. Diğer bir deyişle Tatvan'ı *"şehir coğrafyası"* açısından inceleyerek mevcut sorunlarının tespiti ve onlara yönelik çözüm önerileri getirmek ve böylece şehrin sağlıklı bir şekilde gelişmesine katkı yapmaktır.

Bu araştırma, üç aşamalı bir çalışma sonucunda ortaya çıkmıştır. Araştırma konusu tespit edildikten sonra, çalışmanın birinci aşamasında araştırma konusunu ilgilendiren ve daha önce yapılmış olan yayınlar; başta kütüphaneler, enstitüler ve üniversiteler olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlardan temin edilmiştir.

Araştırmanın ikinci aşamasını arazi çalışmaları oluşturmuştur. Bu aşamada bir taraftan şehrin nüfus, yerleşme, ekonomik faaliyetleri ve etki bölgesinin belirlenmesine yönelik anket ve mülakatlar yapılmış, diğer taraftan şehirde sanayii işyerleri, iş ve ticaret sahaları, resmi kurum ve kuruluşlar ile konut ve yeşil alanların tespiti yapılarak bu fonksiyon sahalarının dağılışı bir harita üzerine işaretlenmiştir. Bu arada şehir ve çevresinde çalışmanın amacına uygun olarak fotoğraf ve slaytlar çekilmiştir.

Üçüncü aşamada ise elde edilen verilerin değerlendirilmesi, haritalanması, grafik ve diyagramların çizimi ile yorumlanması (yazılması) yapılmıştır. Sonuç olarak da, araştırma sahasının temel sorunlarının tespiti ve bu sorunların çözümüne yönelik önerilerde bulunularak çalışma tamamlanmıştır.

I.BÖLÜM
ŞEHRİN KURULUŞ VE GELİŞİMİNE ETKİ EDEN COĞRAFİ ETMENLER

1.1. Doğal Çevre Özellikleri :

1.1.1.Jeomorfoloji: Yer tarihi içerisinde bütünüyle ülkemizde olduğu gibi, Doğu Anadolu Bölgesinin oluşumu ve şekillenmesinde de etkili olan çeşitli dönemler olmuştur.

Doğu Anadolu Bölgesinin ve çalışma sahamızın çevresinde özellikle neotektonik dönem etkili olmuş ve bu dönem, olasılıkla Orta Miyosende Bitlis kenet kuşağındaki okyanus kapanması sonucunda Arap plakası ile Anadolu plakası arasındaki kıta çarpışması ile başlamıştır[5].

Tatvan çevresinin jeolojik gelişimi üzerinde de bu dönemin izlerini derin bir şekilde görmek mümkündür[6]. Anadolu ve Arap plakalarının K-G yönlü sıkışma rejimine bağlı olarak, harekete geçtiği zaman bölgede özellikle yerleşim alanlarında büyük yıkımlara sebep olan, sağ ve sol yönlü doğrultu ve eğim atımlı faylar oluşmuştur[7]. Ayrıca bu hareketler sonucunda Paleozoik temel üzerinde K-G yönlü açılma çatlakları oluşmuş ve bu çatlaklardan çıkan lavlar bölgede volkanik kökenli dağları meydana getirmiştir[8]. Van Gölü yöresinden geçen ana tektonik hat ise, gölün güney kısmını ve yakın kıyılarını kesen D-B uzanımlı aktif bir faydır[9]. Van Gölü'nün hemen güney kıyısında, Tatvan ile Reşadiye arasında yer alan İncekaya Kalderası da bu fay üzerinde yer almaktadır.

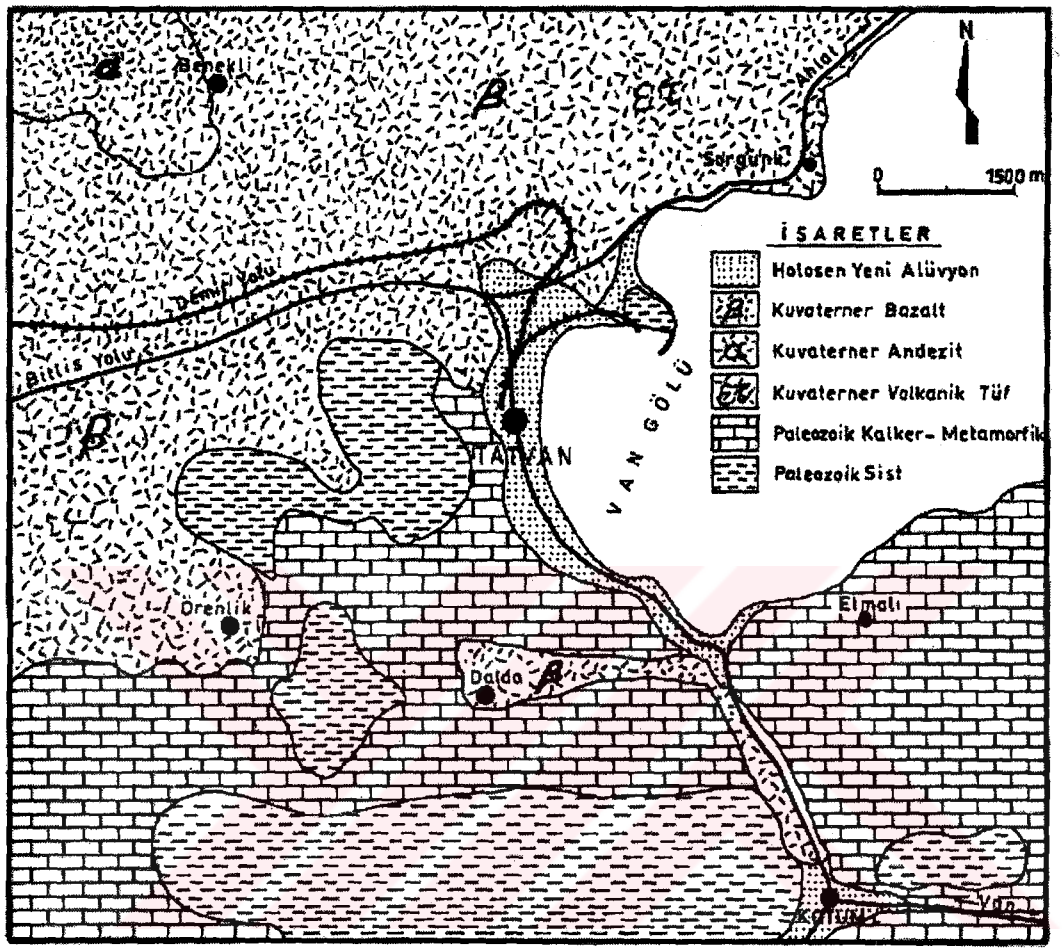
Tatvan'ın kuruluş yeri – Jeomorfoloji ilişkisine değinmeden önce, şehre tesiri bakımından yakın çevresini incelediğimizde, Paleozoik' ten Kuaterner'e kadar uzanan zaman dilimi içinde oluşmuş, birbirinden farklı jeolojik yapı ve kayaçların bulunduğunu görürüz.(Harita 1.3.). Çevreyi yapı ve morfoloji bakımından üç farklı üniteye ayırmak mümkündür:

a) Şehrin güneyinde yer alan ve yer yer akarsular tarafından derin bir şekilde parçalanan eski "Bitlis Masifi",
b) Kuzeyde Nemrut Dağı'ndan başlayıp Ağrı Dağı'na kadar uzanan taze volkan konileri ve lav sahası,

---

[5] ŞENGÖR, A.M.C. ve Kindd, 1979. Post-Collisional Tectonics of the Turkish-İranian Plateau and a Comparison With Tibet: Tectonophysics, Sayı: 55, s. 362.
[6] ÇAKIR, Y., ŞENER, S., BURÇAK, M., KOCAMAN, H., GÖKKAYA, K.Y., TURAN, R., 1993, Van Gölü Kuzeyi (Adilcevaz-Tatvan)'nin Jeoloji Etüdü, M.T.A. Genel Müd., Jeoloji Etütleri Dairesi, Ankara, s. 1.
[7] ÇAKIR, Y., vd. 1993, a.g.e., s. 1.
[8] ÇAKIR, Y., vd. 1993, a.g.e., s. 1.

c) Van Gölü kıyısında gözlenen gölsel teraslar[10]

Harita. 1. 3. Tatvan Şehri Yakın Çevresinin Jeoloji Haritası.

Tatvan'ın güneyinde Bitlis'ten Gürpınar'a kadar uzanan ve "Bitlis Masifi" olarak adlandırılan Permiyen ve Paleozoik yaşlı kütle, Alp hareketleri ile meydana gelmiş olup, litolojisini çeşitli şistler ve bazı yerlerde kalın kristalize kalker tabakaları ve gnayslar oluşturur[11]. Kalkerlerin kalınlaştığı yerlerde karstik şekillere rastlanılır. Bunun en güzel örneğini, Reşadiye'nin yaklaşık 10 km. doğusunda bulunan Göllü Polyesi oluşturur. Bitlis Metamorfiklerinden oluşan bu dağlık saha, genellikle 2500 metrenin üzerinde bir yükseltiye sahip olup, kuzey yamacında Van Gölü'ne dik bir

[9] DEGENS, E. T., WONG, H. K., KURTMAN, F. ve FINCKH, P., 1978, Van Gölü'nün Jeolojik Gelişimi, The Geology of Lake Van M.T.A. Enstitüsü Yay. No: 169, Ankara, s. 148.
[10] ERİNÇ, S., 1953, Doğu Anadolu Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 572, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 15, İstanbul, s. 60
[11] ERİNÇ, S., 1953, a.g.e., s. 61.

eğimle inilir. Bu nedenle Van Gölü'nün güney kıyılarında, doğu ve kuzey kıyılarında oluğu gibi tarıma elverişli olan geniş kıyı düzlüklerinde pek rastlanılmaz. Güneydeki dağlık alandan göle dik uzanan çok sayıda sırtların varlığı, bu alanda girintili – çıkıntılı bir kıyının oluşmasına neden olmuştur. İrili – ufaklı çok sayıda koylara sahip olan bu kıyılar, nispeten yerleşim alanlarının uzağında bulunmaları nedeniyle temiz ve bakir kalmıştır. Deniz turizmi açısından bu kıyılar, özellikle Tatvan şehri kıyı şeridinin girilemeyecek kadar kirli olması nedeniyle, Tatvan halkı ve bölge insanı için son derece önemlidir. Güneydeki dağlık kütlenin eğim değerlerinin yüksek oluşu nedeniyle, ziraat yapılacak alanlar sadece akarsu boylarındaki dere yatakları ve yer yer polye tabanları ile sınırlı kalmıştır. Buna karşılık, yörede kırsal kesimin hayvancılık açısından kullanabileceği geniş mera alanları bulunmaktadır. Bu dağlık kısımdaki köy ve mezralardan oluşan toplam 92 yerleşmenin ürettiği tarımsal ve hayvansal ürünler, çoğunlukla bölgede önemli bir pazar niteliği kazanan Tatvan'da pazarlanmaktadır. Dolayısıyla bu sahaların, bölgedeki kırsal yerleşmelerin olduğu kadar, şehir yerleşmeleri için de önemli bir hayat sahası olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Tatvan'ın kuzeyinde, kuzeydoğu – güneybatı istikametinde platolar üzerinde yükselen ve Nemrut Dağı (2935 m) ile başlayıp Süphan (4058 m), Aladağ (3255 m) ve Tendürek (3315 m) üzerinden Ağrı Dağı'na (5165 m) kadar uzanan bir hat boyunca genç volkanik dağları yer alır. Bu dağlar, Miyosenden itibaren güneydeki Arabistan plakasının kuzeydeki Anadolu plakasına çarpmasının bir sonucu olarak oluşan K-G yönlü açılma çatlaklarından çıkan volkanitler ile oluşmuştur[12]. Arabistan ve Anadolu plakalarının çarpışması, aynı zamanda Doğu Anadolu'nun (dolayısıyla çalışma sahamızın) kabaca K-G yönünde daralıp, D-B yönünde uzamasına, kıta kabuğunun kalınlaşmasına ve bölgenin toptan yükselmesine sebep olmuştur[13]. Tatvan ve Van Gölü'nün güneyinde uzanan metamorfikler ile kuzeyde, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan volkanikler, gölün güneybatısındaki Rahva Düzlüğü'nde karşılaşmakta ve kesişme, pleistosen'de akarsuyu bentleyen ve Van Gölü'nü oluşturan Nemrut dağı volkanıyla sağlanmaktadır[14].

---

[12] EROL, O., 1991, Fiziki Coğrafya, Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. Coğrafya Lisans Tamamlama Programı Ders Kitabı, Ana. Ünin. Yay. No. 417, A. Ö.Yay. No.176, Eskişehir, s. 117

[13] ŞAROĞLU, F. ve YILMAZ, Y., 1987, Doğu Anadolu'da Neotektonik Dönemdeki Jeolojik Evrim ve Havza Modelleri, M.T.A. Dergisi No: 107, Ankara, s. 73.

[14] PALUSKA, A. and DEGENS, E. T., 1978, Van Gölü Sahasının Kuşbakışı Bir Görünüşü, The Geology of lake Van, M.T.A. Enstitüsü Yay. No: 169, Ankara, s. 4.

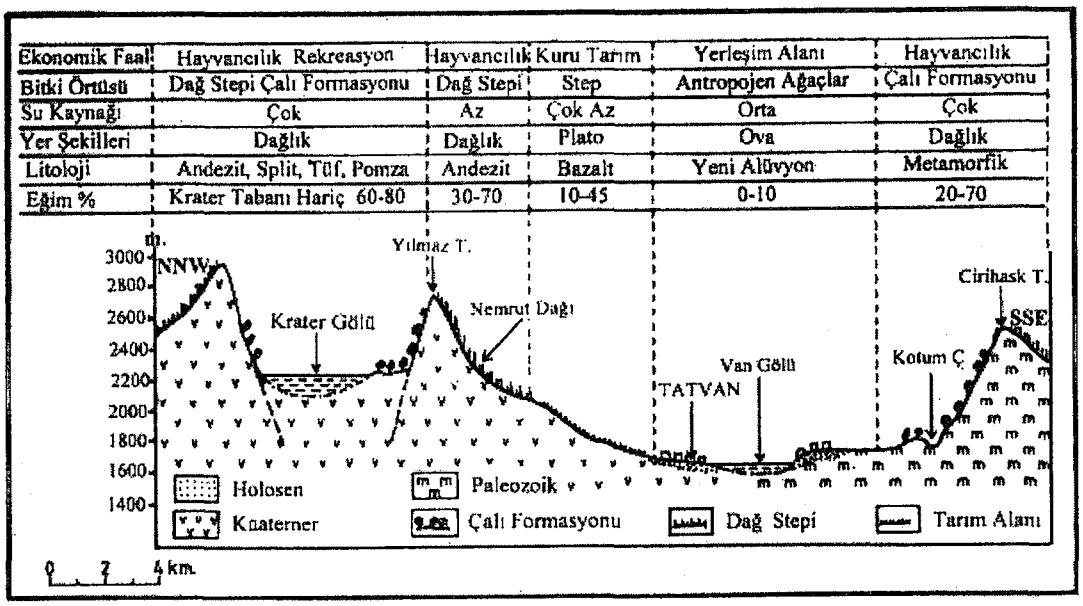
Nemrut Dağı, tabakalı volkanlar (strato-volkan) sınıfından sönmüş bir yanardağdır[15]. Kuvaterner başlarında faaliyete geçen Nemrut Dağı, zaman zaman hareketine ara verse de 1441 yılına kadar sekiz defa faaliyete geçerek bu günkü şeklini kazanmıştır[16]. ÇAKIR'ın ÖZPEKER'e dayandırarak verdiği bilgiye göre faaliyetin 4. evresinde Nemrut Dağı uzun bir durğunluk dönemine girmiş ve bu dönemde yüksekliği 4450 metreye erişmiştir[17]. Daha sonraki dönemlerde patlama ve çökme sonucu ana koninin zirvesi ortadan kalkmış, yerinde çevre uzunluğu yaklaşık 20 km olan büyük bir krater oluşmuştur. Kraterin K –G yönündeki uzunluğu yaklaşık 7, D – B yönündeki uzunluğu ise 8 km kadardır. Kraterin batı kısmında atmosferik kökenli suların toplanması ile hilâl şeklinde bir göl meydana gelmiştir. Kraterin Orta ve doğu kısmında ise (ana koniye göre daha yeni) parazit koniler, lav akıntıları ve tüfler bulunmaktadır. Ayrıca bu alanda birisi ılık olmak üzere iki göl daha bulunmaktadır. Ilık gölün çevresinde, sıcak su çıkışları ile bu gölün hemen güney doğusunda buhar çıkışı hala devam etmektedir. Nemrut Dağı'nda en son volkanik faaliyet, 1441 yılında ana koninin kuzey yamacında Kantaşı mevkiinde bazaltik lav çıkışı ile olmuştur[18] (foto 1.1.).

Nemrut Dağı'nda bulunan volkanik örtüyü andezit, spilit, porfirit, bazalt, dolorit, volkanik tüf ve pomza oluşturmaktadır[19]. Tatvan ile Bitlis arasında uzanan Rahva Düzlüğü, Nemrut Dağı'nda çıkan lavların bu alana akması ile oluşmuştur. Bu düzlük üzerinde yükselen Kirkor Dağı (2442 m), Nemrut Dağ sistemine dahil olup, muhtemelen ondan biraz daha yaşlıdır. Çünkü Rahva Düzlüğü'nden aniden yükselen Kirkor Dağı'nda toprak oluşumu, Nemrut Dağı'na göre daha iyi gelişmiş, bu nedenle de yüzeyi gür bir çalı formasyonuyla kaplanmıştır.

Gerek Rahva Düzlüğü, gerekse Nemrut Dağı etekleri, Tatvan ve yöredeki kırsal yerleşmelerin kuru tarım alanı ve mera alanı olarak büyük önem taşır. Nemrut Dağı eteklerinde topografya ve eğimin elverdiği yerlerde tahıl ekim alanı, 2400 metreye

---

[15] İZBIRAK, R., 1951, Cilo Dağı ve Hakkari ile Van Gölü Çevresinde Coğrafya Araştırmaları, Ankara Üniversitesi, D.T.Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 67, Coğrafya Enstitüsü No: 4, Ankara, s. 79.
[16] ÇAKIR, Y., vd. 1993, a.g.e., s. 38.
[17] ÇAKIR, Y., vd. 1993, a.g.e., s. 33.
[18] ÇAKIR, Y., vd. 1993,e.g.e., s. 33
[19] ÇAKIR, Y., vd. 1993, a.g.e., sf: 16

Şekil. 1.1. Tatvan Şehri Çevresinde Doğal Çevre Ekonomik Faaliyet İlişki Kesiti.

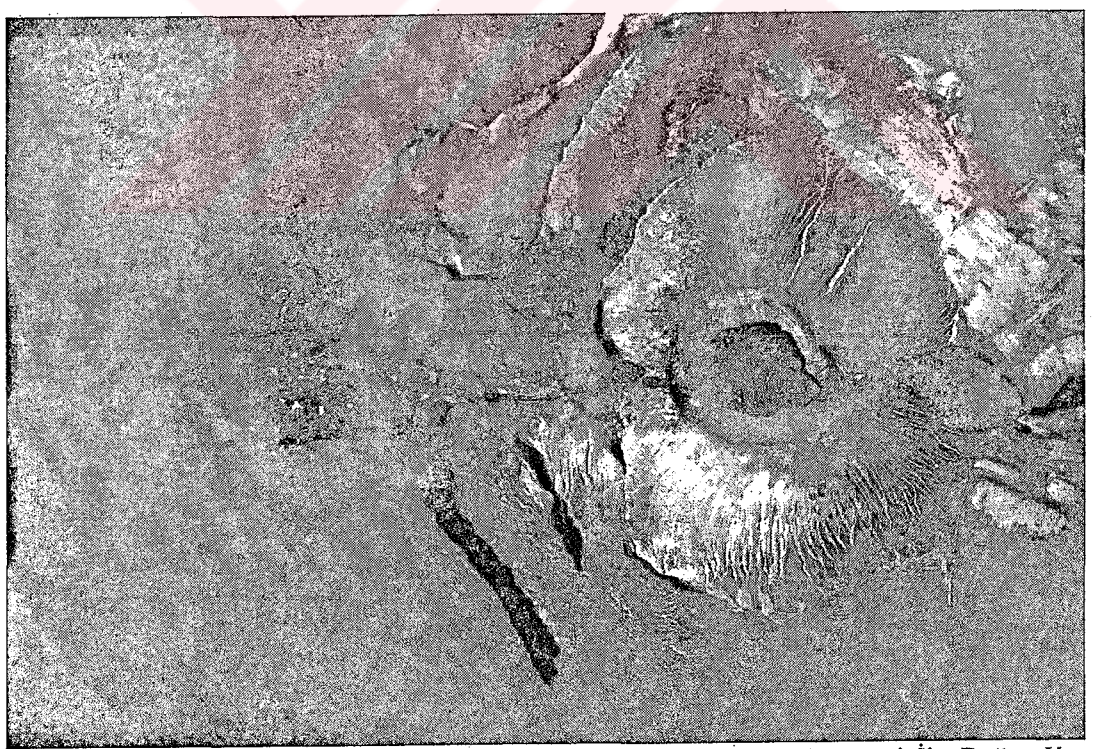

Foto 1.1. Nemrut Yanardağı'nın 1441 Yılında Yeniden Faaliyete Geçmesi İle Dağın Kuzey Yamacında Bir Hat Boyunca Lav Çıkışının Oluşturduğu Yeryüzü Şekilleri.

kadar çıkmaktadır (Şekil. 1.1.). Genç bir sönmüş yanardağ olması nedeniyle üzerinde yeterince toprak oluşumu gerçekleşmemesine rağmen, Nemrut Dağı ilkbaharda yeşermeye başlayıp yaz ortasına kadar yeşilliğini koruyan bitki örtüsünden dolayı eteklerinde kurulu köyler için aynı zamanda önemli bir hayvan otlatma alanıdır. Hatta, Siirt çevresinden gelip yaz boyunca kiralık olarak hayvanlarını burada otlatan aileler bile bulunmaktadır. Nemrut Dağı, adeta dev bir kazanı andıran krateri, krater içinde bulunan hilâl şeklindeki gölü, buhar ve sıcak su kaynakları, taze lav akıntıları, krater içinde ve çevresinde görülen çeşitli volkanik kayaçlar ve 1441 yılındaki volkanik etkinliğin simgesi olan kantaşı mevkii ile GÜNER' in de belirttiği gibi yerbilimciler için bir laboratuar, turizmciler için de değerlendirilebilecek büyük bir potansiyel oluşturmaktadır[20].

Bütünüyle Van Gölü çevresinde olduğu gibi Tatvan çevresinde de kumlu, çakıllı, kalker ve killi çamurdan oluşan ve birbirlerinden farklı yükseltilerde yer alan birçok gölsel teraslar bulunmaktadır. Bu teraslar, vistul buzulu zamanındaki seviye değişmelerinin eseri olup, en yüksekteki terasın yaşı zamanımızdan 18.000 yıl kadar eskidir[21]. Göl çevresinde çalışma yapan birçok yerli ve yabancı araştırmacıya göre sekilerin sayısı ve yükseltileri konusunda farklılıklar bulunmaktadır. Bu konuda yapılan ilk çalışma, MAXCON'a ait olup, araştırmacıya göre gölün batı kıyılarında göl yüzeyinden 75 m. yükseklikte bir taraça bulunmaktadır[22]. ARDEL'e göre ise göl yüzeyinden 12 m., 25-30 m. ve 45 m. yükseklikte üç taraça gözlenmektedir[23]. Bu bölgede pek çok araştırma yapan ERİNÇ'e göre de gölün hemen hemen bütün kıyılarında 10-15 m., 25-30 m. ve 45-50 m nispi yüksekliklerde üç farklı seviye bulunmaktadır[24]. Yabancı araştırmacılardan VALETON'a göre 1720-1730 metrede, 1700, 1680, 1670, 1660, ve 1655 metrelerde taraçalar bulunurken[25], SCHWEİZER'e göre ise göl yüzeyinden 12, 30, 55, ve 80 m. yüksekliklerde dört ayrı taraça

---

[20] GÜNER, Y., 1984, Nemrut Yanardağı'nın Jeolojisi, Jeomorfolojisi ve Volkanizmanın Evrimi, Jeomorfoloji Dergisi, Sayı. 12, s. 62.

[21] DEGENS, E. T., WONG, H. K., KURTMAN, F. ve FINCKH, P., 1978, a.g.e., s. 148.

[22] MAXCON, J. H., 1935, Türkiye'nin Krater Gölü "Nemrut Gölü", M.T.A. Dergisi, No: 1. Ankara, s. 46.

[23] ARDEL, A., 1945, Van Gölü Bölgesinin Coğrafi Yapısı, 5. Üniversite Haftası: VAN, İstanbul, s. 214.

[24] ERİNÇ, S., 1953, Doğu Anadolu Coğrafyası, İst. Üniv. Yay. No: 572, İst. Üniv. Ede. Fak. Coğr. Enst. Yay. No: 15, İstanbul, s. 30.

[25] VALETON, İ., 1978, A Morphological And Petrological Study Of The Terraces Around Lake Van, Turkey, The Geology Of Lake Van, Ankara, s. 68.

bulunmaktadır[26]. Göl çevresindeki ova[27] kenarlarında daha belirgin olarak gözlenen terasların, yer yer akarsu ve dış etkenler tarafından aşındırılması nedeniyle asli yapıları bozulmuştur. Göle dökülen akarsu boylarındaki ovalarla birlikte bu teraslar, göl çevresindeki diğer sahalara oranla daha yoğun yerleşme ve ziraat faaliyetlerine sahne olmaktadır.

Tatvan'ın yerleşim alanı ele alındığında, şehrin volkanik, metamorfik alanlar ile erozyon mahsulü alüvyal dolguların üzerinde kurulduğu görülür (Harita 1.3.). Şehir morfolojik olarak güneyde Askeriye Sırtı ve Sirman tepe (2058 m.) , güneybatıdan Taşlı tepe (2179 m.) tarafından sınırlandırılırken, doğuda Van Gölü, kuzeyde eğimi 10° ile20° arasında değişen Nemrut dağı etekleri sınırlandırmaktadır. Batısında ise, 1760 metre yükseltisindeki Rahva Düzlüğü bulunur. Bu morfolojik yapının, şehrin bundan sonraki yatay olarak gelişim yönünü kuzeyde Nemrut dağı eteklerine, batıda Râhva Düzlüğü'ne ve kuzeydoğuda Ahlat yoluna doğru kaydıracağı beklenmektedir. Şehrin büyük bir çoğunluğu, Van Gölü'nün kıyı çizgisinden itibaren eğimi 0° ile 10° arasında değişen kıyı düzlüğü üzerinde kurulmuştur (Harita 1.4.). Bu düzlük aynı zamanda kumlu, çakıllı ve killi bir yapı gösteren eski Van Gölü'nün 25-30 metrede yeralan taraçasının bozulmuş alanına tekabül etmektedir. Üzerinde şehrin kurulduğu bu düzlükteki alüvyonlar, çevredeki volkanik ve metamorfik malzemelerin buraya taşınmasıyla oluşmuştur. Şehrin yerleşim alanı içinde bozulmamış taraçalara (25-30 m.yüksekliklerde) sadece çağlayan mahallesinde Yatılı Bölge Okulu mevkii ile Yeşilmezra mahallesinin Güzeldere civarında raslanmaktadır.

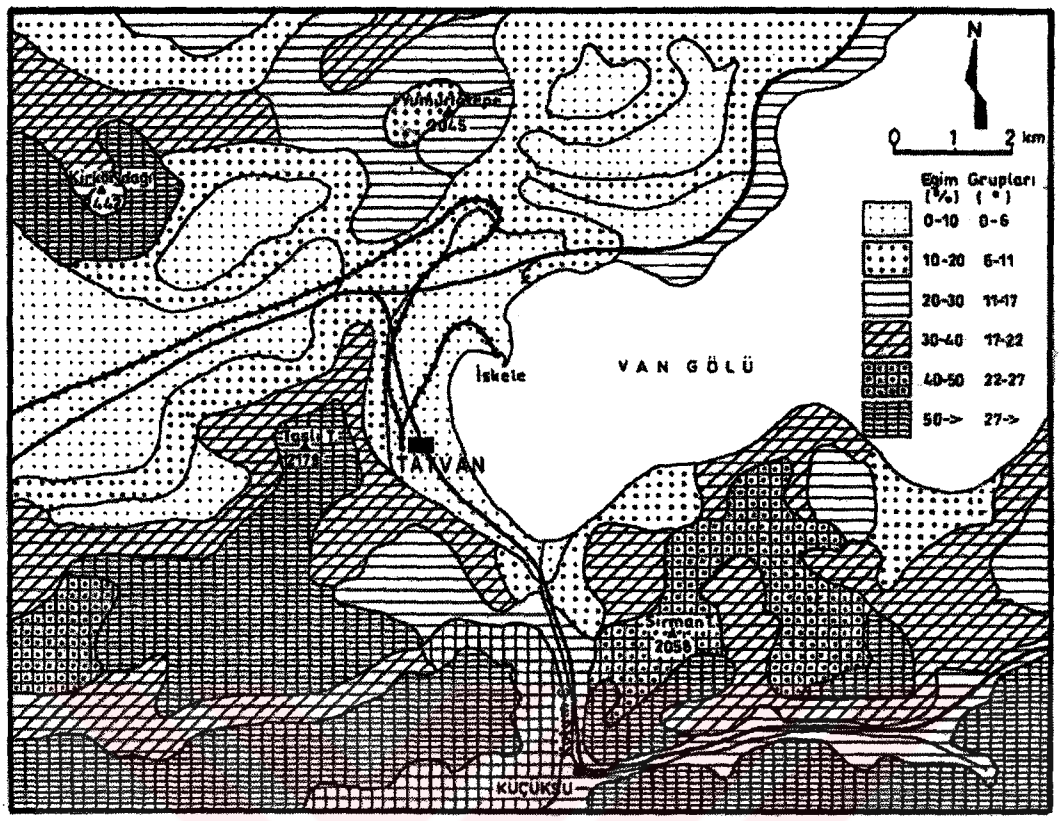
Bugünkü feribot iskelesinin yanındaki tepe ile şehri batı ve güneyden çevreleyen yükseltiler metamorfiklerden meydana gelmiştir. İskelenin gerisindeki tepede kalsit damarlı metamorfik kalkerler, şist bantları ihtiva eden kalkşistler, killi şistler ve yarı kristalize olmuş kalkerler, Dumlupınar mahallesindeki kireç ocakları mevkiinde tamamen kalsit damarlı metamorfik kalkerler görülürken, Pınarbaşı mahallesinin doğusunda uzanan yamaçta ise killişist-mikaşist ardalanması görülür[28].

---

[26] SCHWAİZER, G., 1975, Untersuchungen Zur Physiogeographie Von Ostanatolia und Nort-Westiran, Tübingen, s. 50

[27] ARDEL, A.,1945,a.g.e., s. 103

[28] Tatvan Şehir Merkezinin Jeolojik Etüt Raporu, 1974, İmar ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Etüt-Proje Daire Başkanlığı, Rapor No: 208, Ankara, s. 1.

Harita 1.4. Tatvan Şehri ve Yakın Çevresinin Eğim Haritası.

Şehrin yerleşim alanı içindeki volkanik seri kuzeydeki Nemrut yanardağının ürünleri olup, Fatih, Esentepe, Karşıyaka, Kale ve Cumhuriyet mahallesi ile güney doğuda Çağlayan ve Yeşilmezra mahallelerinde görülmektedir. Karşıyaka mahallesindeki Bulaklar kaynağının kuzeyinde bazalt ve andezitler, Çağlayan mahallesinin madensuyu civarında Bazaltlar, diğer kısımlarda ise aglomeralar yaygın olarak bulunmaktadır. Aglomeralar, volkanik parçaların küllerle birleşmesinden meydana gelmiş, koyu kırmızı – siyah renkli ve yumuşak olup, Atmosferle temas etmemiş kısımları nispeten serttir[29]. Pınarbaşı ve Dumlupınar mahallelerinin batı kenarlarında pomza yatakları bulunmakta, ancak bu yataklar işletilecek kadar zengin değildir.

Zemin mukavemeti ve afetler yönüyle şehrin kuruluş yeri değerlendirildiğinde; en sağlam zemini metamorfiklerin bulunduğu saha, en riskli sahayı ise alüvyal dolguların bulunduğu sahalar oluşturmaktadır. Şehirde metamorfiklerin bulunduğu saha,

[29] Tatvan Şehir Merkezinin Jeolojik Etüt Raporu, 1974, a.g.e., s. 1.

sağlam zeminlere sahip olmasına karşın, topoğrafya, yerleşme için fazla eğimlidir. Andezit ve bazaltların bulunduğu alanlarda ise zemin, yerleşme için oldukça elverişlidir. Şehrin mevcut gelişme alanları (kuzey-kuzeydoğu ve batıda Rahva Düzlüğü'ne doğru uzanan alanlar) zemin dinamiği açısından değerlendirildiğinde bügünkü yerleşim alanından daha elverişli olduğu söylenilebilir. Şehrin mevcut yayılış alanında aglomeralar önemli bir yer tutar ve bunların emniyetli taşıma gücü, yaklaşık 2-3 kg/cm² iken, alüvyon alanların emniyetli taşıma gücü ise 1 kg/cm² civarındadır[30].

Yer altı su seviyesinin yüzeye yaklaştığı yerlerde zeminin emniyetli taşıma gücü azalmaktadır. Tatvan, göl kıyısında az eğimli alüvyonlardan oluşan bir kıyı düzlüğü üzerinde kurulduğu için, yer altı su seviyesi yüzeye çok yakındır. Bu nedenle kıyıdan, özellikle 1655 metre koduna kadar olan yerlerde çok katlı bina yapmak zemin dinamiği açısından oldukça risklidir. Üstelik alüvyal alanların çevrede meydana gelebilecek olası bir depremin şiddetini 1° – 2° arttıracağı[31] gerçeği de dikkate alınırsa, yapılaşmada zeminin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Çevrede şehre yağışlı mevsimlerde alüvyon taşıma riski olan birçok dere bulunmaktadır. Bunlar arasında Rahva Düzlüğü'nden gelip Fatih, Kültür ve Saray mahallelerini geçerek Devlet Hastanesi yanında göle dökülen Hatun deresi, kuzeyde Nemrut'un Develeri Deresi ve Yumurta Tepe civarından gelip Kale mahallesinden göle kadar uzanan Nabey deresidir. Bitki örtüsünden yoksun gevşek depoların bulunduğu alanlarda yer alan bu derelerin, yağışlı mevsimlerde özellikle sağanak yağışların ardından bol miktarda alüvyon taşıma olasılığı bulunmaktadır. Bu nedenle, söz konusu dereler daima gözlem altında tutulmalı ve gerektiğinde dere yataklarında ıslah çalışmaları yapılmalıdır.

Tatvan, Türkiye deprem bölgeleri içerisinde 2. derecede deprem bölgesinde bulunmaktadır. Ancak daha önce bahsettiğimiz gibi şehrin büyük bir kısmı, deprem riskini arttırıcı nitelikteki alüvyal zemin üzerinde kurulmuştur. Ayrıca yörede Tatvan'ı etkileyebilecek muhtelif faylar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi daha önce değindiğimiz Van Gölü'nün güney kıyılarını D – B doğrultusunda kesen ve Tatvan ile Reşadiye arasındaki İncekaya Kalderasının parçalanmasına sebep olan aktif faydır. Bundan başka Nemrut kraterinin Befrapir Sırtı mevkiinde üç normal fay ile Yumurtadağ

[30] Tatvan Şehir Merkezinin Jeolojik Etüt Raporu, 1974, a.g.e., s. 2.
[31] ALAÇIK, N., ERKAL, T., 1979, Bölge Planlamasında Jeomorfoloji ve Köykentler, Jeomorfoloji Dergisi, Sayı: 8, Ankara, s. 85-104.

tepenin 1–2 km güneybatısında K–G doğrultulu bir doğru atımlı fay bulunmaktadır[32]. Nemrut dağındaki bu faylardan birisinin harekete geçmesi sonucunda meydana gelebilecek olası bir deprem, yanardağın yeniden faaliyete geçmesinde tetik görevi görebilir. Zira 1441 yılında Kantaşı mevkiindeki lav çıkışının[33] böyle bir hareket sonucunda meydana geldiği unutulmamalıdır (Foto 1.1). Çeşitli tarihlerde Van Gölü çevresinde meydana gelen depremlerin merkez üssünün Tatvan olduğu çok az deprem bulunmaktadır (Tablo: 1.1). Bu bakımdan, Tatvan şehrinin çevresine oranla daha şanslı olduğu söylenilebilir.

Tatvan'da 10 Aralık 1941'de Richter ölçeğine göre 6 şiddetinde, 9 Mart 1945'te ise yine Richter ölçeğine göre 5 şiddetinde depremler meydana gelmiştir[34]. Depremlerden başka şehrin kuruluş yerini ve gelişimini etkileyen en önemli doğal afetlerden birisi de Van Gölü'nde meydana gelen seviye değişmeleridir. Bu konuda detaylı bilgi hidroğrafya bölümünde verilecektir.

Tatvan ve çevresi, ekonomik jeoloji açısından ele alındığında; metalik madenler bakımından zengin bir saha olmadığı, buna karşılık termal kaynaklar, madensuları, inşaat sanayii hammadde kaynakları bakımından son derece zengin olduğu görülür. Ayrıca turizm bakımından değerlendirilebilecek bir çok yeryüzü şekli de buna eklenebilir.

Tatvan kenti için önemli olan sıcak su kaynakları şehrin kuzeyinde yer alan Nemrut yanardağının krateri içinde bulunmaktadır. Kraterin kuzey kenarında bulunan Ilık Göl'ün çevresinde hemen hemen aynı sıcaklıkta çok sayıda sızıntı şeklinde sıcak su çıkışları bulunur (Foto 1.2). Yaklaşık 50 – 55 °C sıcaklığa sahip olan bu su kaynakları, günümüzde romatizmaya karşı tedavi amacıyla kullanılmaktadır. Sıcak su kaynaklarının bulunduğu alan , yabancı ülkelerden ve Türkiye'nin her tarafından gelip Nemrut Dağı'na çıkan herkesin uğradığı bir yerdir. Burada çıkan suların içinde hidrokarbonat ve bir miktar da CO_2 gazı bulunmaktadır[35]. Sıcak su kaynağının dışında jeotermal enerji açısından Ilık Göl'ün hemen güneydoğusunda taşlar arasında az bir oranda buhar çıkışı bulunur. Sıcak su ve buhar çıkışları, bugünkü halleriyle, taşınarak Tatvan veya Nemrut

---

[32] ÇAKIR, Y., vd., 1993, a.g.e., s : 51-52.
[33] ÇAKIR, Y., vd., 1993, a.g.e., s : 38
[34] GÜRBÜZ, O., 1994, Van Gölü Çevresinin Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul s. 22.
[35] ÇAKIR, Y., vd., 1993, a.g.e., s. 55.

Tablo 1.1. Çeşitli Tarihlerde Van Gölü Çevresinde Meydana Gelen Depremler

TARİH	YERİ	EPİSANTR'DA ŞİDDETİ	KOORDİNATI
1101	VAN	VI	38,47 N – 43,3 E
1111	VAN ve CİVARI	IX	38,47 N – 43,3 E
1245	AHLAT	VI	38,47 N – 42,5 E
1276	AHLAT – ERCİŞ – VAN	VII	38,5 N – 42,9 E
1439	NEMRUT DAĞI CİVARI	VI	38,6 N – 42,3 E
1441	VAN ve NEMRUT DAĞI	VIII	38,9 N – 47,7 E
1582	BİTLİS	VII	38,73 N – 43,3 E
1646/48	VAN ve CİVARI	VI	38,47 N – 43,3 E
1701	VAN	VII	38,47 N – 43,65 E
1704	VAN	VI	38,47 N – 43,65 E
1715	VAN – ERCİŞ	VI	37,7 N – 43,5 E
1791	VAN	VI	39,0 N – 43,7 E
9.4.1857	BİTLİS	IX	38,4 N – 42,1 E
1869	BİTLİS	VI	38,37 N – 42,1 E
5.3.1871	VAN	VII	38,5 N – 43,3 E
30.5.1881	VAN	X	38,5 N – 43,3 E
7.6.1881	VAN	VI	38,5 N – 43,3 E
10.2.1884	BİTLİS	VIII	38,4 N – 42,1 E
1894	VAN	IV	38,5 N – 43,3 E
6.1900	VAN	IV	38,5 N – 43,3 E
9.1900	VAN	IV	38,5 N – 43,3 E
29.3.1907	BİTLİS	VI	38,4 N – 42,1 E
25.7.1924	VAN	V	38,0 N – 43,0 E
6.11.1933	ERCİŞ	V	39,0 N – 43,5 E
17.3.1940	GEVAŞ	V	38,0 N – 43,5 E
10.9.1941	VAN – BAŞKALE	VII – VIII	39,5 N – 43,0 E
10.12.1941	TATVAN	V – VI	38,5 N – 42,3 E
14.12.1943	BİTLİS	IV	38,4 N – 42,1 E
14.14.1943	BİTLİS	V	38,4 N – 42,1 E
15.1.1945	VAN	VI	38,0 N – 43,5 E
9.3.1945	TATVAN	V	38,5 N – 42,3 E
11.12.1945	VAN	IV	40,6 N – 36,6 E
21.12.1945	VAN	V – VI	38,8 N – 43,3 EV
1945	ERCİŞ	VII – VIII	39,0 N – 43,3 E
20.11.1945	VARTO – VAN	VII – VIII	38,0 N – 43,0 E
15.12.1945	VAN	V	38,8 N – 43,3 E
28.12.1946	ERCİŞ	V	38,0 N – 43,3 E
14.9.1947	VAN	V	38,7 N – 43,5 E
11.3.1948	VAN	III – IV	38,5 N – 43,3 E
5.4.1948	VAN	III – IV	38,5 N – 43,3 E
24.8.1948	ÖZALP	III – IV	38,7 N – 44,0 E
2.9.1948	VAN	V	38,5 N – 43,3 E
1.11.1948	VAN	IV	38,5 N – 43,3 E
7.6.1949	VAN	IV	38,5 N – 43,3 E
5.12.1950	VAN	IV	38,5 N – 43,3 E
15.3.1951	ERCİŞ	IV	39,0 N – 43,3 E
12.1.1957	AHLAT	V	38,7 N – 42,5 E
21.7.1957	MURADİYE – VAN	VII	39,0 N – 43,3 E
23.7.1957	VAN	IV	38,5 N – 43,3 E
1962	ÖZALP - VAN	IV	-
1963	HİZAN – BİTLİS	VI	-
24.11.1976	ÇALDIRAN - MURADİYE	X	39,22 N – 46,03 E

Kaynak: GÜRBÜZ, O.,1994, Van Gölü Çevresinin Coğrafyası, İst. Üniv. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi , İstanbul, s. 22.

Dağı çevredeki yerleşmeler için ısıtma veya bir başka şekilde kullanılacak kadar ekonomik bir kaynak değildir. Ancak mevcut kaynaklar, bu konuda yapılacak arama çalışmalarını cesaretlendirmekte ve jeotermal enerji açısından Nemrut Dağı'nın potansiyel bir saha olduğunu göstermektedir.

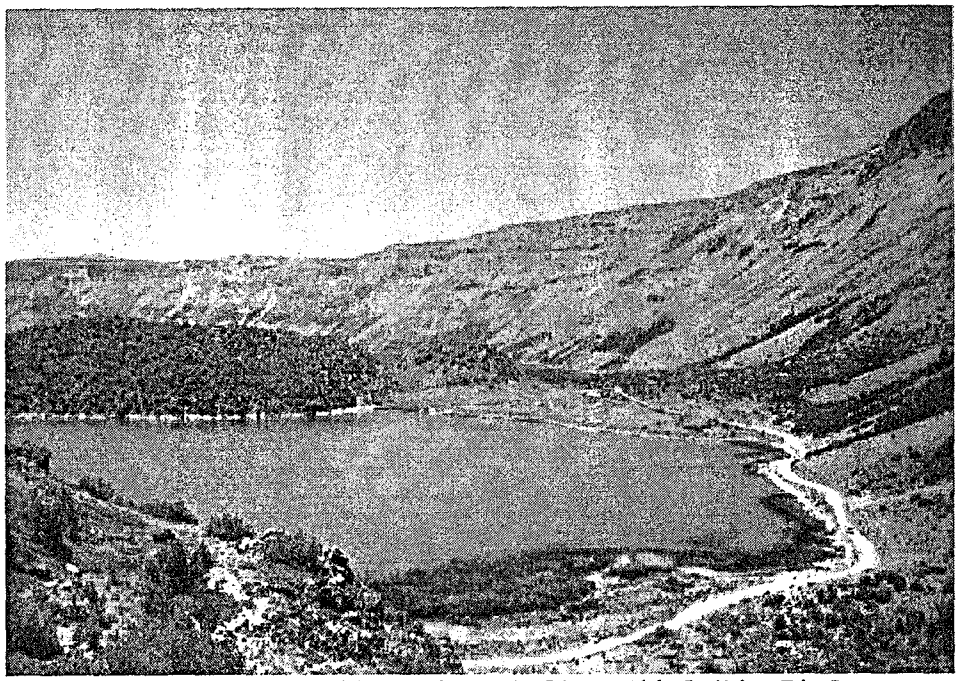

Foto. 1.2. Nemrut Dağı Kaldera Tabanında Oluşan Ilık Göl'den Bir Görüntü.

Tatvan'da, Karşıyaka ve Çağlayan mahallelerinde olmak üzere iki ayrı yerde madensuyu kaynağı bulunmaktadır. Şehrin kuzeyinde Karşıyaka mahallesinde Tatvan Meslek Yüksekokulu , önünde geçen Şifa Sokak üzerindeki maden suyu, eskiden doğal kaynağında çıkıp, çimler üzerinde güneye doğru kiremit renginde iz bırakarak akarken, günümüzde kaynağın üzeri betonla korumaya alınmış ve su bir boru vasıtasıyla dışarıya akıtılmaktadır. İçme ve banyo yapımında kullanılan suyun sıcaklığı 20-25 °C arasında değişir. Kaynağın ön tarafına yapılan havuz, suyun bileşimindeki serbest karbonik asit ve demir[36] nedeniyle açık kiremit rengini almıştır. Çağlayan Mahallesindeki madensuyu ise Tatvan belediyesine ait mezbahanenin yaklaşık 400 metre güneyinde, Kotum Çayı'nın batı yamacında çıkmaktadır. Önüne yıkanmak amacıyla basit bir havuz yapılan kaynak, Karşıyaka mahallesindeki madensuyu ile aynı özelliklere sahiptir. Bu madensularının çevresinde yapılacak iyi bir çevre düzenlemesi, Tatvanlı ve Tatvan'ı ziyaret eden daha fazla insanı buya çekebilir.

[36] ÇAKIR, Y., vd., 1993, a.g.e., s. 55.

Tatvan çevresinde turizm bakımından önem taşıyan yeryüzü şekilleri arasında Nemrut Dağı ve kalderası, Nemrut Dağı'nın 1441'deki volkanik faaliyetinin sembolü olan Kantaşı civarındaki çatlaklar ve taze lav çıkışı, Şıhmiran Deresi'ndeki "Nemrut'un Develeri" olarak bilinen aşınma şekilleri ve bir tarafı faylanma sonucu parçalanarak Van Gölü'ne dahil olan, hilâl şeklindeki İncekaya kalderasını sayabiliriz (foto 1.3–1.4).

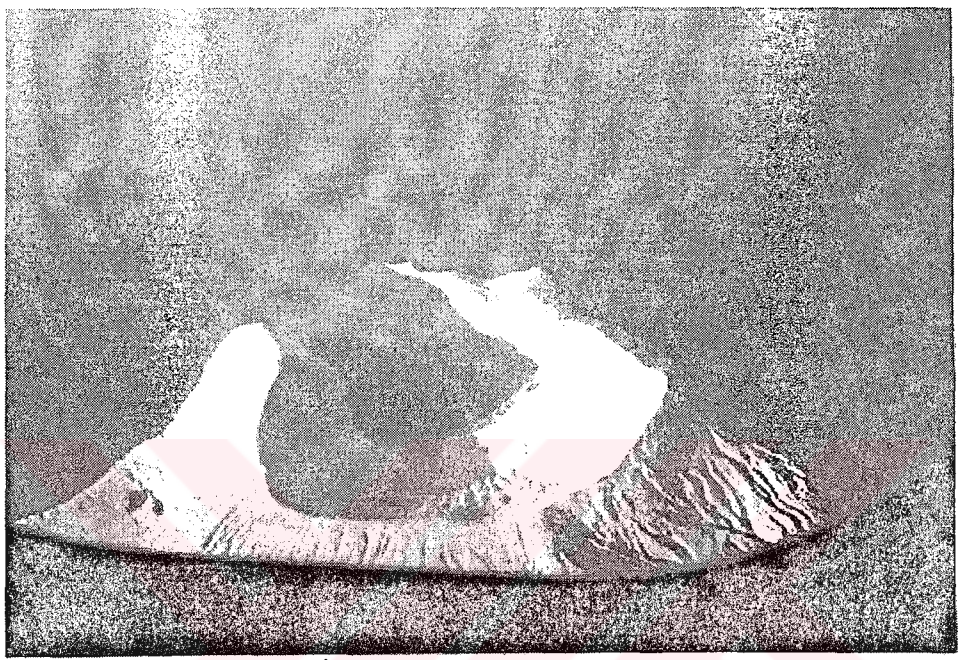

Foto 1.3. Tatvan Koy'undaki İnce Kaya Kalderasının Havadan Görünüşü (H. Saracoğlu)

Foto 1.4. İncekaya Kalderası'nın 1984 Yılında Çekilmiş Hava Fotoğrafı

Bunlardan, Türkiye ve bölgede en tanınmış olanı, Nemrut Dağı ve onun üzerinde dev bir kazanı andıran (yaklaşık 48 km²'lik) Kaldera'dır. Nemrut Kalderası, Dünya'nın önde gelen kalderalarından birisi olup, büyüklük itibariyle ülkemizin 1. Avrupa'nın 4. ve Dünya'nın 16. büyük kalderasıdır[37]. Kaldera, batısında hilâl şeklindeki Büyük Göl, Ilık Göl, diğer küçük göller, sıcak su ve buhar çıkışı ve kaldera yamalarında güneş ışığında parlayan opsidiyen damarlarıyla birlikte muazzam bir manzaraya sahiptir. Nemrut Dağı'nın en yüksek noktası ile (Kuzeyde Sivri Tepe 2935 m.) kaldera tabanındaki büyük göl (2247 m.) arasında 688 metrelik bir seviye farkı bulunmaktadır. Diğer bir deyişle Nemrut Dağı'nın en yüksek noktasından kalderadaki büyük göle ulaşmak için kabaca 700 metre aşağı inmek gerekir. Van Gölü kıyısından Nemrut Dağının en alçak noktası (Ahlat'ın Serinbayır köyünden geçip kalderaya girişin sağlandığı yolun geçtiği kısım) arasında 800 metrelik bir yükselti bulunmaktadır. Van Gölü ile dağın en yüksek noktası arasında ise yaklaşık 1300 m. Yükselti farkı vardır.

Nemrut Dağı'nın kuzey yamacındaki Kantaşı mevkii, kırık bir hat boyunca çıkan yeni lavlar ve onun oluşturduğu şekil, görülmeye değer bir manzara oluşturmaktadır.

Yine Tatvan kent merkezinin kuzeyinde yer alan Şahmiran deresinin demiryolu köprüsü civarında, dere kenarına bir sıra halinde dizilişleriyle dikkat çeken aşınım artığı

Foto 1.5. Nemrut'un Develeri Olarak da Bilinen Şehrin Kuzeyindeki Dikili Kayalar.

[37] YALÇINLAR, İ., 1973, Nemrut Sönmüş Volkanı ve Kalderası, İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Dergisi, C. 10, Sayı: 18-19, İstanbul, s. 264.

kayalar bulunmaktadır (Foto 1.5) Halk arasında Nemrut'un Develeri olarak adlandırılan bu sıra kayalar, aslında yörede farklı derecede sertlik gösteren aglomeraların aşınmasından geriye kalan kısımlardır. Bu garip görünüşlü kayalarla ilgili olarak yörede çeşitli efsaneler anlatılmaktadır. Bu efsanelerden bazılarını İzbırak, şu şekilde nakletmektedir: "*Halk arasında dolaşan bir efsaneye göre bunlar, Nemrut'un, dağ tepesindeki ateşine odun götüren kervanlardan biri olup, burada taş kesilip kalmışlardır.*" Bir diğer efsaneye göre de: "*İbrahim peygamberin zamanında Mısır'da Nemrut adında kötü huylu, zalim ve günahkâr bir Firavun yaşarmış. Kendini pek beğenmiş olan bu Firavun, kendisini Tanrı ile kıyaslayacak kadar kudretli olduğunu sanırmış. İşte bu Firavun, bir kudret denemesi yapmaya kalkışmış ve ilerideki bir harpte faydalanmak üzere, şimdiki dağın bulunduğu yerde büyük bir kale yaptırmış. Fakat Nemrut'un bu fani didinmesi, Allah'ın büyüklüğü önünde yere serilmiş, dağdan fırlayan taşlarla kalesi yıkılmış, o yerde sadece adı kalmıştır.*"[38] Bugün Nemrut Dağı'nın ismine dair, bu tür efsanelerde verilenlerin dışında, herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Ekonomik jeoloji açısından yörede bulunan bir diğer önemli kaynak, inşaat sanayii ham maddesini oluşturan pomza yatakları ve yörede Ahlat taşı olarak bilinen yapıtaşı, volkanik curuf ve kireç ocaklarıdır. Bunlara ilave olarak bugün için değerlendirilmeyen, ancak gelecekte özellikle süs eşyası yapımında kullanılabilecek obsidiyeni de sayabiliriz. Halk arasında "Ahlat Taşı" olarak bilinen sertleşmiş trakitik ve andezitik tüfler, Nemrut Dağı etrafında bol miktarda bulunmaktadır. Ev, camii, bahçe ve geçmişte kale duvarlarının yapımında kullanılan bu taşlar, günümüzde çoğunlukla Ahlat dolayında, Rahva'da ve Muş yolu üzerindeki Aşağıkolbaşı köyü civarında çıkarılmaktadır. Yörede krem renginden, kırmızı ve kahverenginin değişik tonlarına kadar değişik renkte Ahlat taşı bulunur. Taş ocaklarında kesilerek veya büyük parçalar halinde kırılarak çıkarılan bu taşlar, ocakta çıkarıldıklarında nemli ve yumuşak olduklarından taş ustaları tarafından kolayca işlenip şekillendirilebilmektedir. Kurudukları zaman hafifleyip, sertleşmekte ve işlenmesi biraz zorlaşmaktadır. Ahlat taşı, aynı zamanda yüksek derecede ısıya dayanıklı olduğundan taş fırınların iç yüzeyinin kaplanması için de son derece uygundur. Tatvan şehir merkezinde 1950 öncesinde yapılan konutların büyük bir kısmının inşasında kerpiçle birlikte bu taş kullanılmıştır. Günümüzde zamanın yıkıcı tesirine direnen toprak evler birer birer

[38] İZBIRAK ., R., 1951, a.g.e., s. 82 – 83.

ortadan kalkarken, taş evler modern evlerin arasında zamana meydan okurcasına hala dimdik ayakta durmaktadır.

Nemrut Dağı'nın püskürmesi esnasında meydana gelen piroklastik maddelerden biri olan pomza, özellikle dağın doğu ve kuzeydoğu eteklerinde yayılış göstermektedir. Nemrut Dağı'nın doğu ve kuzeydoğu yönlerinde kalınlığı yer yer 10-15 metreyi bulan pomza depoları bulunmasına karşın, diğer yönlerde çoğunlukla yok denecek kadar az bulunmasında, Nemrut Dağı'nın püskürmesi esnasında yörede batı ve güneybatı yönünden esen rüzgarların etkili olduğu düşünülebilir. Tatvan kentindeki briketçiler, özellikle Nemrut Dağı'nın güneydoğusunda yer alan Bal Tepe (2170 m.) diğer adıyla Faki Tepe civarından getirdikleri pomzayı kullanmaktadırlar. Son derece hafif olması (çok gözenekli olmasından) nedeniyle serbest halde suya bırakıldığında bile batmayan pomzalardan yapılan briketler, demir ve betondan oluşturulan yapı iskeletine fazla ağırlık yüklememesinden dolayı, modern inşaat duvarlarında daha çok tercih edilmektedir.

Tatvan çevresinde işletilen bir diğer endüstriyel hammadde de volkan curufu'dur. Uzaktan bakıldığında bir kömür işletmesini andıran curuf yatağı, Tatvan kentinin 20 km doğusunda, Tatvan – Van karayolunun yaklaşık 250 m kuzeyinde bulunmaktadır. Volkanik faaliyeti sadece proklastik malzeme çıkışı ile sınırlı kalan[39] İncekaya volkanizmasının ürünü olan curuflar, siyah renktedir (Foto 1.6). Burada çıkarılan curuf, çimento sanayiinde kullanılmak üzere Siirt'in Kurtalan ilçesine gönderilir.

Tatvan – Van karayolu üzerinde birçok yerde kristalize kireçtaşları bulunur ve bunlar yollara döşenen mıcır yapımında kullanılır. Yine aynı güzergâhın birçok yerinde kireçtaşlarından kireç üretilmektedir. Ayrıca Tatvan'a bağlı Kıyıdüzü Köyü'nün kuzeydoğusunda göle doğru yarımada şeklinde sokulan Meşeli Tepe'de diyatomit yatağının olduğu bilinmekte[40]. Bu yatağın işletilmesinin ekonomik olup olmadığını ortaya koyacak herhangi bir çalışma yapılmadığından, bugün için söz konusu yatak işletilmemektedir.

---

[39] ÇAKIR, Y., vd., 1993, a.g.e., s. 55.
[40] ÇAKIR, Y., vd., 1993, a.g.e., s. 54.

Foto 1.6. Çimento Hammaddesi Olarak Kullanılan İncekaya Volkanizmasına Ait Bir Cüruf Deposu

1.1.2. İklim: Karasal iklim özelliklerine sahip bir bölge içinde bulunmasına rağmen Tatvan ve Van Gölü kıyıları, gölün sıcaklıklar üzerindeki tesiri nedeniyle çevresine oranla daha mülayim bir iklime sahiptir.

Bilindiği gibi bir yerin iklim özellikleri üzerinde; genel atmosfer dolaşım sistemi ve bu sisteme bağlı olarak oluşan makroklima şartları ile bölgesel klima alanlarının belirlenmesine yol açan fiziki coğrafya faktörleri etkili olmaktadır[41]. Türkiye, konumu gereği yaz ve kış mevsiminde, oluşum alanları ve özellikleri bakımından birbirinden farklı hava kütlelerinin etki alanında kalmakta ve bu durum ülkemizin iklim özelliklerini belirlediği gibi, mevsimlere göre değişik hava tiplerinin oluşumuna da yol açmaktadır[42]. Söz konusu hava kütleleri, araştırma sahamızın iklimi üzerinde belirleyici faktör olmaktadır. Genel olarak bölge, kışın kuzey ve kuzeydoğudan

[41] YAZICI, H., 1997, Orta Sakarya Vadisi'nin Coğrafi Etüdü, Atatürk Üniv. Yay. No: 839, K.K. Eğit. Fak. Yay. No: 78, Araştırma Seri No: 19, Erzurum, s. 15.
[42] KOÇMAN, A., 1993, Türkiye İklimi, Ege Üniv. Ede. Fak. Yay. No: 72, İzmir, s. 7.

gelen soğuk karakterli polar hava kütlesinin, yazın ise daha çok güneyden gelen sıcak karakterli tropikal hava kütlesinin etkisi altına girmektedir.

Kış mevsiminde, ülkemizin hemen hemen bütün bölgelerinde olduğu gibi araştırma sahamızda da tropikal ve polar hava kütlelerinin meydana getirdiği cephe sistemine bağlı olarak frontal yağışlar oluşur. Yaz mevsiminde polar hava kütlesinin kuzeye çekilmesi ve sıcak karakterli tropikal hava kütlesinin ülkemize hakim olması nedeniyle, Tatvan ve çevresinde yaz yağışları pek görülmez ve mevsim kurak geçer.

Araştırma sahamızın iklimi üzerinde, planeter etmenlerden başka yükseklik, denize uzaklık, oroğrafik durum ve Van Gölü önemli ölçüde etki yapmaktadır. Denizden uzak, yükseltinin fazla (1700 m) ve oroğrafik olarak dağlık bir bölgede yer alması nedeniyle, geçiş mevsimleri son derece kısadır. Tatvan ve çevresinde sıcak, kurak ve kısa süren yaz mevsimi, soğuk, yağışlı ve uzun süren kış mevsimi olmak üzere yıl iki devreye ayrılabilir. İklim gösterdiği bu özellik, yarı karasal iklime karşılık gelen, Akdeniz ikliminin kontinental tipine dahil edilebilir[43]. Tatvan'ın iklimi üzerine araştırma yapan AKSAKAL'a göre de[44]: Tatvan'da yarı karasal bir iklim hüküm sürmektedir.

Muş – Van Gölü depresyonunun doğusunda geniş ve derin bir gölün (Van Gölü) bulunması, bölgede hüküm süren karasal iklimin etkisinin zayıflamasına, dolayısıyla buralarda nüfus, yerleşme ve tarımsal faaliyetlerin yoğunlaşmasına sebep olmuştur. İç kısımlarda kalan bir meteoroloji istasyonu ile göl kıyısında yer alan herhangi bir istasyonun verileri karşılaştırıldığında, bu iki alan arasındaki iklim farkı açıkça görülür.

Tatvan'ın iklimi üzerinde, oroğrafik durumun da önemli tesirleri bulunmaktadır. İç Anadolu ve Doğu Akdeniz üzerinden gelen hava kütleleri, Muş oluğu ve Bitlis Vadisi'ne kanalize olarak geniş bir boğaz niteliğindeki Rahva üzerinden Tatvan'a ulaşmakta ve kent iklimi üzerinde etkili olmaktadır. Aynı şekilde kabaca üçgen şeklindeki Van Gölü havzasına, kuzeydoğudan giren ve genellikle soğuk karakterli olan hava kütleleri, çevredeki dağların tesiriyle yön değiştirerek Van Gölü'nün güneybatısına doğru ilerler. Bu hava kütleleri Tatvan kenti üzerinde yazın serinletici, kışın ise soğutucu bir etki yapar. Oroğrafyanın tesiri, Van Gölü çevresindeki hiçbir kent

---

[43] ARDEL, A., 1945, İnsan, Hava ve İklim, 5. Üniversite Haftası: Van, İst. Üniv. Neşriyatı No: 241, İstanbul, s. 98.

[44] AKSAKAL, T., 1998, Tatvan'ın İklimi, Harran Üniv. Sos. Bil. Enst. Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi, Urfa, s. 13.

yerleşmesinin iklimi üzerinde, Tatvan'da olduğu kadar etkili değildir. Bu durumu yağış ve karın yerde kalma süresi açıkça gösterir. Örneğin Tatvan'da yıllık ortalama yağış tutarı 850 mm iken, Van'da bu değer 380, Erciş'te 458 ve Ahlat'ta 605 mm'dir. Karın yerde kalma süresi ise Tatvan'da 103.1, Van'da 80 ve Erciş'te 86.2 gündür[45]. Tatvan'ın iklim özellikleri, Van Gölü kıyısında ve iç kısımlardaki bazı istasyonların iklim elemanları ile karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılacaktır.

Tatvan Meteoroloji İstasyonunun çok yıllık (1958 – 2000) ölçüm sonuçlarına göre; Tatvan'da yıllık ortalama sıcaklık 8.7 °C'dir. Bu değerin, Van Gölü çevresindeki kentlerde gözlenen sıcaklıklarla karşılaştırıldığında birbirlerine çok yakın olduğu, ancak iç kesimlerle karşılaştırıldığında biraz farklılıklar gösterdiği görülür. Komşu istasyonlardan yıllık ortalama sıcaklıklar: Van'da 8.8 °C, Erciş'te 7.9, Ahlat'ta 9, Bitlis'te 9.5, Muş'ta ve Ağrı'da 5.9 °C'dir[46]. Bu sıcaklık değerlerinden gözlenen farklar, genellikle istasyonların bulunduğu yükseklik ve Van Gölü'nün sıcaklıklar üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır.

Tatvan'da aylık ortalama sıcaklıkların yıl içindeki gidişine bakıldığında önemli farklılıklar görülür (Tablo 1.2, Şekil 1.2).

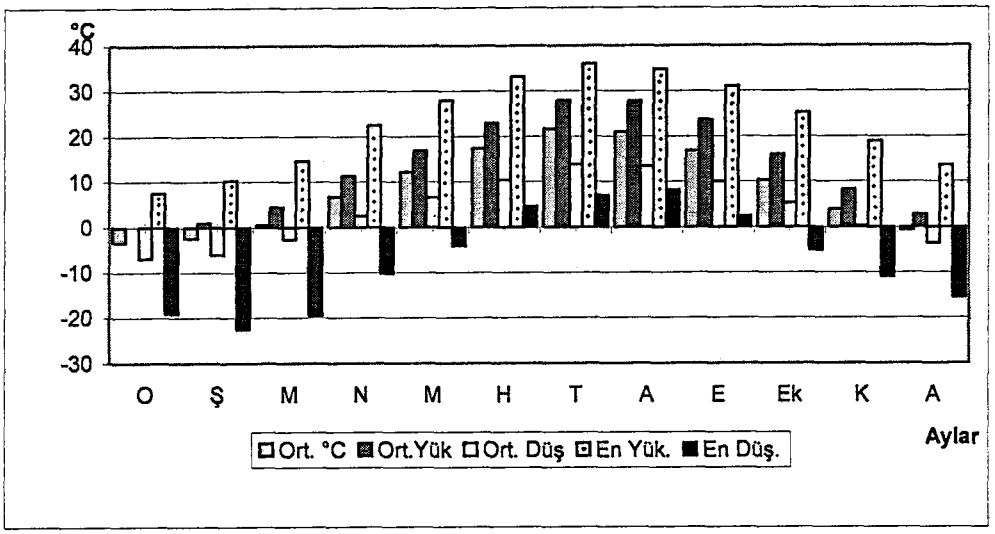
Tablo 1.2. Tatvan'da Aylık Ortalama, Ortalama Yüksek ve Ortalama Düşük Sıcaklıklar İle Rasat Periyodu İçinde Gözlenen En Yüksek ve En Düşük Sıcak Yıl İçindeki Durumları (1958 – 1990).

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ort. °C	-3,4	-2,5	0,6	6,8	12,2	17,4	21,7	21,0	16,9	10,3	3,9	-0,7	8,7
Ort.Yük	0,0	1,0	4,5	11,4	17,0	23,0	28,0	27,8	23,7	16,1	8,3	2,8	13,6
Ort. Düş	-6,9	-6,1	-2,7	2,5	6,6	10,4	13,8	13,4	10,0	5,3	0,2	-3,6	3,6
En Yük.	7,6	10,3	14,6	22,5	28,0	33,2	36,0	34,8	31,1	25,2	19,0	13,6	36,0
En Düş.	-19,2	-22,6	-19,6	-10,3	-4,2	4,6	7,0	8,2	2,4	-5,2	-11,0	-15,6	-22,6

Kaynak: D.M.İ. Genel Müd. Tatvan Meteoroloji İstasyon Verilerinden Derlenmiştir.

En düşük sıcaklıklar Ocak – Şubat aylarında (Şubat –3.4 °C), en yüksek sıcaklıklar ise Temmuz ayında (21.7 °C) görülmektedir. Sıcaklıklar, Mayıs ayından (ortalama 0.9 °C) itibaren her ay yaklaşık 5-6 °C artarak Temmuz'a kadar yükselmekte, Ağustos,Temmuz'a yakın bir sıcaklığa sahip olmakla birlikte, Ağustos sonlarına doğru sıcaklıklar tekrar düşmeye başlamaktadır. Sıcaklıkların yıl içindeki bu seyri bölgede

[45] D.M.İ. Genel Müdürlüğü, Tatvan Meteoroloji İstasyonu Verileri.
[46] D.M.İ. Genel Müdürlüğü, Van, Erciş, Ahlat, Bitlis, Muş ve Ağrı Meteoroloji İstasyon Verilerinden.

Şekil 1.2. Tatvan'da Aylık Ortalama,Ortalama Yüksek ,Ortalama Düşük En Yüksek ve En Düşük Sıcaklıkların Rasat Periyodu İçindeki Durumu (1958-1990)

sosyal ve ekonomik faaliyetlerin hareketlenmesine ve değişmelerine neden olmaktadır. Mutlak extrem sıcaklıklar bakımından rasat periyodu içinde Tatvan'da ölçülen en yüksek sıcaklık 22 Temmuz 1989 tarihinde 36 °C, en düşük sıcaklık ise 23 Şubat 1985 tarihinde –22.6 °C olarak gerçekleşmiştir.

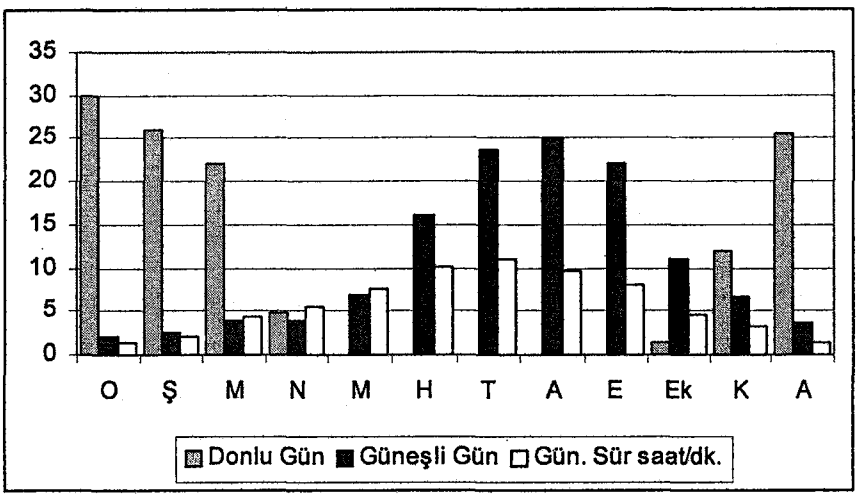
Tatvan'da yılın ortalama 121 gününde don görülmektedir. Donlu günlerin aylara dağılışına baktığımızda, Aralık, Ocak, Şubat ve Mart aylarının en az 20 gününde don olayı görülür (Tablo 1.3, Şekil 1.3).

Tablo 1.3. Tatvan'da Ortalama Donlu ve Güneşli Gün Sayıları ile Günlük Ortalama Güneşlenme Sürelerinin Aylara Dağılışı (1958-1990).

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Donlu Gün	29,9	26,0	22,0	4,8	0,1	-	-	-	-	1,3	11,9	25,5	121,5
Güneşli Gün	2,1	2,5	4,0	4,0	7,0	16,2	23,7	25,2	22,2	11,1	6,7	3,7	128,6
Gün. Sür saat/dk.	1,41	2,14	4,49	5,42	7,58	10,08	11,06	9,58	8,04	4,59	3,25	1,49	6,04

Kaynak: D.M.İ. Genel Müd. Tatvan Meteoroloji İstasyon Verilerinden Derlenmiştir.

Uzun yıllık verilere bakıldığında, don olayının sadece Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında meydana gelmediği görülür. Nisan, Mayıs ve Ekim aylarında ise çok az görülmektedir.

Şekil 1.3. Tatvan'da Ortalama Donlu ve Güneşli Gün Sayıları İle Günlük Ortalama Güneşlenme Sürelerinin Aylara Dağılışı (1958-1990)

Don olayının Tatvan'da olumsuz etkileri özellikle tarım ve inşaat sektöründe olmaktadır. Özellikle kışın kar yağışının peşinde meydana gelen don, şehir içinde ezilerek sertleşen karın uzun süre yerde kalmasına sebep olmakta, dolayısıyla da hem insanların hareketini sınırlamakta, hem de zaman zaman trafiğin akışını engellemektedir. İnşaat ve tarımsal faaliyetler ise hem ilkbaharda geciken donlardan, hem de sonbaharda erken gelen donlarda olumsuz yönde etkilenmektedir. Don, bitkilerin sürgün ve köklerinin kurumasına, inşaat sektöründe ise yeni yapılan betonların bozulmasına yol açar.

Meteorolojik parametrelerden güneşli gün sayısı ve güneşlenme süreleri de bir bölgedeki sosyal ve ekonomik hayatı önemli derecede etkilemektedir. Tatvan, uzun yıllık ortalamalara göre 128 gün güneşli (açık gün) hava koşullarına sahipken, günlük ortalama güneşlenme süresi 6.04 saattir. Güneşli gün sayısı en az Ocak (2.1 gün), en fazla ise Ağustos ayında (25.2 gün) görülür. Tatvan için güneşli gün sayısı kadar güneşlenme süresi de önemlidir. Çünkü yıl içinde uzun bir süre (5 ay), aylık sıcaklık ortalaması 5 °C'nin altındadır. Tatvan, göl çevresindeki diğer yerleşmelerle karşılaştırıldığında güneşli gün sayısı bakımından biraz daha avantajlıdır. Tatvan'da Güneşli gün sayısı 128,6 gün, güneşlenme süresi 6.04 saattir. Van'da ise güneşli gün sayısı 123.7 gün, güneşlenme süresi 7.43 saattir. Bu durumda Van, Tatvan'dan daha az güneşli güne sahip olmasına karşılık, daha fazla güneşlenme süresine sahiptir. Tatvan'ın çevresinde yer alan tepeler, özellikle güney ve batısında bulunanlar, şehrin güneşlenme

süresinin kısalmasına neden olmaktadır. Tatvan'ın güneşlenme süresi üzerinde en az tepelik alanlar kadar, bulunduğu enlemin de etkili olduğu söylenebilir

Tatvan'a güneş ışınları en fazla 21 Haziran'da 74° 56' açıyla gelirken, en az 21 Aralık'ta 28°,02' açıyla gelmektedir[47] (Şekil 1.4).

Tatvan'da mevsimlere göre rüzgar esme sayılarında bazı değişiklikler olmakla birlikte, yıllık olarak incelendiğinde batı sektörlü rüzgarların ağırlığı ön plana çıkmaktadır. Hakim rüzgar istikameti batı olup, ikinci derecede önemli rüzgar istikameti ise güneybatı ve doğu yönünden esen rüzgarlardır (Tablo 1.4, Şekil 1.4).

Tablo 1.4. Tatvan'da Yıllık Rüzgar Esme Sayıları ve Frekansları (1958 – 1990)

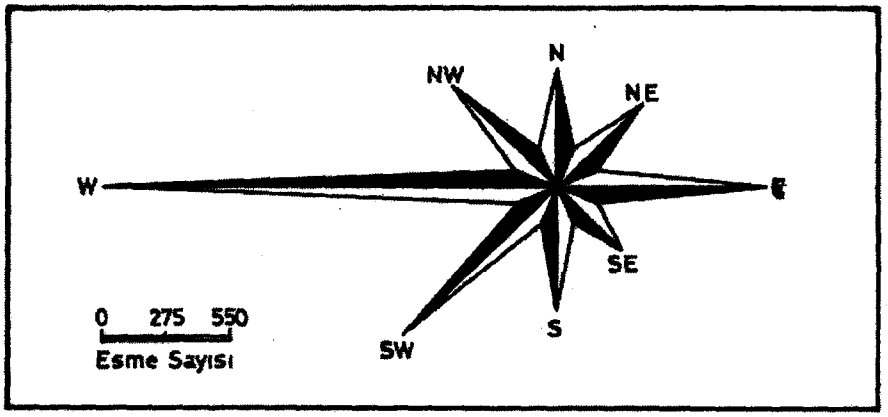
YÖN	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Yıllık Top.
Esme Sayısı	512	495	898	385	546	913	1931	630	6310
Frekans %	8,1	7,8	14,2	6,1	8,7	14,5	30,6	10,0	100

Kaynak: D.M.İ. Genel Müd. Tatvan Meteoroloji İstasyon Verileri

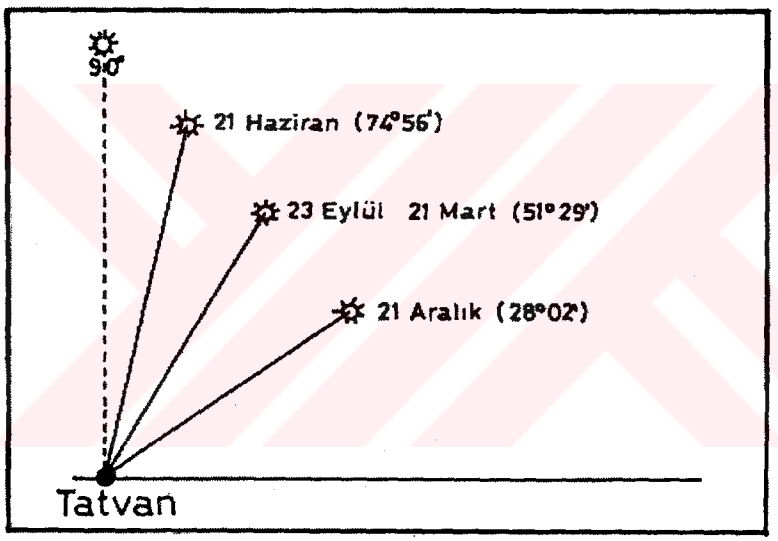
Tatvan kentinde esen rüzgarların, çoğunlukla batı – doğu istikametinde esmesinde bölgenin topoğrafik yapısının önemli bir etkisi vardır. Zira, Tatvan'ın batısında GB – KD doğrultulu Bitlis Vadisi ve D – B doğrultulu Muş Ovası, bölgede esen rüzgarlara yön vermektedirler. Tatvan'da şiddetli rüzgarlara pek rastlanmaz. Zaman zaman doğu yönünde esen şiddetli rüzgârlar, Van Gölü'nün kabarmasına ve kıyı kuşağında dalga erozyonuna neden olması yanında, Van Gölü'nde ulaşımı da kesintiye uğratmaktadır. Kışın ülkemizin bir çok kentinde hava kirliliği yaşanırken, Tatvan'da bu mevsimde, özellikle batı yönünden esen rüzgârlar, şehirde hava kirliliğinin oluşmasına imkan vermemektedir.

Tatvan ve çevresi, bölge içinde en fazla yağış alan yerlerden birisidir. Komşu istasyonlardan Van 380, Erciş 458, Ahlat 605 mm yağış alırken, Tatvan yıllık 850.3 mm yağış almaktadır. Tatvan'ın batısında yer alan istasyonlardan Muş'ta yıllık 825 mm, Bitlis'te ise 1041 mm yağış kaydedilmektedir. Bitlis ve Tatvan çevresinde, yıllık yağış miktarının bölgedeki diğer istasyonlara göre daha fazla olmasındaki etken, buraların Doğu Akdeniz ve İç Anadolu Bölgesi üzerinden bölgeye yağış getiren hava kütlelerinin geçiş koridoru üzerinde bulunmasıdır.

[47] AKSAKAL, T., 1998, a.g.e., s. 7.

Şekil 1.4. Tatvan'da Yıllık Rüzgar Esme Sayıları ve Frekanslarını Dağılımı

Şekil 1.5. Tatvan'da Belli Tarihlerde Güneşin Ufuk Üzerindeki Maksimum Yükselişi

Aynı zamanda Bitlis ve Tatvan'ın bulunduğu yükseltiler yağış miktarının artmasında etkili olmaktadır. Türkiye'de yükseltinin kıyılardan iç kesimlere ve batıdan doğuya doğru artması, dolayısıyla belli bir düzeye kadar yükseldikçe yağış miktarının artacağı[48] gerçeği de dikkate alındığında, Tatvan ve Bitlis çevresinde yağış miktarının yüksek olmasının tesadüfi olmayıp, belli olaylar zincirinin bir sonucu olduğu görülür.

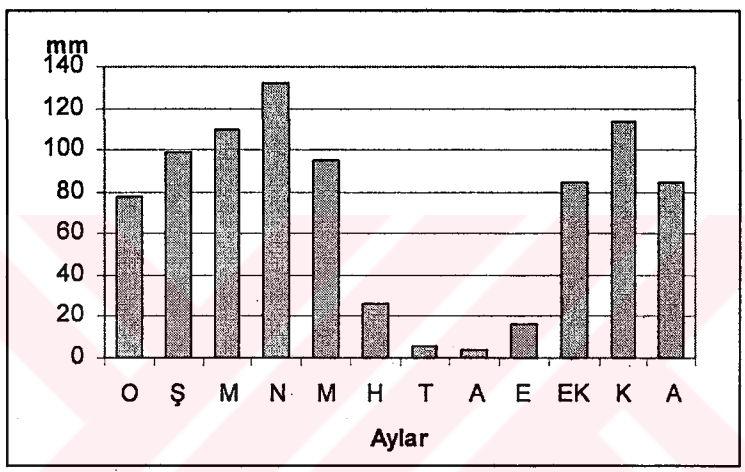
[48] EROL, O., 1984, Genel Klimatoloji, Ertem Büro, Ankara, s. 219.

Tablo 1.5. Tatvan ve Bazı Komşu İstasyonlarda Ortalama Yağış Miktarının Aylara Dağılışı (mm) (1958-1990)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	EK	K	A	Yıllık
Tatvan	77,3	99,4	110,0	132,6	94,9	26,2	5,5	4,2	16,7	85,0	113,9	84,6	850,3
Van	38,3	33,4	45,1	54,4	46,3	18,4	5,1	3,9	10,5	45,4	47,5	32,1	380,6
Erciş	36,4	39,3	49,4	66,6	61,0	28,2	9,3	5,4	14,9	51,1	51,1	44,8	458,0
Bitlis*	171,1	151,5	144,6	127,2	72,9	22,8	5,9	5,8	13,2	73,2	121,9	131,4	1041,5
Muş	11,9	109,1	119,5	106,4	66,5	27,1	6,2	3,7	11,8	71,2	99,4	92,7	825,5

Kaynak: D.M.İ. Genel Müd. İlgili Meteoroloji İstasyonların Verilerinden Derlenmiştir.

* ARINÇ, K., 1997, Bitlis Nemrut Dağı, Bitlis Valiliği Yayınları No: 3, sf: 56, Bitlis.

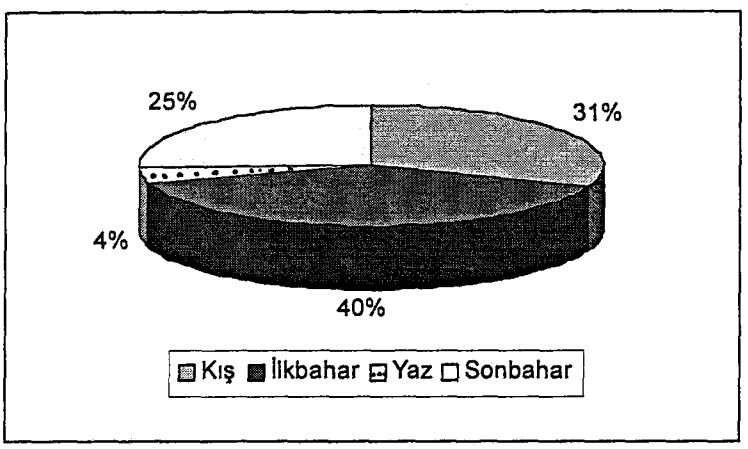
Şekil 1.6. Tatvan 'da Ortalama Yağışın Aylara Dağılışı (mm) (1958-1990)

Tatvan'da yıllık toplam yağışın aylara dağılışı incelendiğinde en fazla yağışın Nisan, en az yağışın ise Ağustos ayında düştüğü görülür. Ağustos'tan itibaren artmaya başlayan yağışlar, Ocak'ta 77.3 mm'ye, Şubat'ta 99.4 mm'ye, Mayıs'ta 110 mm'ye ve Nisan'da 132.6 mm ile en yüksek değere ulaşır. Nisan'dan itibaren tekrar azalmaya başlayan yağışlar, Ağustos (5.5 mm) da en düşük seviyeye iner.

Tablo 1.6. Tatvan'da Ortalama Yağışın Mevsimlere Dağılışı (1963-1997)

Mevsimler	Kış	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Toplam
Yağış Mik. (mm)	261,3	337,5	35,9	215,6	850,3
Yüzdesi %	30,7	39,7	4,2	25,4	100

Kaynak: D.M.İ. Genel Müd. Tatvan Meteoroloji İstasyonu Verilerinden Derlenmiştir.

Şekil 1.7. Tatvan'da Ortalama Yağışın Mevsimlere Dağılışı (1963-1997)

Yağışın mevsimlere dağılışına baktığımızda en fazla yağış ilkbaharda, en az yağış ise yaz mevsiminde düşmektedir. Yağışların % 30.7'si kışın, % 39.7'si ilkbahar, % 25.4'ü sonbahar, % 4.2'si ise yaz mevsiminde meydana gelmektedir. Tatvan'da günlük en fazla yağış 63.1 mm'dir. Günlük yağışlar, özellikle yerleşim ve tarım alanlarına yaptıkları etkiler bakımından önemlidir. Yerleşim ve tarım alanları için yağışın miktarı kadar, yağışın şekli, şiddeti, süresi ve düştüğü zaman önemlidir. Kısa bir süre içinde, bol miktarda sağanak şeklinde düşen yağışlar, sel ve taşkınlar oluşturarak çevrede büyük zararlara yol açabilmektedir. Tatvan'da, Rahva'dan gelen Hatun Deresi ile Nemrut'un eteklerinden gelen Şıhmiran Deresi'nde ıslah çalışması yeterince yapılmadığından, bu tür şiddetli yağışlar soncunda, bu dereler şehirde bir afete yol açma riski taşımaktadır.

Tatvan ve çevresinde yağışlar genellikle ilkbahar, yaz ve sonbaharda yağmur şeklinde düşerken, kışın kar şeklinde düşmektedir. Tatvan'da yıllık ortalama kar yağışlı gün sayısı 38, karın yerde kalma süresi ise 103.1 gündür. Kar yağışı en erken 27 Ekim'de, en geç 25 Mayıs'ta gözlenmektedir. Tatvan'da karın uzun süre yerde kaldığı özellikle kış mevsiminde, kar kalınlığı 1.87 metreye kadar çıkmaktadır. Bu dönemde, Tatvan çevresinde geçen hem şehirlerarası, hem de köy yolları kar yağışı nedeniyle sık sık kapanır. Yörede, kar yağışının ulaşıma güçlük çıkardığı en önemli yerlerin başında Rahva Düzlüğü gelmektedir.

Yörede olduğu kadar, Tatvan kentinde de kar yağışının, zaman zaman kent hayatını olumsuz yönde etkilediği görülür. Bu durum özellikle şehiriçi ulaşımın

sağlanması için, büyük çaba ve paraların harcanması yanında, Tatvan'ın gerek iç, gerekse çevresiyle olan ticari etkinliğinin zayıflamasına sebep olmaktadır. Tatvan çevresinde, karlı gün ve karın yerde kalma süresi ile kar kalınlığının fazla olmasının yarattığı bir takım olumsuzluklarının yanısıra, yer altı su kaynaklarının beslenmesi ve önemli bir kayak turizm potansiyeli oluşturması gibi bazı olumlu yönleri de bulunmaktadır.

1.1.3. Toprak ve Bitki Örtüsü: Tatvan ve çevresinde litoloji, yağış, sıcaklık ve yükseltinin kontrolünde çeşitli topraklar oluşmuştur. Şehrin bulunduğu alandan kuzey ve kuzeydoğuda Kıyıdüzü, Sarıkum ve Adabağ çevresinde yaklaşık 1750 m. yükseltilere kadar kireçsiz kahverengi topraklar, daha yukarılarda tüf ve volkan külü üzerinde 5-20 cm kalınlığında gri renkli volkanik regosoller, şehrin güneyindeki Tatvan – Reşadiye arasındaki metamorfikler üzerinde ise yağış ve bitki örtüsünün oluşturduğu orta derecede organik madde ihtiva eden kireçsiz kahverengi orman toprakları yayılış gösterir[49]. Bahsettiğimiz bu topraklar, mera arazisi olarak veya topografya ile eğimin imkân verdiği alanlarda kuru tarım alanı olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma sahamızın çevresinde doğal bitki örtüsünün iklim, yükselti, toprak ve bakı şartlarının kontrolünde geliştiği görülür. Tatvan çevresi doğal bitki örtüsü yönünden genel olarak fakirdir. Şehrin kuzeyinde yer alan Nemrut kütlesi ve eteklerinde yeterince toprak oluşumu gerçekleşmediğinden, seyrek ve otsu bir bitki formasyonu ile kaplıdır. Bu alanın hakim bitki türünü gevenler oluşturur. Nemrut Dağı eteklerinde, çalı ve ağaçsı yapıdaki bitki örtüsü, sadece Rahva Düzlüğü'nün kuzeyinde yer alan Benekli Köyü çevresinde ve onun batısındaki Kirkor Dağı eteklerinde bulunmaktadır. Buradaki bitki örtüsünü Mazı Meşesi, Titrek Kavak, Huş ve bazı yabani erik türleri oluşturmaktadır. Nemrut Dağı'nın 1800 m. yükseltisinden dağın zirvesine kadar olan yamaçlarda Dağ Stepi hakimdir[50]. Nemrut Dağı'nın krater tabanında ve yamaçlarında boyları yer yer 5–6 metreyi bulan çalılık görünümünde bir bitki örtüsü yer almaktadır. Kraterin iç yamacında yaklaşık 2800 metre yükseltisine kadar çıkan Huş, Titrek Kavak ve Ardıç gibi bitkilerin yayılış alanı, aynı zamanda Türkiye'de ormanın üst sınırı

[49] Toprak – Su Genel Müdürlüğü, 1971, Van Gölü Havzası Toprakları Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, 197, Toprak – Su Genel Müd. Yay. 281 Rapor No: 67, Ankara, s. 23-25.
[50] ARINÇ, K., 1997, a.g.e., s. 81.

bakımından Van Gölü'nün kuzeydoğusuyla birlikte bir maksimumu teşkil etmektedir[51]. Krater içindeki bitki örtüsünün halen çevredeki köylüler tarafından yakacak temini nedeniyle tahrip edilmesi, bu alandaki mevcut yeşil görüntünün zamanla ortadan kalkmasına ve kraterin çekiciliğinin zayıflamasına sebep olabilir. Nemrut Dağı aynı zamanda yaz mevsiminde Tatvan halkının kullandığı en önemli mesire yerlerinden birisidir. Bu nedenle; gerek yöre, gerekse ülkemizin turizmi açısından buradaki bitki örtüsünün korunması son derece önemlidir.

Tatvan'ın güneyinde uzanan metarmorfiklerle kaplı saha, bitki örtüsü yönünden şehrin kuzeyindeki volkanik sahalara oranla daha zengindir. Özellikle şehrin hemen güneyinde uzanan "Askeriye Sırtının" şehre bakan cephesi, son derece sık bir bitki örtüsüyle kaplıdır. Çalı görünümünde olan bu alandaki bitki örtüsü, çoğunlukla Mazı Meşesi ve Titrek Kavak'tan oluşmaktadır. Van Gölü'nün güneyinde Tatvan ile Reşadiye arasındaki dağların kuzey ve güney yamaçları arasında, bitki örtüsünün dağılış ve yoğunluğu bakımından büyük zıtlıklar görülür. Güneye bakan yamaçlar, hemen hemen çıplak sayılabilecek kadar az bitki örtüsüne sahip iken, Kuzeye bakan yamaçlar yoğun bir bitki örtüsüne sahiptir. Bu alanın hakim bitki türünü Mazı Meşesi, Titrek Kavak, Huş, Ardıç, Alıç, Yabani Erik türleri ve yaz kış yörede yeşilliğini koruyan Serviler oluşturur. Bu alanda, yerleşmelerden uzak sarp yamaçlardaki serviler yer yer orman görünümünü almıştır.

Ayrıca Akdeniz iklim bölgesinin bir elemanı olan Menengiç, burada relik olarak bulunmakta ve Kuaternerdeki iklim değişiklikleri esnasında bu bölgeye şimdikinden daha sıcak ve nemli bir devrenin hakim olduğunu göstermektedir. Vadi tabanlarında ise söğüt, kavak ve ceviz ağaçları bulunur. Tatvan – Van karayolunun geçtiği vadi ve akarsu boylarındaki bu tür ağaçlık alanlar, özellikle hafta sonlarında Tatvan halkı tarafından piknik ve mesire yeri olarak kullanılmaktadır.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer bitki topluluğu ise mevsimlik olarak yetişen çiçekli ve otsu bitkilerdir. Uzun ve karlı bir kıştan sonra ilkbaharda karların erimesiyle birlikte, adeta yerden fışkırırcasına kısa bir süre içinde gelişerek etrafı yemyeşil bir görüntüye kavuşturan bu otsu bitki örtüsü, yazın dağlık alanlarda uzun süre yeşilliğini korumaktadır. Bu nedenle de Tatvan çevresi, gerek bölge içinde, gerekse bölge dışında özellikle Ordu, Giresun ve Çukurova bölgelerinde gelen arıcılar ile yörede

[51] DARKOT, B., 1965, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Ders Notu, Ankara, s. 41.

hayvancılıkla uğraşan aileler için son derece önemlidir. Burada şunu da belirtelim ki, zayıf bitki örtüsüne rağmen Tatvan çevresi, doğal bitki örtüsü bakımından Van Gölü çevresinin en zengin yöresidir.

1.1.4. Hidrografya: Tatvan kenti ve çevresi, hidrografik elemanlardan akarsu, yeraltı suları ve göller bakımından zengin bir sahadır. Tatvan çevresinde, birisi şehrin kenarında yer alan Van Gölü ve diğer üçü Nemrut krateri içinde olmak üzere toplam dört göl bulunmaktadır. Daimi akarsu olarak, Tatvan'ın güneyinden gelip Çağlayan Mahallesi'nde göle dökülen Kotum Çayı bulunur. Bu çayın dışında, şehir çevresinde ilkbaharda kar ve yağmur sularıyla beslenip, yazın kuruyan çok sayıda geçici dereler bulunmaktadır.. Bu dereler akış esnasında bol miktarda erozyon mahsulü ürün taşırlar. Nemrut Dağı ve çevresindeki parazit konilerin üzerinden aşağılara doğru ışınsal olarak uzanan bu geçici akarsu yatakları, yörede radyal vadi ağı oluşturmuştur. Tatvan'ın güneyindeki Küçüksu civarı ile batıda Rahva Düzlüğü, Van kapalı havzası içindeki Van Gölü'nün dış havzaya en fazla yaklaştığı su bölümü çizgilerini oluşturmaktadır. Geçmişte Sapur Deresi'nin sularını Dicle'ye akıtan Güzeldere'nin, Kotum Deresi tarafından kapıldığı[52] nokta ile Van Gölü arasındaki mesafe sadece 4 km.dir.

Yeraltı su kaynakları zenginliği açısından Tatvan'ın kuzey ve güneyindeki araziler arasında bariz bir fark vardır. Kuzeyde Nemrut Dağı etekleri, su kaynakları bakımından fakirdir. Bu alandaki mevcut kaynaklar Çekmece, Benekli ve Yumurtatepe Köyü'nde bulunmakta ve ancak bu köylerin ihtiyacını karşılamaktadır. Daha aşağılarda çıkan birkaç kaynağın suyu ise Tatvan'ın kuzey mahallelerinde içme suyu olarak kullanılmaktadır. Şehrin güneyinde genellikle metamorfiklerden oluşan sahalar, su kaynakları bakımından Nemrut Dağı eteklerinden daha zengindir. Şehrin güneybatı ve güneyinde uzanan askeriye sırtının eteklerinde eski adları ile Köşkpınarı, Gölpınarı, Harmanpınarı, Çingenepınar, Cevizlipınar ile bu çevrede çıkan diğer kaynakların suları, kentin büyük ölçüde içme ve sulama suyu ihtiyacını karşılamaktadır. Ayrıca Tatvan'ın güneybatısındaki Dalda Köyü ile Tatvan – Van karayolu üzerinde yer alan Obuz Köyü civarındaki kaynaklar, kentin gelecekte daha fazla suya gereksinim duyduğu bir zamanda, su ihtiyacına cevap verebilecek niteliktedir.

---

[52] BİRİCİK, A., 1987, Kotum Çayı – Güzeldere Akarsu Kapmasına Bir İlk Not., İst. Üniv. Ede. Fak. Coğrafya Bölümü Dergisi, Sayı 2,İstanbul, s. 121-123.

Göller bakımından Tatvan çevresi, Doğu Anadolu bölgesinin en zengin yörelerinden birisidir. Van Gölü'nün de oluşumuna katkı yapan Nemrut Yanardağı'nın krateri içinde, ikisi mevsimlik olmak üzere toplam 5 göl bulunmaktadır. Bunlar içinde en büyüğü kraterin batı kısmında, hilâl şeklinde yayılış gösteren Büyük Göl'dür (Foto 1.7). Suları soğuk ve tatlı olan bu gölün en derin yeri 155 m, ortalama derinliği 100 metre civarında olup, yaklaşık yüzey alanı 12.4 km²'dir[53]. Krater tabanının kuzey kenarında yer alan Ilık Göl ise 0.2 km² kadar bir yüzey alanına sahip olup, kenarında sıcak su sızıntıları bulunmaktadır. Bu nedenle de göl suyu ılıktır. Yeşil bir görünüme sahip olan bu göl (Foto 1.8), termal turizm açsından önem taşımaktadır. Krater içindeki üçüncü göl ise, son derece sığ ve tatlı bir suya sahip olan Küçük Göl'dür. Sığ olması nedeniyle yazın buharlaşmadan dolayı, yüzey alanı yarı yarıya küçülür. Bu göl, genellikle krater içindeki göçerler tarafından hayvanların sulanmasında kullanılmaktadır. Krater içindeki diğer iki göl ise kar ve yağmur sularıyla ilkbaharda oluşup, yazın buharlaşma ve sızma nedeniyle kuruyan mevsimlik göllerdir. Tamamen atmosferik kökenli suların krater içindeki çukur alanlara toplanmasıyla oluşan bu göllerin seviyelerinde, gelir ve gider

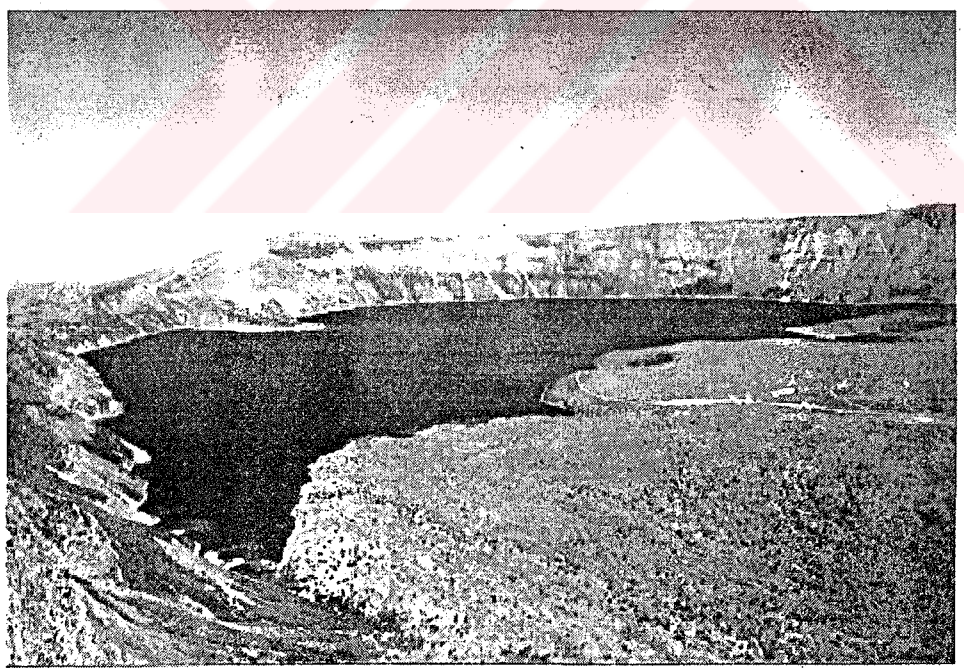

Foto 1.7. Nemrut Kalderasının Batısına Yerleşen Büyük Gölü'nün Güneyden Görünüşü

[53] ÇAKIR, Y., vd., 1993, a.g.e., s. 28.

arasındaki ilişkiye bağlı olarak belli bir denge sağlanmıştır. Diğer bir deyişle, krater içindeki göllere kar ve yağmur sularıyla olan girdilere karşılık, buharlaşmayla olan çıktılar, daimi göllerin seviyesinin belli bir düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Ancak bazı yıllarda yağış veya sıcaklık miktarındaki meydana gelen belirgin bir değişme, göllerin seviyelerinde müspet veya menfi yönde değişmeler meydana getirmektedir. Örneğin 1995 yılından 2001 yılı Ağustos ayına kadar geçen süre içinde burada yaptığımız gözlem ve ölçümlere göre krater içindeki göllerin seviyelerinde 2 metreye yakın bir seviye düşmesi gözlenmektedir. Ayrıca bu göllerde, yağış ve sıcaklık koşullarına bağlı olarak bir miktar yıllık ve mevsimlik seviye değişmelerinin meydana geldiğini de belirtmek gerekir. Kar ve yağmur sularıyla beslenen bu göllerde yıllık en yüksek seviye genellikle Mayıs sonlarında, en düşük seviye ise Ekim sonu Kasım başlarında gerçekleşmektedir. Bu göllerde meydana gelen seviye değişmeleri Ilık Göl hariç, çevreye herhangi bir zarar vermez. Ancak Ilık Göl'de meydana gelen seviye değişmeleri, çevresinde bulunan sıcak su kaynaklarını etkilemektedir. Gölde meydana gelen yükselmeler, zaman zaman Ilık gölün hemen kenarında yer alan bu sıcak su kaynakları ile gölün kıyısından geçerek Büyük Göl'e ulaşan otomobil yolunu su altında bırakır.

Gerek bölgenin fiziki ve beşeri açıdan şekillenmesi, gerekse göl seviyesinde meydana gelen değişmeler neticesinde çevreye, özellikle de inceleme alanımızı oluşturan Tatvan kentine etkisi bakımından, Van Gölü ve Van Gölü'nde meydana gelen seviye değişmeleri ve onun meydana getirdiği sonuçlara burada özel bir yer vereceğiz.

Genel olarak, Miyonsende başlayan Arap ve Anadolu plakalarının çarpışmasına bağlı olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nde bir yandan kıvrımlar, bindirmeler, doğrultu atımlı faylar, açılma çatlakları ve K – G yönlü daralmalar ile D– B yönlü uzamalar meydana gelirken, diğer yandan da doğu – batı uzanımlı Senklinallere karşılık gelen havzalar ile Antiklinallere karşılık gelen sırtlar oluşmuştur[54]. Bölgenin kuzeyinde Karasu – Aras, güneyde Muş – Van Gölü Depresyon ve havzalar zinciri, muhtemelen bu sıkışma rejimine bağlı olarak meydana gelmiştir. Bu dönemde Nemrut Dağı'ndan başlayıp Ağrı Dağı'na kadar uzanan alanda meydana gelen açılma çatlakları[55] boyunca çıkan lavlar, kuzeydoğu – güneybatı istikametinde bir dizi volkanik dağları meydana

[54] ŞAROĞLU, F., YILMAZ, Y., 1987, Doğu Anadolu'da Neotektonik Dönemdeki Jeolojik Evrim ve Havza Modelleri, M.T.A. Dergisi No: 107, Ankara, S. 73.
[55] ŞAROĞLU, F., YILMAZ, Y., 1987, a.g.e., s. 73.

getirmiştir. Bu volkanik etkinliklere bağlı olarak birleşik Van – Muş depresyonunun ortasında Kuaternerde Nemrut'un devam eden püskürmeleri neticesinde meydana gelen "Rahva lav seddi" ile Muş – Van Gölü depresyonları birbirinden ayrılmış ve bu Volkanik barajın (seddin) ardında suların birikmesiyle de Van Gölü teşekkül etmiştir[56].

Yaklaşık 16.000 km²'lik yüzölçümü bulunan ve kendi adıyla anılan havzanın (Van Gölü havzası) batı kısmına yerleşmiş olan Van Gölü, 3574 km² yüzey alanı, 12.522 km² drenaj alanı, 607 km³ hacmi ve maksimum 451 m. derinliğiyle[57], yeryüzünün en önemli göllerinden birisidir. 1649 metre yükseltide bulunan Van Gölü, 607 km³'lük hacmiyle dünyada Hazar, Aral ve Baykal gölünden sonra dördüncü, sodalı göller sıralamasında ise birinci sırada yer alır[58]. Kabaca üçgen şeklinde olan Van Gölü'nün uzun ekseni, Tatvan'da Tuğ İskelesi ile Erciş körfezinde Bendimahi Çayı ağzı arasında yaklaşık 125 km, Tatvan-Van arasında ise 90 km'dir.

Van Gölü kıyıları, göl çevresindeki kıyı ovalarının bulunduğu alanlar hariç, yüksek falezli ve girintili çıkıntılıdır. Koy ve körfezlerin en fazla toplandığı alanlar gölün güney kıyılarıdır. Göl çevresindeki ovalık alanlardan, göle doğru hafif eğimle geçildiğinden basık bir kıyı şekli mevcuttur. Bu alanlar, ileride ayrıntılı olarak açıklanacağı gibi, Van Gölü seviye değişmelerinde, olumsuz yönde en fazla etkilenen alanlardır. Tatvan kentinin kurulduğu alan da böyle basık bir kıyı şekline sahip olduğundan, seviye değişimlerinden oldukça fazla etkilenmektedir.

Van Gölü, dışa akışı olmayan bir göldür. Bu nedenle çevreden sularını göle boşaltan akarsular, içinden veya üzerinden geçtikleri kayaçlardan aldıkları tuz ve diğer mineralleri hidrolojik döngü ile sürekli olarak göle taşıyarak, gölde tuz konsantrasyonunun artmasına neden olmaktadır. Tuzluluğu %022 civarında olan Van Gölü'nün suyunda bulunan tuzlar: NACl (% 38.2), Na_2CO_3 (% 25.4), Na_2SO_4 (% 16.1), $NaHCO_3$ (% 14.0), KCI (% 4.5), $MgCO_3$ (% 1.5), $CaCO_3$ (% 0,08), LİCl (% 0.04), S_iCo_3 (% 0.005), $Ca_3(PO_4)_2$ (% 0.003) dür[59].

Görüldüğü gibi suyun bileşiminde, sodyum klorür ve sodyum karbonat oranı bir hayli fazladır. Akdemir'in Van DSİ Bölge Müdürlüğü'nün yaptığı analiz sonuçlarına

---

[56] ERİNÇ, S., 1953, a.g.e, s. 66.
[57] KEMPE, S., KHOO, F., and GÜRLEYİK, Y., 1978, Hydrography of Lake Van and its Drainage Area, The Geology of Lake Van, M.T.A. Yayınlarından No: 169, Ankara, s. 30,
[58] KEMPE, S., KHOO, F., and GÜRLEYİK, Y., 1978, a.g.e., s. 30
[59] Cumhuriyetin 75. Yılında Van, Van Valiliği Kültür Varlıklarını Araştırma, Derleme, Tanıtma ve Yayınlama Merkezi, Van, s.31.

dayandırarak verdiği bilgiye göre[60]: Van Gölü sularının pH'ı; 9.70 – 9.85, renk 50 – 60 pt – CO, bulanıklık 110 – 120, sertliği ise 48.02 – 54.50 d° hfr arasında değişmektedir. İNANDIK'a göre[61]; Van Gölünün tuzluluğu binde 22.4'tür. Van Gölü, bu değerle yaklaşık %018 – 19 civarında tuzluluğa sahip olan Karadeniz'den[62] biraz daha tuzludur.

Kuaternerde iklim değişikliklerine bağlı olarak Van Gölü su seviyesinde değişmeler olduğunu, bu seviye değişmelerine bağlı olarak da göl çevresinde farklı yükseltilerde sekilerin oluştuğuna daha önce değindiğimizden, burada artık çok daha yakın dönemlerde meydana gelen seviye değişmeleri ve çevresel etkilerini ele alacağız.

Göl seviyesinde değişime neden olan iki temel faktör vardır. Birisi göl yüzeyine düşen yağışlar, göle boşalan akarsular, göl içindeki muhtemel kaynaklar ile çeşitli yollarla göle dahil olan katı maddelerin oluşturduğu girdiler, diğer ise göl yüzeyinden olan buharlaşmanın oluşturduğu çıktılardır. Yağış ve sıcaklığın yıldan yıla gösterdiği değişiklikler, gölün su bilançosunu etkilemekte, dolayısıyla göl seviyesinde yükselme veya düşmelere neden olmaktadır.Van Gölü, kabaca batıdan doğuya doğru genişleyen bir üçgen şeklindeki havzanın batı kısmına yerleşmiş olduğundan batı, kuzeybatı ve güneyde göle boşalan önemli bir akarsu yoktur. Buna karşılık, nispeten uzun ve bol su taşıyan akarsular, gölün doğusunda göle boşalmaktadır. Bunlardan en önemlileri Bendimâhi, Zilan, Engil, (Hoşap – Güzelsu) Karasu ve Deliçay'dır. Buzul ve buzullararası dönemlerdeki seviye değişmelerini bir kenara bırakacak olursak, Van Gölü'nde yıl içinde meydana gelen mevsimlik, yıllık ve uzun yıllık olmak üzere üç türlü seviye değişimi gözlenir.

Mevsimlik seviye değişmeleri yağış, sıcaklık ve akarsu boşalımlarının kontrolünde gelişmektedir. Bölgede en yağışlı mevsim ilkbahar, en az yağışlı mevsim ise yaz'dır. Gölün beslenmesinde akarsuların büyük bir payı olduğuna göre, bunların rejiminin (kar ve yağmurla beslenen akarsu, rejimi gösterir) gölün mevsimlik seviye değişikliği üzerinde esaslı bir tesiri olacağı da muhakkaktır[63]. Kışın, yağışın çoğunlukla kar şeklinde olması ve akışa geçerek göle ulaşamaması nedeniyle seviyede çok küçük oynamalarla birlikte, genelde durağan bir durum gözlenir. İlkbahardan itibaren bir

---

[60] AKDEMİR, S., 1997, Van Merkez ve Çevresinin Hidro-Jeolojik İncelemesi, Fırat Üniv. Fen Bilimleri Enst. Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi, Elazığ. s. 144.

[61] İNANDIK, H., 1965, Türkiye Gölleri, İst. Üniv. Yay. No: 1155, Coğr. Enst. Yay. No: 44, İstanbul , s. 70

[62] DOĞANAY, H., 1994, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitabevi, Ankara, s. 126

[63] ARDEL, A., 1947, Üç Senelik Ortalamalara Göre Van Gölü'nün Mevsimlik Değişiklikleri, Türk Coğr. Dergisi Sayı: 9 – 10, Ankara , s. 126.

taraftan yağış miktarının artması, diğer taraftan havaların ısınmasına bağlı olarak kar erimelerinin hızlanması, göl seviyesinde hızlı bir yükselmeye neden olmaktadır. Göl, en yüksek seviyeye çoğunlukla 10 – 25 Haziran tarihleri arasında erişmektedir (Tablo. 1.7 Şekil 1.8.).

Tablo 1.7. Van Gölünde Yıllara Göre En Yüksek ve En Düşük Su Seviyelerinin Görüldüğü Tarihler

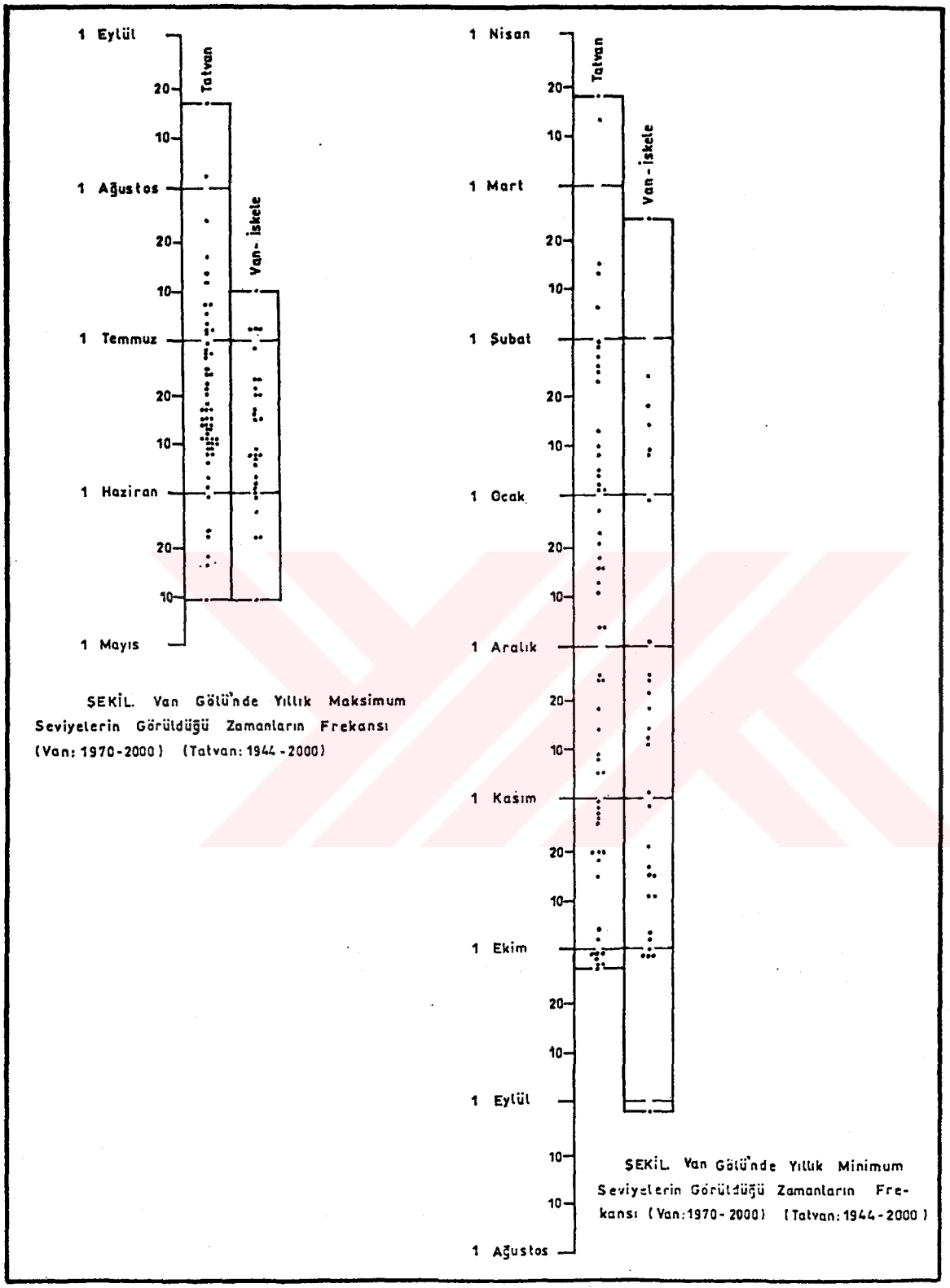
TATVAN (1944 – 2000)

YILLAR	EN YÜKSEK	EN DÜŞÜK	YILLAR	EN YÜKSEK	EN DÜŞÜK
1944	13 Haziran	1 Ocak	1973	13 Haziran	18 Mart
1945	24 Haziran	4 Aralık	1974	2 Ağustos	26 Ocak
1946	7 Temmuz	15 Ekim	1975	14 Haziran	9 Kasım
1947	8 Haziran	8 Kasım	1976	12 Haziran	13 Ocak
1948	9 Haziran	23 Ocak	1977	11 Haziran	31 Ocak
1949	15 Haziran	4 Ocak	1978	2 Temmuz	18 Kasım
1950	15 Haziran	11 Aralık	1979	23 Mayıs	13 Şubat
1951	17 Haziran	5 Ocak	1980	14 Haziran	14 Kasım
1952	3 Temmuz	21 Aralık	1981	27 Haziran	13 Mart
1953	24 Temmuz	28 Aralık	1982	7 Temmuz	28 Ocak
1954	6 Haziran	27 Ekim	1983	17 Haziran	28 Eylül
1955	28 Haziran	10 Ocak	1984	2 Temmuz	29 Ekim
1956	3 Haziran	25 Ocak	1985	11 Haziran	16 Aralık
1957	13 Temmuz	16 Aralık	1986	30 Mayıs	20 Ekim
1958	5 Temmuz	18 Aralık	1987	24 Haziran	20 Ekim
1959	9 Haziran	23 Aralık	1988	17 Ağustos	25 Kasım
1960	18 Temmuz	6 Şubat	1989	9 Mayıs	29 Eylül
1961	16 Mayıs	5 Kasım	1990	18 Haziran	5 Kasım
1962	22 Mayıs	4 Aralık	1991	18 Mayıs	28 Ekim
1963	29 Haziran	30 Ocak	1992	12 Temmuz	2 Ekim
1964	28 Haziran	8 Ocak	1993	21 Haziran	24 Kasım
1965	10 Haziran	27 Eylül	1994	30 Haziran	24 Kasım
1966	10 Haziran	13 Aralık	1995	25 Haziran	26 Ekim
1967	15 Haziran	18 Ekim	1996	11 Haziran	2 Ocak
1968	1 Temmuz	20 Ekim	1997	2 Temmuz	30 Eylül
1969	17 Haziran	28 Eylül	1998	10 Haziran	4 Ekim
1970	11 Haziran	15 Şubat	1999	14 Haziran	30 Eylül
1971	8 Haziran	30 Ekim	2000	22 Haziran	30 Eylül
1972	20 Haziran	2 Ocak			

VAN (İSKELE) (1969 –2000)

YILLAR	EN YÜKSEK	EN DÜŞÜK	YILLAR	EN YÜKSEK	EN DÜŞÜK
1969	29 Haziran	1 Ekim	1985	30 Mayıs	14 Kasım
1970	27 Mayıs	18 Kasım	1986	30 Haziran	11 Ekim
1971	2 Temmuz	1 Aralık	1987	7 Haziran	15 Ekim
1972	16 Haziran	9 Ocak	1988	10 Temmuz	11 Ekim
1973	19 Haziran	30 Aralık	1989	9 Mayıs	17 Ekim
1974	22 Mayıs	29 Ağustos	1990	20 Haziran	11 Kasım
1975	10 Mayıs	14 Ocak	1991	22 Mayıs	1 Kasım
1976	22 Haziran	21 Kasım	1992	2 Temmuz	18 Ocak
1977	21 Haziran	8 Ocak	1993	17 Haziran	21 Ekim
1978	2 Temmuz	12 Kasım	1994	3 Haziran	15 Ekim
1979	6 Haziran	3 Ekim	1995	15 Haziran	
1980	1 Haziran	29 Ekim	1996	5 Haziran	
1981	20 Haziran	25 Kasım	1997	8 Haziran	3 Ekim
1982	8 Haziran	24 Ocak	1998	23 Haziran	30 Eylül
1983	8 Haziran	24 Kasım	1999	3 Haziran	30 Eylül
1984	9 Haziran	24 Şubat	2000	1 Haziran	30 Eylül

Kaynak: E.İ.E.İ. Genel Müd. Göl Seviyeleri Kitabı 1996 Ankara, ve E.İ.E.İ Van Bölge Şefliği.

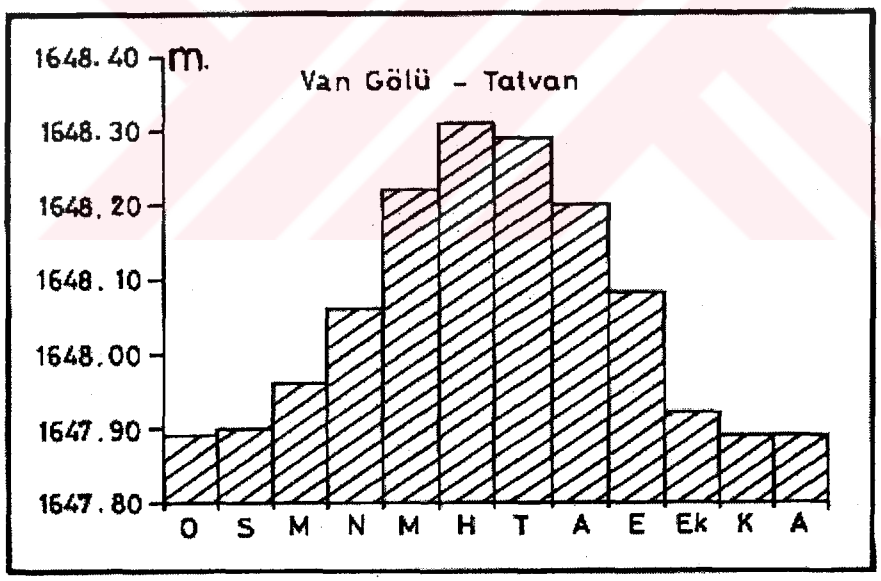
Şekil 1.8. Van Gölü Su Seviyesinin Maksimum ve Minimuma Eriştiği Zamanların Frekansı (1944-2000)

Seviyenin maksimuma ulaşması nadiren Ağustos ayına sarkmaktadır. Yazın yağışın hemen hemen tamamen kesilmesi, kar erimelerinin sona ermesine karşılık, sıcaklıkların artması nedeniyle göl seviyesinde tekrar düşmeler başlar ve Ekim, Kasım, Aralık aylarına kadar devam eder. Bazen Eylül ayından itibaren artmaya başlayan yağışlarla göl seviyesi erken fakat yavaş bir şekilde yükselmeye başlar. Kısacası, Van Gölü'nde genel olarak Nisan – Mayıs aylarında hızlı bir yükselmeye karşılık, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım ve Aralık ayına kadar devam eden yavaş bir düşme gözlenmektedir. 56 yıllık ortalamalara göre, gölde yıllık seviye değişimi 42 cm'dir (Tablo. 1.8- Şekil. 1.9).

Tablo 1.8. Van Gölü'nde Aylık Ortalama Seviye Değişimlerinin Yıl İçerisindeki Gidişi (1944–1996)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A
Seviye(m)	1647,89	1647,90	1647,96	1648,06	1648,22	1648,31	1648,29	1648,20	1648,08	1647,92	1647,89	1647,89

Kaynak: Göl Seviyeleri Kitabı: Elektrik İşleri Etüd İdaresi Genel Müd. Yayınlarından

Şekil 1.9. Van Gölü'nde Aylık Ortalama Seviye Değişimlerinin Yıl İçerisindeki Gidişi (1944–1996)

Belirli periyotlar halinde yıldan yıla gözlenen seviye değişmelerinin, büyük ölçüde yağış, sıcaklık ve buharlaşmada gözlenen değişmelere paralellik gösterdiği söylenelebilir.

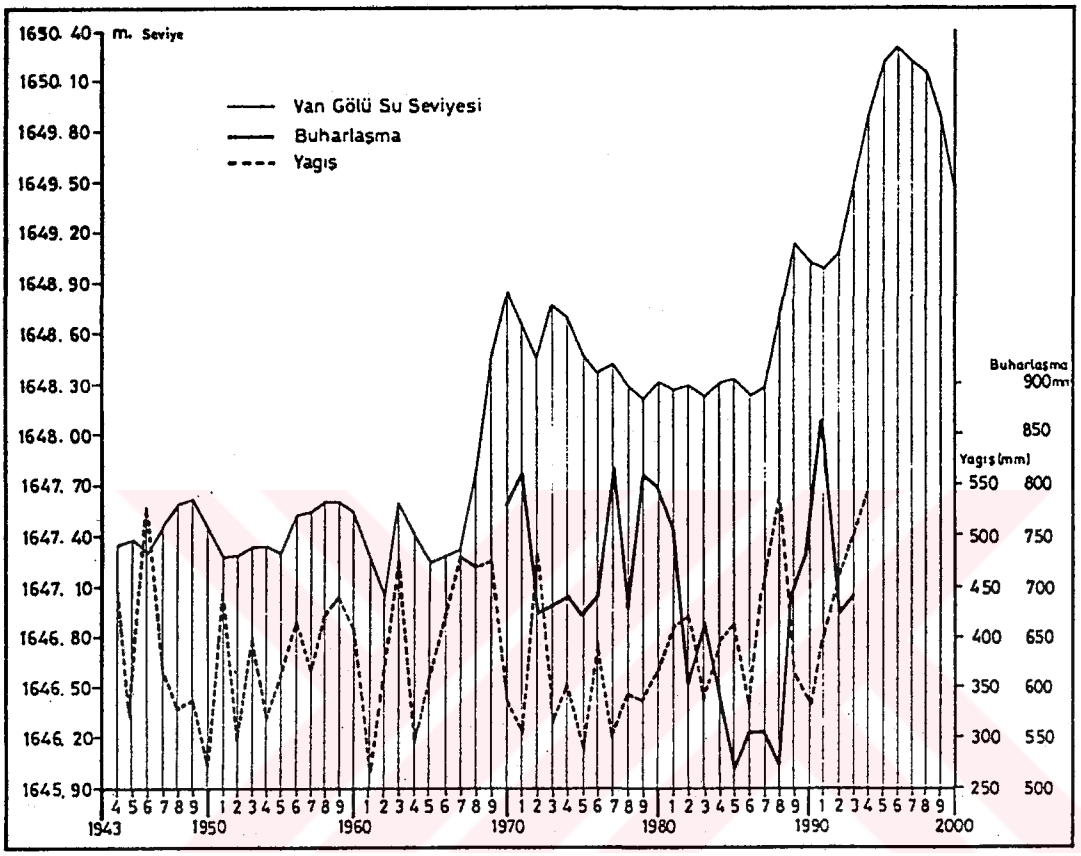
Tablo 1.9. Van Gölü'nde Yıllara Göre En Yüksek ve En Düşük Su Seviyeleri İle Van'da Yağış ve Buharlaşmanın Uzun Yıllık Gidişatı (1944 – 2000)

YILLAR	EN DÜŞÜK (m)	EN YÜKSEK (m)	ORTALAMA	YAĞIŞ	GÖL YÜZEYİNDEKİ NET BUHARLAŞMA*
1944	1647,07	1647,65	1647,36	442,9	
1945	1647,22	1647,53	1647,37	318,0	
1946	1647,04	1647,57	1647,30	531,9	
1947	1647,26	1647,68	1647,47	363,3	
1948	1647,33	1647,86	1647,59	330,6	
1949	1647,38	1647,86	1647,62	337,2	
1950	1647,35	1647,56	1647,45	266,4	
1951	1647,13	1647,39	1647,26	443,7	
1952	1646,94	1647,62	1647,28	297,4	
1953	1647,09	1647,55	1647,32	398,3	
1954	1647,09	1647,57	1647,33	319,6	
1955	1647,12	1647,47	1647,29	360,2	
1956	1647,27	1647,77	1647,52	413,3	
1957	1647,29	1647,79	1647,54	363,6	
1958	1647,37	1647,81	1647,59	420,3	
1959	1647,37	1647,84	1647,60	437,9	
1960	1647,44	1647,67	1647,55	404,1	
1961	1647,29	1647,47	1647,38	268,3	
1962	1646,94	1647,14	1647,04	367,9	
1963	1646,69	1647,54	1647,61	474,9	
1964	1647,16	1647,66	1647,41	294,2	
1965	1647,11	1647,37	1647,24	353,3	
1966	1647,04	1647,52	1647,28	424,7	
1967	1647,02	1647,62	1647,32	479,4	
1968	1647,36	1648,21	1647,79	443,2	
1969	1648,04	1648,90	1648,47	445,7	
1970	1648,68	1649,04	1648,86	331,5	778,9
1971	1648,52	1648,72	1648,62	301,8	812,0
1972	1648,23	1648,90	1648,57	484,1	673,8
1973	1648,54	1649,00	1648,77	315,4	678,3
1974	1648,53	1648,81	1648,67	351,5	689,4
1975	1648,32	1648,63	1648,48	293,4	670,8
1976	1648,10	1648,62	1648,36	394,5	690,6
1977	1648,22	1648,63	1648,43	299,3	817,2
1978	1648,07	1648,49	1648,28	342,7	779,7
1979	1648,05	1648,40	1648,22	342,3	818,1
1980	1648,08	1648,55	1648,32	368,6	797,9
1981	1648,04	1648,49	1648,27	407,9	754,5
1982	1648,05	1648,53	1648,29	418,3	599,6
1983	1648,01	1648,44	1648,23	335,8	664,2
1984	1648,08	1648,53	1648,30	395,9	584,2
1985	1648,07	1648,60	1648,34	413,5	517,0
1986	1648,10	1648,34	1648,12	324,8	553,7
1987	1647,98	1648,56	1648,27	456,8	554,0
1988	1648,23	1649,25	1648,74	541,5	521,0
1989	1649,04	1649,24	1649,14	357,5	692,2
1990	1648,80	1649,25	1649,03	331,8	738,1
1991	1648,84	1649,15	1649,00	401,4	866,1
1992	1648,78	1649,37	1649,08	461,8	674,5
1993	1649,03	1649,85	1649,44	500,5	690,2
1994	1649,57	1650,22	1649,90	542,6	
1995	1649,92	1650,55	1650,24		
1996	1650,14	1650,49	1650,32		
1997	1650,04	1650,40	1650,22		
1998	1649,96	1650,34	1650,15		
1999	1649,74	1649,98	1649,86		
2000	1649,36	1649,51	1649,44		

Kaynak: E.İ.E.İ. Genel Müd. Göl Seviyeleri Kitabı, E.İ.E.İ. Van Bölge Şefliği, Van Gölü Seviye Ölçüm Verileri, ve D.M.İ.Genel Müd. Van Meteoroloji İstasyon Verilerinden Derlenmiştir.

* GÜRER, İ. ve YILDIZ, D., 1996, a.g.e. s. 17.

Genel olarak ortalamanın üzerinde yağışın düştüğü ve buharlaşmanın az olduğu yıllarda göl seviyesi yükselmekte, tersine yağışın az, buharlaşmanın fazla olduğu yıllarda ise seviyede düşmeler gözlenmektedir (bkz. Tablo 1.9 ve Şekil 1.10).

Şekil 1.10. Van Gölü'nde Yağış, Buharlaşma ve Seviye değişmelerinin Rasat Periyodu İçerisindeki Gidişatı.

Göl seviyesi, yağış ve buharlaşma ilişkisinin gösterildiği şekil incelendiğinde, genel olarak yağış ve buharlaşma ile göl seviyesi arasında bir ilişkinin bulunduğu, ancak bazı yıllarda uyumsuzlukların olduğu gözlenmektedir. Bu durum, yıllık göl seviyesi ölçümleri ile meteorolojik ölçümlerin, farklı yıl ve aylara tekabül etmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, göl seviyesi ölçümlerinde su yılı (Örneğin; 1 Ekim 1995 – 30 Eylül 1996 arası gibi), meteorolojik ölçümlerde ise normal yıl (Örneğin 1 Ocak – 31 Aralık arası 1995 yılı gibi) kullanılmaktadır. Bu durumda ortalamadan

oldukça fazla veya az olan bir yağışın göl üzerindeki tesiri bir yıl sonra gözlenebilmektedir. Örneğin Şekil 1.10'a baktığımızda 1972 yılında ortalamanın oldukça üzerinde yağış düşmesine rağmen aynı yıl göl seviyesinde düşme gözlenmektedir. Bir yıl sonra 1973 yılında ise daha az yağış düşmesine rağmen göl seviyesinde yükselme gözlenmektedir.

Van Gölü'nde, yıldan yıla gözlenen değişmelerden ziyade, 5 – 6 yıllık periyotlar halinde gözlenen değişmeler daha dikkat çekicidir (Tablo 1.9., Şekil 1.11). Periyotlar halinde seviye değişiminin seyrine baktığımızda, 1944 – 1949 arası yüksek, 1960 – 1967 arası düşük, 1968 – 1974 arası yüksek, 1975 – 1987 arası nispeten uzunca bir süre düşük ve 1988 – 1998 arası ise uzunca bir süre düşük periyodun ardından gelen yine uzunca bir süre (10 yıl) yüksek periyot görülmektedir.

Gölde bazı periyotlarda önemli düşüşler veya yükselmeler görülse de 56 yıllık ortalamalara göre, yükselme miktarı ile düşme miktarı arasında her yıl 3.7 cm'lik bir yükselme yönünde fark oluşmaktadır. Seviye değişiminde yıllık extremlere baktığımızda en fazla yükselme 1988 su yılında (104 cm), en az yükselme ise 1961 yılında (24 cm) gerçekleşmiştir.

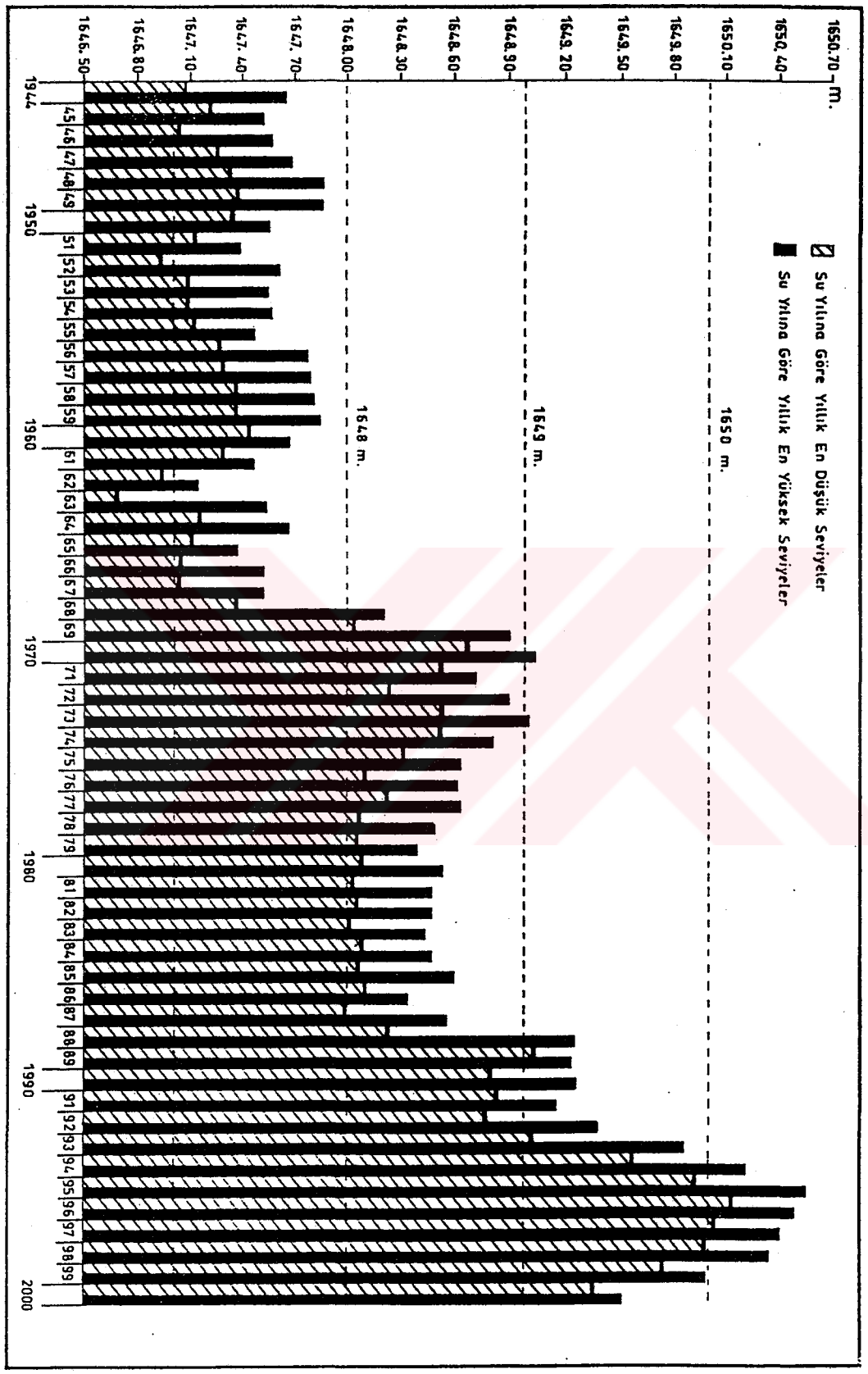
Yıldan yıla veya belli periyotlar halinde görülen seviye değişmelerinin dışında, bir de uzun yıllık seviye değişimi gözlenmektedir. Gerek 1944 yılından itibaren Tatvan'da yapılan seviye ölçümlerinden, gerekse tarihi devirler içinde seviye değişimlerine bağlı olarak bazı yerleşmelerin yer değiştirmesinden ve kıyılarda yer alan eski tapulu arazilerin bugün sular altında kalmasından gölün, uzun vadede yavaş ama sürekli bir yükselme eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Erciş'in göl seviye yükselmesine bağlı yer değiştirmesi[64], Çelebibağ'daki Selçuklu mezarlığı,Adilcevaz açıklarındaki Selçuklu kalesi[65] ve yaklaşık 450 yıl önceki tapularda gösterilmiş olan Ahlat – Tatvan arasında bugünkü kıyı çizgisinin yüzlerce metre açığındaki tapulu arazilerin sular altında kalması[66], seviye yükselmesinin sürekliliğini göstermektedir. Bir diğer önemli kanıt da Çarpanak Adası'dır. Burası 1900'lü yılların başında Çarpanak yarımadasının bir uzantısı iken, seviye yükselmesine bağlı olarak yarımadanın sığ olan

---

[64] TUNCEL, M., 1981, Türkiye'de Doğal Olaylar Sonucu Yer Değiştiren Kentler, İst. Yer Bilimleri 1 – 2, İstanbul, S. 115 – 124,

[65]BURNEY, C.A., 1957, Urartian Fortresses and Towns in The Van Region, Anatolian Studies, Journal of The British İnstitute of Archaeology Vol. 7. , Ankara, p. 37-43.

[66] DOĞU ANADOLU COĞRAFYASI (Tabii, Zirai, Beşeri, Baytari), 1938, Genelkurmay Başkanlığı Yay. Ankara, s.79.

Şekil 4.11.Van Gölü'nde Uzun Yıllık Seviye Değişimleri (1944- 2000)

orta kısmı sular altında kalmış ve yarımadanın yüksek kesimi ada halinde ortaya çıkmıştır[67]. Van Gölü'nde 1716 – 1950 arasında meydana gelen seviye değişmelerini, Doğu Anadolu Coğrafyası adlı kitabında anlatan ERİNÇ'in çeşitli kaynaklara dayandırarak hazırladığı tabloyu[68] buraya aynen aktarıyoruz. Ancak, tabloda 1950 sonrası için verilen bilgiler, E.İ.E.İ.'sinin ölçüm sonuçları analiz edilerek tarafımızdan eklenmiştir.

Bütün bu seviye ölçümleri, tarihi bilgiler, morfolojik bulgular ve gözlemler Van Gölü'nün bazı yıllar yükseldiğini, bazı yıllar düştüğünü, ancak uzun vadede sürekli olarak yükseldiğini göstermektedir.

Van Gölü'nde seviye yükselmesiyle ilgili olarak farklı bilim mensuplarının yapmış olduğu çalışmalar ve konuyla ilgili olarak yapılan sempozyum bildirilerinden[69] göl seviyesinin yükselmesinde jeolojik ve jeomorfolojik faktörlerin etkisinin şu an için bilinemediği ancak seviye yükselmesinin gidişatı ile iklim elemanlarından özellikle de yağış ve sıcaklığın az çok paralellik gösterdiği ifade edilmektedir[70]. Bu konuda tarafımızca yapılan çalışma, iklimle göl seviye değişimi arasındaki yakın ilişkiyi doğrulamaktadır. Göl seviyesinin yükselmesinde iklimden başka etkili olan bir diğer faktör ise, çevreden göle akarsular tarafından bol miktarda alüvyon taşınmasıdır. Ayrıca göl çevresindeki gevşek depoların dalga aşındırması sonucu göle dahil olmasını da, bir diğer faktör olarak kabul edebiliriz. Yağış ve akarsular tarafından göle giren suların tamamı buharlaşmayla tekrar dışarı çıksa bile, katı madde girişleri, hacimleri kadar su taşıracağından, uzun vadede göl seviyesinin yavaş ama sürekli olarak yükselmesine neden olacağı açıktır.

---

[67] DOĞU ANADOLU COĞRAFYASI (Tabii, Zirai, Beşeri, Baytari), 1938, a.g.e., s.79.

[68] ERİNÇ, S., 1953, Doğu Anadolu Coğrafyası, s. , İstanbul.

[69] ŞAROĞLU, F., GÜREL, N., 1994, Van Gölünde Seviye Değişimleri ve Çevreye Olumsuz Etkileri Sempozyumu, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 27 – 29 Eylül 1994, Van.

- TÜRKSOY, M., SEÇKİN, U. İ., ÖZKAYA, M., E.İ.E.İ. Hidrolik Etüdler Dairesi Başkanlığı, 1995, Van Gölü'nün 1995 Yılı Seviye Yükselmeleri, Hidrolik Tahmin Çalışmaları.
- ÇELİK, S., YILMAZ, R., ERTÜRK, A., ADIGÜZEL, M., SAYIN, A., 1995, Van Gölü Su Seviyesi Yükselmesine Etki Eden Hidrometeorolojik Parametrelerin Analizi, Van Gölü'nde Su Seviye Değişmeleri ve Çevreye Olumsuz Etkileri Sempozyumu Bildirisi 27 – 29 Eylül 1994, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

T.M.M.O.B. İnşaat Mühendisleri Odası, 1996, Van Gölü'ndeki Ani Seviye Değişmelerini İnceleme Raporu, Ankara

[70] KESİCİ, Ö., 1994, Van Gölü'nde Seviye Değişmeleri ve Nedenleri, Van Gölü'nde Seviye Değişmeleri ve Çevreye Olumsuz Etkileri Sempozyumu Tebliği, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 27 – 29 Eylül 1994, Van.

Tablo 1.10. Van Gölü'nün Su Seviyesinde Meydana Gelen Uzun Süreli Değişimlere Dair Gözlemler (1716-2000).

Yıllar	Van Gölü'ne Ait Müşahedeler	Notlar
1716	Bu yıldan sonra yükselme (Brückner, s. 107)	+
1740	Yüksek (Brückner s. 107)	+
1806	Tetrici yükselme (Jaubert s. 139)	+
1810	Sieger'e göre azami seviye	+ Sieger'in 1. Azamisi
1820	Azami (Brückner s. 108)	+
1838	Asgari (Brückner, s. 108)	-
1838-1841	Yükselme (Brückner, s. 108): Loftus'a göre (s. 318) 1841 senesine kadar süren ve eski Erciş'in boşaltılmasına sebep olan önemli bir yükselme.	Sieger'e göre; 1830-1850 arasında, ikinci azami meydana gelmiştir. Brückner, 1841-1850 arasında seviyenin yüksek olduğunu kaydeder
1847	H. de Hell'e göre, nispeten hafif bir alçalma	-
1850	Son birkaç yıldan beri önemli bir yükselme (Layayord, s. 408)	+
1852	Halkın ifadesine göre 1850 de başlayan oldukça mühim bir alçalma (Loftus), Brückner'e göre 1850-1852 arasında alçalma.	-
1863	Birkaç yıl önce başlayan kuvvetli bir yükselme (Strecker, Brückner)	Sieger'e göre, bu müddet zarfında seviye tekrar azamiye erişmiştir (3. azami).
1870	Alçak seviye (Brückne	-
1875	Azami seviye (Belck)	+
1880	Yüksek seviye	+
1892	1880 azamisini takip eden alçalmanın muhtemel sonu (Lynch, s. 49)	+
1898	Son birkaç yıl devam eden bir kabarma (Lynch sf: 49)	+
1909-1914	Yükselme	+
1945	Yüksek (Eriç)	+
1950	Yüksek (Lahn)	+
1951-1955	Düşük	-
1956-1960	Yüksek	+
1961-1967	Düşük	-
1968-1974	Önemli bir yükselme periyodu	+
1975-1987	1974 sonunda önemli bir düşme gerçekleşiyor ve daha sonra 1975'ten 1987 yılına kadar seviye aşağı yukarı aynı kalıyor.	-
1988-1998	1944'ten sonra en fazla yükselmenin gerçekleştiği bir periyot yaşanıyor. Örneğin 1962 yılı maksimum seviyesi (1647.14 m) ile 1995 maksimumu (1650.55 m) arasında 3.41 metrelik fazlalık yönünden bir fark oluşuyor.	Bu dönemde göl çevresinde çok sayıda ev boşaltılıyor, kara ve demiryollarını su basıyor, bu nedenle de göl çevresinde 1655 m. alan Afet Bölgesi ilan ediliyor.
1999-2001	Göl seviyesinde tekrar seviye düşüşlerinin olduğu bir periyot devam ediyor ve bu süre içinde yaklaşık 120 cm lik bir seviye düşmesi gerçekleşmiştir.	-

Kaynak: Erinç'in "Doğu Anadolu Coğrafyası" adlı kitabı ve 1950 sonrası E.İ.E. idaresi verilerinden yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Van gölü seviyesinde meydana gelen değişmeler, zaman zaman çevresinde toplanmış olan yerleşmeler, yollar, tarım alanları ve kuruluşlara ait tesisler gibi iktisadi faaliyet sahalarına büyük zararlar vermektedir. 1995 yılında görülen hızlı yükselmeyle birlikte, göl çevresinde yaklaşık 55 km²lik bir alan sular altında kalmıştır[71]. Tahmin edileceği gibi bu alanların çok büyük bir kısmı, göl çevresindeki ovalara karşılık gelmektedir. Van Gölü çevresindeki büyük yerleşmelerin tamamı kıyı ovaları üzerinde kurulmuş veya biraz içeride olanlar da Adilcevaz ve Ahlat gibi kıyı ovalarına doğru genişlemişlerdir. Eğimin son derece az olduğu bazı yerlerde, gölde meydana gelen 1 m.'lik bir yükselmede göl, yüzlerce metre ileriye uzanabilmektedir. Bu durum, göle yakın kıyı düzlüklerindeki yerleşmelerde büyük maddi zararlara yol açar. Toplam bir rakam vermek gerekirse, Bitlis ili sınırları içinde Van Gölü su seviye yükselmesinden dolayı evleri afete maruz kalan aile sayısı 335 dir. Bunların 110'u Tatvan merkezde 218 i Adilcevaz ilçe merkezinde, 7 side Ahlat ilçesinde bulunmaktadır. Van il sınırları içerisinde ise 934 ev aynı nedenle afete maruz kalmıştır[72].

1988 yılından itibaren hızlanan ve 1995'te maksimuma erişen Van Gölü'ndeki su seviyesi yükselmesi, Tatvan'da büyük zararlara yol açmıştır. Özellikle eğimin az olduğu göl kıyısında yer alan İşletme, Sahil, Saray ve Kale mahallelerinin kıyı kesiminde bulunan evler, çay bahçeleri, yollar ve bazı kamu kurumlarına ait binaların bodrum ve giriş katlarını su basarak kullanılmaz hale getirmiştir. Aynı dönemdeki seviye yükselmesi sonucu, Van Gölü üzerinden Tatvan – Van arasında demiryolu ulaşımını sağlayan feribotların hem Van, hem de Tatvan'daki iskeleleri ve işletme binalarının alt katlarına su dolmuş ve kalorifer kazanları tamamen suya boğulmuştu. Bu dönemde İskelede su içinde kalan raylar üzerinden ilerleyerek feribota yanaşan lokomotifler, burada karadaki raylar ile feribottaki raylar arasında oluşan yükselti farkıyla karşılaşıyordu (foto1.8-1.9.-1.10.-1.11.). Bu durum, iskelede yükleme ve boşaltma işlerinde büyük güçlükler çıkarıyordu. Bu nedenle, yapılan çalışmalar sonucu karadaki rayların seviyesi yaklaşık 1 m yükseltilerek feribotun ray seviyeleriyle aynı düzeye getirilmiştir.

---

[71] GÜRER, İ., ve YILDIZ, D., 1996, Van Gölü'nde Ani Seviye Değişmelerini İnceleme Raporu, T.M.M.O.B. İnşaat Mühendisleri Odası, Ankara. , s. 19.

[72] DSİ 17. Bölge Müdürlüğünün, Bayındırlık ve İskan Bakanlığına gönderdiği 1995 tarihli Van Gölü ile ilgili özet çalışma raporu

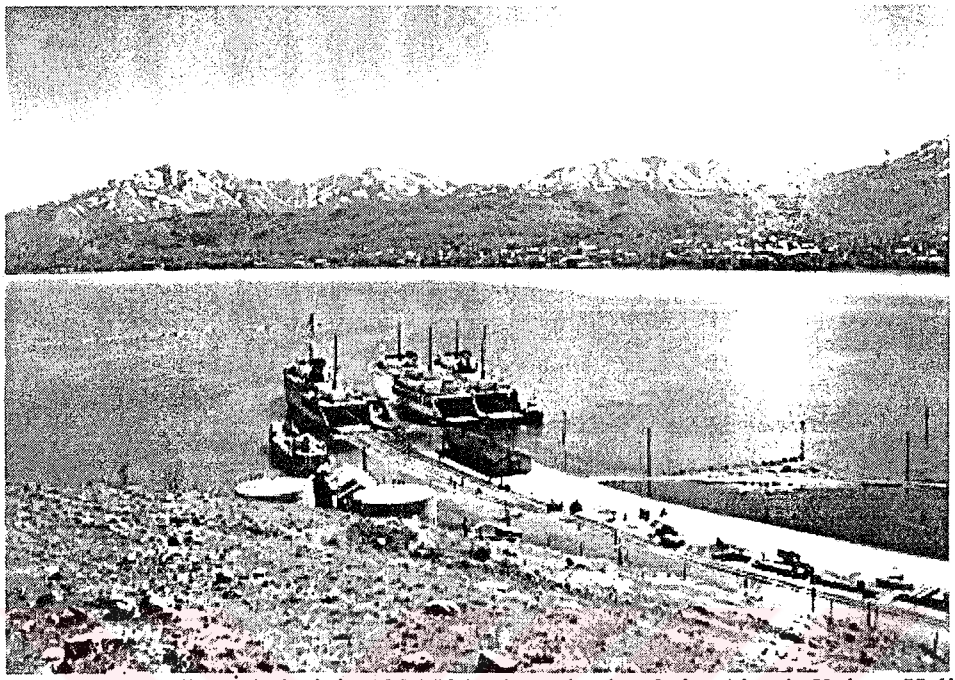

Foto 1.8. Feribot İskelesinin 1994 Yılında Yükselen Sular Altında Kalmış Hali

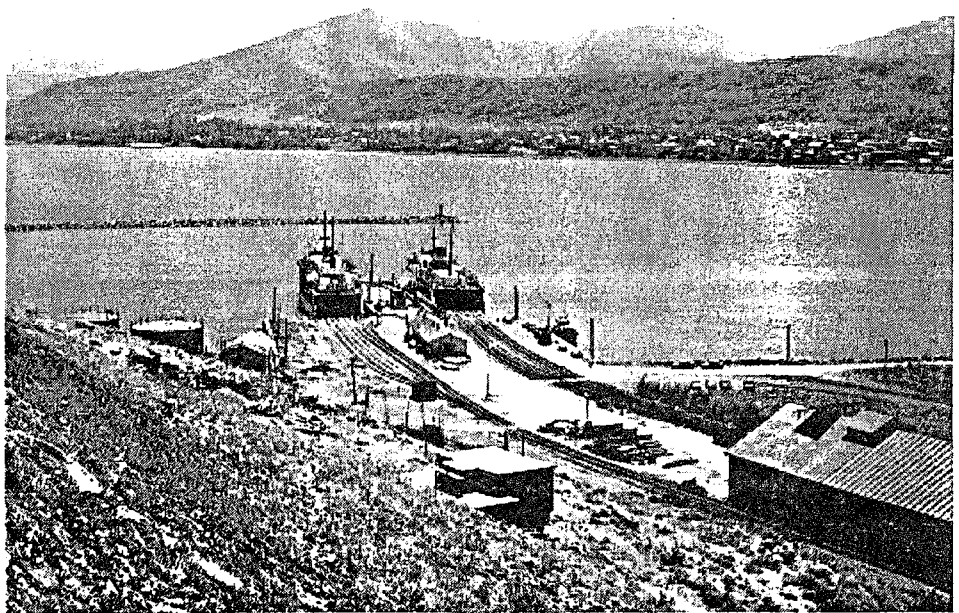

Foto 1.9. Feribot İskelesinin 1995 Yılında Yükseltilmiş Hali.

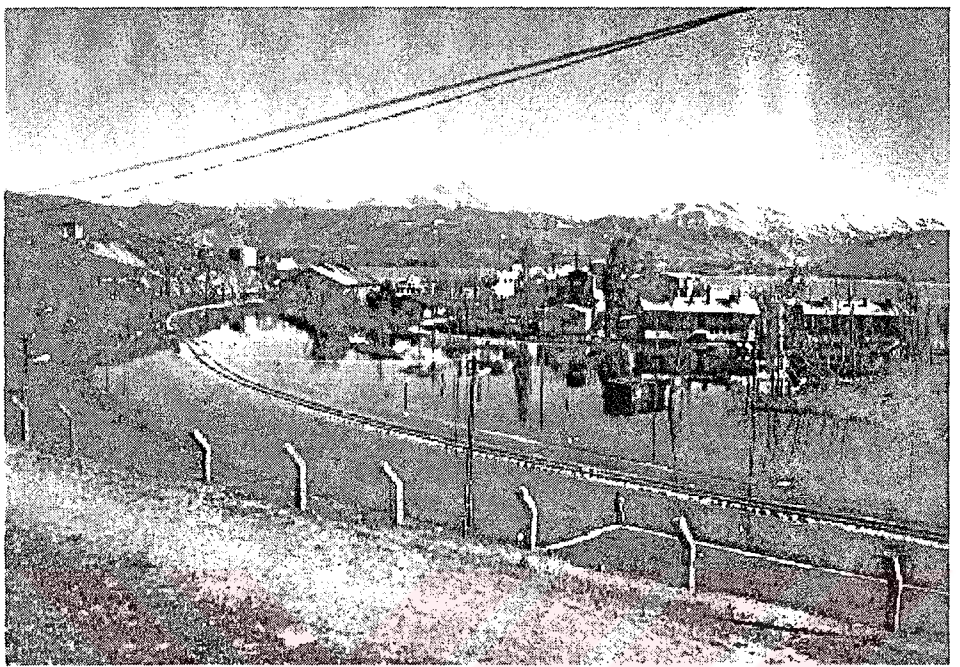

Foto 1.10. Feribot İskelesi ve İşletmeye Ait İdari Binaların **1994** Yılındaki Hali

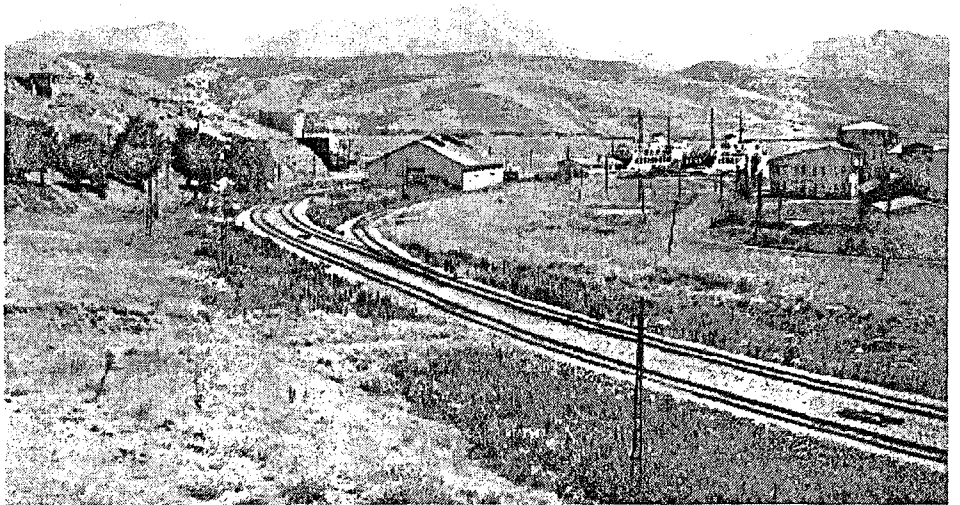

Foto 1.11. Feribot İskelesi ve İşletmeye Ait İdari Binaların **2001** Yılındaki Hali

Tatvan'da seviye yükselmesinin yol açtığı bir diğer önemli afet bölgesi ise Çağlayan Mahallesi'nin göl kıyılarıdır. Burada büyük paralarla temelleri atılan, hatta inşaatı belli bir düzeye kadar getirilen şehrin atık su arıtma tesisi, biraz da yanlış yer seçiminden dolayı sular altında kalarak çürümeye terkedilmiştir. Bu bölgede kurulan şehir stadı da su basmasından dolayı atıl durumunda kalmıştır (Foto 1.12).

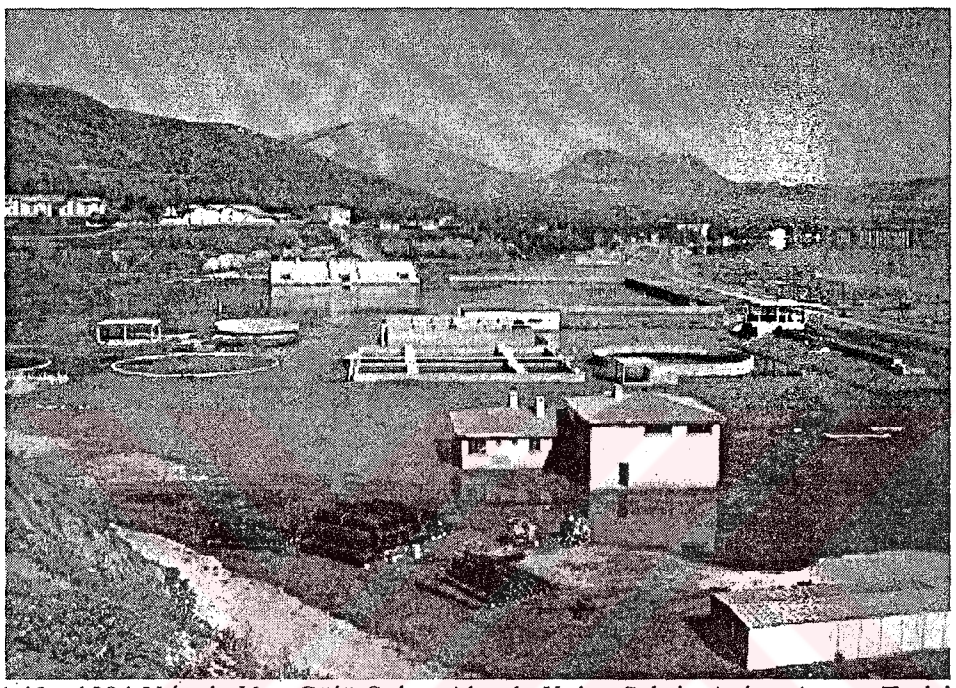

Foto 1.12 . 1994 Yılında Van Gölü Suları Altında Kalan Şehrin Atıksu Arıtma Tesisi ve Geri Planda Şehir Stadı Görülmektedir.

Aynı nedenle şehrin göl kıyısında bazı özel ve kamu kurumlarının bahçelerinde taban suyu yükselmesine bağlı olarak, yer yer bataklıklar oluşmuştur. Göl seviye yükselmesi ve dalga erozyonuna önlem olsun diye, Saray Mahallesi'nden, (Devlet Hastanesi civarından) İşletme Mahallesi'ndeki Tuğ İskelesine kadar uzanan kıyı şeridine yaklaşık 4 m. yüksekliğinde, 7 m. genişliğinde taş dökülerek yapılan yüksek tahkimat duvarı da bataklık oluşumunda etkili olmuştur. Zira bu tahkimatın arkasında, yer yer şehrin atık suları ve yağmur sularının birikmesiyle, çevreye pis kokular veren bataklıklar oluşmuştur. Şehrin kanalizasyon sorunu çözüme kavuşturulmadan yapılan bu yüksek tahkimat ve gerisinde biriken atık sular, Tatvan'da halk sağlığına karşı büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

Van Gölü, su seviyesinin yükselmesi sonucu kıyılarda meydana gelen afete, bugünkü teknolojik ve ekonomik koşullarda herhangi bir çözüm getirmenin mümkün

olmadığının anlaşılması üzerine, 24 Haziran 1995 tarih ve 22323 sayılı resmi gazetede yayınlanan Bakanlar Kurulu kararıyla, 1655 metre kodunun altında kalan alanlar "Afete Maruz Bölge" olarak ilan edilmiştir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından, Van Gölü çevresinde 1652 m kodu altında kalan alan "Yapı ve ikamet için yasaklanmış afet bölgesi", 1652 – 1655 m kotları ise "Yapı için yasaklanmış afet bölgesi" ilan edilmiştir. Ancak 1652 – 1655 m kodları arasında yapılması zorunlu görülen her türlü yapı için DSİ Genel Müdürlüğü'nün mutlaka onayının alınması şartı getirilmiştir[73].

Van Gölü su seviye değişmeleri ve sonrasında meydana gelen afetler bize; bölgede şehir ve bölgesel altyapı planlamalarının gerek projelendirme, gerekse yatırımların gerçekleştirilmesi aşamalarında, çevresel faktörlerin özellikle de doğal afetlerin yeterince hesaba katılmadığını gösteriyor. 56 yıllık ortalamalara göre göl, yılda 3.7 cm yükselmektedir. Eğer bu artış hızı devam edecek olursa, yaklaşık 100 yıl sonra göl seviyesi şimdikinden dört metre daha yukarıda olacaktır.

Buraya kadar göl seviye değişimleriyle ilgili olarak yapılan incelemelerden, gölün uzun vadede yükselmeye devam edeceği anlaşıldığından, bundan sonra göl kıyısında yapılacak yatırımlarda, gölün yükselme eğilimi ve söz konusu yatırımın hizmet süresi mutlaka dikkate alınmalıdır.

1.2. Beşeri Çevre Özellikleri

1.2. 1. Yerleşme

1.2.1.1. Yerleşmenin Tarihi Gelişimi:

Burada Tatvan'ın yerleşme ve siyasi tarihi anlatılırken, genelde bölgenin siyasi tarihi içerisinde Tatvan ele alınmakla birlikte, özde bazı yerli ve yabancı araştırmacı ve seyyahların verdiği bilgiler ışığında, yerleşmenin tarihi gelişimi anlatılacaktır

Günümüzde "Eski Tatvan" olarak bilinen ve feribot iskelesinin arkasında yükselen tepe üzerinde yapılan arkeolojik çalışmalardan, buranın bir Urartu kale yerleşmesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak burada ele geçirilen bazı seramik parçalarının daha eski devirlere ait olması, kalenin Urartu öncesinde de kullanıldığını göstermektedir[74]. İleride daha ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, Tatvan eski bir yerleşme tarihine sahip olmasına karşılık, adının nereden geldiği, buraya ilk defa

[73] GÜRER, İ. ve YILDIZ, D. 1996, a.g.e., s. 43.
[74] ERZEN, A., BİLGİÇ, E., BOYSAL, Y., ÖĞÜN, B., 1960 Van Toprakkale Sondajları ve Bölgedeki Çalışmaları – Eski Tatvan, Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı: X – 2, Ankara, s 20.

kimlerin yerleştiği ve bölgenin siyasal tarihinde Tatvan'ın nasıl bir rol oynadığı henüz bilinmektedir.

Araştırma sahamızın da içinde bulunduğu Van Gölü havzasının yerleşme tarihi, Tatvan'ınkinden çok daha eski devirlere uzanır. Van hava alanının yakınındaki Tilki Tepe höyüğünde yapılan kazılarda, Van Gölü çevresinde (Erzen'e göre[75] Doğu Anadolu Bölgesi'nde) bugüne kadar tespit edilen en eski yerleşim alanının burası olduğu ve M.Ö. 3500 yıllarında iskana açıldığı anlaşılmaktadır[76]. Her ne kadar Van bölgesinin yerleşme tarihi çok daha eski devirlere götürülse de, bölgede bulunan tarihi eserler arasında, Urartu öncesine ait eser yok denecek kadar azdır. Mevcut eserlerin büyük bir kısmı Urartu, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine aittir.

Bölgede Hurriler, Hititler, Asurlar, Urartular, Medler, Persler, Emeviler, Romalılar, Abbasiler, Bizanslılar, Ermeniler, Türkmenler, Büyük Selçuklular, Eyyûbîler, Anadolu Selçukluları, Moğollar, İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlılar olmak üzere çok sayıda devlet hüküm sürmüştür. Bunlar içerisinde en uzun ömürlü olanları Urartu ve Osmanlı İmparatorlukları olmuştur.

Doğu Anadolu yüksek yaylasında M.Ö. 900 – 600 yılları arasında siyasi ve iktisadi bakımdan güçlü bir devlet kuran Urartular, özellikle Van Gölü çevresinde başta kaleler ve sulama kanalları olmak üzere çok sayıda tarihi eser bırakmıştır[77]. Urartu Kralı I. Sardur (M.Ö. 840 – 830) Tuspa'yı yani bugünkü Van kalesini inşa ettirdikten sonra ilk başkentleri olan Arzaşkun'u terk edip, Tuspa'yı hükümet merkezi yapmıştır[78]. Tuspa (Van), Urartuların başkenti olduktan sonra, buraya çeşitli yönlerde gelen yolları güvenlik altına almak için, Urartular savunulması nispeten kolay olan tepeler üzerine kaleler yapmıştır. Tatvan kalesi de bu tip savunmaya yönelik kaleler zincirinin bir halkası olsa gerek. Kentin tarihi ile özdeşleşen "Eski Tatvan"daki kale, birçok yerli ve yabancı araştırmacının hemfikir olduğu üzere Urartulara aittir[79]. Urartu dönemi kale ve

---

[75] ERZEN, A., vd., 1960, a.g.e., s. 20.

[76] REILLY, E. B., 1940, Tilki Tepe'de İlk Kazılar, Türk – Tarih Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi 4, Ankara, s.145,

[77] ÖGÜN, B., 1970, Van'da Urartu Sulama Tesisleri ve Şamran Kanalı, Beyazıt Kütüphanesi Kitap No: 156141İstanbul, s. 17,

[78] ÖGÜN, B., 1970, a.g.e., s. 17.

[79] ÖZARAT, A., 1999, 1997 Yılı Bitlis – Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müd. 16. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. cilt, Ayrı Basım, Ankara, S. 6.

- ERZEN, A., vd., 1960, a.g.e., s: 20
- BURNEY, C. A., 1957, Urartian Fortresses and Towns in The Van Region, Anatolian Studies, Journal of the British İnstitute of Archaeology Vol. 7. Ankara, P. 43, fig. 1

yerleşmelerini gösteren haritalarda da Tatvan'ın bulunduğu alan kale yerleşmesi olarak gösterilmektedir[80] (Harita 5). Günümüzde sur duvarları tamamen tahrip edilmiş ve kuzey tarafı taş ocağı olarak kullanılan kaleyle ilgili olarak ilk ciddi çalışmayı yapan ÖZFIRAT, kalenin güney ve güneydoğusunda Urartu mezarı, kaya işaretleri ve kayalara oyulmuş bazı kanallar belirlemiştir[81].

Tatvan çevresinde yaptığı çalışmalar sırasında ÖZFIRAT'ın ortaya çıkardığı bir diğer tarihi yerleşim alanı ise Karşıyaka Mahallesi'nin Handak Mezra'sıdır. Araştırmacı, burada yığın halinde işlenmemiş Obsidiyen ve Bazaltlar ile ortaçağdan kalma çanak çömlek parçalarına rastlamıştır[82]. Yazar, burayı "Havuzikâr Tarlası" olarak adlandırmaktadır. Tatvan'ın bugün için yeri kesin olarak bilinmeyen Uaiis şehri olabileceği bazı yazarlar[83] tarafından ileri sürülse de, buna ÇİLİNGİROĞLU kesin olarak karşı çıkmakta ve Uaiis'in Başkale olabileceğini iddia etmektedir[84]. Burney ve Çilingiroğlu, yaptıkları yüzey araştırmalarında yörede yeri henüz tespit edilemeyen bir hayli kale olduğunu ve bunların bir kısmının Urartulardan beri yükselen Van Gölü suları altında kalmış olabileceğini belirtilmekte, buna delil olarak da Adilcevaz'da Selçuklu kale harabelerinin su altında görülmesini örnek göstermektedirler[85]. Bu durumda, Tatvan veya Başkale olabileceği iddia edilen Uaiis kentinin, Van Gölü suları altında kaldığı da ileri sürülebilir.

Urartulardan 16. yüzyıla gelinceye kadar Tatvan'la ilgili herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Bitlis ve Tatvan yöresi Urartulardan Osmanlılara gelinceye kadar geçen süre içinde çeşitli uygarlıklar arasında sürekli el değiştirdiği bilinmektedir. Urartu

Devleti ortadan kalkınca bu bölgeyi önce Balkanlar'dan göç edip Kızılırmak mıntıkasına yerleşmiş bulunan ve Friklerle akraba olan Ermeniler istila etti, ardından iki asır Medlerin hakimiyetinde kaldıktan sonra, bölge Perslerin eline geçti[86]. Bitlis – Tatvan yöresi, 401'de 10 bin Yunanlı Xenephon komutasında Mezopotamya'dan

---

- Millingen, M. F., 1870, Wild Life Among The Koords, (Kürtler Arasında Doğal Yaşam), Çev: Nuray Mertçi, London, s. 71

[80] BURNEY, C. A., 1957, a.g.e., s. 43.

[81] ÖZFIRAT, A., 1999, a.g.e., s. 6.

[82] ÖZFIRAT, A., 1999, a.g.e., s. 6.

[83] BURNEY, C. A., 1957, a.g.e., s. 39.

[84] ÇİLİNGİROĞLU, A. A., 1977, Sargon'un Sekizinci Seferi ve Bazı Öneriler, Anadolu Araştırmaları Dergisi 4 – 5, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul. s. 246,

[85] BURNEY, C. A., 1957, a.g.e. s. 39.

[86] TUKİN, C., 1944, Van Bölgesi Tarihi Kaynakları, 5. Üniversite Haftası Van, İstanbul Üniversitesi Neşriyatı No: 241, İstanbul, s. 254

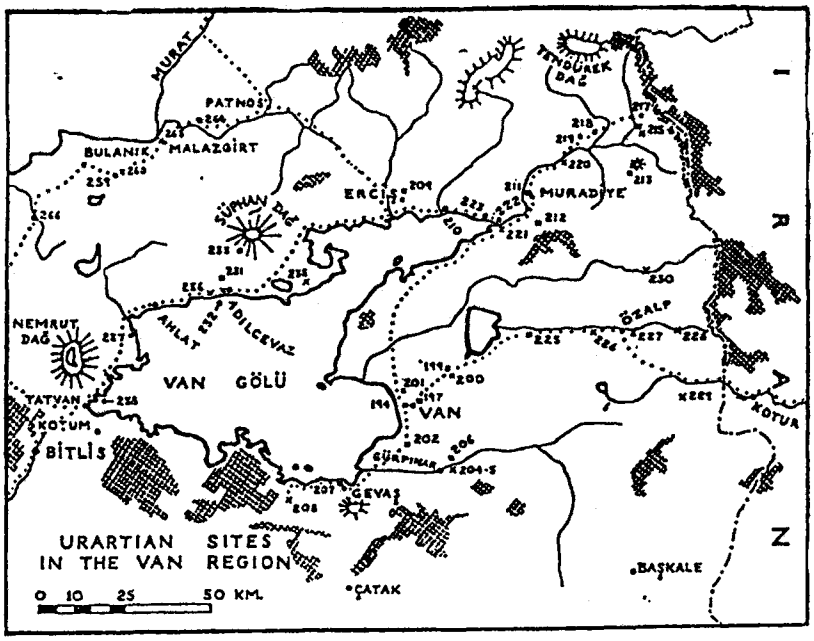

FIG. 1.

URARTIAN SITES IN THE VAN REGION

Fortresses and towns are indicated by solid squares, minor sites by crosses. Dotted lines indicate the main natural roads. The administrative district (*kaza*) in which each site is situated is shown in parentheses.

194. Van Kalesi.
197. Toprakkale (Van).
199. Lower Anzaf Kale (Van).
200. Upper Anzaf Kale (Van).
201. Kalecik (Van).
202. Zivistan (Van).
204. İremir (Gürpınar).
205. İremir II (Gürpınar).
206. Asbaşın Kale (Gürpınar).
207. Hişet Kale (Gevaş).
208. Varandanis (Gevaş).
209. Zernaki Tepe (Erciş).
210. Deli Çay Kalesi (Erciş).
211. Muradiye Kalesi.
212. Körzüt Kalesi (Muradiye).
213. Alikelle (Muradiye).
215. Sint (Muradiye).
216. Sint II (Muradiye).
217. Hacihatun (Muradiye).
218. Şerefhane (Muradiye).
219. Çaldıran (Muradiye).
220. Gümüştepe (Muradiye).
221. Bişikümbet (Muradiye).
222. Karahan (Muradiye).
223. Keçikiran (Muradiye).
225. Keçanis (Van).
226. Aşağı Mollahasan (Özalp).
227. " Küçük Tepe " (Özalp).
228. Saray (Özalp).
229. Satmanis (Özalp).
230. Taşrumi (Özalp).
231. Kefkalesi (Adılcevaz).
232. Adılcevaz Kalesi.
233. Kefirkalesi (Adılcevaz).
235. Arınçkus (Adılcevaz).
236. " Küçük Ören " (Adılcevaz).
237. " Burun Harabesi " (Ahlat).
238. Tatvan.
259. Milbar (Bulanık).
260. Pülür (Bulanık).
263. Malazgirt.
264. Bostankaya (Malazgirt).
266. Mollakent (Bulanık).

Harita 1.5. Van Bölgesinde Urartu Yerleşmeleri (Burney'den alınmıştır).

Trabzon'a giderken, o meşhur Xenephon'un on binlerinin geçişine sahne olur[87]. Perslerden sonra bölge, sırasıyla Makedonlara (Büyük İskender vasıtasıyla M.Ö. 331) Selefkilere, Partlara, Romalılara, Sasanilere, Bizanslılara, Hz. Ömer zamanında Araplara, daha sonra 1030'larda tekrar Bizanslılara, ardından Türkmenlere, Eyyubilere, Anadolu Selçuklularına, İlhanlılara, Karakoyunlulara, Akkoyunlulara ve 1503'te Şah

[87] TUKİN, C., 1944, a.g.e., s. 254.

İsmail tarafından Akkoyunluların elindeki topraklarla birlikte tüm Van – Bitlis bölgesi Safevilerin eline geçer[88].1534'te Kanuni Sultan Süleyman, Doğu Anadolu ve İran üzerinden Irak'a yaptığı seferle Bitlis yöresi Safevilerden Osmanlıların eline geçti. Kanuni'nin 1534'te Irak'a düzenlediği sefere katılan Matrakçı'nın, ordunun geçtiği güzergâhlarda bazı yerleşmelerin figürlerini çizdiği görülür. Ordunun tekrar İstanbul'a dönüşünde Tatvan(24 Eylül 1535), Matrakçı'nın ilgisini çekmiş olmalıdır ki burayla ilgili olarak aşağıdaki minyatürü çizmiştir (foto 1.13.)[89].

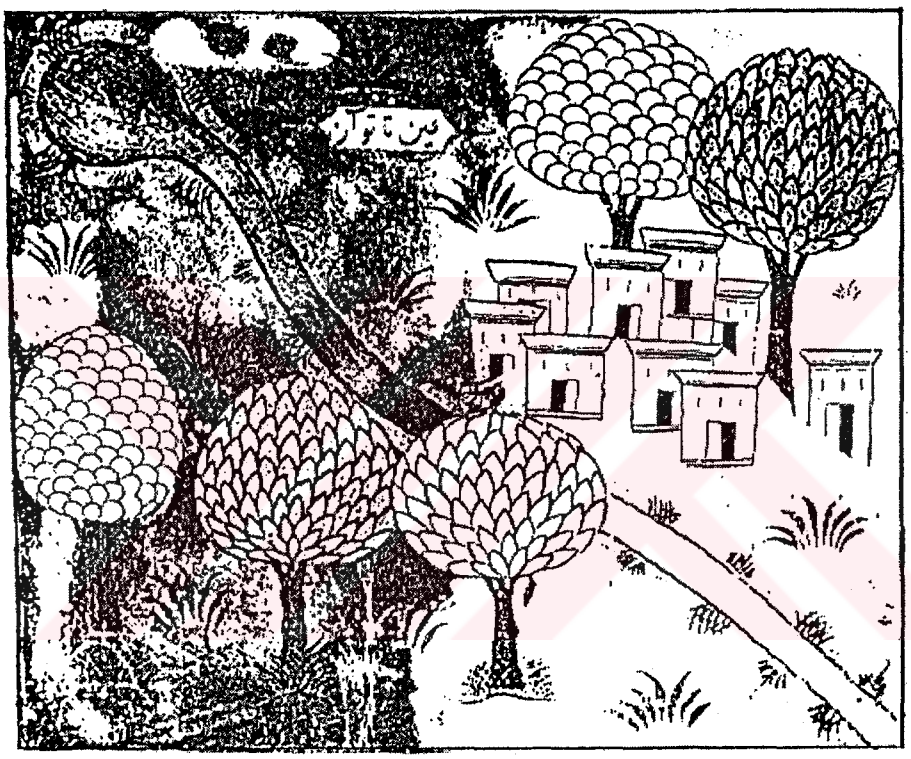

Foto 1.13. Kanuni 'nin Irak Seferine Katılan Nasuhu's-Silahi (Matrakçı) 'nin 1535 Tarihinde Tatvan'la İlgili Çizdiği Figür.

Minyatür üzerindeki "Ayn-ı Tatuvan" yazısı, 16. yüzyıldan beri bazı harf değişiklikleri dışında Tatvan isminin aynı şekilde kullanıla geldiğini göstermektedir. Farklı kaynaklarda Tatvan'ın ismi; Tadvan, Taht-ı Van, Ayn-ı Tatvvan, Tahvan ve Dauduva şeklinde geçer. KÖHLER, KİEPERT''in Batlamyus haritasında "Dauduva" adı ile

[88] TUKİN, C., 1944, a.g.e., s. 257-264.
[89] Nasuhû's – Silahî (Matrakçı) (Çev: G. YURTAYDIN), 1976, Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han, Türk Tarih Kurumu Yayınları ve Basımevi, Ankara, s. 105, 106, 208.

gösterilen kentin Tatvan olduğunu ve bu adın "Dehdivan Dağı" adının etimolojik değişikliği sonucu olduğunu söylemektedir[90].

19. yüzyılda Tatvan'la ilgili bilgileri, özellikle 1850'lerden sonra bölgeyi çeşitli sebeplerle ziyaret eden yabancı seyyahların eserlerinden öğreniyoruz. Bu seyyahlardan bir İngiliz vatandaşı olan Major Frederick Millingen, 1878'lerde bölgeye yaptığı seyahatte Erzurum'dan Van'a olan yolculuğunu "Wild Life Among The Koords" adlı eserinde anlatmaktadır. Bu eserde Tatvan'la ilgili şu bilgilere yer vermektedir[91]: *"Tatvan 20-30 kadar evden oluşan küçük bir yerdi. Bulunduğumuz yer ile (Eski Tatvan) göl kıyısı arasında dik bir tepe üzerinde eski bir kale bulunuyordu. Tatvan'ın, göl kıyısında ilerlerken, kıyıdaki bataklık ve sazlıkların gerisi defne ve fındık ağaçlarıyla kaplıydı. Burası yolculuğumuzun başından beri gördüğümüz en harika yerdi. Sanki başka bir ülkeye gelmiştik."* Burada verilen bilgilerden de anlaşıldığına gibi, 19. yüzyılın sonlarında Tatvan küçük bir köyden ibarettir. O dönemde Tatvan'da 20 – 30 kadar ev olduğuna göre, burada tahminen en fazla 250 – 300 civarında bir nüfus olmalıdır. Tatvan çevresiyle ilgili yaptığı tasvirde, etrafın defne ve fındık ağaçlarıyla kaplı olduğunu belirtirken, Millingen, defne ağacını başka bir bitkiyle karıştırmış olsa gerek. Çünkü, Türkiye'de defne ağacının yayılış alanı sadece kıyı bölgelerimizle sınırlı olup[92] bu bölgede iklim, defnenin yetişmesine imkan vermez.

İdari yapıdaki değişikliklere baktığımızda;Tatvan'ın bağlı olduğu Bitlis, 4 Kasım 1515'te Diyar-ı Bekir (Diyarbakır) eyaletinin kurulması üzerine bu eyalete bağlı bir sancak haline getiriliyor ve yönetimi o dönemde bölgede ağırlığı olan Rojeki aşiretinden Şeref Hanlar ailesine bırakılıyor[93]. Şeref Hanlar, Osmanlı dönemi öncesinde de bölgeyi farklı dönemlerde elinde bulunduran sırasıyla; Harzemşahlara, Selçuklulara, İlhanlılara, Celayirlilere, Timuroğullarına, Karakoyunlulara, Akkoyunlulara, 1501 – 1515 arasında Safevilere ve bu tarihten sonra da Osmanlılara tabi olarak sancak beyi, bazen de beylerbeyi olarak bu yöreyi 1220 – 1670 yılları arasında ellerinde tutarlar[94].

---

[90] KÖHLER, W. (Türkçe: Haydar Işık), 1928, Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde Bitlis ve Halkı, Alan Yayıncılık No: 105, München, s. 64

[91] MİLLİNGEN, M. F., 1870, a.g.e., s. 71.

[92] GÜNAL, N., 2000, Türkiye'de Defne Yaprağı Üretimi, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 35, İstanbul. s. 85 – 103,

[93] ÖZTUNA, Y., Doğu Anadolu Eyaletlerinin Kuruluşu ve Gelişimi, Büyük Türkiye Tarihi, s. 281.

[94] TUKİN, C., 1944, Van Bölgesi Tarihi Kaynakları, 5. Üniversite Haftası Van, İst. Üniv. Neşriyatı No: 241, İstanbul, s. 506.

27 Eylül 1533'te Bitlis ve çevresi tekrar Osmanlıların hakimiyetine geçer ve daha sonra Kanuni, Bitlis'ten Safevi emellerini uzaklaştırmak ve Van Gölü'nü bir iç göl haline getirmek için Van Beylerbeyliğini, 1548'de de Van Eyaletini kurarak Bitlis'i Van'a bağlı bir sancak haline getirir[95]. Ancak 1583 tarihli Osmanlı icmal defterinde Bitlis vilayet olarak, Tatvan da bu vilayete bağlı bir nahiye olarak gösterilmektedir[96].

Bitlis, 19. yüzyılın ikinci yarısında Erzurum eyaletinin (vilayet) Muş sancağına bağlı bir kaza olarak, varlığını 1877 – 1878 Osmanlı – Rus harbine kadar devam ettirir. Bu tarihten sonra Bitlis, vilayet haline getirilir ve 1929 yılına kadar ikinci sınıf bir vilayet olarak kalır.

Cumhuriyet tarihinde yapılan yeni idari taksimata göre 11 Haziran 1929 tarihinde kabul edilen bir kanunla Bitlis vilayet olmaktan çıkarılarak kaza haline getirilir ve tekrar Muş'a bağlanır. Kısa bir süre sonra 25 Aralık 1935 tarih ve 2885 sayılı kanunun, 4 Ocak 1936'da yürürlüğe girmesiyle Bitlis; Mutki, Ahlat, Hizan ve Kotum ilçelerimizden ibaret olmak üzere Bitlis Vilayeti kuruluyor. Aynı yıl Kotum İlçe Merkezi Tatvan'a taşınarak burası ilçe merkezi haline getirilmiştir[97].

Tatvan, 1918'e kadar şimdiki Karşıyaka Mahallesi'nde, Ahlat'a bağlı küçük bir köy durumunda iken, 1918'de merkezi Kotum olmak üzere Bucak yapılarak Bitlis'e bağlanmıştır. Tatvan 1936'da ilçe statüsüne kavuşturulmuş ve 40 köy kendisine bağlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde bazı büyük mezraların köy yapılmasıyla da Tatvan'a bağlı köy sayısı 56'ya yükseliyor.

Gerek tarafımızdan yapılan arazi çalışmalarında, gerekse daha önce yöre ile ilgili yapılan yayınlarda, Tatvan Kalesi dışında kentin tarihine ışık tutabilecek herhangi bir yapıta rastlanılmamıştır. Ancak bazı kaynaklarda Tatvan Kalesi'nin Kanunî Sultan Süleyman zamanında Tuğ Mahallesi'nde[98] Zal Paşa tarafından yaptırıldığı ve küçük bir tepe üzerinde kurulduğu anlatılmaktadır. Sözü edilen mıntıkada, ne anlatıldığı gibi bir tepe, ne de herhangi bir kale izi bulunmaktadır. Yapılan kaynak taramalarından, sözü edilen bilgileri doğrulayacak herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Biz burada, Tatvan Kalesi'nin yerinin yanlış tarif edildiğini düşünmekteyiz. Kanuni zamanında Tatvan'a kale yapıldığı doğrudur. Ancak sözü edilen kale Tuğ'a değil, Urartular zamanında

---

[95] ÖZTUNA, Y., a.g.e., s. 282.
[96] Yurt Ansiklopedisi, Bitlis Maddesi, s. 1392.
[97] Bitlis İl Yıllığı, 1971, s. 56.
[98] Bitlis İl Yıllığı, 1971, s. 79.

yapılan ve daha sonra istilalar nedeniyle yıkılmış olan eski Tatvan'daki kalenin yerine inşa edilmiş olmalıdır. Ayrıca Orhan Cezmi Tuncer'in, Haydar Aydemir'e dayandırarak verdiği bilgiye göre, eski Tatvan'ın ortasında, evlerin arasında, tümüyle kaplamaları sökülmüş, 30x19 m ebadında, eski bir han bulunmaktadır[99]. Tatvan'ın konumunun, kışın tipi yüzünden geçilmesi zor bir sahaya (Rahva boğazına) yakın olması ve tabii yolların kavşağında bulunması dikkate alındığında, böyle bir hanın burada yapılması doğaldır. Ancak günümüzde, Tatvan Kalesi gibi bu han da, tahribatlar nedeniyle tamamen ortadan kaldırılmıştır.

1548'de Van eyaleti kurulup, Bitlis ve çevresi idari olarak bu eyalete bağlandıktan sonra, 1800'lü yıllara gelinceye kadar bu yöre nispeten sakin bir dönem geçirmiştir. Ancak Osmanlıların son dönemlerinde merkezi otoritenin zayıflamasına bağlı olarak bölgeyi merkezi hükümet adına yöneten idareciler arasında çıkan uyuşmazlıklar, birbirlerine sefer düzenleyecek boyuta erişir. Bu esnada, bölgedeki aşiret reislerini kendi saflarına çekmeye çalışan İranlılar, bu karışık durumdan faydalanarak Hicri 1236 yılında hududu geçerek Van üzerinden Bitlis'e kadar ilerlerler. Ancak İran askerleri arasında çıkan Kolera salgını yüzünden kendiliğinden geri çekilmek zorunda kalırlar[100]. Bölgede büyük yıkımlar ve göç olaylarının yaşandığı bir diğer dönem ise, 1915 – 1916 yıllarıdır. Temmuz 1915'te Rusların Bitlis'te Başhan dolaylarına kadar ilerlemesi sonucu, bölgedeki köy ve şehirlerde (yaşlı ve hastaların dışında) halk batıya doğru göç etmeye başlamıştır.

Çanakkale cephesinden dönen ve bölgeye gelen ilk tümenin direnişi karşısında Ruslar geri çekilmek zorunda kalır. Şubat 1916'da Rusların yeni bir saldırısı karşısında, yörede yeni bir göç dalgası başlar. Bu defa göç kış aylarında yapıldığı için, nüfusun bir kısmı yollarda ölmüş, geride kalan diğer yaşlı ve hastalar da Rus ve Ermeniler tarafından öldürülmüştür[101]. Şubat 1916'da bölgeye giren Ruslar, yaklaşık 6 ay Bitlis ve yöresini elinde bulundurduktan sonra, 8 Ağustos 1916'da Bitlis'ten çıkarılmış, ancak geride işgalin derin izleri kalmıştır. 21 Temmuz 1914'te ülke genelinde ilan edilen seferberlik nedeniyle, Bitlis'ten yaklaşık 40 bin kişi askere alınarak Enver Paşa komutasındaki orduya katılmak üzere Sarıkamış'a gönderilmiş ve bunlar bir daha

---

[99] TUNCER, O. C., 1979, Bitlis – Van Karayolu ve Üzerindeki Hanlar, Sanat Tarihi Yıllığı, Sayı: 9 – 10, İstanbul. s. 331

[100] TUKİN, C., 1944, a.g.e., s. 269.

[101] Yurt Ansiklopedisi, Bitlis Maddesi, s. 1394

Bitlis'e dönmemiştir. Bu askeri nüfus kaybının ardından işgal nedeniyle de geride önemli bir kitleyi kaybeden Bitlis'te, işgalden önce 60 bin olan il nüfusu, işgal sonrası 3000'e kadar düşmüştür[102].

Rus işgali sırasında, Tatvan'ın nüfus durumu hakkında sayısal bir bilgiye sahip değiliz. Ancak yörede yaptığımız araştırmalardan, Rus ve Ermeni işgali sırasında Tatvan halkının büyük bir kısmının Anadolu'nun iç kısımlarına doğru göç ettiğini, işgal sonrasında ise az bir oranda nüfusun tekrar Tatvan'a döndüğünü öğreniyoruz. İşgal sonrasında Tatvan'a dönen ailelerin bir kısmını Mutki'nin köylerinde evleri işgal sırasında yıkılan aileler oluşturmaktadır. Bunlar, 1917'de gelerek Tatvan'ın bugünkü Çağlayan Mahallesi'ne (Eski Tuğ Köyü) yerleşmişlerdir.

Tatvanın yerleşme tarihi boyunca en hızlı gelişmesi, Cumhuriyet tarihine rastlamaktadır. Özellikle modern yolların bu yöreden geçirilmesiyle Tatvan'ın bir merkeziyet kazanması, kentin büyümesinde esas belirleyici faktör olmuştur. Bir diğer önemli faktör ise, hem idarî yapıdaki değişiklik, hem de o dönemlerde merkezi Erciş'te bulunan Van Gölü Feribot İşletmesinin Tatvan'a taşınmasıdır. Böylece ilçede istihdam olanaklarının çoğalmasıyla Tatvan, çevresinde önemli bir nüfus çekim merkezi haline gelmiştir. 1940'ta 1234 nüfusa sahip olan Tatvan, 1990 yılına gelindiğinde nüfus büyüklüğü bakımından, 54071 nüfusla bölgede Bitlis, Muş, Ağrı, Tunceli, Hakkari ve Siirt illerinden daha büyük bir yerleşme haline gelmiştir.

1.2.1.2. Şehrin Fizyonomisi :

Tatvan şehrinin ilk yerleşim alanı olan bugünkü Karşıyaka Mahallesi, kentin çekirdek kısmını oluşturmaktadır. Daha önce feribot iskelesinin arkasındaki küçük tepenin, Urartular döneminde bir kale yerleşmesi olarak kullanıldığını belirtmiştik. Eski Tatvan olarak bilinen bu alan, Bitlis ve Muş yönünde gelip Van Gölü Havzasına, girişin yapıldığı doğal bir yol ve liman üzerinde bulunmasına rağmen, uzun süre gelişme imkanı bulamamıştır. Bu durumda Tatvan'ın Cumhuriyet devrine kadar Bitlis ve Ahlat'ın gölgesinde kalmasının etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Tatvan 1936 yılına kadar Karşıyaka Mahallesi'nde yaklaşık 300 nüfuslu bir köy olarak varlığını sürdürmüştür.

---

[102] SERDAR, M.T., Rüyalar Şehri Bitlis, Bitlis Valiliği Yayınları, Bitlis, s. 69.

1936 yılında, Tatvan'ın bir tarafta ilçe statüsüne kavuşması, diğer tarafta iktisat vekaletine bağlı olarak Erciş'te kurulan *"Van Gölü İşletmesi"*ne ait idari merkezin Tatvan'a taşınması, ileride ortaya çıkacak kentin gelişmesini hızlandıran önemli bir faktör olmuştur. Feribot işletmesinin idari binaları, atölyeleri, depoları, lojmanları ve işletmeye ait otelin inşası Karşıyaka Mahallesinin aksine Tuğ'a yapılınca, kasabanın gelişme alanı da bu bölgeye doğru kaymaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde Tuğ'a 40 metre uzunluğunda 5 metre genişliğinde iki tane iskele yapılması ve buradan eski Tatvan'a motor seferlerinin yapılmaya başlaması, o yıllarda ilçeye ayrı bir canlılık getirmiştir[103].

Feribot İşletmesinin Tuğ'a kurulmasıyla oluşan istihdam, Tatvan çevresindeki köylerden buraya önemli ölçüde nüfus hareketi başlatmıştır. Ayrıca 1928 – 1937 yılları arasında Van bölgesine milli sınırlarımızın dışında getirilen 13.545 göçmenden bir kısmının Tuğ mahallesinde yapılan 40 göçmen evine yerleştirilmesi de[104] Tuğ'un hızlı nüfuslanmasında etkili olmuştur. O yıllardaki hızlı büyüme dikkate alınarak burada 5.000 nüfus barındırabilecek bir kasabanın kurulması planlanmış ve yeni kurulacak bu kasabayla ilgili olarak aşağıda görülen imar planı hazırlanmıştır (Harita 1.6)[105].

Yeni kurulmakta olan kasabada evler, göl kıyısından hafif bir eğimle yükselen Askeriye sırtı eteklerine doğru bir plan dahilinde, göle paralel ve dik olarak uzanan cadde ve sokak sistemine göre dizilmiştir. Temiz, düzgün ve ağaçlı yolları ile hızlı bir gelişme gösteren Tuğ, eski Tatvan'dan daha canlı ve kalabalık duruma gelince, Karşıyaka Mahallesinde bulunan belediye, kaymakamlık gibi idari binalar 1946 yılında Tuğ Mahallesine taşınmıştır[106]. Böylece şehrin eski merkezi, sıradan bir mahalle (Karşıyaka) durumuna düşerken, Tuğ Mahallesi yeni kurulmasına rağmen, idari binaları, otelleri, lokantaları, dükkanları ve diğer iş ve ticarethaneleri bünyesinde toplayarak şehrin merkezi haline gelmiştir. Şehrin merkezinde meydana gelen bu alansal değişim ve göçe bağlı nüfus artışı, kentin yeni yerleşim alanını Tuğ Mahallesi ve çevresine özellikle Tatvan – Van karayolu güzergâhına doğru kaydırmıştır (Harita 1.7).

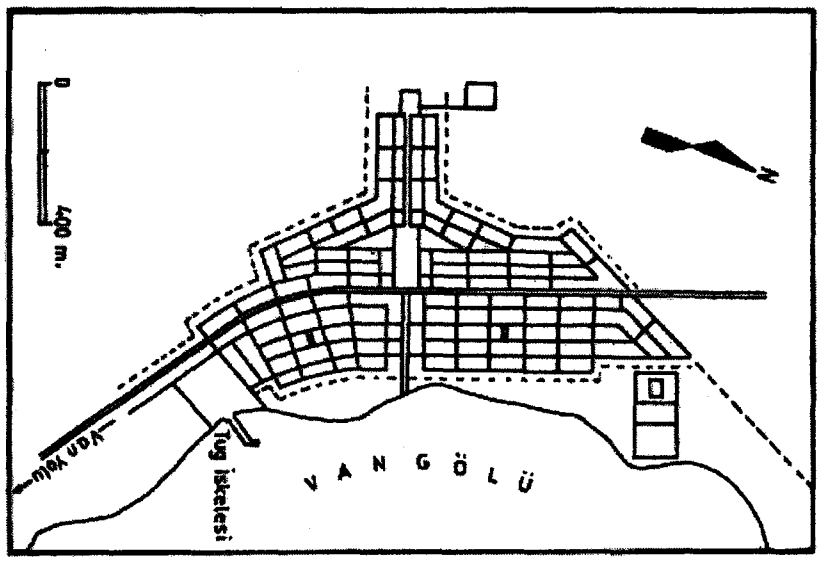
---

[103] İZBIRAK, R., 1951, Cilo Dağı ve Hakkari ile Van Gölü Çevresinde Coğrafya Araştırmaları, Ankara Üniversitesi, D.T.Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 67, Coğrafya Enstitüsü No: 4 Anıl Matbaası, İstanbul, s. 137.

[104] Güneydoğu Birinci Müfettişlik Bölgesi, 1939, İskan İşleri, İstanbul, s. 381 – 382.

[105] Güneydoğu, Birinci Müfettişlik Bölgesi, 1939, a.g.e., s. 186.

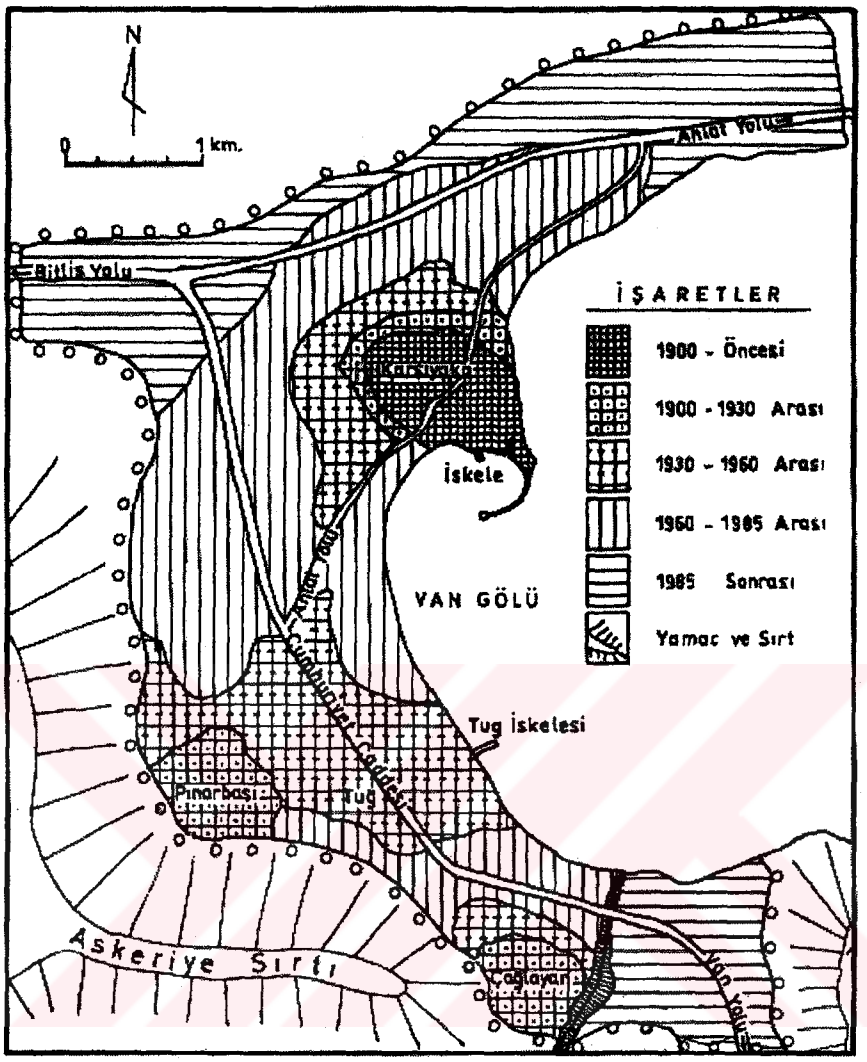
[106] Bitlis İl Yıllığı, 1971, s. 79.

Harita 1.6 1935 Yılında Tuğ'da Kurulması Planlanan Tatvan Kasabasının İmar Planı

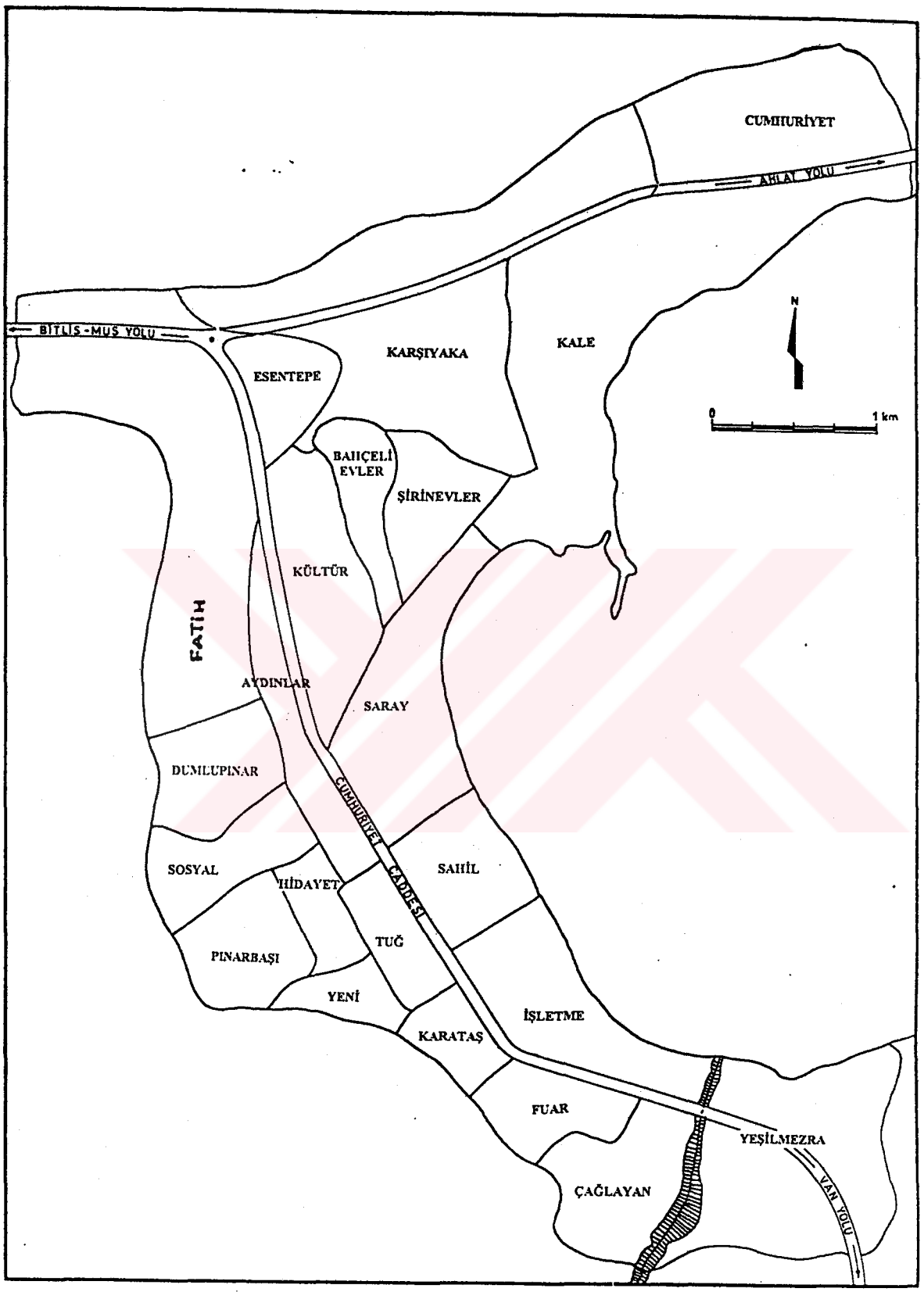
Tatvan, 1936'da Tuğ Köyü (bu günkü Çağlayan mahallesi), Ortap Köyü (Bugünkü Pınarbaşı Mahallesi) ve eski Tatvan'ın birleştirilmesiyle ilçe merkezi yapılmıştır. Çağlayan Mahallesi, eski adıyla Tuğ Köyü, 1916 öncesinde Türk ve Ermeni vatandaşların bir arada yaşadığı 37 haneli bir köy iken, Rus ve Ermenilerin 1915 – 1916 yıllarında bölgede yaptıkları baskılar nedeniyle bölge tamamen boşaltılır. 1917 yılında bölgede hayatın normale dönmesiyle birlikte, Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı köylerden, evleri yıkılan 10 ailenin buraya yerleştirilmesiyle Tuğ Köyü yeniden iskana açılmıştır. Söz konusu savaş yıllarından önce, Tuğ Köyü 27 haneye sahipken, Ortap 60, Tatvan ise 53 haneli[107] birer köy yerleşmesi durumundadır. Bu üç yerleşme, 1946 öncesinde birbirlerinden uzak mahalleler halinde iken, Karşıyaka Mahallesi'ndeki kamu hizmet binalarının, Tuğ Köyü ile Ortap Köyü (mahleleri.) arasında kurulan Tuğ Mahallesi'ne taşınmasıyla birlikte, bu mahalleler arasındaki boşluklar dışardan yapılan göçlerle dolmaya başlamıştır. Özellikle 1955 – 1985 yılları arasında bir taraftan Bitlis il sınırları içinden Tatvan'a yönelen göçlerle, diğer taraftan çeşitli göçer gruplarının şehre yerleşmesi[108] nedeniyle söz konusu tarihler arasında, kentin nüfusu 3.825'ten 51.900'e yükselmiştir. Kentteki bu hızlı nüfus artışında etkili olan temel faktör, bölgede işsizliğin

[107] SADIK, M. (Hicri. 1330), Van Bitlis Vilayetleri, Matbaiye Askeri, Süleymaniye İstanbul, s. 332.
[108] Yurt Ansiklopedisi, Bitlis maddesi, s. 1416.

Harita 1.7. Tatvan Şehrinin Yatay Gelişimi

yüksek olduğu bir dönemde, Tatvan'da birtakım istihdam olanaklarının açılmış olmasıdır. Bunların başında 1936'da Van Gölü Feribot İşletmesi'ne ait bakım ve onarım atölyesinin yapılması, 1964'te Muş – Tatvan Demiryolu ile Tatvan ve Rahva'da demiryolu istasyonunun kurulması, 1970'te Tatvan'dan Van'a giden güney yolunun iyileştirilerek her mevsim ulaşıma açık hale getirilmesi, Tatvan Yem Fabrikası ve Et Balık Kurumu Tatvan Et Kombinasının hizmete açılmasıyla birlikte, Tatvan'a 6. Zırhlı Tugay Komutanlığının yerleştirilmesi gelir. 1968'lerde Tuğ, Sahil, Çağlayan (Eski Tuğ Köyü), Pınarbaşı (Eski Ortap Köyü) ve Karşıyaka olmak üzere beş mahalle varken, günümüzde artan nüfusla orantılı olarak şehrin yatay olarak büyümesi sonucu mahalle sayısı 21'e ulaşmıştır (Harita 1.8) Bu mahallelerden en yeni olanları Tatvan-Ahlat yolu

Harita 1.8. Tatvan'da Kentsel Toprakların Mahallelere Bölünüşü.

üzerindeki Cumhuriyet Mahallesi (halk arasında Üç Yüz Evler olarak da anılır) ile Tatvan – Van yolu üzerindeki Yeşilmezra Mahallesi'dir. Yeşilmezra (eski adıyla Çayırönü Köyü) şehrin bu köye kadar genişlemesi nedeniyle idari yapıda bir değişiklikle Tatvan'ın mahallesi durumuna getirilmiştir. Burası bugün kentsel yaşam biçiminden çok kırsal hayat tarzının devam ettiği bir mahalledir. Cumhuriyet Mahallesi ise 1983'te Bitlis'in Mutki ve Hizan ilçelerine bağlı köylerde, evleri çeşitli nedenlerle afete maruz kalan ailelerin, iskan evlerine yerleştirmesi sonucu oluşan bir mahalledir.

Günümüzde kentin yatay gelişimi, batıda Taşlı Tepe, güney ve güneybatıda ise Askeriye sırtı tarafından engellendiğinden, kentin güney yarısı göl ile bu yüksek eğimli topografya arasında sıkışmıştır. Şehrin bundan sonraki gelişim alanları; güneydoğuda Tatvan – Van yolu boyunca Kotum'a doğru, doğuda göl kıyısında Hanelmalı Köyüne, kuzeydoğuda Tatvan – Ahlat yolu boyunca, kuzeybatıda ise Tatvan – Bitlis – Muş yolunun geçtiği Rahva Düzlüğüne doğru genişlemesi beklenmektedir. Muhtemelen şehir, bu durumda kabaca üçgen şeklini almış olacaktır.

Şehrin en önemli caddesi, Bitlis'ten gelip kent içinden geçerek Van'a giden transit karayolunun geçtiği Cumhuriyet Caddesidir. Bu cadde, aynı zamanda şehrin ana caddesi durumunda olup, diğer cadde ve sokaklar bu caddeye paralel veya dik olarak uzanır. Bankalar, oteller, çarşılar, lokantalar, mağazalar, toptancılar, diğer birçok işyeri ve ticarethaneler ile resmi kurumların büyük bir kısmının toplandığı Cumhuriyet Caddesi, ortada refujla ayrılan çift yönlü ve geniş kaldırımlara sahip bir caddedir. Yaklaşık 4 km uzunluğundaki bu cadde üzerinde tek katlı binalardan, kat sayısı 6 – 7 ye kadar varan binalar bulunmaktadır. Cumhuriyet Caddesi üzerindeki çok katlı binaların alt katları işyeri, üst katları ise genellikle ikametgah olarak kullanır. Resmi kurumlar ile iş ve ticarethaneleri bünyesinde toplayan Cumhuriyet Caddesi, aynı zamanda iş ve ticaret sahaları ile konut alanlarını da büyük ölçüde birbirinden ayırmaktadır. Şehirde mahalle aralarına dağılmış olan küçük bakkallar, depolar ve briket imalathanelerini saymazsak, Cumhuriyet Caddesi, sahil mahallesindeki yeni çarşı ile Hal Caddesi dışında ticari etkinliği olan bir başka cadde yoktur. Şehrin ikinci derecede önemli caddesi; Cumhuriyet Caddesinin dört yol kavşağından feribot iskelesine doğru giden Ahlat yoludur. Bu yol Cumhuriyet Caddesi - Dört Yol Kavşağında başlayıp Saray, Kültür, Şirinler ve Kale Mahallelerinden geçip şehrin kuzeyinden geçen Ahlat – Bitlis yoluna kadar uzanır. Cumhuriyet Caddesiyle birlikte bu yol, şehrin en işlek trafik

yoğunluğuna sahip olup, şehir içi yolcu taşımacılığına dayalı düzenli dolmuş ve otobüs seferleri yapılmaktadır.

Tatvan, özellikle 1960 sonrasında meydana gelen hızlı nüfus artışı ve onun ortaya çıkardığı konut talebi nedeniyle yatay olarak hızla büyümüştür. 1960'larda 5 olan mahalle sayısı, son zamanlarda 22'ye kadar yükselmiştir. Mahalle sayısındaki bu artış, bir yandan mevcut mahallelerin bölünmesiyle diğer yandan kentin çevresindeki birtakım köylerin mahalle durumuna getirilmesi veya yeni yerleşim alanlarının oluşturulmasıyla meydana gelmiştir.

Eski yerleşim alanları hariç, Tatvan'da cadde ve sokaklar düzgün ve çift şeritli olup, hemen hemen bütün sokakların kenarında şehrin temizliğine büyük katkısı olan tahliye kanalları bulunmaktadır. Şehrin ilk yerleşim alanını oluşturan Karşıyaka ve Şirinevler Mahallelerinde ise mahalle arasındaki yollar oldukça dardır ve düzgün değildir. Bu nedenle buradaki bazı sokaklarda iki aracın yan yana geçmesi oldukça zordur. Bu alandaki konutlarla şehrin diğer bölgelerindeki konutlar arasında yapı malzemesi, plan, eklenti ve kat sayısı bakımından da biraz farklılıklar bulunmaktadır. Karşıyaka mahallesinde kerpiç ve taş ev, şehrin diğer mahallelerine göre daha fazladır. Hemen hemen her evde hayvan beslendiğinden dolayı bu ekonomik faaliyete göre evlerin yanında samanlık ve ahır gibi eklentiler bulunur. Burada evler genellikle 1-2 katlı iken, son yıllarda 6 – 7 katlı apartman tipi evler yapılmaya başlanmıştır.

Tatvan'da şehirsel toprakların miktarı 1541 hektar olup, bu alanda toplam 8050 konut bulunmaktadır (Tablo 1.11). Bu durumda kentte hektara ortalama olarak 5.2 konut düşer. Şehirdeki konutların 566'sı kaloriferli ve apartman tipi , 7484'ü ise sobalı ve kat sayıları birden beşe kadar değişen konutlardan oluşur.

Şehir içinde konut yoğunluk alanlarında büyük farklılıklar bulunur. Örneğin Tuğ Mahallesinde hektara 21.6 konut düşerken, Yeşilmezra Mahallesinde hektara ancak 0.7 konut düşmektedir. Mahalleler arasında konut ve nüfus yoğunlukları bakımından bu kadar büyük farkların oluşmasında birtakım faktörler etkili olmaktadır. Bunların başında; şehrin çevresinde az nüfuslu fakat geniş alanlara yayılmış olan köylerin (Çağlayan, Yeşilmezra gibi), şehrin mahallesi durumuna getirilmesi, şehir içinde askeriye, karayolları ve demiryolları gibi kamu kurumlarının geniş alanları işgal etmesi ile şehirde özel mülkiyete ait olup da ikamete açılmayan büyük arazilerin varlığı gelir. Şehirde diğerlerine oranla geniş alanlar kaplayan ve aynı zamanda evleri büyük ve

ağaçlı bahçeler içine dağılan Yeşilmezra, Çağlayan, İşletme, Karşıyaka, Kale, Cumhuriyet ve Fatih mahallelerinde konut yoğunluğu ortalama (5.2)'nın altındadır.

Araştırma sahamızı nüfus miktarı ve şehirsel toprakları bakımından ülkemizin bazı şehirleri ile kıyaslayacak olursak; 29.460 nüfuslu Iğdır 1057 hektar[109], 21.263 nüfuslu Gümüşhane 3148 hektar[110], 85.657 nüfuslu Giresun 18971 hektar[111] şehirsel topraklara sahipken 1997 yılı nüfus verilerine göre 65.900 nüfuslu Tatvan, 1541 hektar şehirsel topraklara sahiptir. Bu değerlere göre Tatvan söz konusu şehirlerden; Iğdır ve Gümüşhane'den daha toplu bir görünüm arz etmektedir.

Tablo 1.11. Tatvan'da Konutlar ve Mahallelere Dağılışı (2000)

Mahalle Adı	Yüzölçümü Ha.	Kaloriferli Konut Sayısı	Sobalı Konut Sayısı	Toplam Konut Sayısı	Konut Yoğ. Konut/ha²
Aydınlar	42	27	566	593	14.1
Bahçelievler	32	-	271	271	8.5
Cumhuriyet	95	-	234	234	2.5
Çağlayan	61	-	191	191	3.2
Dumlupınar	48	-	560	560	11.7
Esentepe	35	-	164	164	4.7
Fatih	167	-	276	276	1.7
Fuar	28	-	355	355	12.7
Hidayet	26	-	487	487	18.2
Kale	187	115	263	378	2.0
Karataş	22	55	305	360	16.4
Karşıyaka	215	53	403	456	2.1
Kültür	73	49	488	533	7.3
Pınarbaşı	44	-	338	338	7.7
Sahil	47	30	425	455	9.7
Saray	82	97	495	592	7.2
Sosyal	48	-	393	393	8.1
Şirinevler	41	14	274	288	7.0
Tuğ	28	77	528	605	21.6
Yeni	21	-	171	171	8.1
Yeşilmezra	133	-	97	97	0.7
İşletme	66	49	204	253	3.8
Toplam	**1541**	**566**	**7484**	**8050**	**5.2**

Kaynak: Tarafımızdan yapılan araştırmalar, Bina Sayım Cetvellerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tatvan'daki yapıların büyük bir kısmı 2 katlı binalardan oluşmaktadır. Apartman tipi konutlar, şehrin özellikle Cumhuriyet Caddesi üzerinde Tuğ, Saray, Kale,

[109] GÜNER, İ., 1993, İlimiz Iğdır, Iğdır, s. 209.
[110] DOĞANAY, S., 2001, Gümüşhane Şehir Coğrafyası, Atatürk Üniv. Sos. Bil. Enst. Ort. Öğr. Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, s. 35.
[111] BEKDEMİR, Ü., 2000, Giresun Kent Coğrafyası, Atatürk Üniv. Sos. Bil. Ens., Doktora Tezi, Erzurum, s. 139.

Karataş, Karşıyaka, Kültür, İşletme ve Aydınlar mahallelerinde yoğunluk kazanmışlardır. Kentte yer alan konutlarda kat sayısı en fazla 7 kata kadar çıkmaktadır. Hem ikinci derecede bir deprem bölgesi içinde kalması, hem de deprem şiddetini arttırıcı özellikler gösteren bir zemine sahip olması nedeniyle Tatvan'da çok katlı bina inşa etmenin, yapı tekniklerine uyulmadığı taktirde riskli olduğu söylenebilir.

Şehrin kuzey kısmında kabaca D-B doğrultusunda uzanan Bitlis – Ahlat devlet yolunun güneyinde kalan kent arazisi bir taraftan göl, diğer taraftan fazla eğimli (30 – 35°) tepe ve sırtlar tarafından sınırlandırılmaktadır. Aynı zamanda bu kısımda şehrin üzerine yayıldığı kıyı ovasının güneye doğru daralmasına paralel olarak, şehirde de bir daralma gözlenmektedir. Geçmiş yıllarda kent merkezine yakın ve yerleşmeye müsait arazilerin bolluğu ile arsa fiyatlarının nispeten ucuz olmasına bağlı olarak halk, apartman tipi evlerin yerine bir – iki katlı müstakil evleri tercih etmiştir. Şehirde tek katlı ve çoğunlukla da gecekondulardan oluşan evlerin fazla olmasının altında, hızla artan nüfusun ihtiyacı olan konut üretiminin, organize bir şekilde toplu konutla sağlanamaması yatmaktadır.

Doğal engeller yüzünden şehrin merkezi kısmından çevreye doğru (kuzey tarafı hariç[112]) genişlemesinin pek mümkün görülmemesi ve şehir merkezinde arazi fiyatlarının çok yüksek olması nedeniyle, artık mevcut araziden daha fazla kullanım alanlarının üretilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle de özellikle 1995'ten sonra kentin muhtelif yerlerinde 6-7 katlı apartmanlar yükselmeye başlamıştır. Mevcut koşullar bu eğilimin gelecekte de devam edeceğini göstermektedir. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir; eğer şehirde yeni iş olanaklarının arttırılması suretiyle ileride büyük nüfus kitlelerinin Tatvan'a çekilmesi mümkün olursa ki bu mümkündür, o zaman şehrin yeni gelişim alanları kuzeybatıda Rahva Düzlüğü'ne Nemrut Dağı eteklerine ve kuzeydoğuda Ahlat yolu üzerine doğru kayacaktır. Aynı zamanda bu kısımlarda yerleşmeye müsait geniş alanlar bulunmaktadır.

Van Gölü çevresinde ileride büyük şehir olmaya aday üç yerleşme bulunmaktadır: Van, Tatvan ve Erciş. Büyük şehirlerin ortaya çıkmasında etkili olan iki faktörden bir tanesi coğrafi konum ve şartları, diğeri ise göç alma olayıdır. Tatvan'ın iki

[112] Şehir kuzey ve kuzeybatı da Nemrut Dağı eteklerine ve Rahva Düzlüğü'ne doğru kısmen kaymaya başlamıştır.Ancak Rahva Düzlüğü, Türkiye'nin kar ve tipi nedeniyle kışı en ağır geçen yörelerinden biridir. Bu nedenle burası Tatvan'ın mevcut yerleşim alanı kadar rağbet görecek bir yer değildir

koşulada sahip olduğundan gelecekte büyük şehir olmaya aday bir kent olduğunu söylersek mübalağa etmiş olmayız. Bölgedeki şehirlerin gelişimi de dikkate alındığında, Bitlis'ten ziyade Tatvan'ın il olmaya daha layık bir şehir olduğu görülür.

1.2.2. Nüfus

1.2.2.1. Nüfus Gelişimi ve Kentleşme Hareketleri:

Tarihi devirler boyunca az nüfuslanmış bir bölge içinde nispeten yoğun nüfus toplanmalarına sahne olan Van Gölü çevresinde; Tatvan, yöredeki mevcut şehirlerin aksine, Cumhuriyet devrine kadar çok az nüfusa sahip bir yerleşmedir. Diğer bir deyişle Van Gölü çevresindeki hiçbir şehrin nüfusu, Cumhuriyet devrine kadar Tatvan'ın nüfusu kadar az değildi. Söz konusu döneme kadar ülkemizde düzenli bir nüfus sayımı yapılmadığından, Tatvan'la ilgili cumhuriyet dönemi öncesi nüfus, çeşitli bilgiler ışığında yapılan tahminlere dayandırılmaktadır. Bu nedenle Cumhuriyet devrine kadar Tatvan'ın nüfusuna dair elimizde sayısal bir veri olmadığından biz de eldeki mevcut bilgilerden hareketle tahmini bir nüfusa ulaşmaya çalışacağız.

Bir bölgedeki yerleşme veya konut yoğunluğu, bir dereceye kadar o sahanın nüfus miktarı hususunda fikir vermektedir. Tatvan'ın nüfusuna ışık tutabilecek ilk sayısal bilgiyi 1878'lerde bölgeyi ziyaret eden Millingen ögreniyoruz. Söz konusu tarihlerde Erzurum'dan Van'a olan seyahatinde Tatvan'dan geçen Millingen, o dönemlerde Tatvan'ın 20 – 30 kadar evden oluşan küçük bir köy olduğunu belirtmektedir[113]. 20 – 30 evden ibaret olan Tatvan'ın bu dönemde en fazla 250 civarında bir nüfusa sahip olduğunu tahmin etmekteyiz. 1915'te ise Tatvan'da 53 hane bulunmaktadır[114].

Geçmişte bu bölgedeki aile büyüklüğünün şimdikinden daha büyük olduğu da dikkate alınırsa, 53 hanede yaklaşık bir değerle 450 civarında bir nüfusun yaşadığı söylenebilir.

İlk düzenli ve periyodik sayımların yapıldığı 1935 yılında Tatvan'ın nüfusu 323'tür. Dolayısıyla 1915 – 1935 yılları arasında geçen yirmi yıllık süreye rağmen, Tatvan'ın nüfusunda belirgin bir artış görülmemiş, aksine azalma meydana gelmiştir. Bu durumda, Rus ve Ermenilerin 1915 – 1916 yıllarında yörede yaptıkları katliam ve

[113] MİLLİNGEN, M. F., (Çeviri: Nurtay Mertçi), 1870, a.g.e, s. 71.

baskıların önemli tesiri olsa gerek. Bu dönemde yörede yaşayan yaşlı ve hastaların dışında halk, kitleler halinde yurdun batı bölgelerine doğru göç etmiş, savaş sonrasında ise bölgeye bir kısım nüfusun geri dönemsine rağmen, yöre nüfusunda büyük ölçüde düşüşler meydana gelmiştir. Örneğin Rus ve Ermenilerin bölgeyi istila etmesinden önce Bitlis'te 60 bin nüfus bulunurken, savaş sonrasında 3 bine düşmüştür[115].

Tatvan kentinin nüfusu 1935'te 323 iken, 1990'da 54.071'e yükselerek arada geçen 55 yıllık süre içinde % 16.640 oranında artmıştır. Oysa aynı yıllarda Bitlis kentindeki nüfus artış oranı % 276, Iğdır'da % 432, Kilis'te % 236, Sorğun'da % 1476, Kelkit'te % 480, Giresun'da % 345, Gümüşhane'de % 722, Türkiye genelinde ise % 776 oranında bir artış meydana gelmiştir[116]. Tatvan'da 1935 – 1997 yılları arasında ise nüfus 323'ten 65.901'e yükselerek % 20.302 oranında çok büyük bir artış gerçekleşmiştir. Türkiye'de Tatvan gibi kısa bir sürede bu kadar büyük bir nüfus artışını gerçekleştiren bir başka şehir yoktur. Tatvan'daki bu hızlı nüfus artışı ve büyüme, özellikle 1930'lardan sonra Gürbüz'ün de belirttiği gibi şehrin coğrafi konumunun geçmiş yüzyıllara göre değişen, farklılaşan beşeri ve iktisadî şartlar karşısında önem kazanmasına bağlıdır[117].

Sayım dönemlerine göre Tatvan kentinin nüfus gelişimine baktığımızda en hızlı nüfus artışının 1935 – 1940 sayım yılları arasında gerçekleştiği görülür. (Tablo 1.12, Şekil 1.12.).

Tablo 1.12. Sayım Yıllarına Göre Tatvan Kentinin Nüfus Gelişimi (1935 – 1997)

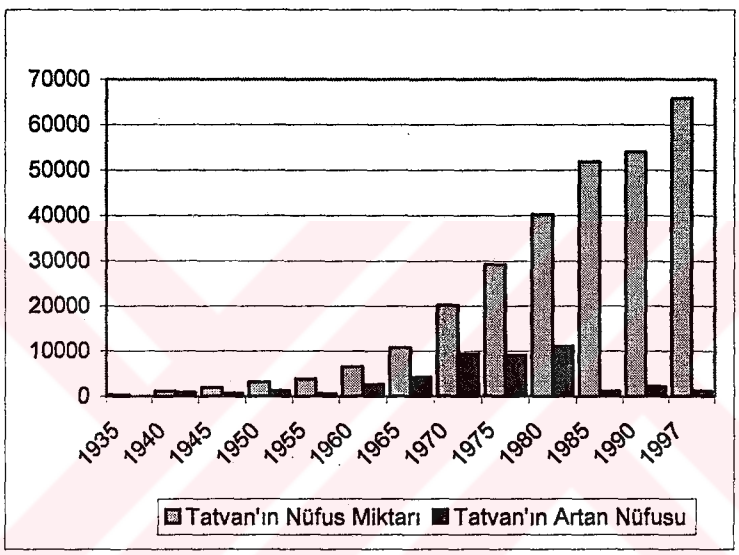
Yıllar	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1997
Nüfus Miktarı	323	1234	1933	3179	3825	6533	10786	20198	29271	40296	51906	54071	65901
Artan Nüfus	-	911	699	1246	646	2708	4253	9412	9073	11025	11610	2165	11830
Yıl.Art. %'si	-	**56.4**	**11.3**	**12.8**	**4.1**	**14.1**	**13.0**	**17.5**	**9.0**	**7.5**	**5.8**	**0.8**	**4.4**
Türkiye Ort.		2.9	1.6	2.4	6.4	5.6	4.4	5.3	4.6	3.3	7.3	4.8	

Kaynak: D.İ.E. Nüfus Bültenlerinden Derlenmiştir.

[114] SADIK, M., 1915, Van ve Bitlis Vilayetleri, Matbaiye Askeri, İstanbul, s. 332.
[115] SERDAR, M. T., 1999, Rüyalar Şehri Bitlis, Bitlis Valiliği Yay. No: 7, Bitlis, s. 69.
[116] Türkiye İstatistik Yıllığı 1994, s. 56.
Türkiye D.İ.E. Nüfus Bülteni Verilerinden Hesaplanmıştır.
[117] GÜRBÜZ, O., 1994, a.g.e., s. 224.

Bu yıllarda Tatvan'ın ilçe merkezi özelliği kazanması (1936) ve Van Gölü Feribot İşletmesinin Erciş'ten Tatvan'a taşınması ile burada işletmeye ait bakım ve onarım atölyelerinin kurulmasına bağlı olarak oluşan istihdam, hızlı nüfus artışında etkili olmuştur. Bu dönemde hiçbir sayım döneminde tekrar ulaşılamayan yıllık % 56'lık bir nüfus artışı gerçekleşmiş ve bu artış doğal nüfus artışıyla değil, büyük ölçüde çevreden Tatvan'a yapılan göçlerle sağlanmıştır.

Bir sonraki 1940 – 1945 devresinde, bütün yurt genelinde II. Dünya Savaşının tesiri nedeniyle nüfus artış hızında düşüşler gözlenirken, araştırma sahamızda nüfus

Şekil 1.12. Sayım yıllarına göre Tatvan Kentinin Nüfus Gelişimi (1935-1997)

artışı bir önceki döneme oranla düşme gözlense de yine de Türkiye kent nüfus artışı ortalamasının (% 1.6) bir hayli üzerinde (% 11.3) gerçekleşmiştir.

1945 –1950 sayım dönemleri arasında da yeni ilçeye artan bir şekilde göç hareketleri devam etmiş ve nüfus bir önceki döneme göre 1246 kişi birden artarak yıllık artış hızı % 12.8'e yükselmiştir. 1950 – 1955 devresinde ise Tatvan ilçe olduktan sonra ilk defa nüfus Türkiye kent nüfusu artış ortalamasının (% 6.4) altında (% 4.1) gerçekleşmiştir.

1955'ten 1970'e kadar Tatvan kentinin nüfusu her sayım döneminde hemen hemen ikiye katlanarak artmaya devam etmiştir. Bu dönemler, aynı zamanda bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de sanayileşmeye bağlı olarak hızlı kentleşme hareketlerinin olduğu devrelerdir. 1955'te 3.825 olan Tatvan'ın nüfusu, 1965'e

gelindiğinde 10.786'ya, 1970'te ise 20.198'e yükselmiştir. Bu dönemlerde şehrin Dumlupınar ve Fatih mahallelerinin batı kenarlarında bulunan altı adet kireç ocağının işletmeye açılması, özellikle de Muş demiryolunun Tatvan'a kadar uzatılması ve 1964'te hem Rahva, hem de Tatvan istasyon binalarıyla birlikte bu yolun hizmete açılması[118], kentin hızlı nüfus artışında etkili olmuştur. 1965 – 1970 sayım dönemleri arasında yıllık şehir nüfusu artış hızı bakımından Tatvan(% 17.5), Doğu Anadolu kentleri içinde rekor sayılabilecek bir artışa sahne olmuştur. Biraz önce açıkladığımız sebepler dışında, bu dönemdeki hızlı nüfus artışında, Tatvan – Van arasında vagon taşıyacak olan feribotların montaj çalışmalarının da önemli etkisi olmuştur.

1970 – 1980 yılları arasında nüfus artışı, önceki yıllara oranla bir miktar gerilemesine rağmen, yine de Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. 1970'te 20.198 olan nüfus, 1975'te 29.271'e, 1980'de ise yıllık % 7.5'lik artışla 40.296'ya yükselmiştir. Bu dönemlerde şehirde hizmete açılan Tatvan Yem Fabrikası ve Et Balık Kurumu Tatvan Et Kombinası'nın hizmete açılmasıyla 6. Zırhlı Tugay Komutanlığının Tatvan'a yerleştirilmesinin şehrin nüfus artışında önemli tesirleri olmuştur.

1980'den sonra Tatvan'da önemli sayılabilecek özel ve kamu yatırımlarının olmaması, işsizlik oranının yükselmesi, kira ve arsa fiyatlarının aşırı derecede artmasıyla birlikte, şehirde ağırlaşan geçim şartları, kentin çekiciliğinin kaybolmasına dolayısıyla şehre yönelen göçlerin azalmasına neden olmuştur. Ayrıca bölgede özellikle 1988 – 2000 yılları arasında devam eden sosyal huzursuzluk ve anarşik yapıdan etkilenen Tatvan'da, istenilen düzeyde iç huzur ve güven sağlanamamıştır. Kısacası; Tatvan'ın kendisini gerek nüfus, gerekse kaynaklar bakımından besleyen kırsal alanlarda meydana gelen göçlerin Tatvan yerine yurdun batı bölgelerine yönelmesi, bu dönemde şehirde beklenen nüfus artışı ve büyümenin gerçekleşmesini engellemiştir.

1985'te 51.906 olan kent nüfusu, 1990'da 54.071'e yükselerek Van Gölü çevresinde Van'dan sonra en büyük şehir haline gelmiştir. Sahip olduğu bu nüfusla Tatvan, kendisinin de idari olarak bağlı olduğu Bitlis de dahil olmak üzere, bölge şehirlerinden Hakkari, Siirt, Tunceli ve Muş'u gölgesinde bırakmıştır. 1990 yılından

---

[118] ÇUBUKÇU, İ., 1970, Demiryolu Ulaşımında Van Kotur Hattı, Demiryolu Dergisi, Sayı: 539, Ankara, s. 539. s. 17

yedi yıl sonra 1997 yılında yapılan sayım sonucuna göre, Tatvan şehrinin nüfusu 65.901'e yükselmiştir.

Tatvan'da olduğu gibi, genel olarak Van Gölü çevresinde 1980'den sonraki dönemlerde yapılan nüfus sayımlarına göre, nüfus artış hızında bir düşme eğilimi görülmektedir[119]. Bu da, bölgedeki bütün yerleşmelerde nüfus hareketlerine etki yapan faktörlerin hemen hemen aynı sebepler olduğunu göstermektedir.

Tatvan'ı nüfus bakımından birinci derecede besleyen kaynak, yönetim sınırları içindeki kırsal alandır. Son 10 yıl içinde kırsal alandan ülkenin batısındaki büyük şehirlere yapılan göç nedeniyle Tatvan kırsalının nüfusu % 50 oranında azalmıştır.

Dar anlamıyla şehir sayılan yerlerin sayısının çoğalması, bu yerlerin nüfus ve alanca büyümesi[120] olarak tanımlanan kentleşme, Tatvan'da Cumhuriyetin ilk yıllarında başlamıştır. 1936 yılında idari olarak ilçe statüsüne kavuşmasıyla birlikte, içinde 40 köy ve 56 mezranın bulunduğu yaklaşık 1234 km²'lik bir alanın yönetim merkezi olmuştur. Zamanla büyüyen mezralardan bazılarının köy yönetim birimi yapılmasıyla 2000 yılında Tatvan'a bağlı köy sayısı 56'ya çıkarılmıştır.

Tatvan'ın genel olarak kır ve şehir nüfus artışında, bir düzensiz bir gelişimin olduğu söylenebilir. Sayım dönemlerine bakıldığında kırsal nüfus artışında dalgalı bir seyir gözlenirken, şehir nüfusunda düzenli bir artış gözlenmektedir (Tablo 1.13, Şekil1.13).

Tablo 1.13. Tatvan'da Kent ve Kır Nüfusun Gelişimi (1935 – 1997)

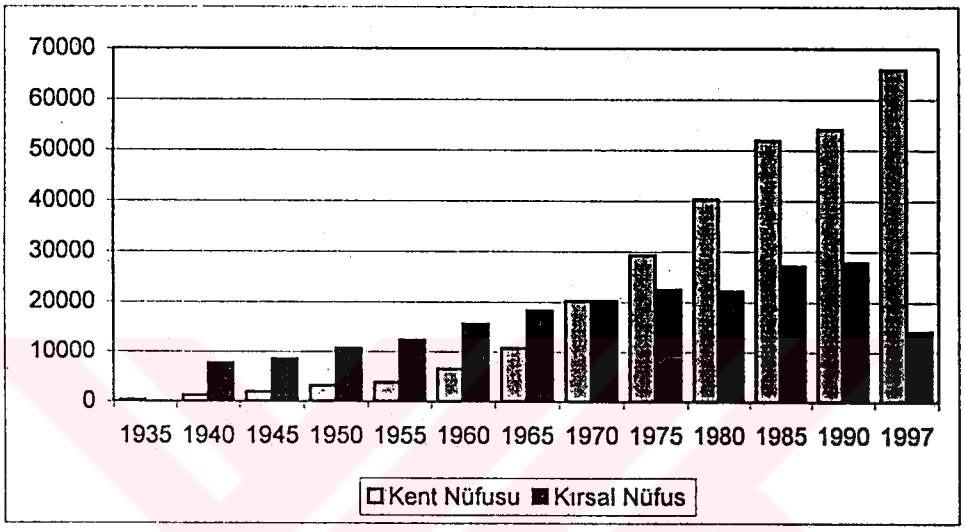
Yıllar	Kent Nüfusu	%	Kır Nüfusu	%	Toplam
1935	323				323
1940	1234	13.8	7.699	86.2	8.933
1945	1933	18.4	8.553	81.6	10.486
1950	3179	22.9	10.723	77.1	13.902
1955	3825	23.6	12.371	76.4	16.196
1960	6533	29.5	15.602	70.5	22.135
1965	**10786**	**37.0**	**18.339**	**63.0**	**29.125**
1970	20198	49.9	20.288	50.1	40.486
1975	29271	56.5	22.508	43.5	51.779
1980	40296	61.5	22.216	38.5	65.512
1985	51906	65.6	27.219	34.4	79.125
1990	54071	65.9	27.921	34.1	81.992
1997	65901	82.3	14.145	17.5	80.046
2000	-	-	-	-	-

Kaynak: D.İ.E. Nüfus Bültenlerinden Derlenmiştir.

[119] GÜRBÜZ, O., 1994, a.g.e., s. 150.

[120] KELEŞ, R., 1961, Şehir ve Bölge Planlanması Bakımından Şehirleşme Hareketleri, Siyasal Bilgiler Fak., Ankara, s. 31.

1940 yılında ilçe genelinde bulunan nüfusun % 13.8 i ilçe merkezinde bulunurken, % 86.2 kırsal alanda bulunmakta idi. Ancak her geçen yılda nüfus gelişimi kentin lehine, kırsal alanın aleyhine olarak gelişmiştir. Özellikle 1950'lerden sonra Tatvan'da yoğunlaşmaya başlayan kamu ve özel yatırımlar, kırsal alandan şehre doğru hızlı bir göç hareketi başlatmıştır. Bu nedenle bazı sayım yıllarında kentin nüfusu ikiye katlanmıştır.

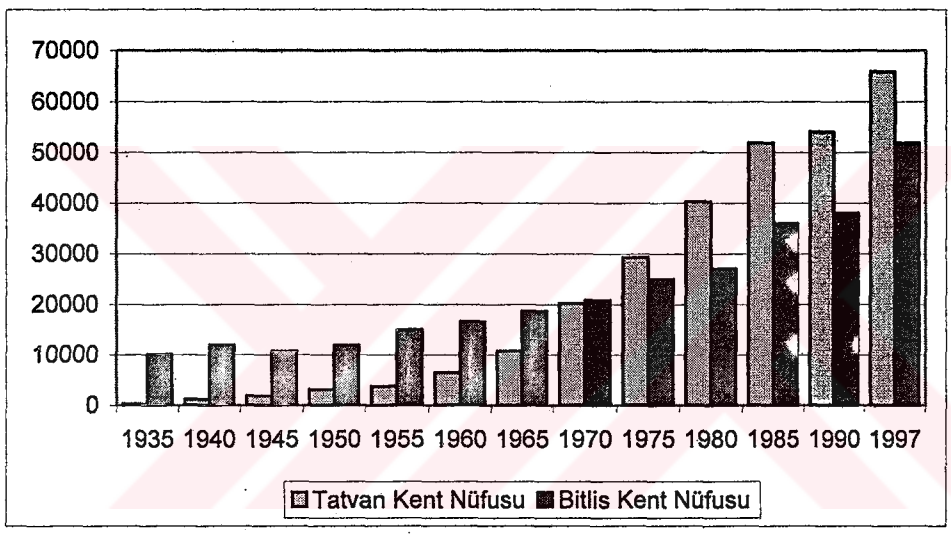
Şekil 1.13. Tatvan'da Kent ve Kır Nüfus Gelişimi (1935-1997)

Yani şehir nüfusunun toplam nüfusa oranı sürekli artarken, kır nüfusunun toplam nüfus içindeki payı azalmıştır. 1970 sayım yılında, ilçedeki kentsel ve kırsal nüfus oranları eşitlenmiştir. Aynı tarihte Tatvan, idari olarak bağlı bulunduğu Bitlis il merkezi nüfus büyüklüğüne de ulaşmıştır. Bu tarihten sonra Tatvan, hem kendi kırsalı, hem de Bitlis kenti ile arasındaki nüfus artış oranını hızla açmıştır (Tablo 1.14).

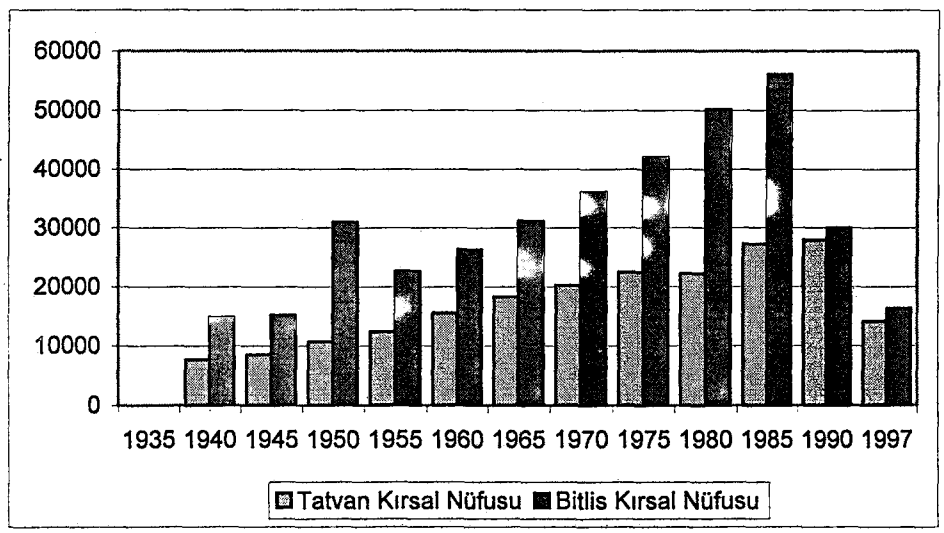
Tablo 1.14. Tatvan ve Bitlis'te Kentsel ve Kırsal Nüfus Gelişimi (1935 – 1997)

	TATVAN			BİTLİS		
Yıllar	Kent Nüfusu	Kır Nüfusu	Toplam	Kent Nüfusu	Kır Nüfusu	Toplam
1935	323	-	323	10122	-	
1940	1234	7.699	8.933	12002	14896	26898
1945	1933	8.553	10.486	10779	15193	25972
1950	3179	10.723	13.902	11937	30957	42894
1955	3825	12.371	16.196	15007	22644	37651
1960	6533	15.602	22.135	16636	26304	42940
1965	10786	18.339	29.125	18725	31165	49890
1970	20198	20.288	40.486	20842	36086	56928
1975	29271	22.508	51.779	25054	42058	67112
1980	40296	22.216	65.512	27137	50158	77295
1985	51906	27.219	79.125	36073	56101	92179
1990	54071	27.921	81.992	38130	30002	68132
1997	65901	14.145	80.046	51927	16381	68308
2000	-	-	-	-	-	-

Kaynak: D.İ.E. Nüfus Bültenlerinden Derlenmiştir.

Şekil 1.14. Tatvan ve Bitlis'te Kentsel Nüfus Gelişimi (1935-1997)

Şekil 1.15. Tatvan ve Bitlis'te Kırsal Nüfus Gelişimi (1935-1997)

Özellikle 1990 sayım yılından sonra kentsel nüfuslarda hızlı yükselmeler gözlenirken, kırsal kesim nüfusunda % 50'ye varan azalmalar. olmuştur 1990 – 97 yılları arasında ilçede kent nüfusu yuvarlak bir rakamla 54 binden 66 bine yükselirken, kır nüfusu 28 binden 14 bine düşmüştür. Aynı yıllarda Bitlis kent nüfusu 38 binden 52 bine yükselmiş, kırsal nüfusu ise 30 binden 16 bine düşmüştür. Ancak bu dönemde hem Tatvan, hem de Bitlis toplam nüfuslarını aşağı-yukarı korumuşlardır. Bu durum bize, son yıllarda kırdan kente önemli miktarda göçün gerçekleştiğini göstermektedir.

Tatvan'da 1940 nüfus sayımından 1990 sayım yılına kadar geçen süre içinde kır nüfusu % 83.7 artarken, kent nüfusu % 2093 artmıştır. Aynı sayım dönemlerinde Türkiye kır nüfusu % 71.8, kent nüfusu ise % 666.8 artmıştır[121].

Kentleşme (şehirleşme) olayı, bir tarafta nüfusu şehre iten, diğer tarafta çeken (cezbeden) faktörlerin tesirine bağlı olarak gerçekleşir[122]. Bu bağlamda Tatvan'ın şehirleşmesinde etkili olan faktörler:

1. Konumunun, zamanla değişen beşeri ve ekonomik şartlar karşısında değer kazanması. Cumhuriyet devrinde yörede yapılan yolların Tatvan'da birleşmesiyle kentin bir toplanma ve dağıtım merkezi haline gelmesi, Nemrut Dağı'nın turizm potansiyelinin harekete geçirilmesi bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir. Nüfusa etkisi bakımından 1939'da demiryolunun Erzurum'a ulaşmasıyla şehir nüfusunda sağlanan % 50'ye varan artışın[123] bir benzeri de 1964'te Muş demiryolunun Tatvan'a uzatılmasıyla Tatvan'da yaşanmıştır. 1955'te 3.825 olan kent nüfusu 1965'te 10.786'ya yükselmiştir.

2. Birtakım kamu ve özel yatırımlarla birlikte, idari yapıda meydana gelen değişikliklerin oluşturduğu istihdam. Tatvan'da nüfus toplanmasına neden olan kamu yatırımları ve hizmetleri arasında; önceleri Erciş'te bulunan Van Gölü İşletme İdaresinin Tatvan'a taşınması, bu işletmeye ait bakım ve onarım atölyelerinin kurulması ve çalışanlarına ait lojmanların inşası, Karayolları Bölge Şefliği, Meteoroloji, Toprak Mahsulleri Ofisi, Türkiye Şeker Pancarı Şefliği, Orman Bölge Şefliği, Et Kombinası ve 6. Zırhlı Tugay Komutanlığının Tatvan'a yerleştirilmesi sayılabilir. Ayrıca Demiryolu İşletmesi, çeşitli sağlık kuruluşları ve değişik kademelerdeki eğitim kurumları da şehrin

---

[121] D.İ.E. 1994 Türkiye İstatistik Yıllığı verilerinden hesaplanmıştır.

[122] KURTKAN, A., 1964, Şehirleşen Erzurum ve Sosyal Mobilite, Tortum Kalkınma Derneği Neşriyatı No: 5, İstanbul, s. 6.

[123] SÖZER, N., 1968, Erzurum'da Şehirleşme Hareketleri ve Gecekondu Problemi, Türk Coğr. Dergisi S. 24 – 25, Ankara, s. 198.

nüfus çekim gücünü arttırmaktadır. Tatvan'daki özel yatırımlar arasında ise başta Tatvan Yem Fabrikası ve Küçük Sanayi Sitesi olmak üzere çok sayıda briket imalathanesi ve özel işyeri ile ticarethaneler sayılabilir.

3. Mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımı ile ilgili fonksiyonların şehirde belli ölçüde gelişmiş olması. Şehirde ticari işyeri sayısı 2000 yılı itibariyle 2423'e ulaşmıştır. Tatvan, ticaret, sağlık kültür, ulaşım ve turizm hizmetleri bakımından yörede Van'dan sonra ikinci sırada gelir. Sahip olduğu bu fonksiyonlar nedeniyle Tatvan, bölgede önemli bir nüfus çekim merkezi haline gelmiştir.

4. Bölge genelinde olduğu gibi Tatvan kırsalında da 1985 – 1998 yılları arasında yaşanan terör ve sosyal huzursuzluklar ile tarım toprakları ve mera alanlarının artan nüfusun ihtiyacına cevap verememesi nedeniyle halkın göçe hazır hale gelmesi.

Bütün bu sıraladığımız sebeplerden dolayı kırsal kesimde boşalma, şehirde ise göçe bağlı hızlı bir kentleşme yaşanmaktadır. Tatvan'da iktisadi koşullarda iyileşmeye bağlı olarak bir istihdam oluşmadan ve artan nüfusun ihtiyacı olan konut üretimi yeterli düzeye çıkarılmadan gerçekleşen göçe bağlı bir kentleşme söz konusudur. Bu durumda, şehirde sağlıklı bir büyüme yerine, KURTKAN'ın ifadesiyle[124] adeta bir ur şişkinliğine benzer hastalıklı ve beraberinde yeni sorunları da getiren bir büyüme gerçekleşmektedir. Hızlı nüfus artışı, şehirde başta gecekondulaşma olmak üzere işsizlik, temizlik ve şehirsel hayata adaptasyon güçlüğü gibi birtakım sorunlara yol açmaktadır.

Batı ülkelerinde sanayi devrimiyle ortaya çıkan gecekondulaşma, ülkemizde sadece sanayileşmenin kentlerde yarattığı istihdam alanlarına işgücü akınıyla ilişkili olmayıp, aynı zamanda gecekondulaşmanın gerisinde yatan daha başka sebeplere de bağlıdırdır[125].

Kısa sürede meydana gelen hızlı nüfus artışı, şehrin fizyonomisinde olduğu kadar, iktisadi ve toplumsal yapısında da birtakım problemlere yol açmaktadır. Bu problemlerin bir çözüme kavuşturulması için ekonomik alanda şehirde bazı kamu ve özel sektör yatırımlarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunun için de yöreye yatırım yapacak olan özel sektöre; demiryoluna işlerlik kazandırılarak bir süre taşıma indiriminin yapılması, vergi indirimi, düşük faizli sanayi kredisinin sağlanması ve makine ithalinde gümrük kolaylığı gibi teşviklerin yapılması gerekmektedir. Bölgede

---

[124] KURTKAN, A., 1964, a.g.e., s. 6

[125] DOĞANAY, H., 1984, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitapevi, Ankara , s. 444.

yıllardır oluşan kötü imajın ortadan kaldırılması, yeniden güven ortamının tesisi, yörede göçün bir kader olmaktan çıkarılması ve arzu edilen canlılığın tekrar sağlanması için sözü edilen teşviklerin yapılması, bugün için adeta bir zorunluluk olmuştur. Şehirde, temizlik gecekondulaşma ve çarpık kentleşme gibi fiziki sorunların üstesinden gelmek için de bir dizi önlemlerin alınması gerekir. Bunların başında, özellikle ileride şehirde yapılacak herhangi bir ıslah çalışmasının çok pahalıya mal olacağı göz önünde bulundurularak, şimdiden şehrin çevresinde yeni gelişim alanlarının tespiti ve bir plan dahilinde ve asgari ölçüde gerekli alt yapı hizmetlerinin yapılması gelir.

1.2.2.2. Nüfus Hareketleri.

1.2.2.2.1. Doğumlar ve Ölümler:

Bir yerde meydana gelen doğumlar ve ölümlerin göçlerle birlikte nüfus değişimi üzerinde önemli derecede etkisi bulunmaktadır. Bilindiği üzere doğal nüfus artışını, doğumlarla ölümler arasındaki fark oluşturur. Doğumlar ve ölümlerin bir sahadaki nüfus artışı üzerinde yaptığı etkinin doğru bir şekilde ortaya konulması için, söz konusu sahada meydana gelen doğum ve ölümlere ilişkin güvenilir verilerin bulunması gerekir.

Bitlis İl Sağlık Müdürlüğü'nden edindiğimiz bilgilere göre 1999 yılı içinde, Tatvan'da 45 ölüm olayına karşılık 902 doğum gerçekleşmiştir. Bu rakamlar gerçeği yansıtmaz. Çünkü, Tatvan'daki sağlık kuruluşlarında meydana gelen doğumların tamamı Tatvan'da oturan ailelere ait olmayıp, hemen hemen yarıya yakını Tatvan dışında Bitlis, Ahlat, Adilcevaz, Güroymak, Mutki ve Hizan gibi şehir ve köylerden gelen ailelere aittir. Oysa aynı kaynağa göre Tatvan şehrinde, 0 yaş grubu oldukça yüksek oranda çocuk nüfus (1581 kişi) bulunmaktadır.

Resmi kaynaklarda görülen doğum miktarları ile sıfır yaş grubu çocuk nüfusu arasında belirgin bir farkın bulunması, sosyal güvencesi olmayan bir kısım ailelerin ebe kontrolünde kendi evlerinde doğumu gerçekleştirmiş olmasından kaynaklanmış olsa gerek. Ayrıca mali durumu iyi olan bir kısım ailelerin de doğumlarını bölgedeki daha iyi sağlık koşullarının bulunduğu şehirlerde yaptırdıkları da bilinmektedir.

Tatvan'daki ölüm oranlarının tespitinde de benzer sorunlarla karşılaşılmaktadır. Ölümlerle ilgili düzenli kayıtların bulunmaması, şehirde ölüm oranları üzerine yorum yapmayı güçleştirmektedir.

Tatvan'la ilgili eldeki mevcut verilere göre, 1999 yılı itibariyle şehirde 902 doğum ve 45 ölüm olayı meydana gelmiştir. Buna göre Tatvan'da genel doğum oranı %

6, ham doğum oranı ise % 1.4'tür. Aynı yılın ham ölüm oranı ise % 0.07 olarak gerçekleşmiştir.

1.2.2.2. Göçler:

Bir bölgedeki nüfus değişimleri üzerinde önemli tesiri olan göçler, nüfus ile kaynaklar arasında daha iyi bir dengenin kurulması için kendiliğinden meydana gelen bir çaba olarak değerlendirilmektedir[126]. Göç, nüfusun devamlı yaşama bölgelerini kişisel olarak, aileler veya gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli olarak yaşama amacıyla bir başka yere gitmesi hareketi olarak tanımlanmaktadır[127]. Nedeni, mesafesi, süresi, hacmi, yönü ve organizasyonu bakımından farklı göç türleri olmakla birlikte göçler, genellikle dış ve iç göçler olmak üzere ikiye ayrılmakta, iç göçler de kendi içinde; kırlardan şehirlere doğru, kırlardan kırlara doğru, şehirlerden şehirlere doğru ve şehirlerden kırlara doğru olmak üzere dörde ayrılmaktadır[128]. İç göçlerden; kırlardan şehirlere ve şehirlerden şehirlere doğru olanları yaygın olarak gözlenen göç türleridir. Ülkemizde olduğu gibi ekonomik bakımdan gelişmekte olan ülkelerde de göçler, genellikle kırlardan şehirlere doğru olmaktadır[129]. Kırlardan şehirlere doğru olan göçler, genellikle kırsal alandaki mevcut tarım toprakları ve diğer kaynakların, artan nüfusun ihtiyacı olan refaha cevap verememesine bağlı olarak meydana gelmektedir.

Tatvan'da meydana gelen göçleri, göçün yönü ve süresi bakımından; 1- dışarıdan kente yapılan göçler, 2- kentten dışarıya yapılan göçler, 3- mevsimlik göçler, 4- işçi göçleri olmak üzere dörde ayırabiliriz.

Dışarıdan Kente Yönelen Göçler: Tatvan'ın idari merkezinin 1946'da Karşıyaka Mahallesinden şimdiki Tuğ Mahallesine taşındığı yıllarda Rize ve çevresinden kasabaya inşaat işleri ve tuğla imalatında çalışmak üzere çok sayıda işçi göçünün olduğu bilinmektedir[130]. Ayrıca 1928 – 1937 yılları arasında Van Gölü çevresine, milli sınırlarımız dışında, Sovyetler Birliği'nden Küresunlu Aşireti, Bürûkanlı Aşireti, Ahıskalı, Kırımlı ve Bulgaristanlı olmak üzere 13.545 kişi getirilmiş ve bunların bir kısmı Tuğ'da yapılan 40 kadar göçmen evine yerleştirilmiştir[131]. Bu

---

[126] TÜMERTEKİN, E., 1994, Beşeri Coğrafya (Giriş), İ. Üniv. İletişim Fak. Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul, s. 16.
[127] DOĞANAY, H., 1994, a.g.e., s. 165.
[128] TÜMERTEKİN, E., 1994, a.g.e., s. 160, 172.
[129] TÜMERTEKİN, E., 1994, a.g.e., 172.
[130] Türkiye Ansiklopedisi, 1957, Tatvan Maddesi, Ankara. s. 279.
[131] Güneydoğu, 1939, a.g.e., s. 381 – 382.

göçmen kitlesi, Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında yapılan görüşmeler neticesinde zorunlu olarak Türkiye'ye getirilerek Tatvan'la birlikte bölgede muhtelif yerlere yerleştirilmişlerdir. Daha önce de açıkladığımız gibi, Tatvan'ın idari yapısındaki değişiklik ve bazı kamu ve özel yatırımlarının kente yapılmasıyla oluşan istihdam, çevredeki şehirsel ve özellikle kırsal alandan Tatvan şehrine doğru bir nüfus akımı başlatmıştır. Şehirde artan nüfusun ortaya çıkardığı iş bölümü, bazı şehirsel fonksiyonların güçlenmesine ve dolayısıyla dışardan kente nüfus hareketinin hızlanmasına sebep olmuştur.

Şehirdeki bu çekiciliklerin yanı sıra, arazinin dağlık olması nedeniyle tarım topraklarının sınırlı olması, 1980 sonrasında yörede yoğunlaşan terör faaliyetleri ve buna bağlı olarak mera ve otlakların daralması ile genel olarak kırsal alanın fazla nüfus barındırabilecek bir potansiyelden mahrum olması gibi itici faktörler, kırsal nüfusu göçe mecbur kılmıştır. Saydığımız bu sebeplerden dolayı, Tatvan'ın kırsal alanında nüfus, 1990 – 1997 yılları arasında % 50 oranında azalmıştır. Aynı yıllarda genel olarak köy ve mezralar göç nedeniyle nüfus kaybederken, 19 köy ve 28 mezraada güvenlik nedeniyle tamamen boşalmıştır[132]. 1990 nüfus sayımına göre boşalan köy ve mezraaların toplam nüfusu, 7843 kişidir[133].

Tatvan'a yapılan göçlerle ilgili tam ve sağlıklı bir bilgiye ulaşılmadığından, konuyla ilgili olarak tarafımızca yerinde uygulanan anket ve mülakat sonuçları ile mahalle muhtarlarının tutmuş olduğu kayıtlar incelenerek bu açığın kapatılmasına çalışılmıştır.

Tatvan'da yaptığımız araştırmalara göre Tatvan şehrine yönelen göçlerin % 78'i Bitlis il sınırları içinden, bunun da % 54'ü kendi yönetim sınırları içindeki kırsal alandan gelmektedir (Tablo: 1.15). Yurdun çeşitli yerlerinden gelen memur ve öğrenciler ile komşu il ve ilçelerden gelen göçler ise % 22'lik bir orana sahiptir. Tablo: 1.15'de de görüldüğü gibi Tatvan'a nüfus gönderen yerler arasında birinci sırada kendisine bağlı köyleri, ikinci sırada ise Bitlis il sınırları içindeki diğer yerleşmeler gelir. 1980 – 2000 yılları arasında Tatvan kırsalından kente, 3295 kişi göç ederken, Mutki ve köylerinden 751, Bitlis ve merkeze bağlı köylerden 432, Hizan ve köylerinden 179, Ahlat ve köylerinden ise 159 kişi göç etmiştir. Komşu illerden ise 259 kişi ile Muş

[132] Tatvan Kaymakamlığı 2000 Yılı Brifing Dosyası, s. 5.
[133] Tatvan Meslek Yüksek Okulu Öğr. Görevlisi Samet MALTAŞ'ın yayımlanmamış "Gelişen ve Büyüyen Tatvan" adlı çalışmasından alınmıştır.

birinci, 127 kişi ile Siirt ikinci sırada gelmektedir. İstanbul'dan 17 Ağustos 2000 tarihli Marmara depreminden sonra Tatvan'a önemli miktarda göç olmuştur. Aslında bunlar daha önce Tatvan'dan ayrılan ailelerdir. Yaptığımız araştırmaya göre Marmara depreminden sonra, deprem bölgesinden Tatvan'a yaklaşık 1300 kişi göç etmiş, ancak bir süre sonra gelenlerin büyük bir kısmı tekrar geri dönmüştür.

Anket sonuçlarından elde ettiğimiz verilere göre, az miktarda bir aile de Diyarbakır, Elazığ ve Malatya gibi nispeten uzak şehirlerden gelip Tatvan'a yerleşmişlerdir.

Tablo 1.15. Tatvan'a Yapılan Göçlerin Menşei ile Tatvan'dan Dışarıya Göç Edilen Yerler ve Nüfus Miktarları (1980 – 2000)

Tatvan'a Yapılan Göçlerin Menşei ve Nüfus Miktarları		Oran (%)	Tatvan'dan Göç Edilen Yerler ve Nüfus Miktarları		Oran (%)
Tatvan'a Bağlı Köyler	3295	54	İstanbul	1052	47.9
Mutki (Bitlis) ve Köyleri	751	12	İzmir	316	14.4
Muş ve Köyleri	259	4.2	Mersin	155	7.1
Bitlis ve Köyleri	432	7.0	Bursa	89	4.0
Hizan(Bitlis) ve Köyleri	179	2.9	Manisa	78	3.5
Ahlat(Bitlis) ve Köyleri	159	2.6	Ankara	56	2.5
Van İl Sınırları	31	0.5	Diyarbakır	54	2.5
Elazığ	43	0.7	Adana	34	1.5
Diyarbakır	33	0.5	Aydın	28	1.3
Siirt	127	2.0	Van	26	1.2
Bingöl ve Köyleri	35	0.6	Isparta	34	.15
İstanbul	85	1.4	Bitlis	18	0.8
Malatya	34	0.5	Batman	10	0.4
Ağrı	14	0.2	Hatay	10	0.4
Diğerleri	628	10.2	Diğerleri	234	10.6
Toplam	**6105**	**100**		**2194**	**100**

Kaynak: Tatvan Mahalle Muhtarlarının tuttuğu kayıtlar ve kentte tarafımızca uygulanan anket ve mülakat sonuçlarından derlenmiştir.

Son yirmi yılda Tatvan'a yapılan göçlerin mahallelere dağılışına baktığımızda, en fazla göçü Bahçelievler (117 aile), Cumhuriyet (148 aile), Fuar (97 aile), Fatih (58 aile), Sahil (59 aile) ve Kültür (53 aile) mahalleleri almıştır. En az göç alan mahalleler ise İşletme (0), Hidayet (2 aile) ve Pınarbaşı (3 aile)'dır (Tablo: 1.16). 1980 – 2000 yılları arasında Tatvan'a yaklaşık 834 aile göç etmiştir. Kırsal yerleşmelerden gelip şehrin kenar mahallelerine yerleşen ailelerin çoğunluğu, kırsal yaşam tarzlarını burada da sürdürmektedir. Şehirsel hayata uyum sağlamada güçlük çeken bu ailelerin geçimleri genellikle hayvancılığa dayanmaktadır.

Kentten Dışarıya Yapılan Göçer: Tatvan'dan dışarıya göç eden aileler,

ülkemizin birinci derecede nüfus çekim merkezleri olan, yurdun batısındaki büyük şehirleri tercih etmişlerdir. Göç edilen yerler arasında başta İstanbul (% 48) olmak üzere, İzmir (% 14), Mersin (% 7), Bursa (% 4), Manisa (% 3.5), Ankara (% 2.5), Diyarbakır (% 2.5) ve Adana (% 1.5) bulunmaktadır. Daha az oranda tercih edilen yerler arasında ise Aydın, Hatay, Isparta, Van, Bitlis ve Batman illeri bulunur. Tatvan'dan ayrılan nüfusun % 10'u da ülkemizin diğer muhtelif şehirlerine göç etmiştir (Tablo 1.15).

Tablo 1.16. Tatvan'a ve Tatvan'dan Dışarıya Yapılan Göçlerin Mahallelere Göre Dağılışı.

Mahalle Adı	Gelen Aile Sayısı	Nüfusu	Giden Aile Sayısı	Nüfusu
Aydınlar	35	160	10	64
Bahçelievler	117	1133	34	254
Cumhuriyet	148	1135	11	74
Çağlayan	5	39	3	23
Dumlupınar	45	329	16	145
Esentepe	23	164	10	82
Fatih	58	491	2	15
Fuar	97	598	27	170
Hidayet	2	15	5	26
İşletme	-	-	-	-
Kale	44	328	1	8
Karataş	12	76	40	229
Karşıyaka	2	16	22	122
Kültür	53	357	19	110
Pınarbaşı	3	21	3	19
Sahil	59	374	55	365
Saray	34	253	35	185
Sosyal	7	30	8	54
Şirinevler	46	303	8	65
Tuğ	7	38	3	22
Yeni	23	182	20	145
Yeşilmezra	14	63	3	17
Toplam	**834**	**6105**	**335**	**2194**

Kaynak: Mahalle Muhtarlarının Tuttuğu Kayıtlar ve Tarafımızca Kentte Uygulanan Anket ve Mülakat Sonuçlarından Hazırlanmıştır.

Tatvan halkının göç konusunda daha çok tercih ettiği yerler arasında İstanbul, İzmir, Mersin ve Bursa'nın bulunması, söz konusu şehirlerde iş imkanlarının daha iyi durumda olmasıyla alakalıdır.

Tatvan'dan yapılan göçlerin çeşitli sebepleri bulunmakla birlikte, halk daha çok ekonomik sebepler ve terör ortamının yarattığı güvensizlik nedeniyle göç etmektedir. Kentte meydana gelen hızlı nüfus artışıyla orantılı olarak istihdamın oluşturulamaması, fazla nüfusun zamanla başka yerlere göç etmesine yol açmıştır.

Şehirden dışarıya yapılan göçlerde dikkati çeken diğer bir husus da, bir mahalleden yapılan göçlerin genellikle aynı şehirlere yönelmiş olmasıdır. Bunun gerisinde yatan neden, halk arasında gurbet olarak adlandırılan uzak şehirlerde ailelerin yabancılık çekmeme ve birlikte olma arzusudur.

Tatvan'da mahalleler itibariyle göçe baktığımızda dikkati çeken durumda, en fazla göç alan mahallelerin genel olarak en fazla göç veren mahalleler durumunda olmasıdır (Tablo: 1.16). Tespitlerimize göre 1980 – 2000 yılları arasında Tatvan'a 834 aile yerleşirken, 335 aile de dışarıya göç etmiştir. En fazla göç veren mahallelerin başında Sahil (55 aile), Karataş (40 aile), Bahçelievler (34 aile), Saray (35 aile), Fuar (27 aile) ve Karşıyaka mahalleleri gelmektedir. İşletme Mahallesinde genellikle Van Gölü İşletmesine ait memur evleri bulunduğundan bu mahallede tayinlerle yapılan göç dışında son 20 yıl içinde hiçbir göç olayı yaşanmamıştır.

Kentten göç eden ailelerin yerleri, genellikle kırsal kesimden gelen aileler tarafından doldurulmaktadır. Dışarıya verdiği göçten daha fazla göç alan şehrin büyümesi, doğal nüfus artışından ziyade göçlerle olmaktadır. Tatvan'ın, Şimdiye kadar yapılan 13 sayım döneminin 11'indeki yıllık nüfus artış hızının % 5'in üzerinde gerçekleşmesi de bu durumu teyit etmektedir.

Mevsimlik Göçler: Tatvan ve çevresinde mevsimlik göçler, hayvan otlatma, tarım ve inşaat işçiliğine dayalı olarak gerçekleşmektedir. Söz konusu nedenlere bağlı olarak, yörede uzun zamandan beri mevsimlik göçlerin yapıla geldiği ve özellikle Osmanlı döneminde, hayvanlarını otlatmak için Kuzey Suriye ve Irak'tan göçerlerin sürüleriyle gelerek yazları burada geçirdikleri bilinmektedir[134]. Onbeş yıl öncesine kadar Tatvan çevresine Siirt, Batman ve Diyarbakır çevresinden gelip, yazın hayvanlarını otlatan göçerlerin bir kısmı da Tatvan'a yerleşmiştir. Artık yörede uzun mesafeler kat ederek yaylalarla kışlaklar arasında gidiş – gelişlerin yapıldığı mevsimlik göçler gerçekleştirilmemektedir. Kısa mesafeli olarak sadece Tatvan ve çevre köylerde oturan ve sayıları 15'i geçmeyen hayvancılıkla uğraşan bazı aileler, Mayıs sonu Haziran başında Nemrut Dağı'na göç edip Ağustos' un sonlarına doğru tekrar kışlaklarına geri dönmektedirler.

---

[134] ARDEL, A., 1945, Van Gölü'nün Coğrafi Yapısı, Beşinci Üniversite Haftası Van, İst. Üniv. Neşriyat No: 241, s. 108.

Tatvan'da gerçekleşen bir başka göç, çevreden vaktiyle Tatvan'a göç eden bir kısım ailelerin göç ettikleri köyler ile bağlarını tamamen kesmeyerek Özellikle köylerinin çevresinde bulunan otlakların bakımı ve biçilmesi gibi işler için ilkbaharda köy ve mezralara gidip yaz sonunda tekrar şehre dönme şeklinde gerçekleşmektedir.

Mevsimlik İşçi Göçleri: Tatvan'a yönelen göçler içinde dikkate değer bir diğer göçü; Batman ve Siirt dolaylarından, Tatvan ve Ahlat'taki tarım alanlarında çalışmak üzere gelen işçiler oluşturmaktadır. Sayıları yıldan yıla değişmekle birlikte, ortalama olarak her yıl 1300 civarında mevsimlik işçi Tatvan'a gelir. Tarım işçisi olarak gelen bu insanlar, iş sezonu boyunca genellikle daha önce Tatvan şehrine göç eden akrabalarının yanında kalmaktadırlar. Genellikle şekerpancarı ve patates tarlalarında çalışmak üzere, Mayıs sonu Haziran başlarında Tatvan'a gelen bu işçi nüfus, Ekim ayında hasadın sona ermesiyle tekrar memleketlerine dönmektedirler.

Tatvan'a yönelen bir başka mevsimlik göç ise; yurdun değişik yerlerinden gelen arıcıların yaptığı göçtür. Arıcıların sayıları yıldan yıla değişiklik gösterirler. 2000 yılında Tatvan'a gelen arıcı ailesi 34 iken, 2001 yılında bu sayı 18'e düşmüştür[135]. Temmuz ayından Ağustos sonuna kadar Tatvan kırsalında kalan arıcılar, genellikle Karadeniz (Ordu – Giresun) ve Güneydoğu Anadolu (Ş.Urfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt) bölgelerinden gelmektedirler.

Tatvan'dan her yıl bir miktar nüfusun, inşaat işlerinde çalışmak üzere Batı Anadolu'daki büyük şehirlere göç ettiği bilinmektedir. Ancak bu işçi göçüne ilişkin elimizde sağlıklı bir bilgi bulunmamaktadır. Tatvan'da yaptığımız araştırmaların bizde oluşturduğu kanaate göre, her yıl yaklaşık 700 civarında bir nüfus, işçi olarak ülkemizin batısındaki büyük şehirlere göç etmektedir.

Sonuç olarak; Tatvan şehrinin (1985 – 1990 sayım yılları arasındaki devreyi saymazsak) sürekli göç alan ve göçe bağlı olarak da büyüyen bir yerleşme olduğu söylenebilir.

1.2.2.3.Mahalle Nüfus Yoğunlukları ve Dağılışı :

Şehirsel alanların nüfus yoğunluklarının hesaplanmasında değişik metotlar kullanılmaktadır. Bunlar arasında en çok tercih edilenler, aritmetik ve oda yoğunluğu hesaplama yöntemleridir. Nüfus ile oda sayısı arasındaki ilişkiye dayalı oda yoğunluğu

---

[135] Arıcıların sayıları ve geliş yerleri ile ilgili bilgiler Tatvan İlçe Tarım Müdürlüğü'nün hazırladığı konaklama izin belgeleri incelenerek elde edilmiştir.

metodunu, Tatvan'daki toplam oda sayısına ilişkin elimizde sağlıklı veri bulunmadığından bu metodu kullanma imkanımızda bulunmamaktadır. Tatvan'da mahalle nüfus yoğunluklarının hesaplanmasında, mahallelerin nüfus miktarı ile yüzölçümleri arasındaki orantıya dayalı olarak yapılan aritmetik nüfus yoğunluğu metodunu kullanacağız. Ortalama bir değer veren bu metodun kullanılması, bir sahanın nüfus yoğunluğu hakkında genel bir fikir vermekle birlikte, en yüksek ve en düşük yoğunlukların kaybolması gibi bazı mahsurları da beraberinde getirmektedir.

Tatvan'ın şehirsel alanı 2001 yılı itibariyle 1541 hektardır. 2000 yılı bina sayım cetveli verilerindeki nüfusa (45.739 kişi) göre, Tatvan'da ortalama nüfus yoğunluğu 29.7 kişi/ha.'dır. 1997 nüfus sayımı (65.901) verilerine göre ise hektara 42.7 kişi düşmektedir.

Mahalleler itibariyle Tatvan'daki nüfus yoğunluklarına bakıldığında genelde düzenli bir dağılımın olduğu görülür. Tatvan'da en yüksek nüfus yoğunluğuna, şehrin merkezindeki Tuğ Mahallesi'nde (104 kişi/ha.), en düşük yoğunluğa ise 2000 yılında köy durumunda iken şehrin mahallesi durumuna getirilen Yeşilmezra (Çayırönü) Mahallesi'nde (4.7 kişi/ha.) rastlanılır (Tablo 1.17 Harita 1.9.).

Tablo 1.17. Tatvan'da Mahalle Yüzölçümleri ve Nüfus Yoğunlukları (2000).

Mahalle Adı	Alanı (ha.)	Nüfus	Nüfus Yoğ. (kişi/ha.)
Aydınlar	42	2747	65.4
Bahçelievler	32	2377	74.2
Cumhuriyet	95	1437	15.1
Çağlayan	61	1177	19.3
Dumlupınar	48	3748	78.0
Esentepe	35	1278	36.5
Fatih	167	1929	11.5
Fuar	28	2466	88.0
Hidayet	26	2535	97.5
İşletme	66	1395	21.0
Kale	187	2368	12.7
Karataş	22	1489	67.7
Karşıyaka	215	2510	11.7
Kültür	73	3107	42.5
Pınarbaşı	44	2210	50.2
Sahil	47	2211	47.0
Saray	82	2543	31.0
Sosyal	48	2510	52.3
Şirinevler	41	1273	31.0
Tuğ	28	2926	104.5
Yeni	21	1004	47.8
Yeşilmezra	133	626	4.7
Ortalama	70	2079	29.7
Toplam	**1541**	**45739**	-

Kaynak: 2000 Yılı Bina Sayım Cetvellerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Mahalle nüfus yoğunluklarını gösteren tablo incelendiğinde birkaç mahalle dışında genel olarak düzenli bir dağılım olduğu görülür. Mahalleler arasında nüfus yoğunluğunun eşit dağılması da zaten beklenemez. Genel olarak şehir yerleşmelerinde, nüfusun mahallelere eşitsiz dağılımına yol açan birtakım faktörler vardır. Bunlar, şu şekilde sıralanabilir:

1- Mahalle içindeki konutların kat sayısı ve müstakil evlere ait bahçe büyüklükleri

2- Mahalle içinde boş arsaların olup olmaması

3- Mahallede geniş alanlar kaplayan park ve yeşil alanların bulunup bulunmaması

4- Geniş alanlar kaplayan kamu kuruluşlarının (Köy Hizmetleri, Karayolları, DSİ vs.) bulunup bulunmaması

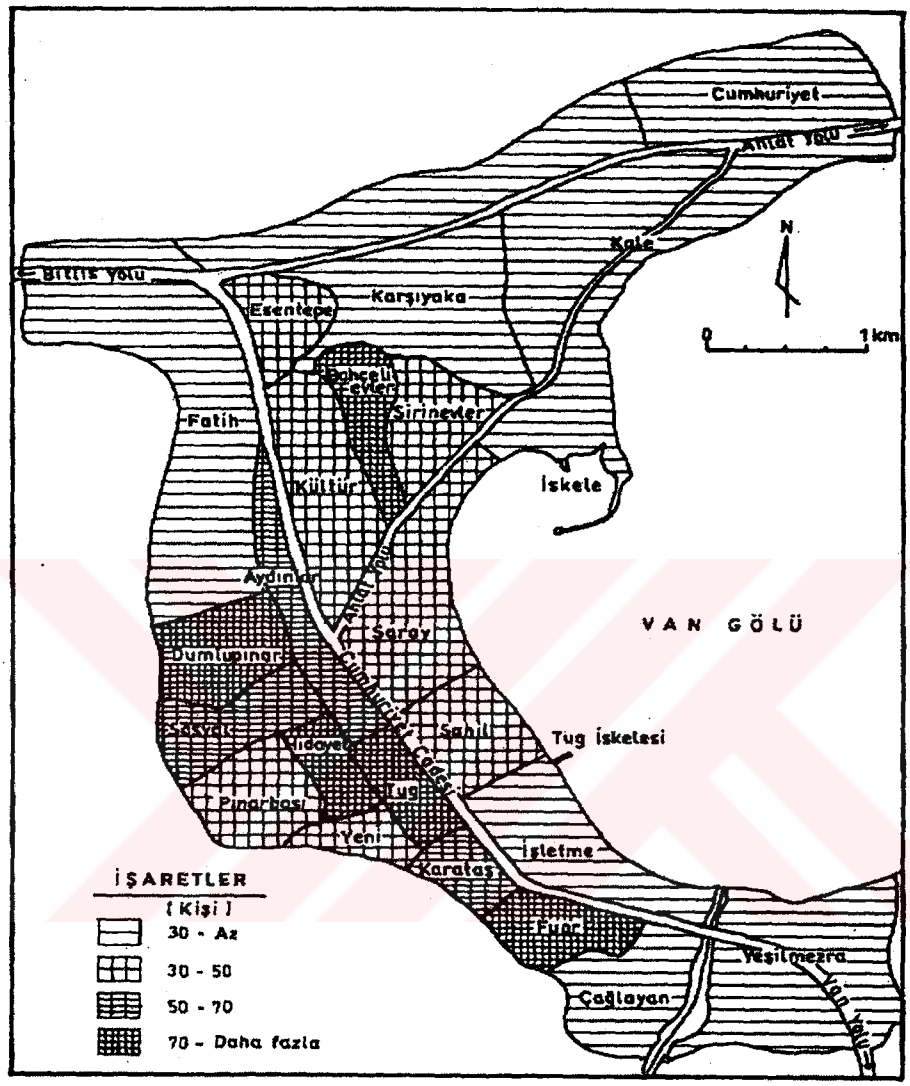
5- Mahalledeki iş ve ticarethanelerin toplam bina sayısı içindeki oranı gibi faktörler, mahalle nüfus yoğunluklarını etkilemektedir.

Bir mahalledeki nüfusun ve yoğunluğun artması, mahalle içindeki boş arsaların konutlarla dolması veya bir – iki katlı eski binaların yıkılarak yerlerine çok katlı apartmanların yapılmasıyla mümkün olabilir. Bu açıdan Tatvan kentinin mevcut yerleşim alanı ve şehrin konumu dikkate alındığında, kette nüfus yoğunluğunun doyuma ulaştığı söylenemez. Özellikle Karataş, Yeşilmezra, Kültür, Kale ve Karşıyaka mahallelerinin içinde çok sayıda boş arsa bulunmaktadır. Ayrıca, Kültür mahallesindeki brikethaneler, şehir dışında çıkarıldığında burada da bir hayli konut alanı ortaya çıkacaktır.

Şehirde nüfus yoğunluğu bakımından hektara 30'dan az nüfus düşen 7 mahalle, 30 – 50 arasında 7 mahalle, 50 – 70 arasında 3 mahalle ve 70'ten fazla nüfus düşen 5 mahalle bulunmaktadır (Harita 1.9). Şehirde nispeten yoğun nüfuslu mahalleler, genellikle iş ve ticaret sahaları ile idari binaların toplandığı Cumhuriyet mahallesi civarında yer alırken, nüfus yoğunluğu düşük mahalleler şehrin kuzey ve güney kısımlarında yer alır.

Şehir merkezine yakın olmalarına rağmen, İşletme ve Fatih mahallelerinde nüfus yoğunluğu düşüktür. İşletme mahallesinde park ve yeşil alanlar ile Fuar alanının burada

bulunması, nüfus yoğunluğunun düşük olmasında etkili olmaktadır. Fatih mahallesinde ise demiryolu istasyonunun geniş bir alanı işgal etmesi etkili olmuştur.

Harita 1.9. Tatvan Şehrinde Mahalle Nüfus Yoğunlukları

1965 yılında Tatvan'da Tuğ, Sahil, Çağlayan, Pınarbaşı ve Sahil olmak üzere beş mahalle bulunmakta idi. Bunlar, Tuğ – Sahil (ikisi birlikte 8123 nüfusa sahip), Çağlayan (468 kişi), Pınarbaşı (949 kişi) ve Karşıyaka (1382 kişi) mahalleleriydi[136]. 1965'te Tuğ ve Sahil mahallesi (8123 nüfuslu) toplam şehir nüfusunun % 75'ini barındırırken bu iki mahallenin nüfus oranı günümüzde Tuğ mahallesinin bölünmesi ve diğer

[136] ATEŞMEN, M., 1968, Tatvan'ın Beşeri Coğrafya Etüdü, İst. Üniv. Coğr. Enst. Lisans Tezi, s. 40, İst.

mahallelerin göçle nüfuslanması karşısında % 11'e gerilemiştir. Karşıyaka mahallesi o dönemlerde önemli bir nüfus kitlesini barındırıyordu. Ancak daha sonra bazı mahallelerin hızla nüfuslanması karşısında Karşıyaka mahallesinin oranı nispi olarak gerilemiştir. Zamanla Karşıyaka mahallesi bölünerek altı ayrı mahalleye (Şirinevler, Kale, Esentepe, Kültür, Bahçelievler ve Cumhuriyet) ayrılmıştır. Önümüzdeki yıllarda, şehir merkezindeki yoğun nüfuslu mahallelerin (Tuğ, Hidayet, Aydınlar ve Karataş) dikey gelişimle yoğunluklarını daha da arttıracakları, kenar mahallelerde ise boş alanların zamanla dolması suretiyle nüfus yoğunluklarının artması beklenmektedir.

1.2.2.4. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı:

Bir yerdeki cinsiyet oranı, 100 ya da 1000 kadına düşen erkek sayısını ifade eder[137] ve özellikle doğumlar, ölümler, göçler, doğal afetler ve savaşlar gibi hadiselerin etkilerini göstermesi bakımından önemlidir. Nüfusun yaş yapısı ise belli bir mekandaki çalışabilir ya da faal nüfus olarak adlandırılan 15 – 65 (veya 19 – 65) yaş arasındaki nüfus miktarının iş gücü kapasitesi, gıda ve çeşitli hizmetlere olan ihtiyaç, aile tipleri, doğum ve ölüm oranları ile göçlerin belirlenmesi bakımından önemlidir.

Tatvan'da sayım dönemlerine göre nüfusun cinsiyet oranının değişimine bakıldığında, hemen hemen her sayım döneminde belirgin bir şekilde erkek nüfusun kadın nüfusa oranla fazla olduğu görülür (Tablo 1.18). Bu durum şehrin sürekli göç almasıyla alakalıdır.

Tablo 1.18. Tatvan'da Sayım Dönemlerine Göre Nüfusun Cinsiyet Durumu (1935 – 1997)

Sayım Yılı	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	Cins Oranı %
1935	-	-	-	-	323	-
1940	712	57.7	522	42.3	1.234	104
1945	1.359	72.4	533	27.6	1.933	262
1950	-	-	-	-	3.179	-
1955	2.180	57.0	1.645	43.0	3.825	132
1960	3.702	56.7	2.831	43.3	6.533	130
1965	6.094	56.5	4.692	43.5	10.786	130
1970	12.207	60.4	7.991	39.6	20.198	152
1975	17.209	58.8	12.062	41.2	29.271	143
1980	-	-	-	-	40.291	-
1985	-	-	-	-	51.906	-
1990	30.007	55.5	24.064	44.5	54.071	124
1997	-	--	-	-	65901	-

Kaynak: D.İ.E. Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarından

[137] TÜMERTEKİN, E. – ÖZGÜÇ, N., 1997, Beşeri Coğrafya (İnsan – Kültür – Mekan) Çantay Kitapevi, s. 263, İstanbul.

Bilindiği üzere göç veren bir yerleşmedeki toplam nüfus içinde kadın nüfus fazlalığı, göç alan yerleşmelerde ise erkek nüfus fazlalığı görülmektedir. Tatvan'a gerek işçi, gerekse memur olarak gelenler, ilk gelişlerinde ailelerini beraberlerinde getirmeyip bir süre çalıştıktan ve ortamı tanıdıktan sonra getirmektedirler. Bu durum şehirde erkek fazlalığında etkili olmaktadır.

Tatvan'da, sayım yıllarına göre cinsiyet oranına bakıldığında kadın ve erkek nüfus arasında en büyük farkın 1945'te meydana geldiği görülür. Bu sayım yılında kadınların toplam nüfus içindeki payı % 27.6, erkeklerin ise % 72.4'tür. Tablo: 1.18 incelendiğinde, diğer sayım yıllarında da erkek nüfus fazlalığı dikkati çeker. Genellikle kadın ve erkek nüfus arasında % 5 – 6 civarında erkek lehine bir fazlalık bulunmaktadır. Yani ortalama bir değerle hemen hemen bütün sayım yıllarında, her 100 kadına 145 erkeğin düştüğü görülür.

Nüfusun değişken özelliklerinden birisi de yaş yapısıdır. Zaman içinde meydana gelen doğumlar, ölümler ve göçler nedeniyle yaş grupları arasında değişiklikler meydana gelir. Örneğin dünya genelinde beş yaşındaki toplam nüfusun, beş yıl önce meydana gelen doğumlara eşit olması gerekirken, zamanla meydana gelen ölümler nedeniyle bu eşitlik sağlanamamaktadır.

Belli bir mekandaki nüfusun miktarının bilinmesi kadar, onun çeşitli yaş gruplarına dağılışının bilinmesi de önemlidir. Çeşitli yaş grupları, faal ve bağımlı nüfusun belirlenmesi bakımından önem taşır. Her yaş dilimindeki nüfus miktarının bilinmesi, özellikle planlamacı ve yatırımcılar için son derece önemlidir.

Nüfus, yaş yapısına göre dar aralıklı (0 – 4, 5 – 9, ...) olduğu gibi geniş aralıklı olarak da çeşitli gruplara ayrılabilmektedir. Nüfus geniş aralıklı olarak çocuklar (0 – 14 ya da 0 – 19 yaşlar arası), yetişkinler (15–59, 15–64, 20–59 ya da 20 – 64 yaşlar arası) ve yaşlılar (60 ya da 65 yaş ve üzeri) olmak üzere üç gruba ayrılabilir[138].

Tatvan'da dar aralıklı yaş gruplarına bakıldığında, çocuk nüfusun oldukça fazla olduğu, ancak son beş yıl içinde doğumlarda meydana gelen azalmalar nedeniyle, geçmiş yıllara oranla çocuk nüfusta büyük düşüşlerin meydana geldiği görülmektedir.

Özellikle 0 – 4 yaş grubunda belirgin bir azalma vardır. Dar aralıklı yaş grubu içinde en fazla nüfus ise 5 – 9 yaş grubunda (12.139 nüfus) bulunmaktadır (Tablo 1.19.)

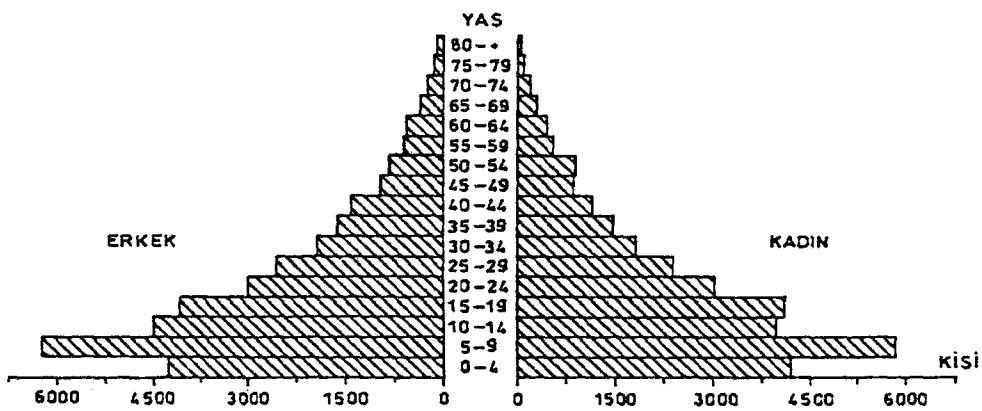
[138] TÜMERTEKİN, E., 1997, a.g.e., s. 257.

Tatvan'ın nüfus piramidine bakıldığında (Şekil 1.16), tabanda bir daralmanın başladığı ve yukarı doğru, her yaş diliminde belirgin nüfus azalmaları ile devam ettiği görülür. Piramit bu haliyle 1936'larda Batı Avrupa ülkelerinin nüfus piramitlerine benzemekte[139] ve Tatvan kentinde doğum oranlarının azaldığını ve toplumsal yapıda hızlı bir değişimin başladığını göstermektedir.

Tablo 1.19 Tatvan Şehrinde Kadın ve Erkek Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Dağılışı (1999)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	4.320	4.224	8.544
5-9	6.284	5.855	12.139
10-14	4.509	3.986	8.495
15-19	4.096	4.102	8.198
20-24	2.997	2.996	5.993
25-29	2.567	2.440	5.007
30-34	1.908	1.858	3.766
35-39	1.615	1.681	3.096
40-44	1.409	1.160	2.569
45-49	990	839	1.849
50-54	852	890	1.742
55-59	633	549	1.182
60-64	569	467	1.036
65-69	367	309	676
70-74	250	222	472
75-79	150	118	208
80-+	112	75	187
Toplam	**33.628**	**31.591**	**65.219**

Kaynak: Bitlis İl Sağlık Müdürlüğü verilerinden Derlenmiştir.

Şekil 1.16. Tatvan Kentinin Dar Aralıklı Nüfus Piramidi.

[139] TÜMERTEKİN, E., 1997, a.g.e., s. 259.

Geniş aralıklı yaş gruplarına bakıldığında Tatvan'ın nüfusunun % 44.7'sini çocuklar, % 52.8'ini yetişkinler, % 2.5'ini ise yaşlıların oluşturduğu görülür. (Tablo 1.20)

Tablo 1.20. Tatvan Şehrinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Dağılışı (1999)

Yaş Grubu	Erkek Nüfus	%'si	Kadın Nüfusu	%'si	Toplam	%'si
0 – 14	15.113	51.8	14.063	48.2	29.178	44.7
15 – 64	17.636	51.2	16.802	48.8	34.438	52.8
65 – +	879	54.8	724	45.2	1.603	2.5

Kaynak: Bitlis İl Sağlık Müdürlüğü verilerinden Derlenmiştir.

Tatvan'da % 52.8 faal (üretken) nüfusa karşılık, % 47.2 oranında bağımlı (Tüketici) nüfus bulunmaktadır. Tatvan'da faal nüfusa karşılık, oldukça yüksek oranda bağımlı nüfusun bulunması, üretim sektörüne ayrılması gereken mali desteğin hizmet sektörüne kaymasına neden olmaktadır. % 44.7 çocuk, % 2.5 yaşlı nüfus özellikleriyle Tatvan kentinin yaş yapısı, gelişmekte olan ülkelerin yaş yapısına benzemektedir.

Tatvan'da bağımlı nüfusun yüksek olmasında iki temel faktörün etkili olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi; yüksek doğum oranlarına karşılık iyileşen sağlık koşulları nedeniyle çocuk ölümlerinin azalmış olması, ikincisi ise çok çocuklu ailelerin kırsal alandan şehre göç etmiş olmasıdır. Burada çalışma çağındaki nüfusun tümünün iktisaden faal nüfus anlamına gelmediğini de belirtmek gerekir. Çünkü 15 – 65 yaş arasındaki faal nüfusun bir kısmı istihdam yetersizliği, askerlik ve öğrenim gibi nedenlerle üretime katılmamaktadır.

1.2.2.5. Aile Nüfus Büyüklükleri:

Nüfusun sosyal ve ekonomik özelliklerinin belirlenmesinde kullanılan kriterlerden birisi de nüfusun sahip olduğu aile büyüklüğüdür. Bir sahadaki aile nüfus büyüklükleri, zamanla nüfusun sosyal ve ekonomik yapısında meydana gelen değişikliklere bağlı olarak değişmektedir. Geçmişte hakim olan ataerkil (birleşik aile) aile yapısı giderek yerini anne – baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileye bırakmaktadır.

Tatvan şehrinde çeşitli kurum ve kuruluşların yaptığı nüfus ve aile sayısı arasında bazı çelişkilerin bulunması, tam ve doğru olarak şehirde ortalama aile nüfus büyüklüğünün ortaya konulmasını güçleştirmektedir. Örneğin 1997 D.İ.E. sayımlarına göre şehirde 65901 nüfus yaşamaktadır. Oysa 2000 yılı bina sayım cetvellerine göre Tatvan'da 52239 nüfus ve 7934 aile bulunmaktadır. Bitlis İl Sağlık Ocağı verilerine

göre ise, şehirde (1999 yılında) 65219 nüfusa karşılık 6153 aile bulunmaktadır. Tatvan şehrinde toplam aile sayısına ulaşmak için kullandığımız diğer bir yol da şehirdeki toplam su ve elektrik abone sayılarının karşılaştırılması olmuştur. Şehirde toplam konut su abone sayısı (8477 adet), mesken elektrik abone sayısına (8650 adet) oldukça yakındır. Şehirde kaçak su kullanımı da dikkate alındığında, elektrik abone sayısı nın (mesken), toplam aile sayısına ulaşmada daha sağlıklı bir sonuç vereceği söylenebilir. Tatvan Belediyesi'nin 2000 yılında yaptığı tespitlere göre, şehirde 10679 konut (aile) bulunmaktadır.

Bu durumda bina sayım cetvelleri sonuçlarına göre, Tatvan şehrinde ortalama aile nüfus büyüklüğü 6.6 kişidir. Devlet İstatistik Enstitüsü Tatvan şehri nüfusuyla, belediyenin tespit ettiği aile sayısına göre yapılan hesaplamada şehrin nüfus büyüklüğü 6.5 kişi olmaktadır. D.İ.E. sayım sonucu ile elektrik abone sayısına göre yapılan hesaplamada ise, kentin nüfus büyüklüğü 7.6 kişi, bina sayım cetveli nüfusu ile elektrik abone sayısı kullanılarak yapılan hesaplamada da aile nüfus büyüklüğü ortalama olarak 6 kişi çıkmaktadır. Şehirde yaptığımız araştırma ve gözlemlere göre, nüfusun önemli bir kısmının kırsal alandan şehre göç eden çok çocuklu ailelerden oluşması ve hala yer yer bileşik aile yapısının devam etmesi nedeniyle ortalama aile nüfus büyüklüğünün 6.5 kişi civarında olduğunu tahmin etmekteyiz.

Şehirde 2 nüfuslu ailelerin yanında, 15 – 18 nüfuslu aileler de bulunmaktadır. Az nüfuslu aileler genellikle memur ve düzenli bir geliri olan, genellikle kültürlü aileler iken; çok nüfuslu kalabalık aileler genellikle dar gelirli ve kırsal kesimden gelen, bileşik aile yapısına sahip, tarım ve hayvancılıkla uğraşan ailelerdir. Nüfus büyüklüğünün fazla olduğu aileler genellikle şehrin kenar mahallelerinde bulunmaktadır.

1.2.2.6. Nüfusun Kültürel Özellikleri:

Bir yerde nüfusun kültürel özelliklerinin en belirgin göstergelerinden birisi, nüfusun eğitim seviyesidir. Tatvan'da 6 yaş üzerinde toplam 53.709 kişi bulunmakta ve bunların % 76'sı (40.858) okur – yazar iken, % 24'ü (12.851) okur – yazar değildir (Tablo 1.21). Türkiye genelinde ortalama okur – yazarlık oranının % 80.4 olduğu hatırlandığında[140], Tatvan'da okur – yazarlık oranının (% 76) düşük kaldığı görülür.

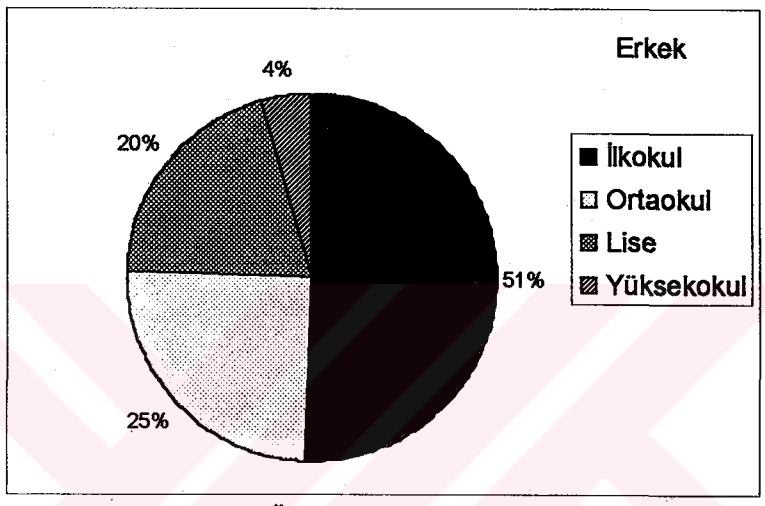
Cinsiyete göre okur – yazarlık oranına baktığımızda, Tatvan'da erkeklerin oranı % 85.5'e yükselirken, kadınlarda bu rakam % 66'da kalmaktadır. Okuma yazma

[140] DOĞANAY, S., 2001, a.g.e., s. 33.

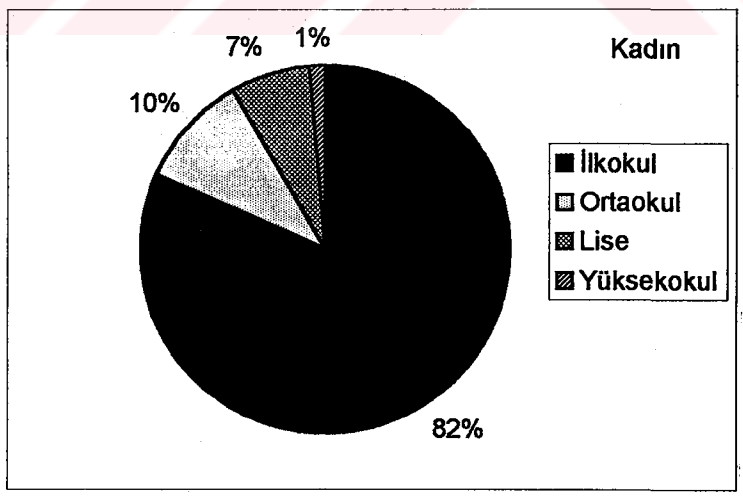
Tablo 1.21. Tatvan'da Nüfusun Eğitim Durumu (1999)

	Okuma Yazma Bilmeyen	Okuma – Yazma Bilen			Bir Öğrenim Kurumundan Mezun Olan				Genel Toplam
		Bir Öğrenim Kurumundan Mezun Olmayan	Bir Öğrenim Kurumundan Mezun Olan	Toplam	İlkokul	Ortaokul	Lise	Y.Okul	
Erkek	4.030	4.691	19.051	23.742	9.630	4.740	3.842	839	27.772
Kadın	8.821	5.254	11.862	17.116	9.675	1.189	825	173	25.937
Toplam	**12.851**	**9.945**	**30.913**	**40.858**	**19.305**	**5.929**	**4.667**	**1.012**	**53.709**

Kaynak: Bitlis İl Sağlık Müdürlüğü E.T.F. verilerinden derlenmiştir.

Şekil 1.17: Tatvan'da Bir Öğrenim Kurumundan Mezun Olan Erkekler

Şekil 1.18. Tatvan'da Bir Öğretim Kurumundan Mezun Olan Kadınlar

bilenlerin % 75.6'sı herhangi bir eğitim kurumundan mezun iken, % 24.4'ü herhangi bir okuldan mezun olmadığı halde okuma – yazma bilmektedir. Bir öğrenim kurumundan

mezun olamayan, fakat okuma-yazma bilen nüfus içinde kadın nüfusunun fazlalığı dikkat çekicidir. Bu durum, yörede okumanın öneminin yeterince anlaşılmamış olmasından ve genellikle kız çocuklarının ilk okulda okuma – yazmayı öğrendikten sonra okulu terk etmesinden (veya terk ettirilmesinden) kaynaklanmaktadır.

Tatvan'da okuma– yazma bilmeyenlerin (12.851 kişi) % 31.5'ini erkekler, % 68.5'ini ise kadınlar oluşturur. Bu eşitsizlikte okuma – yazma bilmeyen erkeklere askerde okuma – yazma öğretilmesinin etkisi büyüktür.

Tatvan'da, bir eğitim kurumunda mezun olanların sayısı ilk okuldan yüksekokula doğru gittikçe azalmaktadır (Tablo 1.21). Bir öğrenim kademesinden mezun olanlar arasında ilkokul hariç, erkek nüfus lehine açık ara ile fazlalık bulunmaktadır. Nitekim ilkokul mezunları arasında 9.630 erkeğe karşılık, 9675 kadın nüfus bulunmaktadır. Ortaokul mezunlarının % 80'i, lise mezunlarının % 82'si, yüksekokul mezunlarının ise % 83'ünü erkek nüfus oluşturmaktadır. Bu rakamlar, Türkiye ortalamasının oldukça altında kalmaktadır. Örneğin; Türkiye genelinde ortalama olarak her 100 ortaokul mezunu erkeğe 62 bayan mezun düşerken[141], Tatvan'da bu rakam 25'te kalmaktadır.

Son yıllarda Tatvan'da eğitim kurumlarının yoğunlaşması, sosyo – kültürel yapıdaki değişme ve eğitim seviyesi ile iş bulabilme arasındaki ilişkinin halk arasında daha iyi anlaşılması nedeniyle gelecekte şehirdeki okur – yazarlık oranının hızla yükseleceğine şüphe yoktur.

[141] Başbakanlık D.İ.E. Türkiye İstatistik Yıllığı 1994, s. 740.

II. BÖLÜM

TATVAN'DA ŞEHİRSEL FONKSİYONLAR VE FONKSİYONEL ETKİ BÖLGELERİ

2.1. Fonksiyon Kavramı:

Fonksiyon, işlev ve görev kelimelerinin eş anlamlısı olup, herhangi bir nesne veya yerleşmenin sahip olduğu işlevleri ifade etmede kullanılmaktadır. Yerleşmeyle ilgili olarak fonksiyon: *"Bir yerleşmenin ortaya çıkışını, gelişmesini ve büyümesini sağlayan faaliyetler"*[142] şeklinde tanımlanabileceği gibi *"Şehrin varlığını ve gelişmesini mümkün kılan, hayatiyeti için gerekli kaynakları sağlayan faaliyetler"*[143] şeklinde de tanımlanabilir.

Şehirler, nüfus büyüklükleriyle orantılı olarak, zamanla kendilerini çevrelerindeki kırsal yerleşmelerden ayıran ve şehirlere has birtakım özel karakterler gösteren fonksiyonlara sahip olurlar. Ayrıca kentler, sahip oldukları fonksiyonlar ile çevrelerindeki yerleşmelere karşı bir üstünlük sağlamakta ve belli bir alan içinde merkezilik kazanmaktadır[144]. Diğer bir deyişle şehir, sahip olduğu fonksiyonlar ölçüsünde etki alanı içerisindeki diğer küçük yerleşmelerin mal ve hizmet gereksinimlerini karşılama görevini üstlenmiş, merkezi bir mevki olarak önem taşır[145].

Şehirlerin sahip olduğu fonksiyonlar, yerleşmelere kent özelliği kazandıran ve her kentte bulunan umumi (genel) fonksiyonlar ile kentlerin kendilerine has karakter kazandıran ve varlık sebebi olan fonksiyon veya fonksiyonları içeren hususi (özel) fonksiyonlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır[146]. Doğanay da aynı şekilde, kent fonksiyonlarını genel ve özel fonksiyonlar şeklinde ayırmaktadır[147]. Tümertekin ise, şehirdeki fonksiyonları tarım, çıkarım, sanayii, inşaat, elektrik – gaz ve su hizmetleri, ticaret, bankacılık – sigortacılık, nakliye – ambarlama – haberleşme, genel hizmetler ve iyi tanımlanamayan faaliyetler şeklinde dokuz başlık altında toplamıştır[148].

Genelde ekip dikme şeklindeki bir tarımsal ekonomik yapıya sahip kır yerleşmeleri ile çok çeşitli ekonomik faaliyetlerin geliştiği şehir yerleşmelerinin ayırt edilmesi hususunda genellikle yerel yönetim şekli, planlama, nüfus ve iktisadi

---

[142] DOĞANAY, H., 1983, Erzurum'un Şehirsel Fonksiyonları ve Başlıca Planlama Sorunları, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniv. Fen – Ede. Fak. Coğr. Böl., Erzurum s. 38.

[143] TÜMERTEKİN, E., 1973, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar, İst. Üniv. Yay. No: 1840, Coğ. Enst. Yay. No: 72, İstanbul, s. 41.

[144] KÖSE, A., 1996, Fonksiyonel Özellikleri Yönünden İvrindi, Atatürk Üniv. Yay. No: 831, Kazım Karabekir Eğitim Fak. Yay. No: 74, Araştırma Serisi No: 16, Erzurum, s. 22.

[145] KARABORAN, H. H., 1989, Kent Coğrafyası ve Kentsel Fonksiyonlar, Fırat Üniv. Dergisi, Sosyal Bilimler, cilt III., S. 1, Elazığ, s. 84.

[146] GÖNEY, S., 1984, Şehir Coğrafyası, İst. Üniv. Edb. Fak. Yay. No: 2274, Coğr. Enst. Yay. No: 91, İstanbul, s. 75 – 81.

[147] DOĞANAY, H., 1983, a.g.e., s. 39.

[148] TÜMERTEKİN, E., 1973, a.g.e., s. 50 – 52.

fonksiyon kriterleri dikkate alınmaktadır[149]. Bu kriterler içinde en fazla kullanılanlar nüfus ve ekonomik fonksiyon kriterleridir.

Kır – şehir ayırımında idari alanda köy kanunu 2000'den az nüfuslu yerleşme noktalarını köy, 2000 – 20.000 nüfusluları kasaba ve 20.000'den fazla nüfuslu yerleşmeleri şehir saydığı halde, Devlet İstatistik Enstitüsü yayınlarında yalnız il ve ilçe merkezleri şehir sayılmaktadır. Bu sınıflamaya göre nüfusu 3.000 – 5.000 civarında olup aynı zamanda şehirsel fonksiyonların geliştiği, ancak ilçe statüsünde olmadığı için bazı yerleşmeler köy sayılırken, birçok ilçe merkezi hâlâ zirai karakterini korumasına rağmen şehir sayılmaktadır.

Şehir ve köy yerleşmelerinin bir birlerinden ayrılmasında coğrafyacılar arasında da düşünce birliğine ulaşılmamıştır. Bunlar içinde H. S. SELEN ve H. LOUİS 3.000 nüfusu sınır kabul ederken, N. TUNÇDİLEK[150] 5.000, B. DARKOT[151], E. TÜMERTEKİN[152], H. DOĞANAY[153] ve M. EMİROĞLU[154] 10.000 nüfusu sınır kabul etmişlerdir. Çoğunlukla kabul gördüğü üzere, 10.000 nüfus sınırı ile yerleşmenin şehir hüviyetine kavuştuğu dikkate alınırsa, Tatvan 1965 yılında bu sınırı aşarak (10.786) şehir kategorisine girmiştir. Bugün (1997), 65.901 nüfusuyla bölgede orta büyüklükte bir şehir olan Tatvan, büyük şehirlerin ortaya çıkışını hazırlayan göç ve coğrafi konum gibi uygun koşullara sahip olması nedeniyle gelecekte bölgede ortaya çıkması muhtemel büyük şehirlerden biri olmaya aday görülmektedir.

Yukarıda yapılan değerlendirmelerden de anlaşıldığı üzere, kır – şehir ayırımında nüfus sayısı önemli bir kriter olmakla birlikte tek başına yeterli görülmemektedir. Nitekim YÜCEL, sadece nüfus sayısının kır – şehir ayırımında isabetli sonuçlar veremeyeceğini ve ekonomik fonksiyonların daha belirleyici olacağını belirtmektedir[155]. YAZICI'nın da ifade ettiği gibi, çok fonksiyonlu yerleşmeler olarak bilinen şehirlerde, incelenecek fonksiyon sayısı da standart değildir[156]. GÜNER'e göre

---

[149] DOĞANAY, H., 1994, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitapevi, Ankara, s. 411.
[150] DARKOT, B., 1967, Şehir Ayırımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriteri, İst. Üniv. Coğrafya Enst. Dergisi, c.VIII., S. 17, İstanbul, s. 3.
[151] DARKOT, B., 1967, a.g.e., s. 3 – 8.
[152] TÜMERTEKİN, E., 1973, a.g.e., s. 1.
[153] DOĞANAY, H., 1994, a.g.e., s. 410 – 411.
[154] EMİROĞLU, M., 1975, Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus, A. Üniv. Dil Tarih ve Coğr. Fak. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S. 7, Ankara, s. 127 – 128.
[155] YÜCEL, T., 1961, Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler, Türk Coğr. Dergisi, Yıl: XVI, S. 20, Ankara, s. 31.
[156] YAZICI, H., 1995, Şehir Coğrafyası Bakımından Bir İnceleme: Bayburt, Türk Coğrafya Dergisi, S. 30, İstanbul, s. 200.

ise şehirlerin gerek nüfus büyüklüğü, gerekse şehirsel yerleşmeler arasındaki yeri ve hatta kır-şehir ayırımında, şehir fonksiyonları ile şehir nüfusları arasında yakın bir ilişki vardır. Bu nedenle, şehirlerin fonksiyonlarını analiz ederken, kantitatif özelliğinin de göz önünde bulundurulması gerekir.[157] DPT kır-şehir ayırımında yerleşmedeki tesis çeşidi kriterini esas almakta ve elliden fazla çeşitte işyeri bulunan yerleşmeleri şehir saymaktadır.

Şehir ve kır ayırımında, nüfus miktarı dışında baş vurulan bir diğer önemli kriter, ekonomik fonksiyon kriteridir. DARKOT[158] ve DOĞANAY'a[159] göre, bir yerleşmedeki faal nüfusun en azından yarıdan fazlası geçimini topraktan sağlıyorsa o yerleşme kırsal yerleşme, eğer tarım, faal nüfusun geçim kaynakları arasında yer tutmuyor veya % 50'den az bir oranda kalıyorsa, burası kentsel bir yerleşmedir. Ancak ülkemizde bazı yerleşmeler çok az nüfus barındırmakta, geçimlerini turizm ve el sanatlarından sağlamaktadırlar. Bu tip yerleşmeler istisnai örneklerdir. Burada şunu da belirtelim ki, bir yerde mevcut çalışan nüfusun sektörlere dağılışı sabit kalmayıp, zamanla sektörler içinde oransal farklılıklar oluşmakta ve bu farklılıklar da şehrin karakterinde değişikliklere yol açabilmektedir.

2.2. Tatvan'ın Şehirsel Fonksiyonları :

Şehirlerin ortaya çıkışı ve mevcudiyetlerini devam ettirmelerinde etkili olan birtakım fonksiyonlar bulunmaktadır. Bunlar içinde dominant (hakim) fonksiyonların tespiti ve şehirlerin fonksiyonel sınıflandırmadaki yerinin tayini bakımından faal nüfusun sektörlere dağılışının incelenmesi büyük önem taşır. Bu bakımdan Tatvan kenti faal nüfusunun fonksiyon alanlarına dağılışına bakıldığında % 78.6 ile hizmetler fonksiyonu birinci, % 12.3 ile tarım fonksiyonu ikinci ve % 9.1 ile de sanayi fonksiyonunun üçüncü sırada geldiği görülür (Tablo 2.1). Bu durumda Tatvan, bir hizmet şehri görünümü arz etmektedir. Oysa 1955'te Tatvan'da çalışan nüfusun % 60'ı çiftçilik, % 10'u küçük sanatlar, % 8'i ticaret, % 5'i memur ve % 20'si çeşitli iş kollarında işçi olarak çalışıyordu[160].

---

[157] GÜNER, İ., 1993, İlimiz Iğdır. İl Milli Eğitim Müdürlüğü Koruma ve Yaşatma Derneği Yayını No: 1, Iğdır, s.210-211

[158] DARKOT, B., 1967, a.g.e., s. 4.

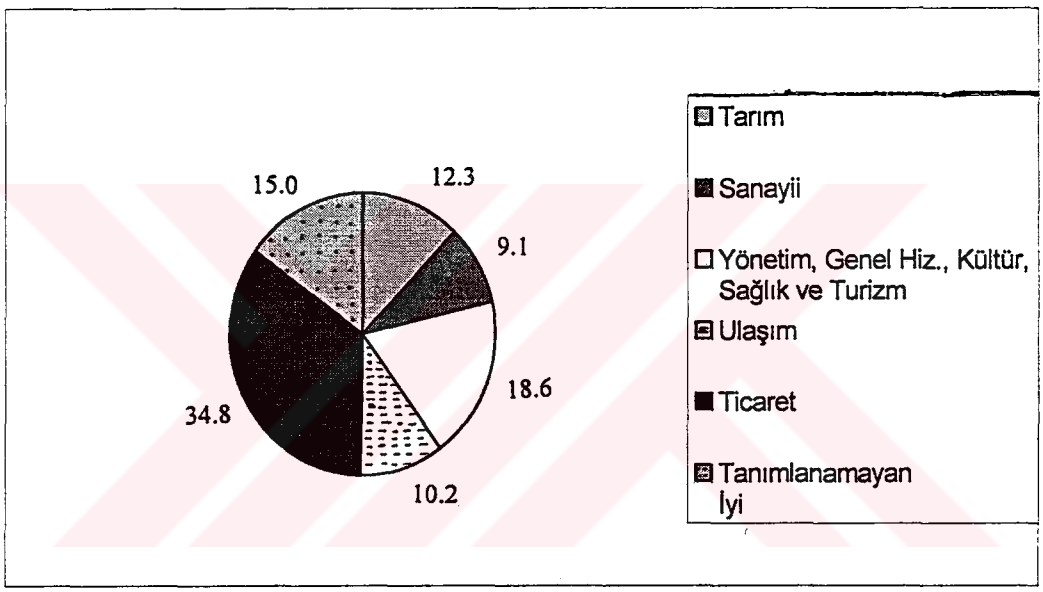
[159] DOĞANAY, H., 1994, a.g.e., s. 441.

[160] ATEŞMEN, M., 1968, a.g.e., s. 60.

Tablo 2.1: Tatvan Kentinde Çalışan Nüfusun Fonksiyon Alanlarına Göre Dağılışı (2000)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler				Toplam
			Yönetim, Genel Hiz., Kültür, Sağlık ve Turizm	Ulaşım	Ticaret	İyi Tanımla-namayan	
Çalışan Nüfus	1.436	1.061	2.181	1.190	40.58	1.750	11.676
%'si	12.3	9.1	18.6	10.2	34.8	15.0	100
Toplam	1436	1.061					11.676
%'si	12.3	9.1	78.6				100

Kaynak: Bina Sayım Cetvelleri, Vergi Dairesi, Esnaf ve Sanatkârlar Odası, Mal Müdürlüğü, Tatvan Şoförler ve Otomobilciler Odası, Sanayi ve Ticaret Odası ile tarafımızdan yapılan anket ve mülakat sonuçlarından hazırlanmıştır.

Şekil 2.1. Tatvan Kentinde Çalışan Nüfusun Fonksiyon Alanlarına Göre Dağılışı (2000)

1999 yılı Bitlis İl Sağlık Müdürlüğü verilerine göre Tatvan'da, er asker sayısı hariç tutulduğunda ve faal nüfus olarak 19 – 64 yaş arası alındığında, çalışma çağı nüfusu 20.490 kadardır. Fiilen Tatvan şehrinde çalışan nüfus ise 11.670 kadar olup, faal nüfusun ancak % 57'sini oluşturmaktadır. Geriye kalan % 43 oranındaki nüfus ise, işsizliği ifade etmektedir. Şehirde işsizliğin yüksek olmasını kabul etmekle birlikte, sayımlarda şehir nüfusunun, bütçeden daha fazla pay almak için fazla gösterilmesi nedeniyle bu rakamın gerçeği yansıtmadığını belirtmek gerekir. Sayımlarda fazla yazımı dikkate alarak, Tatvan'daki gerçek işsizlik oranının % 35 civarında olduğunu tahmin etmekteyiz.

2.2.1. Hizmetler Fonksiyonu :

Tatvan kentinde 1999 yılı itibariyle çalışan nüfusun % 78.6'sı (9.179 kişi) hizmet fonksiyonu alanında çalışmaktadır. Diğer fonksiyon alanlarına göre oldukça yüksek bir oran teşkil eden ve aynı zamanda hakim fonksiyon olan hizmetler; şehir sınıflandırma sistemi içinde Tatvan kentinin konumunu da hizmet şehri olarak belirlemektedir.

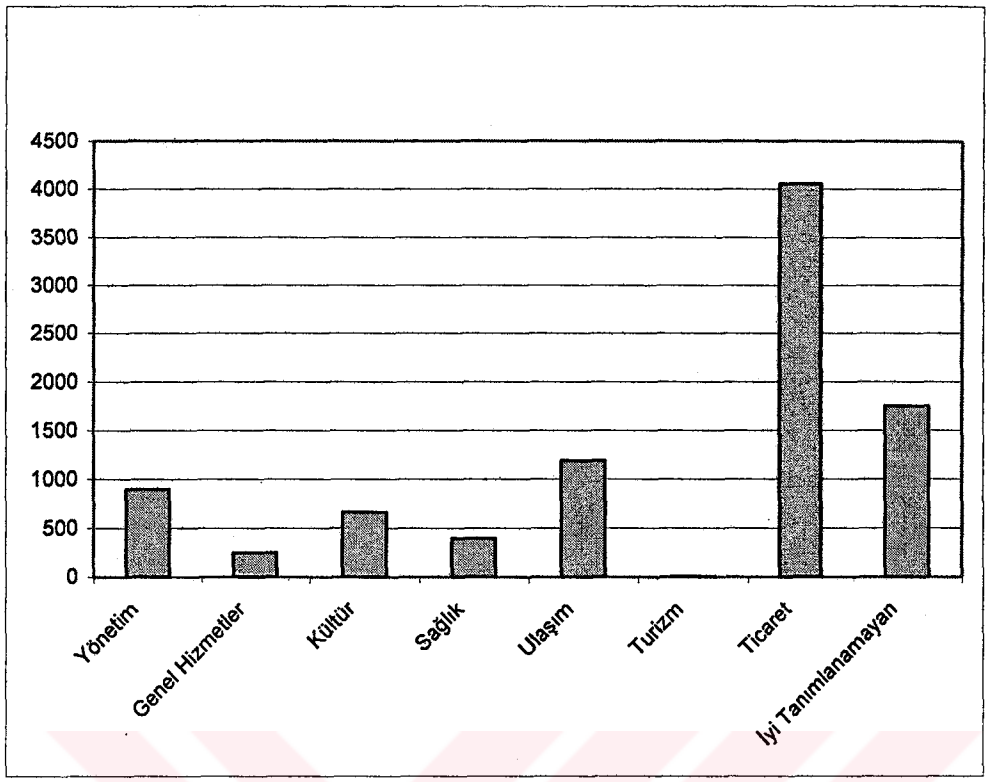
Tarihi devirler içinde parlak bir dönem geçirmeyen Tatvan, 1930'lara kadar bazen bir savunma mevkii, bazen de göl ve kara ulaşımında bir uğrak yeri olarak zaman zaman ön plana çıkmışsa da, konumunun bölgede meydana gelen istilalara açık bir mevkide yer alması nedeniyle pek gelişme imkanı bulamamıştır. Bu nedenle de uzun bir süre kırsal özellikler taşıyan bir yerleşme olarak kalmıştır. Tatvan'ın tarihinde adeta bir dönüm noktası olan olay, 1936'da bir anda hem ilçe statüsüne kavuşması hem de Van Gölü İşletme İdaresi ve tesislerinin Erciş'ten Tatvan'a taşınması olmuştur. Tatvan'ın ilçe yönetim merkezi yapılmasından sonra, bir taraftan idari teşkilatlanma diğer taraftan ulaşım alanında oluşan istihdama bağlı olarak yerleşmede daha önce hakim olan tarım fonksiyonu, hizmetler karşısında hızlı bir gerileme sürecine girmiştir. Özellikle çevreden Tatvan'a yapılan göçlerle oluşan hızlı nüfus artışı, şehirde çeşitli iş kollarının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Mevcut fonksiyonlarıyla bölgede önemli bir çekim merkezi olan Tatvan kentinde hizmetler fonksiyonunda çalışan yaklaşık 9.179 kişinin % 9.8 (898 kişi) yönetim, % 2.7 (247 kişi)'si genel hizmetler, % 7.6 (665 kişi)'sı kültür, % 4.3 (396 kişi)'ü sağlık, % 13 (1.190 kişi)'ü ulaşım, % 44.2 (4.058 kişi)'si ticaret ve % 19.1 (1.750 kişi)'i iyi tanımlanamayan alanlarda çalışmaktadır (Tablo 2.2, Şekil 2.2).

Tablo 2.2. Tatvan Şehrinde Hizmetler Fonksiyonu ve Çalışanların Bu Fonksiyonlara Dağılışı (2000).

Hizmet Fonksiyonları	Çalışan Sayısı	%'si
Yönetim	898	9.8
Genel Hizmetler	247	2.7
Kültür	665	7.2
Sağlık	396	4.3
Ulaşım	1.190	13
Turizm	6	0.1
Ticaret	4.058	44.2
İyi tanımlanamayan	1.750	19.1
Toplam	9.179	100

Kaynak: Bina Sayım Cetvelleri, Vergi Dairesi, Esnaf ve Sanatkârlar Odası, Mal Müdürlüğü, Tatvan Şoförler ve Otomobilciler Odası, Sanayi ve Ticaret Odası ile tarafımızdan yapılan anket ve mülakat sonuçlarından hazırlanmıştır.

Şekil 2.2. Tatvan Şehrinde Hizmetler Fonksiyonu ve Çalışanların Bu Fonksiyonlara Dağılışı (2000).

2.2.1.1. Yönetim (İdari) Fonksiyonu:

Şehirlerin umumi fonksiyonlarından biri olan yönetim fonksiyonu, genellikle idari teşkilatlanmaya bağlı olarak gelişir. Şehirlerde toplanan ve yönetim fonksiyonunun uygulayıcısı durumunda olan bu kurum ve kuruluşlar, kır ve şehir arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve geliştirilmesi yanında, şehre merkeziyet gücü veren bir özelliğe de sahiptir[161].

Tatvan'ın idari yapısında meydana gelen değişmelerin tarihsel gelişimine bakıldığında, ilk kuruluşundan Cumhuriyet devrine kadar geçen sürede hep köy yerleşmesi olarak varlığını sürdürdüğü görülür. Osmanlıların bölgeyi fethinden sonra sırasıyla önce 1515'te Diyarbakır eyaletinin Bitlis Sancağına bağlı bir köy, daha sonra 1548'de Van Eyaleti kurulunca Bitlis'le birlikte bu eyalete bağlanır. Bir müddet sonra Bitlis, Erzurum eyaletinin Muş Sancağına bağlı bir kaza, Tatvan da bu kazaya bağlı bir köy haline gelir. Bu durum, 1877 – 1878 Osmanlı – Rus savaşına kadar devam etti. Bu

[161] YAZICI, H., 1995, a.g.e., s. 201.

tarihten sonra Bitlis, vilayet haline getirilir ve 1929 yılına kadar ikinci sınıf vilayet olarak kalır. Bu arada 1918'de Tatvan, Bitlis'e bağlı bir nahiye (bucak) haline getirilir. Cumhuriyetin ilanından sonra (1929) yapılan yeni idari taksimata göre 11 Haziran 1929 tarihinde kabul edilen bir kanunla, Bitlis vilayet olmaktan çıkarılarak Muş'a bağlı bir kaza haline dönüştürülür. Bu esnada Tatvan da Bitlis'ten ayrılarak Van vilayetinin Ahlat kazasına bağlı bir nahiye durumuna getirilir. 1935'te çıkarılan ve 4 Ocak 1936 tarihinde yürürlüğe giren bir yasayla Bitlis Muş'tan ayrılarak tekrar vilayet (il) haline getirilmiştir. Bu yeni düzenlemeyle Kotum Bitlis'e bağlı bir ilçe merkezi, Tatvan da Ahlat'a bağlı bir nahiye olarak varlığını sürdürür. Çok geçmeden aynı yıl (1936) içinde, Tatvan Ahlat'tan ayrılarak Bitlis'e bağlı bir ilçe haline getirilmiştir. Bu esnada Kotum, ilçe merkezi olmaktan çıkarılarak Tatvan'ın bir nahiyesi (bucak) haline getirilir. Aynı yıl içinde Ahlat da tekrar Bitlis'e bağlanır ve bu durum günümüze kadar devam eder.

Tatvan 1935'te nahiye hüviyetindeyken, 18 köy ve bu köylerde bulunan toplam 1564 (Nahiye merkezi hariç) nüfusa yönetim hizmeti sunmaktaydı. Bu tarihlerde, Reşadiye nahiyesi 69 köyle birlikte Van'ın Gevaş ilçesine bağlı idi[162]. Tatvan, 1936'da ilçe yönetim merkezi olunca; daha önce Ahlat, Bitlis merkez ilçe ve Gevaş'a bağlı bir kısım yerlerin (40 köy) kendisine bağlanmasıyla, yönetim fonksiyonu ve merkeziyet gücü bir hayli artmıştır.

Tatvan'ın günümüzde (2000) idari olarak ikisi bucak olmak üzere 56 köy ve 47 mezranın bulunduğu yaklaşık 1235 km²'lik bir alana yönetim hizmeti sunmaktadır. Tatvan'da bulunan bazı kamu hizmet kuruluşlarının verdiği hizmet, sadece ilçe yönetim alanıyla sınırlı kalmayıp, komşu il ve ilçeleri de içine almaktadır. Örneğin, Tatvan şehrinde bulunan sağlık kurumları, eğitim kurumları, güvenlikle ilgili kurumlar, Van Gölü İşletme Müdürlüğü, T.C.D.D. Yolları Gar Müdürlüğü, Şekerpancarı Şefliği, Toprak Mahsulleri Ofisi, Şoförler ve Otomobilciler Odası gibi kuruluşların hizmet sahası ilçe yönetim sınırlarının dışına taşmaktadır. Bu kuruluşların etkinlik ve işlevlerine bağlı olarak Tatvan'a birinci derecede bağlı olan alanlar idari yönden kendisine bağlı yerler iken, ikinci derecede bağlı olan alanlar ise Hizan, Ahlat, Adilcevaz ve Güroymak ilçeleridir.

İdari olarak Tatvan'a bağlı olan kırsal yerleşmelerin çoğunluğu şehrin doğusunda ve Van Gölü' nün güneyinde kalan dağlık sahada yer almaktadır. Bu

[162] ATEŞMEN, M., 1968, a.g.e., s. 27.

Tablo 2.3. Tatvan Şehrinde Bulunan ve Yönetim Hizmeti Sunan Kuruluşlar ile Bu Kuruluşlarda Çalışanların Sayıları (2001).

Kurum Adı	Çalışan Sayısı	Kurum Adı	Çalışan Sayısı
Belediye	554	Turizm Müdürlüğü	4
Adliye	22	Tekel	3
Kaymakamlık	6	Müftülük	42
Milli Eğitim Müdürlüğü	8	Sanayi ve Ticaret Odası	4
Kadastro Müdürlüğü	20	Şoförler ve Otomobilciler Odası	3
Nüfus Müdürlüğü	5	Şeker Pancarı Şefliği	8
Mal Müdürlüğü	19	Toprak Mahsulleri Ofisi	12
Tapı Sicil Müdürlüğü	3	Orman İşletme Şefliği	6
İlçe Seçim Müdürlüğü	3	Meteoroloji İstasyon Müdürlüğü	6
Sivil Savunma Müdürlüğü	1	TEDAŞ	66
İlçe Tarım Müdürlüğü	16	Fuar Müdürlüğü	2
Vergi Dairesi	30	-	-
TOPLAM			**874**

Kaynak: Bina Sayım Cetvelleri ve Mal Müdürlüğü verilerinden hazırlanmıştır.

alandaki yerleşmelerin büyük bir kısmı Tatvan – Van karayolu üzerinde veya yola birkaç kilometre uzaklıkta bulunurken, bir kısım köy ve mezralar ise ana yolların oldukça uzağında kalır. Şehre en uzak köy, yaklaşık 90 km' lik bir mesafede yer alan Budaklı (Aşnak) köyüdür.

Çevredeki yerleşmeler, Tatvan şehir merkezine uzaklıklarıyla orantılı olarak yönetim hizmetinden faydalanmaktadırlar. Diğer bir deyişle, şehre yakın olan yerleşmeler daha çok yararlanırken, merkezden uzaklaştıkça bu hizmetten istifade etme oranı azalmakta, hatta bazı yerleşmelerin başka şehir ve kasabalarla ilişki kurmaya başladıkları gözlenmektedir.

Tatvan ilçe yönetim merkezi statüsüne kavuştuktan sonra, bir daha yönetim bölgesi sınırlarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. 1235 km²'lik yönetim bölgesi içinde Tatvan şehrinin hizmet ettiği nüfus, sayım dönemlerine göre sürekli bir artış göstermiştir (Tablo 2.4, Şekil 2.3).

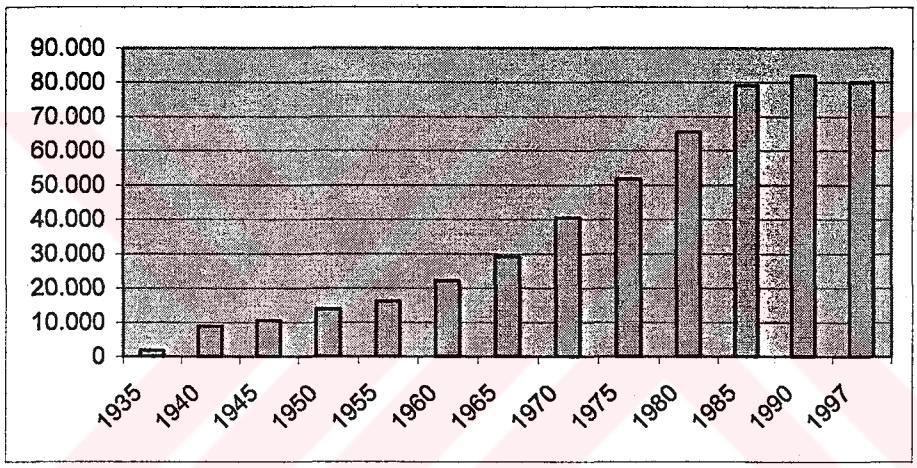
Tatvan 1940'ta 8.933 nüfusa yönetim hizmeti sunarken, 1990'da bu rakam yaklaşık 82.000'e kadar (81.992) yükselmiştir. Ancak 1990 sonrasında terör olayları yüzünden özellikle kırsal alanda yaşanan göçe bağlı nüfus azalması, şehrin yönetim fonksiyonunda da kısmi bir zayıflamaya neden olmuştur. Söz konusu olaylar nedeniyle 19 köy ve 28 mezra tamamen boşalırken, diğer köylerin nüfuslarında da yarı yarıya

azalmalar meydana gelmiştir. Zira Tatvan'ın 1990'da 27.921 olan kırsal nüfusu, 1997'de 14.145'e, toplam yönetim bölgesi nüfusu ise 81.992'den 80.046'ya düşmüştür.

Tablo 2.4. Tatvan Yönetim Bölgesi Nüfusunun Sayım Yıllarına Göre Durumu

Sayım Yılı	Yönetim Bölgesi Nüfusu	Sayım Yılı	Yönetim Bölgesi Nüfusu
1935	1.887	1970	40.486
1940	8.933	1975	51.779
1945	10.486	1980	65.512
1950	13.902	1985	79.125
1955	16.196	1990	81.992
1960	22.135	1997	80.046
1965	29.125		

Kaynak: D.İ.E. Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarından

Şekil 2.3. Tatvan Yönetim Bölgesi Nüfusunun Sayım Yıllarına Göre Durumu

Tatvan'da genel olarak yönetim hizmeti veren kurumlar ve bunların işlevleri dikkate alındığında, şehrin gelişmiş bir yönetim fonksiyonuna sahip olduğu söylenilebilir. Bu durumda; şehirdeki nüfus artışına paralel olarak çeşitli yönetim hizmeti sunan kuruluşların çoğalması ve gelişmiş ulaşım imkanlarının sağladığı kolay erişebilirliğin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Tatvan'da yönetim hizmetleri, aynı zamanda önemli bir istihdam alanı oluşturur. Nitekim şehirde hizmet sektöründe çalışan nüfusun % 9.8'i (898 kişi) yönetim hizmetinde çalışmaktadır.

Ülkemizde zaman zaman yeni istihdam alanları oluşturacağı ve mevcut yerleşmelerin gelişmelerine katkı yapacağı düşüncesiyle birçok yerleşmenin gerekli

koşullara sahip olmamasına rağmen, siyasi nedenlerle ilçe veya il statüsüne yükseltildiğine şahit olmaktayız. Konu objektif olarak ele alındığında eğer gerçekten bir yerleşme, sahip olduğu nüfus büyüklüğü, sosyo – kültürel açıdan gelişmişlik, konumunun diğer il merkezlerine olan uzaklığı ve etki bölgesinin genişliği dikkate alınarak il yapılıyorsa, bölgede il olmaya en layık şehrin Tatvan şehri olduğu söylemek mümkündür. Zira Tatvan, ülkemizde bağlı bulunduğu il merkezini, başta nüfus büyüklüğü olmak üzere, birçok bakımdan gölgesinde bırakan ender şehirlerden birisidir.

2.2.1.2. Genel Hizmetler Fonksiyonu:

Şehirde, yönetim hizmetleri dışında amme hizmeti veren, bir nevi özel işyeri de diyebileceğimiz genel hizmet fonksiyonu ifa eden yerler arasında muhasebe büroları, noterler, bankalar, hamamlar, berberler, veterinerler, sigorta büroları, emlak büroları, avukat büroları ve oteller gibi işyerleri bulunur. Tatvan'da bu faaliyet alanında çalışanlar, hizmetler fonksiyonunda çalışanların (9.173 kişi) % 2.7'sini (252 kişi) oluşturur (Tablo 2.4.).

Tablo 2.5. Tatvan Şehrinde Genel Hizmetler Fonksiyonu İle İlgili İşyerleri ve Çalışanların Sayısı (2000)

Hizmet Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	Hizmet Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Banka	6	74	Avukatlık Bürosu	3	6
Noter	1	4	Veteriner	2	3
Muhasebe Bürosu	14	40	Hamam	9	26
Sigorta Bürosu	2	6	Berber	27	48
Emlak Bürosu	3	7	Otel	10	40
TOPLAM				**77**	**254**

Kaynak: Bina Sayım Cetvellerinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

Genel hizmetler fonksiyonuna ait bu işyerlerinden noter ve avukatlık büroları, genellikle şehre bağlı bölgelerin hukuki işlerinde yardımcı olmak gibi bir işlevleri bulunmaktadır. Bu tür iş yerlerinin sayısı, şehrin nüfus büyüklüğü, adli ve mali işlemlerin yoğunluğuna göre değişir. Tatvan'da, bu alanda çalışan nüfus, 4'ü noterlikte, 6'sı avukatlık bürosunda olmak üzere toplam 10 kişidir (Tablo 2.5.).

Tatvan'da genel hizmetler fonksiyonu içinde yer alan mali kuruluşlar önemli bir yer tutar. Bunların sayısı, aynı zamanda şehrin ticari etkinliği hakkında bir dereceye kadar fikir vermektedir. Tatvan'da nüfus ve ticari faaliyetlerdeki gelişmelere bağlı

olarak günümüzde 6 banka, 14 muhasebe bürosu, 3 sigorta ve 2 adet de emlak bürosu hizmet vermektedir. Bu alandaki toplam 25 işyerinde toplam 127 kişi istihdam edilmektedir. (Tablo 2.5.).

Yaklaşık 66.000 nüfuslu bir yerleşme olan Tatvan'da, banka sayısının (6 tane) fazlalığı ilk etapta fazla gibi görülebilir. Oysa buradaki bankalar sadece Tatvan şehrine değil, çevresinde oldukça geniş bir alana (Hizan, Bitlis, Ahlat, Adilcevaz, Güroymak, Mutki ve bu şehirlere bağlı kırsal yerleşmelere) hizmet vermektedir. Tatvan'da Ziraat Bankası, Halk Bankası, Etibank, Emlak Bankası, İş Bankası ve Vakıflar Bankasının birer şubesinin bulunması, şehre önemli bir merkeziyetlik gücü kazandırmıştır.

2.21.3. Sosyo - Kültürel Fonksiyonlar:

Şehirler, genel olarak üniversiteler, yüksekokullar, meslek liseleri ve daha başka çeşitli kültürel faaliyetler icra eden kurumların toplandığı yerlerdir. Bu nedenle de şehirlerin genel fonksiyonları içerisinde kültürel fonksiyonlar önemli bir yer tutar. Bu fonksiyon alanına giren hizmet kuruluşları, şehir halkına olduğu kadar çevresinde uzak veya yakın belli bir alana da hizmet eder ki, o alan, o şehrin kültürel etki bölgesini oluşturur.

Bu bölümde, Tatvan'daki kültürel fonksiyon alanlarında çalışanların genel hizmetler içindeki yeri ile ilköğretim, lise, yükseköğretim kurumları ve halk eğitim merkezinin faaliyetleri incelenerek, söz konusu kurumların yörenin kültürel gelişimine katkıları ele alınacaktır. Ayrıca Tatvan'da yapılan sportif faaliyetler ve diğer kültürel etkinliklere de yer verilecektir.

Tatvan'da hizmetler fonksiyonu içinde çalışan nüfusun % 7.2'si (665 kişi) kültür hizmetlerinde çalışmaktadır. Bu rakamlar, Tatvan'ın yaklaşık 1/3 i oranında (26.014) nüfus barındıran Gümüşhane şehriyle kıyaslandığında (Gümüşhane'de kültür fonksiyonunda 840 kişi çalışmakta)[163] oldukça düşük kalmaktadır. Kültür fonksiyonu içinde çalışanların % 83'ünü (549 kişi) okullarda çalışanlar, % 17'sini ise halk eğitim merkezi, kütüphane, özel dersaneler, sürücü kursu, öğretmenevi ile yerel gazete ve radyolarda çalışanlar oluşturmaktadır (Tablo 2.6.).

Tatvan'da 1946 öncesinde örgün eğitim, birisi eski Tatvan'da (şimdiki Karşıyaka Mahallesi), diğeri ise Tuğ Mahallesi'nde bulunan iki ilkokulda yapılıyordu. Köylerde ise sadece Reşadiye'de bir ilkokul bulunuyor ve çevresindeki köylerden gelen

[163] DOĞANAY, S., 2001, a.g.e., s. 61.

Tablo 2.6. Tatvan Şehrindeki Kültür Fonksiyonu İle İlgili Kuruluşlar ve Çalışan Sayısı (2001).

Kurum Adı	Sayısı (Adet)	Çalışan Sayısı (Kişi)
Lise ve İlköğretim Okulları	21	510
Yüksekokul	1	39
Halk Eğitim Merkezi	1	15
Kuran Kursu	1	4
İlçe Halk Kütüphanesi	1	6
Yurtkur	1	12
Özel Dersane	2	19
Özel Sürücü Kursu	6	34
Öğretmenevi	1	8
Yerel Gazete	2	12
Yerel Radyo	2	6
TOPLAM	**39**	**665**

Kaynak: İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ve tarafımızca yapılan anket ve mülakat sonuçlarından

öğrenciler, burada eğitim görüyordu[164]. Bu okullar açılmadan önce Tatvan'da bir ölçüde şimdiki okulların işlevini gören bir tane Tatvan merkezde, 9 tane de köylerde olmak üzere toplam 10 tane halk dersanesi vardı[165].

Tatvan'da zamanla değişik kademelerde okullar açılmaya başlanmış ve ilk olarak 1950'de Tatvan ortaokulu, 1968'de ise Atatürk Lisesi ile Kız Meslek Lisesi (o zamanki adıyla Akşam Kız Sanat Okulu) hizmete açılmıştır. Tatvan'da ilk açılan okullardan birisi de Tatvan Yatılı Bölge Okulu'dur. Tatvan'ın hızlı nüfus artışı ve merkezi bir mevkide yer alması dikkate alınarak açılan bu okul, Türkiye'de ilk olarak açılan, üç yatılı bölge okulundan birisidir[166].

Belli dönemler halinde Tatvan'daki okulların sayısındaki artışlara bakıldığında; 1960 yılına kadar 3, 1960 – 1980 arasında 7, 1980 – 2001 yılları arasında ise 11 okulun hizmete girdiği görülür. Bu durum, şehirdeki nüfus artışı ile okul sayısı arasındaki yakın ilişkiyi de açıkça ortaya koymaktadır.

2001 yılı itibariyle Tatvan kentinde 5 lise, 16 ilköğretim okulu ve Yüzüncü Yıl Üniversitesine bağlı bir Meslek Yüksekokulu olmak üzere toplam 22 okul bulunmaktadır. Bu okullarda 2000 – 2001 eğitim – öğretim yılında görev yapan öğretmen sayısı 414, öğrenci sayısı ise 13.123 kadardı. Tatvan şehir merkezindeki ilk ve orta dereceli okullarda toplam, 12.489 öğrenciye karşılık 271 derslik ve 392 öğretmen bulunmaktadır. Liselerde 1.565, ilköğretim okullarında ise 10.924 öğrenci bulunmaktadır (Tablo 2.7.).

---

[164] Türkiye Klavuzu, 1946, c. I., s. 642.
[165] ATEŞMEN, M., 1968, a.g.e., s. 36.
[166] ATEŞMEN, M., 1968, a.g.e., s. 36.

Bu durumda, şehirdeki ilk ve orta öğrenim kurumlarındaki sınıf öğrenci ortalaması 46 kişi, bir öğretmene düşen ortalama öğrenci sayısı ise 32 kişidir. Türkiye genelinde ortalama olarak bir öğretmene 27 kişinin düştüğü[167] hatırlanırsa, Tatvan'da öğretmene düşen ortalama öğrenci sayısının yüksek olduğu görülür.

Tablo 2.7. Tatvan'da Okullara Göre Öğrenci Öğretmen ve Dersliklerin Dağılımı (2001).

Okulun Adı	Açılış Tarihi	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Derslik Sayısı
Atatürk Lisesi	1968	727	30	24
Anadolu Lisesi	1989	383	17	21
Kız Meslek Lisesi	1968	78	8	7
Çok Programlı Lise	1990	236	16	29
İmam Hatip Lisesi	1995	141	13	18
TOPLAM		**1565**	**84**	**99**
Bahçelievler İlköğretim Okulu	1982	576	17	15
Cumhuriyet İlköğretim Okulu	1988	466	15	5
Çağlayan İlköğretim Okulu	1971	107	4	2
Dumlupınar İlköğretim Okulu	1971	909	19	15
Fatih İlköğretim Okulu	1987	598	19	5
İstasyon İlköğretim Okulu	1965	913	25	13
Karşıyaka İlköğretim Okulu	1946	370	13	5
Mehmetçik İlköğretim Okulu	1975	1.012	29	22
M. Hakimiyet İlköğretim Okulu	1985	357	7	5
Şehit Öğr. Bayram Y.T. İlköğretim Okulu	1977	805	21	17
Tuğ İlköğretim Okulu	1950	1.096	30	11
Uluer İlköğretim Okulu	1946	1.345	42	12
Vali Keramettin M. Köksal İlköğretim Okulu	1999	478	15	12
Vakıfbank İlköğretim Okulu	-	385	11	4
Tatvan Y.İ.B.Okulu	1964	1.135	31	24
M. Akif Ersoy İlköğretim Okulu	1990	372	10	5
TOPLAM		**10.924**	**308**	**172**
Tatvan Meslek Yüksekokulu	-	634	22	-
GENEL TOPLAM		**13.123**	**414**	**271**

Kaynak: Tatvan İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ve tarafımızca yapılan mülakat sonuçlarından

İlköğretim ve liselerde bir öğretmene düşen öğrenci sayıları karşılaştırıldığında daha çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Tatvan'daki liselerde bir öğretmene ortalama 18.6 öğrenci (Türkiye ortalamasının 27 öğrenci) düşerken, ilköğretim okullarında bu sayı 35 kişiye kadar yükselmektedir. Yani, Tatvan şehrinin bir ilköğretim okulunda görev yapan herhangi bir öğretmen, aynı şehirdeki herhangi bir lisede görev yapan bir öğretmenden bir kat daha fazla öğrenciye ders vermektedir.

Tatvan şehrindeki lise ve ilköğretim okullarının dershane ve öğrenci sayıları karşılaştırıldığında ortaya daha büyük bir fark çıkmaktadır. Şehirdeki liselerde dershane

[167] D.İ.E., 1994, Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara, s. 165.

başına düşen ortalama öğrenci sayısı 15.8 kişi iken, ilköğretim okullarında bu sayı 63.5 kişiye kadar yükselmektedir. Bu durum şehirdeki dershane ve öğretmen yetersizliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Tatvan kentinde bir öğretmene en az öğrencinin düştüğü okul, 10 öğrenci ile Kız Meslek Lisesi, en fazla öğrencinin düştüğü okul ise, 51 öğrenci ile Milli Hakimiyet İlköğretim Okulu'dur. Tatvan'ın kırsal kesiminde bu rakamlar çok daha çarpıcı boyutlara ulaşmaktadır. Bunun esas sebebi, öğretmenlerin köy okullarına dengeli dağıtılmamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, 13 öğrencisi bulunan Paşaelmalı köyünde 2 öğretmen (her öğretmene 6.5 öğrenci düşmekte) görev yaparken, 92 öğrencinin bulunduğu Çekmece köyünde sadece bir öğretmen, 222 öğrencisi olan Göllü Köyü İlköğretim Okulunda ise 2 öğretmen görev yapmaktadır.

Şehir merkezindeki liselerde genel olarak öğrenci sayıları az, derslik sayıları fazla olduğundan, normal eğitim – öğretim yapılmaktadır. Oysa şehirdeki 16 ilköğretim okulunun 4'ünde normal, 12'sinde ikili eğitim – öğretim yapılmaktadır. İkili eğitim – öğretim yönteminin uygulanmasında; sınıf öğrenci mevcutlarını azaltılarak, öğretmenin öğrencilerle birebir ilgilenmesinin sağlanması, dolayısıyla başarının yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Tatvan şehrinde öğrencisi 1.000 kişiyi aşan dört okul bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla Uluer İlköğretim Okulu (1.345 öğrenci), Tatvan Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (1.135 öğrenci), Tuğ İlköğretim Okulu (1.096 öğrenci) ve Mehmetçik İlköğretim Okulu (1.012 öğrenci) dur. En az öğrencisi bulunan okul ise 1968 yılında Akşam Kız Sanat Okulu olarak açılan Kız Meslek Lisesi'dir ve bu okulun 78 öğrencisi bulunmaktadır.

Şehirdeki ilköğretim ve ortaöğretim okullarındaki öğrencilerin % 37 (4.610 kişi) sini kız, % 63' ünü erkek öğrenciler oluşturur. Cinsiyetlerine göre öğrencilerin okullara dağılımına bakıldığında ise, Kız Meslek Lisesi ve İmam Hatip Lisesi dışındaki bütün okullarda erkek öğrenci egemenliğinin olduğu görülür (Tablo 2.8.).

Tatvan'daki ilköğretim okullarında 6.727 (% 61.6) erkek öğrenciye karşılık, 4.197 (% 38.4) kız öğrenci bulunmaktadır. Dolayısıyla ilköğretim okullarında 2530 erkek öğrenci fazlalığı bulunmaktadır. Şehirdeki liselerde kız ve erkek öğrenci arasındaki fark daha da büyüktür. Liselerde 1.152 (% 73.6) erkek öğrenciye karşılık, 413 (% 26.4) de kız öğrenci bulunmaktadır. Tatvan Meslek Yüksekokulu'nda da aynı şekilde erkek öğrenci lehine bir fazlalık (458 erkek, 176 kız öğrenci) bulunmaktadır.

Tablo 2.8. Tatvan'da Cinsiyetlerine Göre Öğrencilerin Okullara Dağılımı (2000 – 2001)

Okulun Adı	Öğrenci Sayısı				
	Erkek	%'si	Kadın	%'si	TOPLAM
Tatvan Meslek Yüksekokulu	458	72.2	176	27.8	634
TOPLAM	**458**	**72.2**	**176**	**27.8**	**634**
Atatürk Lisesi	621	85.4	106	14.5	727
Anadolu Lisesi	261	68.1	122	31.9	383
Kız Meslek Lisesi	-	-	78	100	78
Çok Programlı Lise	207	87.7	29	12.3	236
İmam Hatip Lisesi	63	44.7	78	55.3	141
TOPLAM	**1.152**	**73.6**	**413**	**26.4**	**1565**
Bahçelievler İlköğretim Okulu	341	59.2	235	40.8	576
Cumhuriyet İlköğretim Okulu	271	58.2	195	41.8	466
Çağlayan İlköğretim Okulu	55	51.4	52	48.6	107
Dumlupınar İlköğretim Okulu	582	64.0	327	36.0	909
Fatih İlköğretim Okulu	351	58.7	247	41.3	598
İstasyon İlköğretim Okulu	559	61.2	354	38.8	913
Karşıyaka İlköğretim Okulu	209	56.5	161	43.5	370
Mehmetçik İlköğretim Okulu	569	56.2	443	43.8	1.012
M. Hakimiyet İlköğretim Okulu	218	61.1	139	38.9	357
Şehit Öğr. Bayram Y.T. İlköğretim Okulu	448	55.7	357	44.3	805
Tuğ İlköğretim Okulu	616	56.4	480	43.6	1.096
Uluer İlköğretim Okulu	758	56.4	587	43.6	1.345
Vali Keramettin M. Köksal İlköğretim Okulu	301	630	177	37.0	478
Vakıfbank İlköğretim Okulu	207	53.8	178	46.2	385
Tatvan Y.İ.B.Okulu	1.031	90.8	104	9.2	1.135
M. Akif Ersoy İlköğretim Okulu	211	56.7	161	43.3	372
TOPLAM	**6.727**	**61.6**	**4.197**	**38.4**	**10.924**
GENEL TOPLAM	**8.337**	**63.5**	**4.786**	**36.5**	**13.123**

Kaynak: Tatvan İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü verileri

Tatvan'daki bütün eğitim kademelerinde (ilköğretim, lise ve yükseköğretim) belirgin bir şekilde erkek öğrenci fazlalığının bulunmasında, ülkemizin hemen hemen her yerinde olduğu gibi, burada da, kız çocuklarının belli bir yaştan sonra okutulmaması yönündeki geleneksel düşünce yapısının halen korunmasının etkisi görülmektedir. Zira, şehirdeki okuma – yazma bilmeyen nüfus içinde kadın fazlalığının bulunması da bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Ayrıca Tatvan çevresindeki kırsal yerleşmelerde, bazı ailelerin genellikle erkek çocuklarını Tatvan şehrindeki okullara göndermesinin de erkek öğrenci fazlalığında etkili olduğu söylenilebilir. Örneğin, öğrencilerinin tamamı Tatvan şehri dışında gelen Tatvan Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda okuyanların % 91'ini erkek, % 9'unu kız öğrenciler oluşturmaktadır.

Tatvan şehrinin kültürel etki bölgesinin oluşumunu ve genişlemesini sağlayan okullar, kent merkezinde yer alan orta ve yüksek öğrenime yönelik eğitim hizmeti veren okullar ile yatılı ilköğretim bölge okuludur. Diğer ilköğretim okullarında Tatvan

şehrinde oturan ailelerin çocukları eğitim – öğretim gördüğünden, şehrin kültürel etki bölgesinin oluşumu konusunda herhangi bir katkıları bulunmamaktadır.

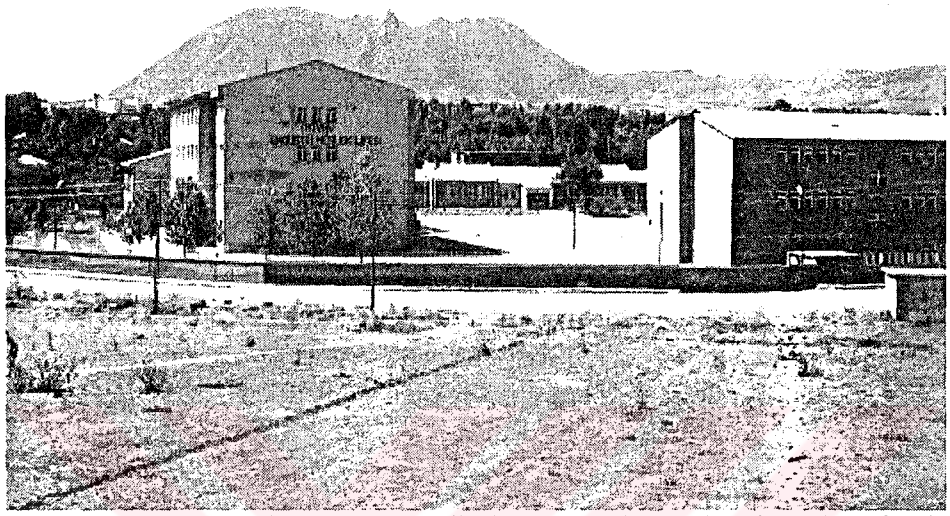

Foto 2.1. Tatvan'ın Karşıyaka Mahallesinde Yer Alan Endüstri Meslek Lisesi

Tatvan kentinde, şehrin kültürel etki bölgesini yöresel ölçekten çıkarıp, bölgesel boyuta taşıyan tek eğitim kurumu; Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ne bağlı Tatvan Meslek Yüksekokulu'dur. 458'i erkek, 176'sı bayan olmak üzere toplam 634 öğrencinin eğitim gördüğü okulda, Laboratuvar, Elektrik, Gıda, Bilgisayar, Harita Kadastro, İnşaat, Muhasebe ve İşletme bölümleri bulunmaktadır. Okul yetkililerden edindiğimiz bilgilere göre bu okulda okuyan öğrencilerin büyük bir kısmını Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden gelenler, çok az bir kısmını ise diğer bölgelerden gelen öğrenciler oluşturur.

Tatvan Meslek Yüksekokulu dışında, şehirdeki diğer eğitim kurumlarının etki bölgesi, yöresel ölçekte kalmaktadır. Tatvan'ın kırsalındaki köy ve bucaklarda herhangi bir ortaöğretim kurumu (lise ve dengi okul) bulunmadığından, öğrenciler ilköğretim sonrası eğitimlerini genellikle Tatvan kentindeki okullarda sürdürmektedirler.

Eğitim kurumları içerisinde en eski ve etki alanı en geniş olanlardan birisi Tatvan Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'dur. Bu okul, aynı zamanda Türkiye'nin de en eski yatılı okullarından birisidir. Geçmişte Ahlat, Adilcevaz, Hizan ve Tatvan

kırsalından gelen öğrencilere hizmet eden bu okulun hizmet alanı, zamanla yörede hemen hemen her ilçeye, hatta bazı bucaklara dahi (Reşadiye örneği gibi) yatılı bölge okullarının açılması nedeniyle daralmıştır.

Tatvan'da lise ve yüksekokul öğrencilerinin kaldığı iki tane özel yurt, bir tane de Kredi Yurtlar Kurumu'na bağlı olmak üzere toplam üç adet öğrenci yurdu bulunmaktadır. Yüksekokul öğrencilerinin kaldığı Kredi Yurtlar Kurumu'na bağlı yurtların öğrenci kapasitesi 120 si kız, 250 erkek olmak üzere toplam 370 öğrencidir. Halen 34 erkek, 12 kız öğrencinin kaldığı özel yurtlardan Süphan Erkek Öğrenci Yurdu'nun 66, Tatvan Kız Öğrenci Yurdu'nun ise 40 kişilik öğrenci kapasitesi vardır.

Örgün eğitim kurumları dışında Tatvan'da eğitim hizmetleri veren bir başka kuruluş da 1976 yılından beri faaliyet gösteren Halk Eğitim Merkezi'dir. Halk Eğitim Merkezi'nin her yıl düzenlediği sosyal – kültürel (halk oyunları, I. ve II. kademe okuma – yazma, çeşitli kurum sınavları ile üniversiteye hazırlık ve yabancı dil) ve meslekî (makine nakşı, giyim, el nakşı, el sanatları, kalorifercilik, pratik elektrik ve bilgisayar) amaçlı kurslara yüzlerce kişi katılmaktadır.

Halk Eğitim Merkezi, sadece şehir merkezinde oturanlara değil, aynı zamanda bazı köylerde de çeşitli kurslar düzenleyerek, oralara da hizmet götürmektedir. Örneğin, Halk Eğitim Merkezi 2000 – 2001 eğitim – öğretim yılında köylerde makine nakşı giyim, el nakşı ve okuma – yazmadan oluşan dört dalda 32 kurs açmış ve bu kurslara 728 kişi iştirak etmiştir. Aynı dönemde Tatvan şehrinde açılan 13 daldaki 74 kursa 1.812 kişi katılmıştır (Tablo 2.9.).

Tablo 2.9 Tatvan Halk Eğitim Merkezinin Açtığı Kurslar ve Katılım (2000 – 2001)

Kursun Adı	Kurs Sayısı			Kursiyer Sayısı		Genel Toplam		
	Köy	Şehir	Toplam	Köy	Şehir	Kadın	Erkek	Toplam
Makine Nakışı	5	12	17	150	469	619	-	619
Giyim	3	1	4	94	25	119	-	119
El Nakışı	2	-	2	69	-	69	-	69
El Sanatları	-	4	4	-	101	101	-	101
Kalorifer	-	2	2	-	73	-	73	73
Pratik Elektrik	-	1	1	-	20	-	20	20
Bilgisayar	-	14	14	-	272	74	198	272
I. Kad. Okuma – Yazma	22	9	31	415	157	345	227	572
II. Kad. Okuma – Yazma	-	3	3	-	81	15	66	81
Halk Oyunları	-	16	16	-	283	152	131	283
Sınavlara Hazırlık	-	6	6	-	185	77	108	185
Üniversiteye Hazırlık	-	4	4	-	86	25	61	86
Yabancı Dil	-	2	2	-	60	10	50	60
TOPLAM	**32**	**74**	**106**	**728**	**1.812**	**1.606**	**934**	**2.540**

Kaynak: Tatvan Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü.

Halk Eğitim Merkezinin açtığı kurslara katılanların çoğunluğunu bayanlar oluşturur. En fazla rağbet gören kurslar, şehir merkezinde bilgisayar, halk oyunları, çeşitli sınavlara hazırlık, okuma – yazma ve makine nakşı; köylerde ise okuma – yazma, makine nakşı ve giyimdir. Yıldan yıla katılım oranının değiştiği bu kurslarla Halk Eğitim Merkezi, şehirde önemli bir görev ifa etmektedir.

Tatvan'da eğitim hizmeti veren iki tane özel dershane bulunmaktadır. Bu dershanelerde, öğrencilerin üniversiteye giriş sınavlarına yönelik öğretim yapılmakta olup, öğrencilerin büyük bir kısmını Tatvan şehrinde, az bir oranda ise çevre köy ve ilçelerden gelenler oluşturmaktadır.

Tatvan'daki kültürel faaliyetler içinde yer alan sportif etkinlikler, amatör düzeyde sürdürülmektedir. Halen şehirde resmi düzeyde futbol, yüzme ve yelken sporlarında faaliyet gösterilmektedir. Bunlardan futbol alanında faaliyetlerini sürdüren Tatvanspor (33 sporcu), Tatvan Demirspor (27 sporcu) ve Sahilspor (25 sporcu) olmak üzere üç amatör kulüp vardır. Yüzme ve yelken faaliyetleri ise 2001 yılı içinde ilçe gençlik ve spor müdürlüğünün iki öğretmen eşliğinde düzenlenen kurslarla başlamış olup, faaliyetlerini Van Gölü'nde mevsimlik olarak (yazın) sürdürmektedirler. Bu etkinliklerin dışında zaman zaman çeşitli kurumlar ve okullar arasında farklı spor dallarında müsabakalar düzenlenir. Bunlar içinde periyodik olarak yapılanı, her yıl (1970 yılından beri) 30 Haziran – 24 Temmuz tarihleri arasında şehirde açılan Tatvan – Doğu Anadolu Fuarı kapsamında yapılan futbol turnuvasıdır. Şehirde en fazla ilgi duyulan spor dalları ise futbol, yüzme, masa tenisi, bilardo ve kayaktır.

Şehirde iki adet halı saha, 3 adet semt sahası, bir tane de Devlet Demir Yolları'nın 49 yıllığına İlçe Gençlik ve Spor Müdürlüğüne tahsis ettiği toprak zeminli şehir stadı bulunmaktadır (foto 2.2.). Devlet Demir Yolları mevkiinde bulunan bu stadın tribün, çevre duvarı ve zemin çimlendirilmesi ile bu alana ayrıca bir kapalı spor salonunun yapılması için proje hazırlanmış ve bu projenin hayata geçirilmesi için kaymakamlık nezdinde girişimler devam etmektedir[168]. Ayrıca, yelken ve yüzme sporunun yapılacağı düzenli bir tesis bulunmadığından, İşletme Mahallesi'nde göl kıyısına modern bir su sporlarına yönelik tesisin yapılması için keşif, fizibilite raporları ve tesis projesi hazırlanmış olup, çalışmalar ihale aşamasına gelmiştir. Fuar alanında

[168] Tatvan Kaymakamlığının Bitlis Valiliğine gönderdiği 26.04.2000 tarih ve 27 sayılı yazısı

1985 yılında yapılan ve 1991 yılında kar nedeniyle yıkılan 1.000 kişilik kapalı spor salonunun yerine bir futbol sahası yapılmıştır. Bu sahanın zemininin çimlendirilmesine yönelik çalışmalar devam etmekte ve 2001 yılı içinde bitirilmesi planlanmaktadır.

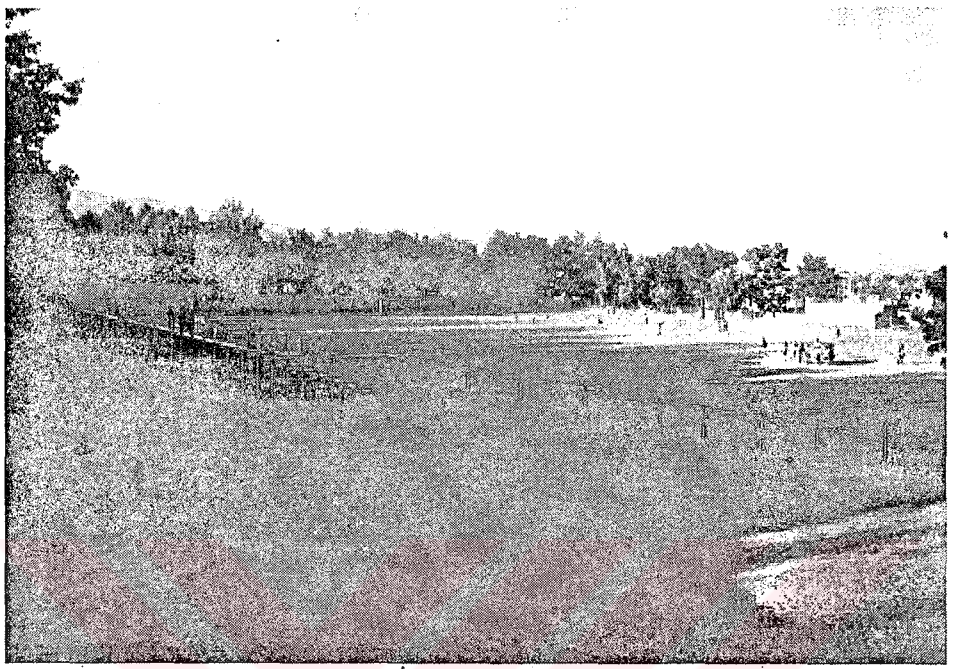

Foto 2.2. Tatvan DDY İstasyonunun Doğusundaki Şehir Stadı

Tatvan için en büyük ve en önemli sportif proje *"Nemrut Dağı Turizm ve Kayak Merkezi"* projesi ile bu projenin tamamlayıcısı durumunda olan *"Tatvan Havaalanı"* projesidir. Nemrut Dağı Turizm ve Kayak Merkezi projesiyle kış sporları ve bunlara yönelik spor tesisleri ile Nemrut Dağı – Krater Gölü çevresinde yaz turizminin canlandırılması amaçlanmıştır. Tatvan Havaalanının yapılmasıyla da, oldukça yüksek bir turizm potansiyeline sahip olan bu yörenin hava yoluyla hem Türkiye hem de dünyanın çeşitli yerleriyle hava ulaşım bağlantısının sağlanması düşünülmüştür.

Turizm Bakanlığı'nın 23 Mart 2000 tarih ve 1343 sayılı yazısı gereğince, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Tesisler Daire Başkanlığı elemanlarının sahada yaptığı çalışmalar sonucunda hazırladığı 30.3.2000 tarihli rapora göre; Nemrut Dağı güney yamacındaki Yumurtadağı Tepesi'nde 2.045 m yükseklikten 1970 metrede inişli – binişli ara istasyonu olan ve 2.200 m yükseklikte sona eren, çift iskemleli 2.500 metre uzunluğunda I. nolu 1.000 kişi/saat kapasiteli telesiyej tesisi ile yine 1995 m yükseklikteki Akkaya sırtından başlayıp Meşe Tepesi'nin batı tarafında yer alan 2.628

m yükseklikte sona eren, yaklaşık 3 km uzunluğunda, dört kişilik iskemleli Detachable 1.800 kişi/saat kapasiteli, II. nolu telesiyej tesisi önerilmiştir[169].

Tatvan'da söz konusu projeler gerçekleştirildiği taktirde Tatvan şehri, hem yöre hem de ülkemiz adına önemli bir turizm ve spor merkezine kavuşmuş olacaktır.

Şehrinde yapılan bir diğer kültürel etkinlik, her yıl 30 Haziran – 24 Temmuz tarihleri arasında yapılan *"Tatvan Doğu Anadolu Fuarı"*dır. İlk defa 1968 yılında Tatvan Lisesi'nde *"Doğu Sanayi Sergisi"* adıyla düzenlenen fuar, 1971 yılında şu anki İşletme Mahallesi'ndeki sabit tesislerine taşınarak *"Tatvan Doğu Anadolu Fuarı"* adını almıştır. Açık ve kapalı standlardan oluşan fuar, yaklaşık 85.000 m²'lik bir alan kurulmaktadır.(foto 2.3.) Genellikle ticari amaca yönelik olarak açılan fuarda, çeşitli kültürel etkinlikler de düzenlenir. Bunlar arasında folklor gösterisi, çeşitli kurumlar arasında düzenlenen futbol turnuvası ve Nemrut Dağı Yayla Şenlikleri bulunur. Bu etkinlikler içerisinde Futbol Turnuvası ve Nemrut Dağı Yayla Şenlikleri, büyük ilgi görmektedir (Foto 2.4.). Yayla şenliklerinin yapıldığı gün, Tatvan Belediyesi önünden sabahın erken saatlerinde kalkan araçlarla cüzi bir ücret karşılığı Nemrut Dağı'na çıkarılan halk, gün boyunca Krater Gölü kıyısında kurulan kıl çadırlar ve direkler üzerine gerilen brandalar altında çeşitli etkinlikleri izleme, Krater Gölü'nde yüzme, sıcak su kaynaklarından faydalanma ve doğa yürüyüşü yapma gibi imkanlara kavuşmaktadır.

Tatvan'da yerel basım ve yayın faaliyetleri ile ilgili olarak iki tane gazete, iki tane de radyo bulunmaktadır. Her birinde altışar kişinin çalıştığı *"Tatvan'ın Sesi"* ve *"Tatvan Gazetesi"* yerel haber ve ilanlara yer verdiklerinden dolayı sınırlı sayıda gazete çıkarmaktadırlar. İki gazetenin günlük ortalama basımı 110 adet olup, çıkardıkları gazeteleri çoğunlukla resmi dairelere satarlar.

Tatvan şehrindeki yerel radyolar ise, *"Radyo 13"* ve *"Göl FM"*dir. Bu radyolardan *"Radyo 13"* özel, *"Göl FM"* ise askeriyeye aittir.

Genellikle büyük şehirlerde yer alan sinema ve tiyatro gibi kültürel etkinlikler,Tatvan kentinde yoktur. Tatvan'ın etki bölgesi ve nüfus büyüklüğü dikkate alındığında şehirin bu tür kültürel hizmet kuruluşlarına ihtiyacı olduğu söylenilebilir. Van Gölü çevresinde tiyatro sinemanın bulunduğu tek şehir Van'dır.

---

[169] Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Kayak Federasyonu yetkili elemanlarının Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Tesisler Daire Başkanlığına sunduğu 30.03.2000 tarihli raporu.

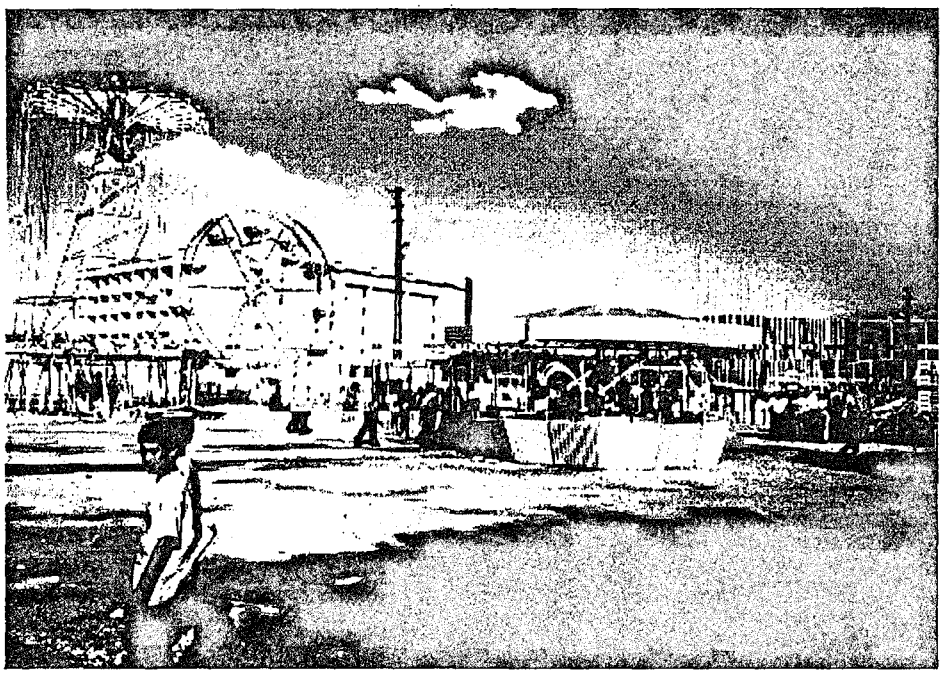

Foto 2.3. Tatvan Doğu Anadolu Fuar'ından Bir Görüntü

Foto 2.4. Nemrut Dağında Her Yıl Haziran Ayında Yapılan Yayla Şenliklerinden Bir Görüntü.

2.2.1.4. Sağlık Fonksiyonu:

Tatvan şehrinde bulunan sağlık kuruluşları, verdikleri hizmetler nedeniyle, şehri. çevresinde önemli bir çekim merkezi haline getirmiştir. Şehirdeki sağlık kuruluşları

arasında 4 hastane (Devlet Hastanesi, S.S.K. Hastanesi, Doğum ve Çocukevi Hastanesi, Askeri Hastane), 3 sağlık ocağı, 1 dispanser, 27 özel doktor muayenehanesi ve 7 tane de eczane bulunmaktadır.

2000 yılı itibariyle Tatvan kentindeki sağlık kuruluşlarında 29 doktor, 30 ebe, 66 hemşire, 29 teknisyen ve diğer hizmetlerde de 242 kişi olmak üzere toplam 396 kişi çalışıyordu (Tablo 2.10.). Bu değer, hizmetler fonksiyonunda çalışanların % 4.3'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 2.10. Tatvan Şehrindeki Sağlık Kuruluşları ve Çalışanların Dağılışı (2000)

Kurum Adı	Doktor	Ebe - Hemşire	Teknisyen	Diğerleri	TOPLAM
Devlet Hastanesi	11	38	16	48	112
SSK. Hastanesi	5	28	20	54	107
Doğum ve Çocuk Hastanesi	9	12	2	40	63
Askeri Hastane	-	-	-	-	-
Sağlık Ocağı	4	24	-	6	34
Dispanser	-	-	-	-	8
Özel Doktor Muayenehanesi	27	-	-	27	54
Eczane	-	-	-	18	18
TOPLAM	**56**	**158**	**38**	**193**	**396**

Kaynak: Bitlis İl Sağlık Müdürlüğü ve Tatvan Belediyesi Bina Sayım Cetvellerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tatvan şehrindeki sağlık kuruluşları içinde en eski olanı Tatvan SSK. Hastanesidir. 50 yataklı olan SSK. Hastanesinde 5 doktor, 23 hemşire, 5 ebe, 20 teknisyen ve 54 kişi de diğer hizmetlerde olmak üzere toplam 107 kişi çalışır. Genel cerrahi, kadın hastalıkları ve çocuk hastalıkları servislerinin bulunduğu bu hastanede, polikliniklere gelen hasta sayısı 2000 yılı itibariyle 43.417'dir. Servislerde yatan hasta sayısı 2.412 kişi, hastaların hastanede kalış süreleri ise ortalama 5.3 gündür[170]. Bu hastanede muayene edilen ve yatan hasta sayılarının diğer hastanelere göre fazla olmasında, yörede Van ve Tatvan dışında, Bitlis il merkezi de dahil olmak üzere birçok yerde SSK Hastanesi'nin bulunmayışı etkili olmaktadır. Bitlis, Hizan, Ahlat, Adilcevaz, Güroymak ve Mutki'deki hastalar önce Tatvan SSK Hastanesi'ne, orada tedavisinin mümkün olmadığı durumlarda Van, Erzurum veya ülkemizin batısında yer alan tam teşekküllü hastanelere sevk edilir. Bu hastanenin Tatvan'a kurulmasında, Devlet Demiryolları ve Van Gölü İşletmesi gibi çok sayıda işçi çalıştıran kuruluşların Tatvan'da yer alması etkili olmuştur.

[170] Bitlis İl Sağlık Müdürlüğü E.T.F. verileri.

Tatvan'daki bir diğer önemli hastane ise 100 yataklı Devlet Hastanesi'dir. (foto 2.5.) Şehirdeki hastaneler içinde başta doktor, hemşire, ebe ve teknisyen olmak üzere personel ve diğer imkanlar bakımından en iyi durumda olan hastane, Devlet Hastanesi'dir. Burada 11 doktor, 38 hemşire – ebe ve 16 teknisyen ile 48 kişi de diğer hizmetlerde olmak üzere toplam 112 kişi çalışmaktadır. 1999 yılında bu hastanedeki polikliniklere 37.112 hasta gelmiş, bunlardan 3.155 kişisi ortalama 4.5 gün süreyle hastanede kalmıştır[171].

Foto 2.5. Tatvan'la Birlikte Çevresindeki Diğer Yerleşmelere Sağlık Hizmeti Veren Devlet Hastanesi

Tatvan Kadın Doğum ve Çocuk Bakım Hastanesi ise; 1999 yılında hizmete açılmış olup 9 doktor, 6 hemşire, 6 ebe, 2 teknisyen ile 40 kişi diğer görevlerde olmak üzere toplam 63 kişi ile hizmet vermektedir.

Tatvan'daki Askeri Hastane, Bitlis – Tatvan çevresindeki askeri birliklere hizmet etmektedir. 100 yataklı olan bu hastanede tüm branşlarda doktor mevcuttur[172].

Tatvan şehrindeki 1, 2 ve 3 nolu sağlık ocakları, hastanelerin aksine, sadece şehir halkına hizmet sunmaktadır.

Tatvan'da bir doktora 1.428 kişi düşerken, Türkiye'nin 14. sağlık bölgesini oluşturan Bitlis, Muş, Hakkari ve Van bölgesinde, bir doktora 2.772 kişi düşmekte,

[171] Bitlis İl Sağlık Müdürlüğü E.T.F. verileri.
[172] Tatvan Kaymakamlığı 2000 Yılı Brifing Dosyası.

Türkiye genelinde ise bir doktora 1.028 kişi düşmektedir[173]. Buna göre Tatvan'da bir doktora düşen nüfus, Bitlis, Hakkari, Van ve Muş bölgesine göre daha az, Türkiye geneline göre ise yüksek olmaktadır. Bu durum Tatvan'daki sağlık kuruluşlarının açık bir şekilde yetersiz olduğunu göstermektedir.

Tatvan şehrindeki sağlık kuruluşlarında bulunan 29 doktordan 9'u uzman, 20'si ise pratisyen doktordur. Bu uzman doktorların bir tanesi iç hastalıkları, üç tanesi genel cerrahi, iki tanesi kadın hastalıkları, üç tanesi de çocuk hastalıkları uzmanıdır. Diğer branşlarda doktor yoktur. Bu durum, Tatvan'da pek çok hastanın, bölgede daha iyi sağlık kuruluşlarının bulunduğu Van, Erzurum, Diyarbakır veya bölge dışındaki Ankara ve İstanbul gibi şehirlere sevk edilmesine sebep olmaktadır.

Tatvan'daki sağlık kuruluşları, başta doktor olmak üzere yetersiz sağlık personeline rağmen, bölgede önemli hizmetler sunmakta ve dolayısıyla şehrin merkeziyet gücünü arttırmaktadır. Tatvan kentindeki hastanelerin etki bölgesi kendi yönetim sınırlarıyla birlikte Hizan, Ahlat, Adilcevaz, Bitlis, Mutki, Güroymak, kısmen Muş, Bulanık, Malazgirt ve Siirt'e kadar uzanmaktadır (Tablo 2.11.). Tatvan'ın sağlık etki bölgesinin genişleyip daralmasında, mevcut sağlık kuruluşları ve onların imkanları kadar, şehre gelen uzman doktorların başarılarıyla yörede elde ettikleri ün de en az onun kadar etkili olmaktadır. Örneğin, herhangi bir branşta kendisini iyi yetiştiren bir doktor, Muş, Bitlis ve Siirt gibi şehirlerden Tatvan'a hasta çekebilmektedir.

Tablo 2.11. Tatvan Şehrindeki Hastanelerde Yatan Hastaların Geldiği Yerleşmeler

(1 Temmuz 2000 – 30 Haziran 2001 arasındaki bir yıllık süre)

Hastaların Menşei	Devlet Hastanesi		SSK Hastanesi		Doğum ve Çocuk Bakım Hastanesi		TOPLAM	
	Hasta Sayısı	%	Hasta Sayısı	%	Hasta Sayısı	%	Hasta Sayısı	%
Tatvan ve Köyleri	1.364	46.3	1.056	56.7	1.682	44.4	4.102	47.3
Hizan ve Köyleri	382	13.0	60	3.2	350	9.2	792	9.1
Güroymak ve Köyleri	350	11.9	122	6.5	584	15.4	1.056	12.2
Ahlat ve Köyleri	303	10.3	116	6.2	466	12.3	885	10.2
Adilcevaz ve Köyleri	133	4.5	30	1.6	194	5.1	357	4.1
Mutki ve Köyleri	104	3.5	28	1.5	86	2.3	218	2.5
Muş İl Sınırları	12	0.4	26	1.4	30	0.8	68	0.8
Bitlis ve Köyleri	288	9.8	398	21.4	390	10.3	1.144	13.2
Siirt İli	3	0.1	5	0.3	-	-	8	0.1
Diğerleri	7	0.2	21	1.1	8	0.2	36	0.4
TOPLAM	**2.946**	**100**	**1.862**	**100**	**3.790**	**100**	**8.666**	**100**

Kaynak: Tatvan'daki hastanelerin Hasta Kabul Defterleri incelenerek hazırlanmıştır.

[173] D.İ.E., 1994, Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara, s. 152.

Dolayısıyla her şehre tam teşekküllü hastaneler kurulamayacağına göre, geniş bir alana sağlık hizmeti sunan Tatvan'ın sağlık imkanları bakımından daha iyi bir duruma getirilmesi gerekir.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere, Tatvan kentindeki hastanelere gelen hastaların % 47'si Tatvan ilçe sınırları içinden gelirken, % 53'ü komşu şehir ve köylerden gelmektedir. Dikkat çekici bir durum da, Tatvan'daki hastanelere gelen hastaların % 99'unun Bitlis il sınırları içinde, sadece % 1'inin komşu illerden Muş, Siirt ve Ağrıdan gelmesidir.

Yoğun insan kitlelerini bünyelerinde barındıran şehirler, aynı zamanda büyük miktarda üretim ve tüketimin gerçekleştirildiği yerlerdir. Şehirlerde üretim ve tüketim esnasında ortaya çıkan atık maddelerin, halk sağlığı açısında şehirlerde birtakım sorunlara yol açtığı bilinmektedir. Bu sorunların başında katı ve sıvı halindeki evsel atıkları, sanayii atıkları, gürültü ve çeşitli dumanların yarattığı sorunlar gelir.

Bütün bu sorunların üstesinde gelmek ve sağlıklı bir şehirsel ortam oluşturmak, özellikle hükümet ve belediyelerin iyi bir şehircilik siyaseti takip etmeleri ve bu konuda azami hassasiyeti göstermelerine bağlıdır.

Tatvan şehrinde halk sağlığına yaptığı tehdit bakımından karşılaşılan temel sorun, şehrin ürettiği katı ve sıvı atıkların şehirden uzaklaştırılması konusudur. Şehirdeki meskenlerin büyük bir kısmının atık suları kanalizasyon şebekesi ile tahliye edilirken, hala 577 evin[174] atık suları, kanalizasyon şebekesine bağlı olmayıp, genellikle kuyulara boşaltılmaktadır. Bu durum, bir taraftan yer altı sularının kirlenmesine, diğer taraftan şehir içme suyundaki kesinti esnasında kirli suların, boruların içine sızarak içme sularının kirlenmesine yol açmaktadır. Atık suların kanalizasyon şebekesiyle tahliye edilmediği evler, genellikle Yeşilmezra (Çayırönü), Cumhuriyet (Üçyüzevler), Bahçelievler, Esentepe, Kültür ve Karşıyaka mahallelerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle 1994 – 1995 yıllarında Van Gölü'nde meydana gelen seviye yükselmesiyle, şehrin kıyı kesimindeki kanalizasyon şebekesinin tamamen çökmesi ve atık su arıtma tesisi inşaatının da sular altında kalması, şehirde foseptik çukurlarının oluşturduğundan daha büyük bir sağlık sorununu ortaya çıkarmıştır. Zira, şehrin atık sularının hiçbir işleme tabi tutulmadan, doğrudan doğruya göle ve göl kıyısına boşaltıldığı şehrin kıyı kesimi, birer bataklık ve sivrisinek üreme alanı haline gelmiştir (Foto 2.6.).

---

[174] Bitlis İl Sağlık Müdürlüğü 1999 Yılı E.T.F. verileri.

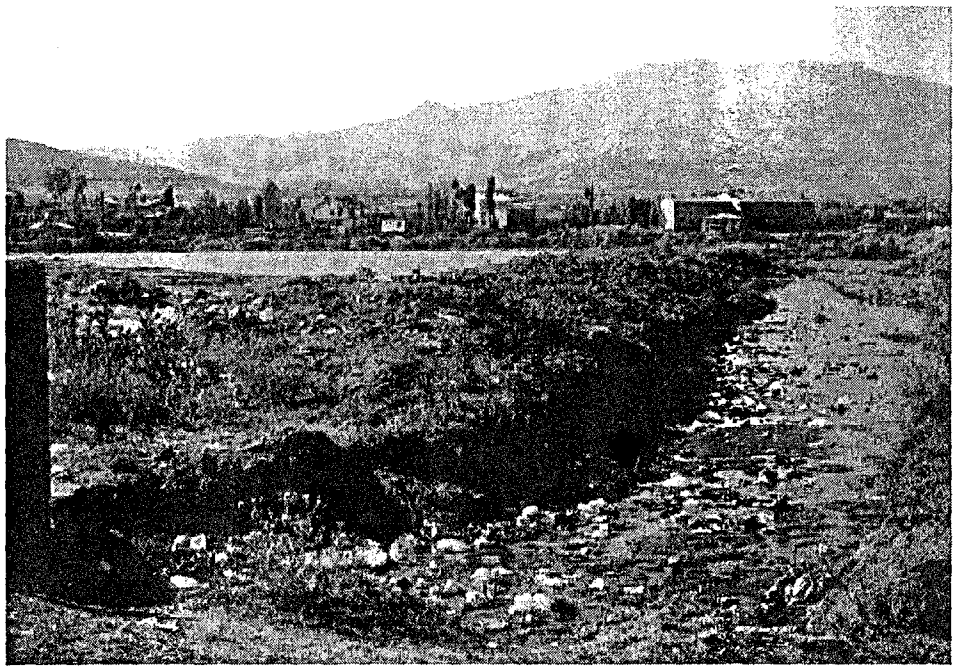

Foto 2.6. Şehrin Sahil Kesimine Boşaltılan ve Halk Sağlığı Açısından Ciddi Bir Sorun Oluşturan Kanalizasyon Atıkları

Yaz aylarında sivrisinek ve istenmeyen koku nedeniyle itici bir yer haline gelen bu alanların tekrar şehre kazandırılması için, acilen köklü çözümlerin getirilmesi gerekir. Bu sorunu halletmek için, öncelikle şehrin kanalizasyon ve atık su arıtma sisteminin yeniden çalışır duruma getirilmesi, kıyıdaki bataklık alanların doldurulması ve belli bir zaman aralığında bu alanların ilaçlanması gerekir. Aksi taktirde Tatvan kıyı şehri olmasının sağladığı birtakım avantajları kaybedeceği gibi, halkın birtakım mikrobik ve bulaşıcı hastalıklarla karşı karşıya kalması kaçınılmaz olacaktır.

Şehirde oluşan katı atıkların toplanması konusunda Tatvan Belediyesi'nin yapmış olduğu çalışmaların tatmin edici bir düzeyde olduğu söylenilebilir. Ancak, şehirde toplanan çöplerin depolanması konusunda aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Şehirde toplanan çöplerin herhangi bir ayırıma tabi tutulmadan şehrin güneydoğusunda adeta bir dolgu malzemesi gibi, göl kıyısına dökülmesi, hem göl, hem de çevre kirlenmesi bakımından son derece yanlış bir eylemdir. İki – üç yıldan bu yana göl kıyısına çöp dökmekten vazgeçilmişse de, yeni açılan çöp deposunun göle çok yakın olması ve çöplükten sızan suların göle karışması nedeniyle, Van Gölü'nün ve şehrin yakın çevresinin kirlenmesinin önüne geçilememiştir. Dolayısıyla şehirde toplanan katı

atıkların depolanmasında yaşanan sorun, Tatvan'da sağlıklı bir şehirsel ortam yaratılmasının önünde önemli bir engel olarak durmaktadır (foto 2.7.).

Foto 2.7. Çağlayan Mahallesinin Doğusunda 1998 Yılına Kadar Kullanılan ve Gölün Kirlenmesine Neden Olan Çöp Depolama Alanı

Tatvan'da halk sağlığını olumsuz yönde etkileyen bir diğer sorun, bazı ailelerin şehir içinde hayvan beslemesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle açık alana dökülen hayvan dışkıları, hem çevreye koku yaymakta hem de sinek ve bazı haşereler vasıtasıyla burada oluşan mikropların çevreye yayılmasına yol açmaktadır. Bu sorunun önüne geçilmesi için, ya şehir içinde hayvan beslenmesinin yasaklanması veya bazı önlemlerin alınması gerekir.

Tatvan şehrinde fazla araç bulunmaması, sanayiinin gelişmemesi ve devamlı hava sirkülasyonu nedeniyle bazı büyük şehirlerimizde yaşanan gürültü ve hava kirliliği problemi burada yaşanmamaktadır.

Tatvan şehrinde insanların barınaklarını oluşturan evler, genel olarak sıhhate uygun durumdadır. Şehirde yer yer havalandırma, ışık ve hijyenik koşullar açısından uygun olmayan evlere rastlanılsa da bunların sayısı oldukça azdır. Bölgede evlerin, güneş ışığından azami ölçüde istifade edecek şekilde yapılması, insan sağlığı açısından

oldukça önemlidir. Zira ışık yetersizliğinin genellikle çocuklarda raşitizm hastalığına yol açtığı[175] unutulmamalıdır.

2.2.1.5 Ulaşım Fonksiyonu :

Tatvan'ın hızlı gelişimini adeta ateşleyen ve şehre merkeziyetlik kazandıran en önemli fonksiyonlardan birisi, şehirde gelişmiş olan ulaşımdır. Ulaşımın şehirde çalışan nüfus içindeki payı da (% 10.2) bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Tatvan şehrinde ulaşım fonksiyon alanında çalışan (1190 kişi) nüfusun % 11.4'ü (136 kişi) haberleşme, % 88.6'sı ise Karayolu, Demiryolu – Van Gölü İşletmesi, şehir içi ve şehirlerarası ulaşım hizmetlerinde çalışmaktadır (Tablo 2.12).

Tatvan'daki ulaşım sistemleri ile onların bölge ulaşım sistemi içindeki yeri ve öneminin ortaya konulması için, bütün beşeri olaylarda olduğu gibi ulaşımın da yalnız bugünkü durumu değil, aynı zamanda tarihi devirler içindeki gelişme seyrinin de ortaya konulması gerekir. Bu bağlamda Tatvan şehrinin konumu ele alındığında; şehrin çeşitli yönlerde gelen hem doğal yolların, hem de bu doğal yollar üzerinde geçirilen modern yolların kesiştiği önemli bir mevkide yer aldığı görülür.

Araştırma sahamızın da içinde yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesi'nde genellikle dağların doğu-batı yönünde uzanması, ortalama yükseltinin fazla olması ve dağlık alanların geniş yer tutması nedeniyle bölgede ulaşımın güçlükle sağlandığı yollar, hep havza tabanları ve akarsu vadilerini takip etmiştir. Örneğin bölgedeki dağlar Transkafkasya ile Mezopotamya arasındaki ilişkiyi kesiyormuş gibi görünse de, tarihi devirlerde bu iki kültür bölgesi arasındaki ilişki, Fırat ve Bitlis Vadisi yoluyla sağlanmıştır[176]. Yine bölgedeki yollar topografyaya uygun olarak, güneyde Van – Muş Depresyonu, kuzeyde ise Karasu – Aras Depresyonu ve vadilerini takip etmektedir.

Tarihi devirler içinde Van Gölü çevresinde en güçlü ve en uzun süre (MÖ. IX. yüzyıl ile MÖ. VI. yüzyıl arası) hüküm süren devlet Urartular olmuştur. Başkenti Tuşpa (Van) olan bu devlet, Van Gölü çevresinde başta sulama tesisleri (kanallar ve barajlar) ve kaleler olmak üzere geride çok sayıda eser bırakmıştır[177]. Bu eserler arasında yer alan kaleler, çoğunlukla çeşitli yönlerde başkente gelen yolların güvenliğini sağlamak üzere,

---

[175] EREL, M., 1945, Şehir Hıfzısıhhası ve Sosyal Bakımdan Çocuk Ölümü, Beşinci Üniversite Haftası Van, İst. Üniv. Neşriyatı No: 241, İstanbul, s. 68.

[176] FRANGİPANE, M., 1996, (Çev: Leyla Çapan), Models of Urbanization in Eastern Anatolia, Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme Habitat Toplantısı Kitabı, İstanbul, s. 60

[177] ÖGÜN, B., 1970, Van'da Urartu Sulama Tesisleri ve Şamran Kanalı, Beyazıt Kütüphanesi

yol güzergahlarına yapılmıştır. Urartuların merkezi otoriteyi güçlendirmek ve ülkenin her tarafı ile sıkı bir bağlantısının kurulması için yaptıkları bu yolların bir kısmı modern yolların yapılmasıyla ortadan kalkarken, bir kısmı da hala izlerini korumaktadır[178]. Tahrip olan ve günümüzde kullanılmayan bu tip Urartu yollarına örnek olarak; Bingöl'ün Solhan ilçesinde başlayıp o dönemin önemli bir Urartu merkezi olan Harput (Elazığ)'a kadar uzanan ve "dünyanın en eski karayolu" olarak bilinen 200 km uzunluğundaki yol gösterilebilir[179].

Tablo 2.12. Tatvan'da Ulaşım Fonksiyon Alanları ve Bu Alanında Çalışan Nüfus Miktarı.(2000).

Kurum Adı	Adedi	Çalışan Sayısı
PTT	1	36
Türk Telekom	1	80
Kontürlü Telefon	12	14
Radyo Evi	2	6
Devlet Demiryolları ve Van Gölü İşletme İd.	1	204
Karayolları Şefliği	1	88
Şehirlerarası Otobüs Terminali	1	23
T.H.Y. Bilet Satış Bürosu	1	5
Şoförler ve Otomobilciler Odası	1	3
Seyahat Acentası	3	14
Ticari Taksi	157	157
Şehir İçinde Çalışan Dolmuş	10	15
Şehir Dışında Çalışan Dolmuş	42	42
Şehir İçi Nakliyat	29	29
Şehirlerarası Çalışan Kamyon	450	450
Yurtiçi Kargo Bürosu	2	6
Simsarlık Yapanlar		23
TOPLAM		**1190**

Kaynak: Bina Sayım Cetvelleri, Tatvan Şoförler ve Otomobilciler Odası ile Şehirde Yaptığımız Mülakat Sonuçlarından Derlenmiştir.

Urartu devrinde doğudan (İran, Saray, Özalp, Erçek yolu), güneydoğudan (Kuzey Irak, Hakkari, Yüksekova, Başkale, Hoşap yolu), batı ve güneybatıdan (Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş üzerinden Tatvan'a, oradan Van Gölü'nün kuzeyini

Kitap No: 156141, İstanbul, s. 16 – 17.

[178] SEVİN, V., 1989, Urartular'a Ait Dünyanın En Eski Karayolu, Anadolu Araştırmaları, İst. Üniversitesi Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul, s. 50 – 51

[179] SEVİN, V., 1989, a.g.e., s. 47.

dolaşan yol) gelen yollar, Tuşpa (Van)'da birleşiyordu[180]. Buradan da anlaşıldığı üzere Urartuların batıya uzanan yolları bugünkü Tatvan şehrinin bulunduğu alandan geçmiştir. O dönemde Van Gölü'nün güneyini dolaşarak Tatvan'dan Van'a ulaşan bir yolun bulunup bulunmadığı konusunda herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Van Gölü'nün güneyinde kalan dağlık alanın ulaşım bakımından geçilmesi güç bir yapıya sahip olduğu düşünülürse, Urartular zamanında Tatvan – Van arasındaki bağlantının Van Gölü'nün kuzey kıyılarını dolaşan yollar vasıtasıyla sağlandığı söylenilebilir. Urartu yolları, Urartulardan sonra bölgeye hakim olan diğer kavimler tarafından da kullanılmıştır[181]. Ancak Urartuların yıkılışından sonra uzun bir süre (Osmanlılara kadar) bölgede güçlü bir hakimiyet kurulamadığından, sürekli el değiştiren bölgedeki yollar, genellikle askeri amaçlarla kullanılmıştır.

Tatvan, batıda Elazığ, Bingöl ve Muş üzerinden; güneybatıda ise Diyarbakır, Silvan, Baykan ve Bitlis üzerinden Van Gölü havzasına ulaşan yolların kesiştiği bir noktada yer almaktadır. Bu nedenle batıdan Van Gölü havzasına ve bu alandan batıya yapılan seferlerde Tatvan hep geçiş güzergahı olmuştur. Örneğin, daha önce anlatıldığı üzere Kanuni'nin Irakeyn Seferi[182] ve Xenephon'un on binlerinin Mezopotamya'dan Trabzon'a gidişi esnasında ordular yine bu güzergahı kullanmışlardır.

Bölgedeki karayollarının Tatvan'a yönelmesinde Tatvan limanının da önemli bir payı vardır. Zira bölgede tarih boyunca önemli bir yönetim merkezi olarak ön plana çıkan Van şehrine yapılan saldırılarda, Bitlis ve havalisinde Van'a gönderilecek yardımlar Tatvan limanından yapılmış olmalı. Şah Tahmasb zamanında Ahlat ve Adilcevaz kalelerini istila eden Safevilerin, Van'a yardım gitmesini önlemek için Tatvan kalesiyle birlikte bu limanı imha etmeleri de[183] bu fikrimizi doğrulamaktadır.

Yörenin ulaşım tarihine ışık tutabilecek bir belge de, bölgedeki yol boylarına belli aralıklarla yapılan han ve kervan saraylardır. Anadolu'da, Anadolu Selçukluları ile birlikte görülmeye başlayan ve Osmanlılar zamanında daha da yaygınlaştırılan han ve

---

[180]BELLİ, O., 1977, Urartular Çağında Van Bölgesi Yol Şebekesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, s. 46.
[181] BELLİ, O., 1977, a.g.e., s. 47.
[182] Nasuhu's-Silahî (Matrakçı), (Çev: G. Yurkan), 1976. a.g.e., s. 105.
[183] Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c. IV, s. 1191.
[184] OFLAZ, M., - TEKİN, R., 2000. Van Beylerbeyi Köse Hüsrev Paşa ve Rahva Kervansarayı Vakfiyesi, Yüzüncü Yıl Üniv. Sosyal Bil. Enst. Dergisi, S. 1, Van, s. 205

kervansaraylar[184], devrinin iktisadi ve içtimai hayatını bize aksettirmesi bakımından önemlidir. Han ve kervansaraylar genellikle iki amaca hizmet eder: Birincisi; yol güzergahında ticaret ve seyahat emniyetini sağlayacak güvenilir konaklama yeri oluşturmak, ikincisi ise yoldan gelip geçen yolcuların istirahat ve ihtiyaçlarının karşılanmasıdır[185].

Günümüzde Van Gölü çevresinden Tatvan, Rahva, Bitlis, Baykan ve Silvan üzerinden Diyarbakır havzasına açılan yol üzerinde zamanın yıkıcı tesirine rağmen, kullanılmaz halde de olsa ayakta kalmayı başaran çok sayıda tarihi köprü ve han bulunmaktadır. Söz konusu yolun sadece 25 km.lik Tatvan – Bitlis arasındaki kısmında Tatvan Hanı, Rahva (El aman) Hanı, Baş Han ve Hüsrev Paşa (Bapşin) Hanı olmak üzere dört hanın bulunması, eskiden beri bu yolun oldukça işlek ve önemli olduğunu göstermektedir.

Tuncer'e göre[186] 16. yüzyıl Osmanlı eseri olan bu hanlar, kışın kar ve tipiye tutulan kervanlar ve yolcular için önemli bir sığınak yeri idi. Kışı çok çetin geçen Tatvan – Bitlis arasındaki Rahva'da, hanlardan başka yolcuların kar ve tipiden korunması için Devrice, Elaman, Hatun Deresi ve Tahtalı adlarında dört sığınak ile bir Cankurtaran kulesi yapılmıştır[187]. Ayrıca Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde, kışın yolcuların kar ve tipiden korunması için Rahva'nın ortasındaki Elaman hanından hem Tatvan, hem de Bitlis'e kadar içi boş kemerlerin inşa edilmiş olduğu ve yolcuların bu kemerlerin altında geçtikleri ifade edilmektedir[188]. 16. yüzyılda Bitlis'i yöneten Şerefhan, Şerefnâme adlı eserinde Rahva'da kışın kar ve tipi yüzünden burada geçen tüccar ve yolculardan her yıl mutlaka bir kaçının öldüğünü, bu nedenle atalarının ve kendisinin burada imarethane ve han yaptırdığını, bundan sonra ölümlerin olmadığından bahsetmektedir[189].

Cumhuriyet devrinde ise Muş ve Bitlis yönünden gelerek Rahva'da birleştikten sonra Tatvan'a doğru gelen karayolu ile demiryolunun Rahva bölümünde işaret

---

[185] OFLAZ, M. – TEKİN, R., 2000, a.g.e., s. 205.
[186] TUNCER, O. C., 1979. Bitlis – Van Karayolu ve Üzerindeki Hanlar, Sanat Tarihi Yıllığı S. IX – X, İstanbul, s. 324 – 331
[187] Türkiye Kılavuzu, 1946. Bitlis İli, c. I, s. 61
[188] Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c. III – IV, (Sad: Teffik Temelkuran ve Necati Aktaş), 1986. Üçdal Neşriyat, İstanbul, s. 513.
[189] ŞEREFHAN, Şerefnâme, (Çev: Mehmet Emin Bozarslan), 1971. Anıt Yayınları, İstanbul, s. 398.

direklerinin dikilmesi, kar perdeleri ve tünellerinin yapılması suretiyle birtakım önlemler alınmışsa da zaman zaman kar nedeniyle yolların kapanmasının önüne yine de geçilememiştir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere Tatvan, özellikle de Rahva, iklim koşullarının yarattığı olumsuzluklara rağmen, tarihin her devresinde, yörenin vazgeçilmez geçitlerinden biri olmuştur. Cumhuriyet devriyle birlikte Tatvan ve çevresinde açılmaya başlanan yollar ise, zamanla şehri bölge ulaşım ağının kilit noktası haline getirmiştir. Özellikle Van Gölü Feribot İşletme İdaresinin Erciş'ten Tatvan'a taşınması, Muş demiryolu hattının Tatvan'a kadar uzatılması ve Tatvan'ın içinden ve çevresinden geçen karayollarının standardının yükseltilmesi, şehre önemli bir merkeziyetlik kazandırmıştır. Zira yol güzergahlarının değişmesinin yerleşmelerin gelişmelerine güzel bir örnek de Fevzipaşa ve Nurdağı kasabalarıdır[190].

Tatvan şehrinin sosyal ve iktisadi hayatı üzerinde önemli tesirleri olan ulaşım faaliyetlerini; Karayolu Ulaşımı, Demiryolu Ulaşımı, Göl Ulaşımı ve Şehir İçi Ulaşımı olmak üzere dört grupta toplamak mümkündür.

Karayolu Ulaşımı: Tatvan şehri içinde ve çevresinde geçen karayollarının tarihsel gelişimi daha önce anlatıldığı için burada tekrar ele alınmayacak; bu bölümde ise söz konusu yolların bölge ulaşım sistemi içindeki yeri ve önemi, trafik hacmi, yoğunlukları ve şehir hayatı üzerindeki tesirleri vurgulanmaya çalışılacaktır.

Tatvan şehrine farklı yönlerde giriş ve çıkış yapan üç ana yol bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi batı yönünden olanıdır. Bu yol Doğu Akdeniz ve Kuzey Suriye'den Ş.Urfa, Diyarbakır, Silvan, Baykan ve Bitlis üzerinden gelerek Rahva Düzlüğü'nde İç Anadolu'dan Kayseri, Sivas, Malatya, Elazığ, Bingöl ve Muş yönünden gelen ana yol ile şehre yaklaşık 6 km'lik bir mesafede birleşir. Buradan tek kol halinde şehre gelen yol, şehrin girişinde ikiye ayrılır. Bunlardan birisi Van Gölü'nün kuzey kıyılarını takip ederek Ahlat, Adilcevaz, Erciş, Muradiye, Çaldıran ve Tendürek Dağı'nın doğu eteklerinden geçerek Doğubeyazıt'a ulaşır. Buradan bir kol Iğdır üzerinden Nahçivan, Ermenistan ve Gürcistan sınırına doğru, diğer kol ise Gürbulak Sınır Kapısı ile İran'a oradan da Azerbaycan ve Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetlere

---

[190] KOCA, H.- DOĞANAY, H., 1998, Ulaşımın Yerleşmeye Etkilerine İki Tipik Örnek: Fevzipaşa ve Nurdağı Kasabaları, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:33, İstanbul, s. 1 – 25.

uzanır. Bu yol aynı zamanda Doğu Akdeniz ile Kafkaslar arasındaki bağlantıyı sağlayan en önemli yoldur. Tatvan'dan ayrılan ikinci kol ise Van Gölü'nün güneyindeki dağlık araziden 2220 m yüksekliğindeki Kuzgun Kıran geçidini geçerek Gevaş'a ulaşır. Buradan ikiye ayrılan yolun bir kolu Van'a, diğer kolu Gürpınar, Hoşap (Güzelsu), Başkale ve Yüksekova üzerinden Hakkari'ye, oradan Esendere Sınır Kapısı ile de İran'a uzanır.

Van Gölü'nün kuzey kıyıları boyunca Tatvan – Muradiye arasında birtakım tali kollar bulunur. Bunlar arasında en önemlileri Erciş'ten ve Adilcevaz'ın yaklaşık 20 km kadar doğusundan ayrılarak Süphan Dağı'nın doğu eteklerinden geçtikten sonra Patnos'ta birleşen ve oradan da Ağrı ve Erzurum'a uzanan yoldur. Tatvan – Doğubeyazıt yolundan ayrılan bir diğer önemli kol, Van Gölü' nün kuzeydoğu ucunda Muradiye'ye 15 km'lik bir mesafede Van'a ayrılan yoldur. Böylece Tatvan'dan Van'a karayolu ile hem Van Gölü'nün kuzey kıyılarını hem de güney kıyılarını takip ederek gitmek mümkün olmaktadır. Tatvan'dan gölün kuzey kıyılarını dolaşarak Van'a giden yol (230 km) güney yolundan hem daha eski, hem de daha uzundur. Tatvan – Van arasındaki güney yolunun kuzey yoluna oranla daha dağlık ve sarp araziden geçmesine karşılık, kuzey yolundan daha kısa olması nedeniyle son yıllarda daha çok tercih edilmektedir. Ancak 1988 – 1998 yıllarında terör nedeniyle bu yolda bazı güçlükler yaşanmıştır. Eskiden kar nedeniyle kışın aylarca kapalı kaldığı ve hiçbir aracın geçemediği bu yol, 1969 – 1970 yıllarında yapılan çalışmalarla her mevsim ulaşıma açık hale getirilmiştir.

Günümüzde (2001) Tatvan şehrine giriş ve çıkışı olan bütün şehirler arası karayolları ile Tatvan'a bağlı 56 köyden 16'sının yolu asfaltlanmış durumdadır. Geriye kalan 40 köy ve 47 mezranın yolu stabilize haldedir. Ayrıca Tatvan ile Nemrut Dağı kraterine kadar uzanan yol, asfaltlanmış durumdadır.

Tatvan'a giriş ve çıkışı olan, Tatvan – Van, Tatvan – Ahlat ve Tatvan – Rahva (Bitlis – Muş yol ayırımı) yolu olmak üzere üç tane ana karayolu bulunmaktadır. Bunlardan yıllık ortalama günlük trafik hacmi bakımından,Tatvan – Rahva yolu (2501 araçla) birinci, Tatvan – Van yolu (1417 araçla) ikinci, Tatvan – Ahlat yolu (569 araçla) da üçüncü sırada gelir (Tablo 2.13)[191]. Bu yollardan geçen araçların % 58'i otomobil, % 32'si kamyon, % 5.4'ü otobüs, % 3.4'ü ise treylerdir.

[191] Karayolları 11. Bölge Müdürlüğü, Van, 1999.

Tablo 2.13. Tatvan Şehrinden Geçen Araçların Yıllık Ortalama Günlük Trafik Hacmi (1999).

Yol Adı	Otomobil	Kamyon	Otobüs	Tır	Toplam
Tatvan – Rahva Yolu	1398	913	126	59	2501
Tatvan – Van Yolu	964	306	98	49	1417
Tatvan – Ahlat Yolu	267	239	20	43	569
Toplam	2629	1458	244	151	4487

Kaynak: Karayolları 11. Bölge Müdürlüğü Van.

Tatvan, hatta Van Gölü çevresindeki trafik hacmi en yoğun olan kavşak ise Rahva düzlüğündeki Bitlis – Tatvan ve Muş istikametinden gelen yolların birleştiği Rahva Kavşağı'dır.

Doğu Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu bölgesinden gelip Bitlis Vadisi'ni takip ederek Tatvan, Ahlat, Adilcevaz, Erciş, Muradiye, Çaldıran ve Doğubeyazıt üzerinden Gürbulak Sınır Kapısı'na, oradan da İran, Azerbaycan ve Orta Asya Türkî Cumhuriyetlerine uzanan yolda, genellikle adı geçen ülkelerin Türkiye ve Avrupa ülkelerinden ithal ettikleri sanayii ürünleri taşınmaktadır. Van Gölü çevresinde hayvansal ürünler ile yazın üretilen belli başlı tarım ürünleri dışında halkın ihtiyacına cevap verebilecek miktarda üretim yapılmaktadır. Bu nedenle bölgenin ihtiyacı olan, başta çeşitli sanayii ürünleri olmak üzere, tomruk (kereste), kömür, gübre, yaş sebze ve meyve gibi ürünler, bu yollar vasıtasıyla çoğunlukla ülkemizin batı bölgelerinden getirilmektedir. Van Gölü çevresinden ülkemizin diğer bölgelerine ise sınırlı oranda canlı hayvan ve hayvansal ürünler nakledilir. Bu nakliyat esnasında genellikle havzanın giriş ve çıkış kapısı niteliğindeki Tatvan'ın içinden geçen yollar kullanılır.

Tatvan, yolcu taşımacılığı bakımından bölgedeki pek çok yerleşmeye oranla hem uzak, hem de yakın çevresiyle oldukça iyi sayılabilecek ulaşım imkanlarına sahiptir. Tatvan şehrinin Van Gölü havzası ile ülkemizin Güneydoğu, Akdeniz, Ege, Marmara ve İç Anadolu bölgeleriyle bağlantısını sağlayan ana karayolunun üzerinde yer alması nedeniyle, buradan söz konusu bölgelerdeki pek çok şehre herhangi bir aktarma yapmadan ulaşma imkanı bulunmaktadır.

Tatvan Belediyesi şehirlerarası otobüs terminalinde, şehirlerarası otobüs işletmeciliği yapan 5 firmaya ait yaklaşık 86 otobüs her gün giriş ve çıkış yapar (Tablo 2.14). Van ve Erciş gibi havzadaki diğer şehirlerle de bağlantılı çalışan bu otobüs firmaları, Tatvan'da günde ortalama 188 yolcu almaktadır[192].

[192] Tatvan'da şehirlerarası otobüs işletmeciliği yapan firma yetkilileriyle yaptığımız mülakat sonuçları.

Tablo 2.14. Tatvan Belediyesi Şehirlerarası Otobüs Terminalinin Günlük Ortalama Trafik Hacmi (2000)

Otobüs Firmasının Adı	Sefer Sayısı (Giriş ve Çıkış)	Her Bir Firmanın Tatvan'da Aldığı Ortalama Yolcu Sayısı
Van Gölü	10 – 10	45
Best-Van	12 – 12	50
Star Vantur	6 – 6	28
Van Seyahat	7 – 7	30
Erciş İtimat	8 – 8	35
Toplam	43 – 43	188

Kaynak: Otobüs Firma Yetkilileriyle Yapılan Mülakat Sonuçları

Foto 2.8. Tatvan Şehirlerarası Otobüs Terminali

Tatvan şehirlerarası otobüs terminalinde hareket eden otobüslerin yöneldiği şehirlerin başında Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Diyarbakır, Gaziantep, Adana ve Mersin gelir. Daha az oranda sefer düzenlenen iller arasında ise Hatay, Antalya ve Aydın gelir. Ayrıca Tatvan – İstanbul (1474 km), Tatvan – İzmir (1582 km), Tatvan – Antalya (1328 km) ve Tatvan – Mersin (848 km) hattında çalışan otobüsler, güzergah üzerinde adı zikredilmeyen pek çok şehirle de ulaşım bağlantısı kurmaktadır.

Tatvan şehrinin komşu il, ilçe ve köylerle oldukça yoğun ve düzenli bir ulaşım bağlantısı bulunmaktadır. Bu durum, büyük ölçüde şehirde sağlık, yönetim ve ticaret

gibi fonksiyonların gelişmiş olması ve şehrin kolay erişilebilir bir noktada yer almasıyla alakalıdır.

Tatvan kentinin çevresinde, karşılıklı olarak ulaşım bağlantısı kurulan yerler arasında Bitlis, Ahlat, Hizan ve Güroymak bulunur. Bu adı geçen yerleşmelerle Tatvan arasında her gün düzenli olarak karşılıklı dolmuş (minibüs) seferleri düzenlenir. Ayrıca Tatvan şehrinin transit yol üzerinde bulunması nedeniyle de Muş, Erciş, Bitlis ve Van şehrine buralardan da Tatvan kentine kolaylıkla ulaşma imkanı bulunmaktadır. Bölgedeki bazı yerleşmelerin Tatvan şehrine olan uzaklıkları ise şöyledir: Bitlis 26 km, Ahlat 46 km, Güroymak (Norşin) 27 km, Muş 80 km, Hizan 60 km, Adilcevaz 69 km, Erciş 140 km, Van ise 146 km'dir.

Tatvan ile yakın çevresi arasında oluşan en yoğun ulaşım hattı, Tatvan – Bitlis hattıdır. Bu güzergahta toplam 38 dolmuş ile bir belediye otobüsü çalışmaktadır. Tatvan Belediyesine ait bir otobüs, sabah ve akşam saatlerinde olmak üzere Bitlis'e günde iki sefer yapar ve genellikle öğrenci, memur ve işçileri taşır. Yaz ve kış mevsiminde yaptıkları sefer sayıları değişmekle birlikte her gün Tatvan'dan Bitlis'e 15 dolmuş, Bitlis'ten Tatvan'a ise 23 dolmuş birer sefer yapmaktadır. Karşılıklı olarak yapılan bu seferlerden Bitlis'ten Tatvan'a yapılanın daha fazla olması; yani her gün Bitlis'ten daha fazla insanın Tatvan'a gelmesi Tatvan ile Bitlis arasındaki gelişmişlik farkını ortaya koymaktadır. Bitlis'ten Tatvan şehrine insanlar genellikle sağlık, dinlenme ve gezme amacıyla gelirken, Tatvan'dan Bitlis'e gidenler genellikle Bitlis'in il merkezi olması nedeniyle idari işlerini görmek için gitmektedirler. Tatvan-Bitlis hattında her gün ortalama olarak 600 yolcu taşınır.

Tatvan – Güroymak (Norşin) hattında ise günde 14 dolmuş karşılıklı olarak sefer yapar. Bunlardan 6 tanesi Tatvan'dan Güroymak'a, 8 tanesi ise Güroymak'tan Tatvan'a günde birer sefer yapmaktadırlar. Her bir dolmuş kendi durağında yeterli yolcu sayısını (14 kişi) bulduktan sonra hareket eder ve dönüşte genellikle boş döner. Güroymak'tan Tatvan'a gelenler çoğunlukla sağlık, dinlenme, gezme ve ticaret amacıyla gelir, Tatvan'dan Güroymak'a gidenler ise genellikle tarımsal ve hayvansal ürünler satın almak için giderler. Tatvan – Güroymak arasında her gün dolmuşlarla ortalama olarak 196 kişi taşınmaktadır. Şehrinde Bitlis ve Güroymak'a yolcu taşıyan minibüsler, Aydınlar Mahallesi'ndeki Ufuk Caddesi'nin Cumhuriyet Caddesi ile birleştiği noktadan hareket etmektedirler.

Bitlis'in Van Gölü kıyısındaki üç ilçesinden biri olan Ahlat'tan Tatvan'a her gün düzenli olarak 10 dolmuş ile yolcu taşımaktadır. Ahlat'tan Tatvan'a gelenler genellikle sağlık, ticaret ve banka ile ilgili işlerini görmek için gelirler. Bu güzergâhta taşınan yolcu sayısında, yaz ve kış mevsimi arasında büyük farklılıklar ortaya çıkar. Yaz mevsiminde Tatvan'dan çok sayıda insan dolmuş ve özel arabalarla Ahlat'ın tarihi yerlerini gezmek, sayfiye alanlarında piknik yapmak ve kıyılarında göle girmek amacıyla buralara gitmektedir. Tatvan – Ahlat arasında çalışan dolmuşlar, Tatvan şehrinde Cumhuriyet Caddesi ile PTT Caddesi'nin birleştiği noktadan hareket eder.

Tatvan'ın 60 km kadar güneydoğusunda yer alan Hizan ile Tatvan şehri arasındaki ulaşım hacmi, Bitlis – Güroymak ve Ahlat güzergâhına göre düşüktür. Bu durum, Hizan'ın Tatvan'dan uzakta kalması ve nüfus miktarının (10.928 kişi) az olmasıyla ilgilidir. Hizan – Tatvan şehri arasındaki hatta, çok sayıda (30 tane) dolmuş bulunmasına karşılık, günlük olarak yapılan sefer sayısı 8'i geçmemektedir. Ancak burada şunu da belirtelim ki, Hizan ve kırsal alanının dağlık bir bölgede yer alması ve yine kendisine en yakın şehrin Tatvan olması nedeniyle sağlık, ticaret bankacılık işlerinin yanı sıra,diğer şehirlere ulaşmak için doğrudan Tatvan'a bağlıdırlar. Bu yüzden de Tatvan'la Hizan arasında yapılan dolmuş seferi ve yolcu sayısında mevsimlere göre büyük dalgalanmalar gözlenir. Özellikle yaz ve sonbahar aylarında Hizan'dan Tatvan şehrine yapılan dolmuş seferleri artmaktadır. Bu durumda Hizan'da üretilen üzüm, fındık, ceviz ve tütün gibi tarımsal ürünler ile hayvansal ürünlerin büyük ölçüde Tatvan şehrinde pazarlanması etkili olmaktadır.

Tatvan şehri ile çevresindeki köyler arasındaki ulaşım bağlantısı minibüs ve traktörlerle sağlanır. Ayrıca Tatvan – Van yolu üzerindeki köyler ile Tatvan – Ahlat yolu üzerindeki köyler, Tatvan şehrine gidiş – gelişlerinde söz konusu transit yollardan geçen toplu taşıma araçlarından da faydalanmaktadırlar. Tatvan şehrine bağlı 56 köyden 3 tanesi (Adabağ, Kıyıdüzü ve Sarıkum) Tatvan'la olan ulaşımını Ahlat – Tatvan arasında çalışan dolmuşlarla, 4 tanesi (Dalda, Benekli, Çayırönü ve Küçüksu) Tatvan Belediye otobüsleriyle, Nemrut Dağı eteğindeki 2 köy (Çekmece ve Yumurtatepe) traktör ve yaya olarak sağlarken, geriye kalan köylerden 24 tanesi de minibüslerle ulaşım bağlantısı sağlanmaktadır.

Tatvan ve çevresindeki köyler arasındaki ilişki, 1990'lara kadar çok daha yoğun iken, bu tarihten itibaren kırsal alanda artan terör olayları nedeniyle zayıflamaya

başlamıştır. Bazı köylerin göçlerle nüfus kaybetmesine neden olan bu süreç; bir tarafta kırla – şehir arasında cereyan eden ekonomik faaliyetlerin zayıflamasına, diğer tarafta şehrin ulaşım etki bölgesinin daralmasına yol açmıştır.

Köylerden şehre gelenler genellikle eğitim, sağlık, ticaret ve yönetim hizmetleriyle ilgili işlerini halletmek; ürettikleri tarımsal ve hayvansal ürünleri pazarlamak üzere sabahleyin şehre gelip akşamüzeri tekrar geri dönerler. Böylece gün içinde Tatvan ve köyler arasında tek taraflı ve sınırlı oranda bir ulaşım faaliyeti gerçekleşmiş olur.

Tatvan'ın komşu şehirlerden Van, Erciş, Adilcevaz, Patnos ve Muş'la olan ulaşım bağlantısı, karşılıklı olarak dolmuş veya otobüs seferleriyle değil şehirlerarası transit toplu taşıma araçlarıyla sağlanmaktadır. Sözü edilen şehirler arasında, Tatvan şehrinin en fazla ilişkide bulunduğu (gidiş – gelişlerin yapıldığı) şehir Van şehridir.

Tatvan ile komşu şehirler arasındaki yük trafiğine gelince, bu konuda kayda değer bir ulaşım faaliyeti bulunmaktadır. Ancak sınırlı oranda, yazın Güroymak, Ahlat ve Tatvan'ın bazı köyleri ile Erciş'te yetiştirilen tarım ürünlerinin Tatvan'la birlikte Van Gölü çevresindeki diğer şehirlere dağıtımı söz konusudur. Ayrıca Tatvan'da yapılan briket ve Nemrut Dağı eteklerinde çıkarılan ponza, kamyonlarla yöredeki bazı şehirlere götürülmektedir.

Demiryolu Ulaşımı: Tatvan demiryolu, Doğu Anadolu Bölgesi'nin birisi kuzeyde Sivas, Erzurum ve Kars, diğeri ise güneyde Elazığ-Diyarbakır hatlarının oluşturduğu geniş boşlukta yer alır.

Tatvan – Van – Kotur (İran sınırında) demiryolu hattının planlandığı yıllarda, Avrupa ile Doğu ve Güneydoğu Asya arasındaki demiryolu bağlantısı, Karadeniz'in kuzeyinden Sovyetler Birliği demiryolları aracılığıyla sağlanıyordu[193]. Bu hattın uzun olması, bazı siyasi rahatsızlıkların bulunması, Rus demiryolu ile Avrupa demiryollarının rayları arasındaki genişlik farkının bulunması ve Rus demiryolu işletmesinin demiryoluyla yolcu, bagaj ve eşya taşımacılığı konusundaki uluslararası anlaşmalara dahil olmaması gibi güçlüklerden dolayı, Avrupa ülkeleri Türk – İran demiryolu bağlantısının kurulmasına büyük önem vermişlerdir[194]. Tatvan – Van – Kotur hattının 1971 yılında tamamlanmasıyla birlikte söz konusu güçlükler de ortadan kalkmıştır.

[193] GÜRBÜZ, O., 1994. a.g.e., s. 314.
[194] GÜRBÜZ, O., 1994. a.g.e., s. 315.

Avrupa ülkelerinin bu hattın yapımına destek vermelerinin bir nedeni de 1967'de çıkan Arap – İsrail savaşı yüzünden Süveyş Kanalı'nın o yıllarda ulaşıma kapanmış olmasıdır.

Malatya, Elazığ, Muş üzerinden Tatvan'a uzatılan demiryolu hattının Elazığ – Palu arası 1946'da, Palu – Genç arası 1947'de, Genç – Muş arası 1955'te, Muş – Tatvan arası ise 1964 de (25.10.1964) hizmete açılmıştır[195]. Böylece ilk defa demiryolu ulaşımının icat edildiği 1829 yılından[196] yaklaşık 140 yıl sonra, Tatvan'a demiryolu hizmeti getirilmiş oluyordu.

Tatvan'dan Van, Erçek, Özalp, Saray ve Kapıköy üzerinden İran sınırına kadar uzatılan demiryolunun Van İskelesi ile Van Garı arasındaki bölümü 1969'da, Van – Kapıköy – İran sınırı arasındaki 117 km'lik kısım ise 1971 yılında işletmeye açılmıştır. Bu Tatvan – İran sınırı arasında uzanan hattın yaklaşık 90 km uzunluğundaki Tatvan – Van arasındaki bölümü göl üzerinden feribotla sağlanmaktadır. Van Gölü üzerindeki demiryolu ulaşımı, 1971 yılından beri kesintisiz devam etmektedir.

Elazığ – Tatvan arasında topografyanın son derece arızalı olması nedeniyle, ulaşımı güçleştiren bu engeller yaklaşık 160 kadar tünel, çok sayıda köprü ve istinat duvarları yapılarak aşılmaya çalışılmıştır[197]. Sadece Muş Ovası – Tatvan Garı arasında topografik engellerin etkisini azaltmak ve kış aylarında yol üzerinde kar birikmesini engellemek için yapılan 7 tane tünel bulunmaktadır. Toplam uzunlukları 4763 m olan bu tünellerden iki tanesi Rahva Düzlüğü'nde, bir tanesi de Tatvan şehrinin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Rahva'daki kar tünellerinden birisinin uzunluğu 1163 m, diğerinin ise 884 m.dir. Tatvan şehrine yaklaşık 5 km uzaklıkta bulunan Rahva istasyonu çevresinde şiddetli kar yağışı ve tipi nedeniyle trenlerin geçmişte zaman zaman kara saplandığı ve kar temizleme işinde çalıştırılmak üzere bazı yıllarda 150 kadar mevsimlik işçinin burada çalıştırıldığı da bilinmektedir.

Tatvan şehri içindeki garda, lokomotiflerin manevra, yükleme ve boşaltma yapacağı 8 tane hattın yanı sıra, gar müdürlüğü, ambar memurluğu, depo kısım şefliği, tamir ve bakım servisi gibi hizmet binaları bulunmaktadır (foto 2.9.). Ayrıca çalışanlara ait lojmanları, spor sahaları ve yeşil alanlarıyla birlikte demiryolu işletmesi, şehir içinde oldukça geniş bir alan kaplar.

---

[195] ÇUBUKÇU, İ., 1970, a.g.e., s. 3 – 4.
[196] BOZKURT, M. 1985, Demiryolu I, İ.T.Ü. İnşaat Fak. Ders Notları, İnşaat Fak. Matbaası, İstanbul, s. 4.
[197] ATEŞMEN, M., 1968. a.g.e., s. 74.

Tatvan Demiryolu İşletmesi, 1964 yılından bu yana hem yolcu, hem de yük taşımacılığına hizmet eder. Demiryolu ulaşımı; boru ve suyolu ulaştırmasından sonra en ekonomik kitle taşıma sistemi olduğundan[198], Tatvan'da karayolu ulaşımı karşısında uzun süre önemini korumuştur. Fakat günümüzde yolcu taşımacılığı bakımından Tatvan demiryolları eski önemini büyük ölçüde yitirmiştir. Eskiden karayolları ve araçlarının yeterince gelişmemiş olması, demiryollarının ucuzluğu daha güvenilir olması ve halkın ekonomik seviyesinin düşük olması gibi nedenlerle demiryolları daha çok tercih edilirdi. Ancak zamanla yörede karayolları ve araçlarının çoğalması, demiryollarının teknik ilerlemelere ayak uyduramaması ve terör saldırıları nedeniyle güvenirliliğini yitirmesine bağlı olarak demiryollarında yolcu taşımacılığı eski önemini kaybetmiştir. Özellikle 1993 yılında Van Gölü Yolcu Expresi'nin teröristler tarafından Murat Nehri'ne uçurulması ve bu olayın ardından 2000 yılına kadar yolcu taşımacılığına ara verilmesi Tatvan demiryollarını olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak Nisan 2001 tarihinden itibaren Türkiye – İran arasındaki hatta trenle yolcu taşımacılığının başlaması nedeniyle önümüzdeki yıllarda Tatvan – İran bağlantılı demiryolunda yolcu sayısının artması beklenmektedir.

Yolcu taşımacılığının aksine, yük taşımacılığı bakımından Tatvan demiryolları ve garı hem Tatvan şehri, hem de bölgedeki diğer pek çok yerleşme için son derece önemli bir işleve sahiptir. Tatvan demiryollarının, karayollarındaki gelişmelere rağmen önemini korumasında bir takım faktörler etkili olmaktadır. Bunların başında: Van Gölü Feribot İşletmesinin faaliyette olması, demiryollarının yük taşıma kapasitesinin yüksek oluşu ve taşımacılığın karayollarına oranla daha ucuz olması gelir.

Tatvan demiryollarında Van Gölü Feribot İşletmesi'ne gelen yükler baz alındığında 1971 yılında 512 ton, 1975'te 505.533 ton, 1980'de 85.624 ton, 1985'te 415.000 ton, 1990'da 339.000 ton, 1995'te 87.000 ton, 1999 yılında ise 95.000 ton yük taşınmıştır[199]. Uzun yıllık (1971 – 2000) ortalamalara göre aylık taşınan yük miktarı ise 18.000 tondur.

Demiryolları ile Tatvan ve oradan da Van'a taşınan yükler arasında, askeri araç ve malzemeler, kömür, demir, buğday, un, tuz, kireç ve gübre gibi yükler bulunur.

---

[198] BOZKURT, M., 1985, a.g.e., s. 1.
[199] Bu veriler Tatvan D.D.Y. Feribot İşletme Müdürlüğünden alınmıştır

Demiryolları ile taşınan yükün önemli bir kısmını da, İskenderun ve Mersin limanlarından alınıp İran'a ulaştırılmak üzere taşınan gümrüklü malları oluşturur. Taşımacılığın yönü, genelde batıdan doğuya doğrudur. Tatvan Garı; Tatvan şehriyle birlikte Ahlat, Adilcevaz, Erciş ve Hizan'a ulaştırılmak üzere genellikle İskenderun, Tunçbilek, Soma, Ankara ve Malatya'dan getirilen malların dağıtım merkezi durumundadır

Foto 2.9. Türkiye – İran Demiryolu Hattının Doğu Anadoludaki En Önemli İstasyonlarından Birisi Olan Tatvan İstasyonu.

Göl Ulaşımı: Van Gölü çevresindeki dağların kışın kar yağışı nedeniyle geçit vermemesi veya büyük güçlükler çıkarması, tarihi devirler boyunca kıyılarda kurulan yerleşmeler arasındaki ulaşım bağlantısının göl üzerinden yapılmasını zorunlu kılmıştır. Örneğin; Urartular zamanında (M.Ö. 900 – M.Ö. 600 yılları) Van Gölü çevresindeki yerleşmelerden Van, Yeşilsu (Amik), Deliçay (Erciş yakınında), Adilcevaz, Ahlat, Tatvan, Reşadiye ve Gevaş arasındaki ulaşıma yardımcı olan pek çok iskelenin kullanıldığı bilinmektedir[200]. Daha sonraki dönemlerde Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında da bu iskeleler kullanılmıştır[201].

[200] BELLİ, O., 1977. Urartular Çağında Van Bölgesi Yol Şebekesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, s. 135.
[201] GÜRBÜZ, O., 1994. a.g.e., s. 316.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Osmanlılar döneminden beri Van Gölü'nde kullanılan en önemli iskeleler Tatvan ve Van iskeleleridir. Kanuni zamanında İran'a bir sefer yapmak üzere ordularıyla birlikte Tatvan'a gelen Sadrazam İbrahim Paşa, 1568'de Tatvan kalesi önüne bir tersane ve liman inşa ettirerek burayı bir üs haline getirmiştir[202]. Daha sonraki dönemlerde de Van Gölü çevresindeki karayollarının ulaşıma yeterince elverişli olmadığı mevsimlerde; Güneydoğu ve İç Anadolu bölgelerinden getirilen mallar, Tatvan iskelesinden sandal ve yelkenlilerle Van'a ulaştırılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde, Van Gölü üzerindeki hakimiyet Rusların eline geçer. Bu dönemde Ruslar, Van Gölü çevresindeki yerleşmeler arasındaki bağlantıyı sağlamak için Tatvan, Erciş ve Van'a birer iskele inşa etmişlerdir[203]. Ardından Van Gölü'ne birkaç tane motorlu tekne (gemi) getirmişler ve bunların yakıt ihtiyacını karşılamak üzere de Van Gölü' nün kuzeydoğusunda yer alan Kürzot köyünde petrol kuyuları açmışlardır[204].

Birinci Dünya savaşı sonrasında Ruslar Van Gölü'nde üç gemi bırakmışlardır. Bunlar[205]:

1. *Cumhuriyet Gemisi (Römorkör):* Gölge hem yük hem de yolcu taşıyan bu gemi 1944'te benzin taşırken alev almış ve tamamen yanmıştır.
2. *Akdamar Şilebi:* 200 tona kadar yük taşıyan bu gemi 1958'de Reşadiye kıyılarında fırtına nedeniyle kayalara çarparak batmıştır. İnsan kaybının olmadığı kazada 50 – 60 kadar koyun boğulmuştur.
3. *Yayla Dubası:* Rusların çıkarma gemisi olarak da kullandığı bu gemi, 120 ton yük taşırdı. Bu gemi de zamanla yıpranarak hurda haline gelmiştir.

Van Gölü'nde çalışan (işletmeye ait) gemi sayısı 1970'lere gelindiğinde, 3 tane yolcu – yük gemisi, 1 tane yük gemisi ve 2 tane de feribot olmak üzere toplam 6'ya yükselmiştir[206].

Cumhuriyet devriyle birlikte Van Gölü'nde çalışan (yük ve yolcu taşıyan) gemiler, 1925'te merkezi Van'ın Erciş ilçesine bağlı Ernis bucağında bulunan,

---

[202] ATEŞMEN, İ., 1968. a.g.e., s. 71.
- Bitlis İl Yıllığı, 1971, s. 79.

[203] ATEŞMEN, İ., 1968, a.g.e., s. 72.

[204] Genelkurmay Başkanlığı, 1938. Doğu Anadolu Coğrafyası: Tabii Zirai, Beşeri, Baylari, c. VII, Ankara, s. 81.

[205] ATEŞMEN, İ., 1968, a.g.e., s. 72 - 73

[206] Yurt Ansiklopedisi, Bitlis maddesi, s. 1410.

Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı *"Van Gölü seyr ü sefain idaresi"*ne bağlanmıştır[207]. Böylece Van Gölü'ndeki trafik, ilk defa bir düzene girmiş oluyordu. Bu kuruluş 1934'te kaldırılarak göl trafiğinin yönetimi Van İli Özel İdaresi'ne, daha sonra da İç İşleri Bakanlığınca kurulan Van Gölü Gemi İşletme İdaresi'ne bırakıldı. Çok geçmeden iktisat vekaletine bağlı olarak Van Gölü İşletmesi (1936'da) kurulunca, işletme merkezi Erciş'ten Tatvan'a taşındı. İşletme merkezinin Tatvan'da bugünkü işletme mahallesine taşınmasıyla birlikte, burada işletmeye ait atölyeler, ambarlar, lokanta, otel ve çalışanlara ait lojmanlar yapılmıştır. Dolayısıyla işletmenin oluşturduğu istihdam, o yıllarda kasabaya önemli bir dinamizm kazandırmıştır.

1953 yılında Denizcilik Bankası T.A.O. Genel Müdürlüğü bünyesine dahil edilen Van Gölü Gemi İşletmeciliği, Etibankla da işbirliğine girerek; bölgedeki madenleri işletme, göl üzerindeki vagon, yük ve yolcu taşımacılığı yapma yetki ve görevlerini de üstlenmiştir[208]. 1983 yılında 117 sayılı kanun hükmündeki kararname ile Türkiye Denizcilik Kurumu Genel Müdürlüğü'ne, 16.11.1984 tarihinde ise Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne bağlanan Van Gölü Gemi İşletmeciliği, 1988 yılından bu yana T.C.D.D. İşletmesi Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir.

1970'li yıllara kadar Tatvan'da hem Tuğ iskelesi hem de şimdiki feribot iskelesi aktif olarak kullanılıyordu (foto 2.11.). Bu iskelelerden haftada üç defa Van Gölü kıyılarını dolaşmak üzere gemi kalkardı. Bunlardan bir tanesi giderken, gölün kuzeyinde Ahlat, Adilcevaz, Erciş üzerinden Van'a ulaşır, dönüşte gölün güneyinde Edremit, Gevaş ve Reşadiye üzerinden Tatvan'a gelirdi. Diğer feribot ise Tatvan'dan hareket ederek gölün güneyinden Reşadiye, Gevaş ve Edremit'i dolaşarak Van'a ulaşırdı. Dönüşte ise gölün kuzeyinde Erciş, Adilcevaz ve Ahlat yolunu takip ederek Tatvan'a ulaşırdı. Tatvan'dan hareket eden üçüncü gemi de direk Van'a gider, dönüşte ise yine kuzey yolunu (Erciş, Adilcevaz, Ahlat) takip ederek Tatvan'a dönerdi[209].

1940'larda göl çevresindeki karayollarının yeterince gelişmemiş ve bu yolla seyahat etmenin tehlikeli, aynı zamanda uzun zaman alması, göl üzerindeki ulaşımın gelişmesine (canlanmasına) neden olmuştur. Bu dönemlerde göl ulaşımın gelişmesine (canlanmasına) neden olmuştur.

---

[207] Yurt Ansiklopedisi, Bitlis maddesi, s. 1410 ve Van Gölü İşletme Müd. Beyanı.
[208] Yurt Ansiklopedisi, Bitlis maddesi, s. 1410.
[209] Güneydoğu, Birinci Müfettişlik Bölgesi, 1939. Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, s. 330 – 331.

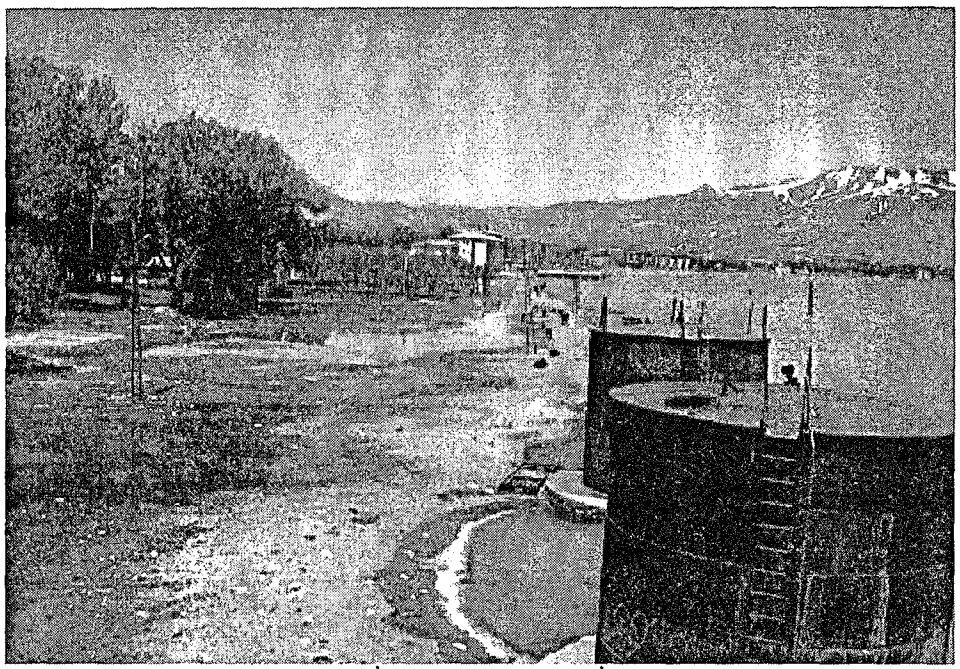
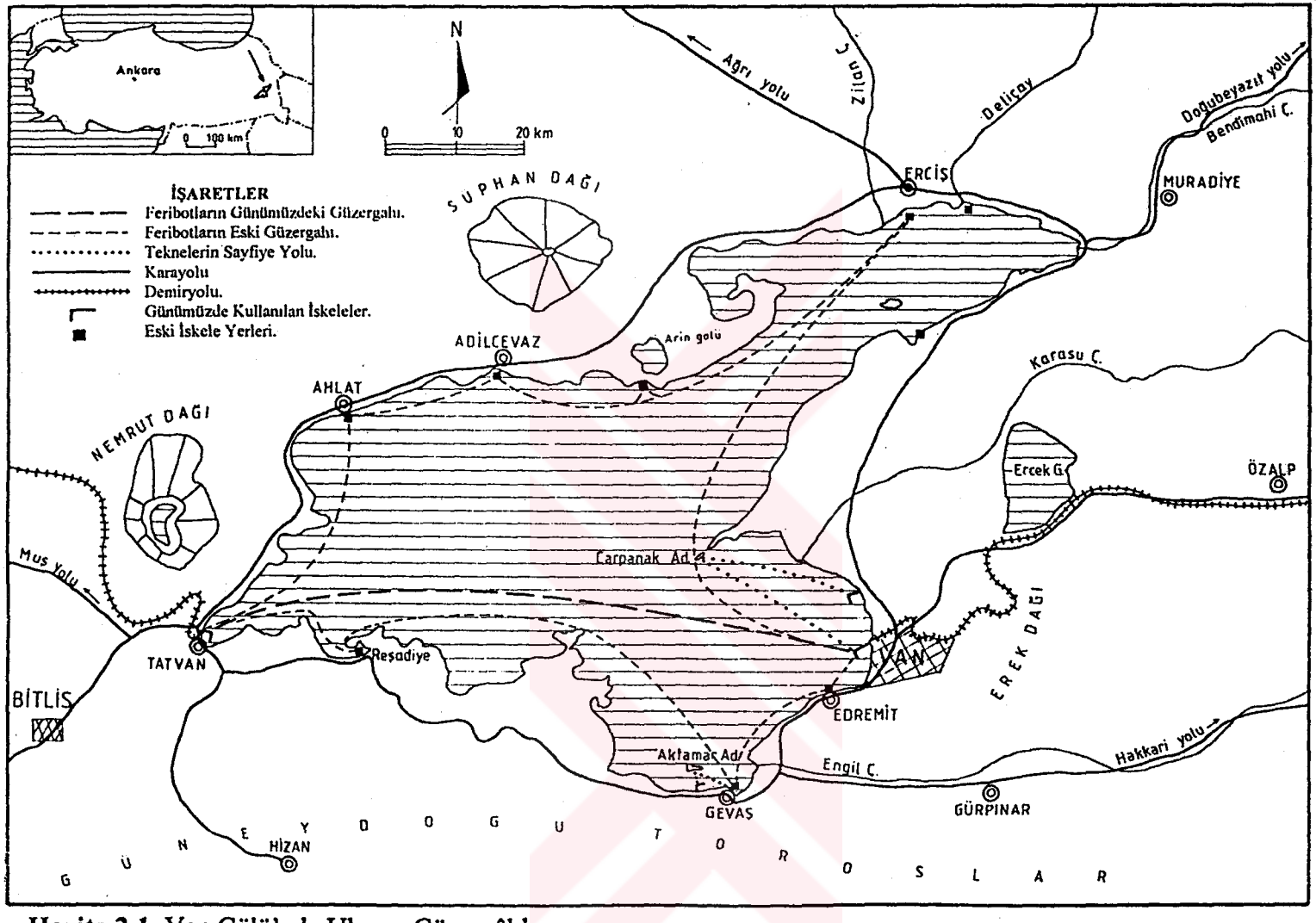

Foto 2.10. Van Gölü Suları İçinde Kalan Tuğ İskelesine Ait Yakıt Tankları.

Foto 2.11. 1971 Yılına Kadar Kullanılan Tuğ İskelesi. İskelenin Yeniden Hizmete Açaılması İçin 2001 Yılından İtibaren Çalışmalar Yeniden Başlatılmıştır.

Bu dönemlerde göl çevresinde yetiştirilen ürünlerden gemilere genellikle Tatvan ve Reşadiye'den odun; Ahlat, Adilcevaz, Erciş ve Edremit'ten yaş sebze ve meyve

Harita 2.1. Van Gölü'nde Ulaşım Güzergâhları.

yüklenir ve başta Van şehri olmak üzere, göl kıyısında ihtiyaç duyulan diğer yerleşmelere taşınırdı.

Zamanla Van Gölü çevresindeki karayollarının iyileştirilmesi ve motorlu taşıtların yaygınlaştırılması; dolayısıyla karayolu taşımacılığının gelişmesi, göl üzerindeki ulaşımın önemini gittikçe azaltmaya başlamıştır. Günümüzde sadece Tatvan ve Van iskeleleri arasında yolcu ve yük taşımacılığının yapılması da göl üzerinde ulaşımın eskiye oranla ne kadar gerilediğinin bir göstergesidir. Van Gölü'nde eskiden gemilerin uğradığı diğer iskeleler (Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Gevaş, Edremit ve Reşadiye iskeleleri) tamamen bozulmuş ve günümüzde yükselen Van Gölü suları altında kalarak yerleri bile kaybolmuştur

Böylece Van Gölü'ndeki iskeleler, zamanla birer birer ortadan kalkarken, Tatvan ve Van iskeleleri önemlerini sürekli korumuşlardır. Bu durumda her iki şehrin konumunun önemli rol oynadığı söylenebilir. 1960'lardan sonra Van Gölü Havzası'nda gelişmeye başlayan karayolu ulaşımı karşısında göl ulaşımının ayakta kalmasında, 1971 yılından itibaren Tatvan – Van arasında feribotlarla vagon taşımacılığının yapılması etkili olmuştur.

Daha önce belirttiğimiz gibi Muş – Tatvan demiryolu hattı 1964 yılında hizmete açılmıştır. Tatvan'dan göl çevresini dolaşarak Van'a uzatılacak bir demiryolu inşaatının topoğrafik nedenlerle zorluğu ve pahalılığı karşısında vagonların göl üzerinden taşınılması düşünülmüştür. Bu amaçla Tatvan iskelesi dalgakıranı, rıhtımı, gemi montaj atölyeleri, depoları, havuzları ve işletmeye ait binalarıyla daha modern bir liman haline getirilmiştir. Günümüzde (2001) Van iskelesine aynı anda bir feribot yanaşabilirken, Tatvan iskelesine iki feribot yanaşabilmektedir (foto 2.12.). Aynı zamanda doğal bir liman özelliğine sahip olan Tatvan limanı, fırtınalı havalarda Van Gölü'nün güneybatısındaki balıkçı teknelerinin de sığınağı durumundadır.

1967'de Arap – İsrail savaşının patlak vermesi ve Süveyş Kanalı yolunun tehlikeye girmesi üzerine, Avrupa ile güneydoğu Asya arasındaki en kısa bağlantıyı sağlamak için Türkiye – İran demiryolu ve Van Gölü'nde vagon taşıyacak feribotların yapımına hız verilmiştir. Bu amaçla, dışarıdan ithal edilen parçaların Tatvan tersanesinde monte edilmesiyle 4 tane feribot inşa edilmiş durumdadır. Bugün (2001) hala Tatvan – Van arasında çalışan bu feribotlardan Orhan Atlıman feribotu 1971'de, Rafet Ünalan feribotu 1973'te, Tatvan feribotu 1975'de, Van feribotu ise 1976'da

hizmete başlamıştır. Bu feribotlardan her biri 81 m boyunda, 14.5 m eninde ve 1918 groston ağırlığındadır. Ortalama hızları saatte 12 mil olup, yük kapasiteleri 430 ton'dur. Feribot içinde 3 ray sistemi bulunmakta ve her bir feribotun taşıyabileceği vagon sayısı, vagon uzunluğuna ve yük miktarına bağlı olarak 9 ile 15 arasında değişmektedir.

Tatvan – Van arasındaki 90 km' yi 4 saatte alabilen feribotlar, yükle birlikte yolcu da taşımaktadır. Feribotların seferleri düzenli olmayıp yük durumuna, yani demiryoluyla gelen yük miktarınana göre değişmektedir. Feribotların seferleri düzenli olmadığı için, Van-Tatvan arasındaki yolcular çoğunlukla karayolunu tercih edmektedirler. Aynı zamanda Tatvan – Van arasındaki feribot yolculuğunun (4.5 saat) karayolu (2 saat)'na oranla daha uzun zaman alması da bu durumda etkili olmaktadır. Bu (nedenle feribotu tercih eden yolcuların sayısı her geçen gün azalmaktadır Tablo: 2.15.). Bölgede terör olaylarının arttığı ve günün belli saatlerinde güvenlik nedeniyle Tatvan-Van arasındaki güney yolunun ulaşıma kapalı kaldığı yıllarda bile göl ulaşımı, durumu lehine çevirememiştir.

Van Gölü'nde yük taşımacılığının yönü, genel olarak Tatvan'dan Van'a doğrudur. Feribotlarla taşınan yükler arasında çoğunlukla kömür, buğday, gübre, demir, askeri malzeme ve İran'a ait ticari mallar bulunur. Bu yükün büyük bir kısmını, İran'ın Avrupa ülkeleri ve Türkiye'den ithal ettiği mallar oluşturur. Dolayısıyla Van Gölü'nde feribotların yaptığı sefer sayısı ve taşımacılık, hiçbir zaman tarifeli seferler şeklinde gerçekleşmemiş ve hep İran'ın Türkiye üzerinden yaptığı ithalata bağlı kalmıştır.

Van Gölü'nde feribotlarla yük ve yolcu taşımacılığına bakıldığında, uzun sayılabilecek (31 yıl) bir periyot içinde düzenli bir seyir izlemediği, aksine sürekli dalgalanmaların meydana geldiği görülür. Bu dalgalanma, daha çok yük taşımacılığında görülmektedir. Örneğin, ilk defa 1971 yılı Eylül ayında Tatvan – Van arasında sefere başlayan Orhan Atlıman feribotu, o yıl içinde 512 ton yük taşırken, dört yıl sonra iki feribotun daha devreye girmesiyle taşınan yük miktarı 505.533 tona yükselmiştir. 1980 yılına gelindiğinde ise bu rakam, % 490 oranında azalarak 85.624 tona düşmüştür. Bu durumda, öncelikle İran'da meydana gelen rejim değişikliği Avrupa ülkelerinin bu ülkeyle olan ilişkilerini askıya alması ve Türkiye'de meydana gelen askeri ihtilal etkili olmuştur.

1980 sonrasında feribotlarla Van Gölü'nde yapılan taşımacılık tekrar artmaya başlamıştır. 1983'te yaklaşık bir değerle 302 bin tona, 1985'te ise 415 bin tona

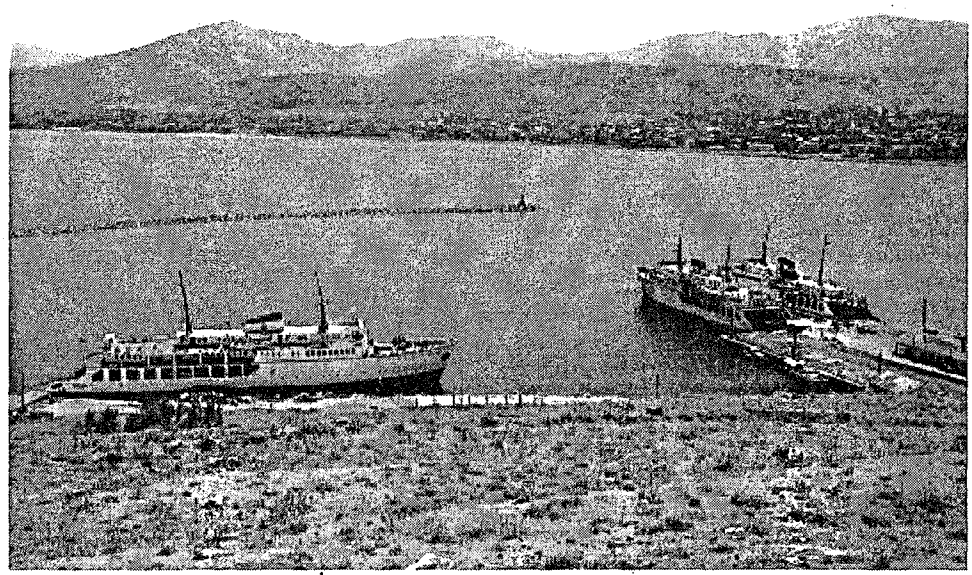

Foto 2.12. Tatvan Feribot İskelesi veTatvan – Van Arasında Vağon Taşıyan Feribotlar.

yükselmiştir. 1985'ten 1990 yılına kadar bir miktar düşme gözlense de yine de yıllık taşınan yük miktarının 300 bin tonun üzerinde gerçekleştiği görülür. Bu durumda İran – Irak savaşının etkili olduğunu düşünmekteyiz. Yani İran, Irak'la yaptığı savaş yıllarında Türkiye üzerindeki ithalatını arttırmıştır.

1990 sonrası feribot işletmesinin gerileme dönemine girme süreci olarak kabul edilebilir. Çünkü, 1990'da taşınan yük miktarı 339 bin ton iken, 1990'da bu rakam 55 bin tona kadar düşmüştür. Bu değer, feribot işletmesinin tarihinde bir minimum oluşturmaktadır. 1993 – 2000 yılları arasında göl üzerindeki yük taşımacılığında kısmi bir artış görülse de, mevcut durum tatmin edici bir seviyede değildir.

Feribotlarla Van Gölü'nde yapılan yük taşımacılığının azalmasında teknolojik yetersizliklerle birlikte, demiryollarının karayolu karşısında önemini kaybetmesi ve 1990'larda trenlere yapılan terör saldırılarının yoğunlaşmasının etkili olduğu söylenebilir.

Feribotlarla yolcu taşımacılığına gelince; feribotlar, yükle birlikte yolcu da taşıyabilecek özelliklere sahip olup, her bir feribotun yolcu kapasitesi 310 kişidir.
Ayrıca yolcularla birlikte özel otomobiller de feribota yüklenerek Van – Tatvan arasında taşınabilmektedir.

Tablo 2.15. Yıllara Göre Feribotlarla Tatvan – Van Arasında Yük ve Yolcu Taşımacılığının Gidişatı (1971 – 2000)

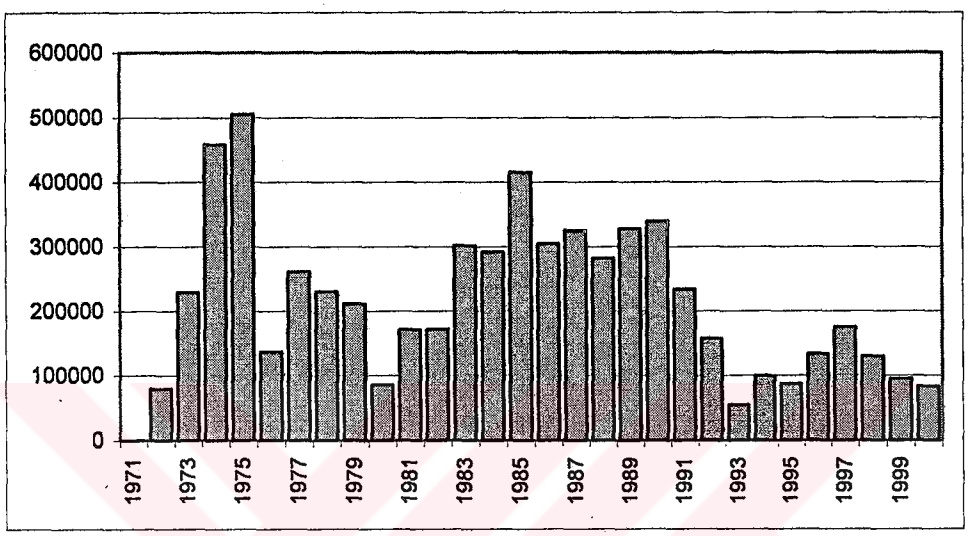
YILLAR	Yolcu Sayısı (Kişi)	Yük Miktarı (Ton)	Vagon Sayısı (Adet)
1971	21.595	512	514
1972	25.438	79.623	11.632
1973	25.301	229.194	17.311
1974	34.904	458.424	19.892
1975	34.556	505.533	21.440
1976	37.473	137.053	16.271
1977	48.485	261.227	31.187
1978	46.009	230.314	21.657
1979	24.800	211.442	7.530
1980	17.813	85.624	7.785
1981	20.374	170.918	1.622
1982	13.840	172.295	12.027
1983	22.386	301.978	24.460
1984	24.499	291.855	23.292
1985	28.786	415.067	28.206
1986	19.678	304.883	21.320
1987	19.816	324.719	24.871
1988	20.177	282.080	22.102
1989	24.324	327.686	27.593
1990	31.427	339.356	26.524
1991	24.370	233.469	20.670
1992	19.140	157.262	14.724
1993	5.858	55.194	5.373
1994	7.156	99.715	7.767
1995	1.377	87.030	6.999
1996	1.971	133.346	10.068
1997	3.853	174.808	13.085
1998	4.487	130.032	11.608
1999	1.999	95.401	8.323
2000 (İlk 6. ay)	1.107	83.515	6.686

Kaynak: Tatvan Van Gölü İşletme Müdürlüğü mm

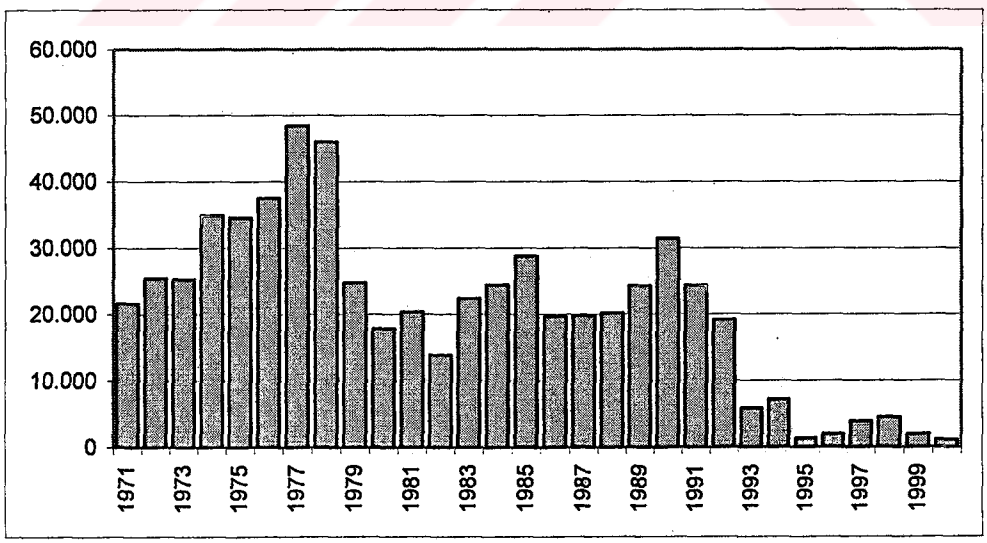
Tatvan – Van arasında feribotların sefere başladığı ilk yıllarda (1970 – 80 arası) çevrede karayollarının da yeterince gelişmemiş ve kışın karayolu ile seyahat etmenin güçlüğü karşısında çok sayıda yolcu, feribotu tercih ediyordu. Hatta 1977 yılında Van – Tatvan arasında feribotlarla göl üzerinden 48.485 kişi taşınmıştır. Genel olarak ortalama bir değerle 1992 yılına kadar Van – Tatvan arasında Van Gölü üzerinden feribotlarla her yıl 25 bin civarında bir yolcu taşınmıştır (Tablo 2.15, Şekil 2.4). 1993 yılından sonra sabotaj tehlikesi nedeniyle feribotlara yolcu alınmasının yasaklanması ve Van Gölü Expresi'nin seferden kaldırılması, yolcu taşımacılığını durma noktasına getirmiştir.

Ayrıca feribotların hantal kalması, tarifeli seferlerin olmayışı ve göl seviyesinin yükselmesiyle birlikte su altında kalan iskeleden feribotlara ulaşmada yaşanan güçlükler yolcu sayısının azalmasında etkili olmuştur.

Ancak 2001 yılından itibaren İran – Türkiye (İstanbul bağlantılı) arasında Yolcu Ekspresinin tekrar sefere konulmasıyla birlikte, feribotlarla taşınacak yolcu sayısında da artışlar olacağı beklenmektedir.

Şekil 2.4: Yıllara Göre Van Gölü'nde Feribotlarla Taşınan Yük Miktarı (1971 – 2000).

Şekil 2.5: Yıllara Göre Van Gölü'nde Feribotlarla Taşınan Yolcu Sayıları (1971 – 2000)

Genel olarak son 10 yıl içinde Van Gölü üzerinde taşınan yük ve yolcu miktarında büyük düşüşler gözlenmektedir. Eğer gündemde olan Tatvan, Ahlat, Adilcevaz ve Erciş üzerinden gölün kuzey kıyılarını dolaşarak Van'a uzatılacak olan demiryolu projesi gerçekleştirildiği taktirde, Tatvan'daki hem demiryolu, hem de feribot işletmesi büyük yara alacaktır. Bu durumda Van Gölü İşletmesi de fonksiyonunu tamamen kaybedebilir.

Tatvan şehrinde, eskiden önemli bir liman görevi gören Tuğ İskelesi'nin yeniden kullanılabilir hale getirilmesi için belediye tarafından yapılan çalışmalar devam etmekte olup, 2002 yılı içinde bitirilmesi planlanmaktadır. 1950'lerde Tatvan'ın sembolü haline gelen bu iskelenin yeniden kullanılır hale getirilmesiyle birlikte, şehrin sahil şeridine bir canlılık getireceğine kuşku yoktur.

Tatvan feribot iskelesi ve Van Gölü'nde ulaşımı olumsuz yönde etkileyen iki doğal faktör bulunmaktadır: bunlardan birincisi fırtınalı hava koşulları, ikincisi ise göl yüzeyinde meydana gelen su seviye değişimleridir. Şiddetli rüzgarların estiği günlerde veya saatlerde, gölde oluşan 2 – 3 m yüksekliğindeki dalgalar ulaşımı kısa süreli de olsa zaman zaman kesintiye uğratmaktadır.

Tablo 2.15. Yıllara Göre Van Gölü Feribot İşletmesinde Çalışan Personel Sayısı (1982/2000)

Yıllar	Personel Sayısı	Yıllar	Personel Sayısı
1982	392	1992	306
1984	390	1993	208
1985	388	1994	244
1986	244	1995	207
1987	250	1996	196
1988	327	1997	180
1989	322	1998	164
1990	315	1999	
1991	330	2000	198

Kaynak: T.C.D.D. Yolları Van Gölü Feribot İşletme Müdürlüğü.

Van Gölü'ndeki seviye değişimi ise, feribotların iskeleye yanaşmasını, dolayısıyla yükleme ve boşaltmayı olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle 1994 – 1995 yıllarında göl yüzeyinde meydana gelen hızlı yükselme, iskeleyle birlikte demiryolu raylarını, işletmeye ait depoları ve lojmanların bodrum katlarını tamamen su altında kalmasına neden olmuştur(foto 2.13) Tatvan iskelesinde göl seviye değişiminin yarattığı olumsuzlukları bertaraf etmek ve iskelede ulaşımı normale döndürmek için bir dizi önlemler alınmıştır. Bunlardan birkaçı şöyle sıralanabilir: Sular çekildikten sonra,

bodrumların ve ambarların su basma seviyesine kadar dolgu yapılması, gemilerin tamir edildiği havuzların kenar betonlarının yükseltilmesi, rıhtımdaki ray seviyesi ile feribottaki ray seviyesi arasında oluşan yaklaşık 80 cm'lik seviye farkının giderilmesi için rıhtımın yükseltilmesi ve feribot sahası girişinden iskeleye doğru su altında kalan rayların yükseltilmesi

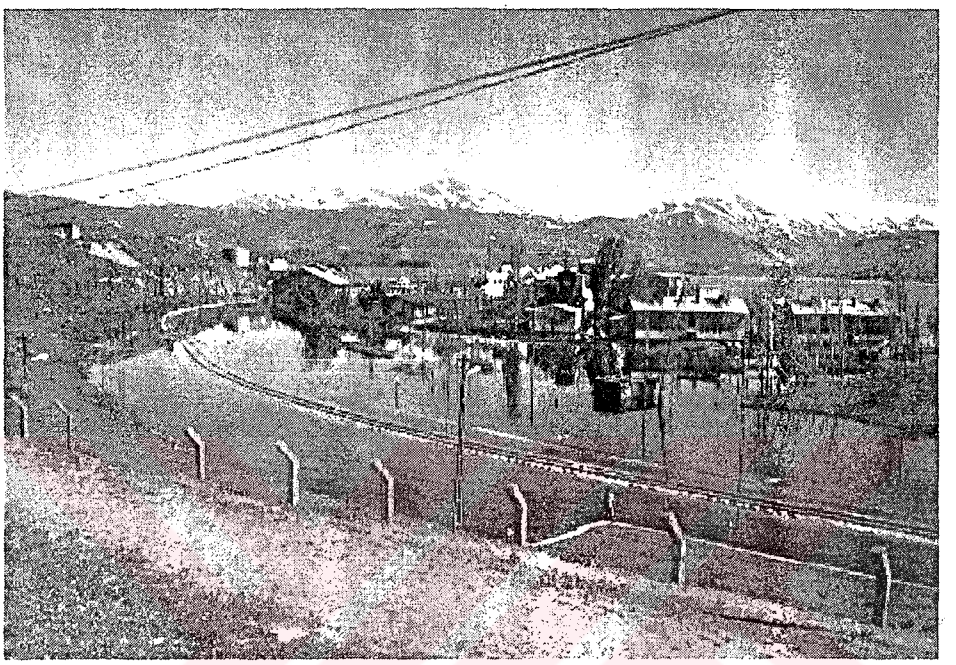

Foto 2.13. Göl Seviye Yükselmesine Bağlı Olarak 1994 Yılında Su Altında Kalan Demiryolu ve İdari Binalar.

Van Gölü Feribot İşletmesi'nin personel kapasitesi ve şehir üzerindeki tesirine baktığımızda, diğer ulaşım sistemlerine oranla bu işletmede daha fazla personel çalışmakta, dolayısıyla şehrin ekonomik hayatına daha fazla katkı sağlamaktadır.

1982'de Van Gölü Feribot İşletmesi'nde 392 kişi çalışırken, bu sayı her geçen yıl işletmenin gerileyişi ile orantılı olarak azalmıştır (Tablo: 2.16.) 1998'de bu sayı 164 kişiye kadar düşmüştür. İşletmedeki personel azalmasında: Göl ulaşımının cazibesini kaybetmesi, yük ve yolcu miktarının azalması, işletmenin zararlarının çoğalması ve emekli olan personelin yerine daha az takviye yapılması gibi nedenler etkili olmaktadır.

Şehir İçi Ulaşımı: Şehir içi ulaşımı, şehirlerin yatay genişlemesine bağlı olarak ortaya çıkar ve şehir merkezi ile şehrin diğer semt ve mahallelerini birbirine bağlar.Tatvan kentinde şehir içi ulaşımı, 11 belediye otobüsü, 10 dolmuş ve 157 ticari taksi ile sağlanır. Ayrıca şehir içinde yük taşımacılığı, kamyonet ve traktörlerden oluşan

29 araçla yapılmaktadır. Şehirde belediye otobüslerinin çalıştığı toplam 10 hat (güzergah), dolmuşların çalıştığı ise 2 hat bulunmaktadır (Harita 2.1.).

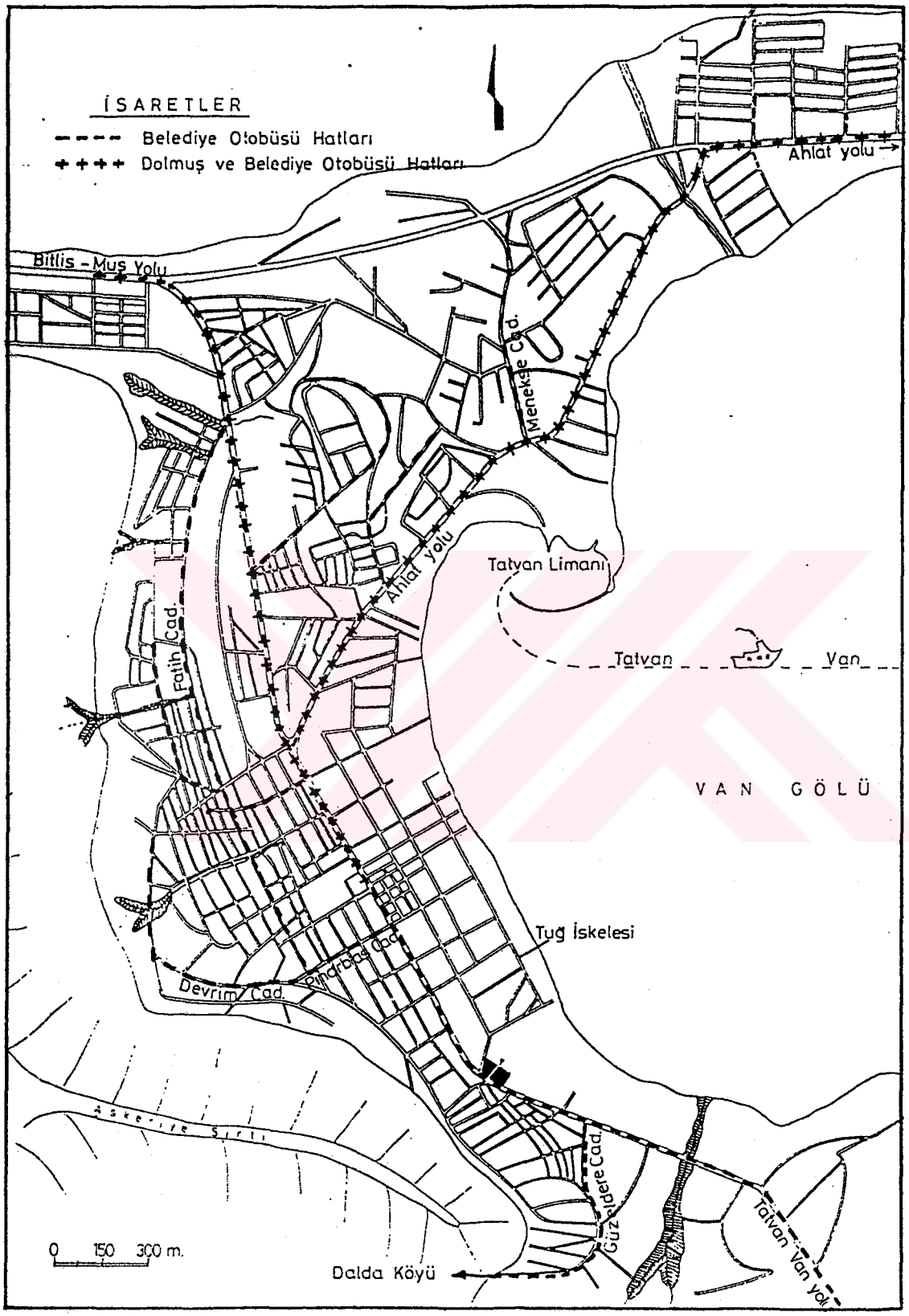
Belediye otobüsleri, işletme mahallesinde bulunan fuar alanındaki ana duraklarından hareket ederek, çarşıdaki postane önüne gelir ve mahallelere buradan dağılırlar. Belediye otobüsleri ve şehir içi taksi duraklarının yanı sıra Karşıyaka, Cumhuriyet, Sorgun Kışlası ve Yeni Sanayi Sitesi yönüne çalışan dolmuşlar ile Ahlat'a yolcu taşıyan araçların buradan kalktığı dikkate alındığında, postane civarının şehir içi ulaşımında önemli bir mevkide olduğu anlaşılır.Tatvan şehir içi yolcu taşıma talebinin büyük bir kısmını belediye otobüsleri karşılar.

Belediye ilk defa 1965 yılında bir yarım otobüsle Karşıyaka Mahallesi ile çarşı arasında sefer düzenlemeye başlamıştır. 1977 yılında yeni bir otobüs alan belediye, 1985 yılında B.S.O.M. kurarak otobüs sayısını 5'e, 2001 yılında ise 11'e yükseltmiştir.

Tatvan şehrinde belediye otobüslerinin tamamı sabah saat $6^{\underline{00}}$ ile akşam $21^{\underline{00}}$ arasında çalışır. Ancak, Tatvan Doğu Anadolu Fuarı'nın açık olduğu 30 Haziran – 24 Temmuz tarihleri arasında otobüsler akşam saat 24^{00}'e kadar seferlerine devam eder.

Şehir içinde çalışan belediye otobüsleri, yolcu yoğunluğuna bağlı olarak bazı hatlarda saat başı, bazı hatlarda ise hem saat başı, hem de yarım saatte bir geçmektedir. Ayrıca Tatvan Belediye otobüsleri sabah ve akşam saatlerinde olmak üzere Bitlis'le birlikte, Küçüksu bucağına, Dalda, Çayırönü ve Benekli köylerine de birer sefer düzenlemektedir. Bunun yanı sıra yazın hafta sonlarında şehrin kuzeydoğusunda mesire ve piknik yeri olarak kullanılan Mehmetçik kampına günün belli saatlerinde otobüs seferleri yapılmaktadır.

Şehir içinde gerek yolcu taşımacılığı gerekse diğer nedenlerle oluşan trafik yoğunluğunun en fazla olduğu yer, şehri kuzey – güney istikametinde kat eden Cumhuriyet Caddesi'dir (foto 2.14.). Aynı zamanda Bitlis – Van transit yolunu oluşturan bu cadde, toptan ve perakendeciler, lokantalar, oteller, bankalar, kuyumcular, doktor yazıhaneleri gibi pek çok ticarethane ile bazı resmi kurumları bünyesinde toplaması nedeniyle şehrin can damarı durumundadır. Şehir içinde ulaşımın yoğunlaştığı bir diğer cadde, Cumhuriyet Caddesi'nden karayolları mevkiinde ayrılıp Karşıyaka Mahallesi'ne doğru yönelen caddedir. Ahlat yolu olarak da bilinen bu caddede trafik yoğunluğunun artmasında; 6. Zırhlı Tugay Komutanlığına, Devlet Hastanesine, Van Gölü Feribot

Harita 22. Tatvan'da Şehiriçi Belediye Otobüsü ve Dolmuş Hatları

Foto 2.14. Şehri Kuzey – Güney İstikametinde Kat eden Cumhuriyet Caddesi.

İşletmesine ve şehirdeki bazı önemli okullara (Tatvan Meslek Yüksekokulu ve Endüstri Meslek Lisesi gibi) bu cadden gidilmesi ve buraların şehir merkezinin nispeten uzağında kalması gibi faktörler etkili olmaktadır. Ayrıca Şirinevler, Karşıyaka, Kale ve Cumhuriyet Mahallelerinin şehir merkezi (çarşı) ile bağlantısı da büyük ölçüde bu yol ile sağlanır.

Tatvan şehir merkezinde (büyük postane önünde) hareket ederek şehrin muhtelif mahallelerine giden belediye otobüslerinin çalıştığı hatlar şunlardır.

1- Kale-Cumhuriyet Hattı: Şehrin kuzeydoğusuna doğru uzanan bu hatta, saat başı ve yarım saatte bir hareket eden iki otobüs çalışır.
2- Karşıyaka Hattı: Şehir merkezi ile şehrin en eski çekirdek kısmını oluşturan Karşıyaka Mahallesi arasında uzanan bu hatta, 1965 yılından beri belediye otobüsleri ile yolcu taşınmakta, dolayısıyla şehirdeki en eski hat durumundadır.
3- Kültür Hattı,
4- Bahçelievler – Şirinevler Hattı,
5- Esentepe Hattı,
6- Dumlupınar – Sosyal Fatih Hattı,
7- Hidayet, Pınarbaşı, Dumlupınar, Sosyal Fatih Hattı,
8- Pınarbaşı Hattı,

9- Karataş, Fuar, Çağlayan Hattı,

10- Yeşilmezra (Çayırönü) Küçüksu Hattı,

Bu hatların dışında, Belediye sabah ve akşam saatlerinde olmak üzere Bitlis'e, Küçüksu bucağına, Dalda ve Benekli köylerine birer sefer düzenler.

Şehir içinde yolcu taşımacılığı yapan 10 tane dolmuş bulunmaktadır. PTT önünde hareket eden bu dolmuşlardan 8 tanesi Devlet Hastanesi önünden geçerek Karşıyaka, Cumhuriyet Mahallesi ve Sorgun Kışlası'na kadar gider ve aynı hat üzerinden geri döner. Diğer iki dolmuş ise, Tatvan'ı Bitlis'e bağlayan transit karayolunu takip ederek otogar önünden geçip yeni sanayii sitesine kadar gider ve oradan aynı hat üzerinde tekrar şehir merkezine döner.

Şehir içi ulaşımında faaliyet gösteren 4 taksi durağı vardır. Ve bu duraklarda toplam 157 ticari taksi çalışmaktadır. Şehir içi ulaşımında çalışan bu taksiler zaman zaman Bitlis, Muş, Ahlat, Hizan, Güroymak ve Van'a kadar yolcu taşırlar.

Şehir içi yük nakliyatı ise kamyonet ve traktörlerle yapılır. Bu araçlarla şehirde genellikle sebze, meyve, canlı hayvan, hayvan yemi, çimento, demir, kömür, ev eşyası, ve inşaat malzemesi gibi yükler taşınır.

Tatvan Emniyet Müdürlüğü Trafik Hizmetleri Başkanlığı'ndan temin ettiğimiz verilere göre; şehirde 124'ü resmi, 3461'i özel olmak üzere toplam 3.585 araç bulunmaktadır. Bu durum gerçeği yansıtmaktan oldukça uzaktır. Çünkü şehirde Tatvan trafiğine veya Tatvan Şoförler ve Otomobilciler Odasına kayıtlı olmayıp da başka şehirlerin trafiğine kayıtlı olan çok sayıda araç bulunmaktadır. Şehirde Cumhuriyet Caddesi dışında, trafik yoğunluğuna pek rastlanılmadığından, özel otoparka da ihtiyaç duyulmamıştır.

Tatvan'da mevcut ulaşım sistemlerinin yanı sıra, gündeme gelen Tatvan havaalanı projesinin hayata geçirilmesinin, turizm sektörünün yanı sıra yöre ekonomisinin canlanmasına büyük katkı sağlayacağı ümit edilmektedir. Sözü edilen havaalanı sahası, Tatvan şehrinin kuzeydoğusunda Kıyıdüzü Köyü sınırları içinde kalmakta olup, şehir merkezine yaklaşık 5 km'lik bir mesafede bulunur. 1.050.000 m^2lik bir alan üzerine kurulması planlanan havaalanıyla ilgili çalışmalar, havaalanı sahasının kamulaştırılması ve bedel tespitinin yapılması aşamasındadır[210]. 1998 yılı

[210] Bitlis Valiliği İl Daimi Encümenlerinin 04.12.1998 tarihinde yaptıkları toplantı sonucunda alınan 318 sayılı karar metni.

içinde Bitlis THY bilet satış bürosunda 17.000 biletin satıldığı dikkate alındığında, günümüzde Bitlis – Tatvan şehirlerinin bir uçak kapasitesinde yolcu potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Tatvan havaalanının yapılmasıyla birlikte bu oranın üzerine çıkılacağına şüphe yoktur.

Tatvan şehrinde haberleşme ve telekomünikasyon hizmetlerini Türk Telekom ve PTT sağlamaktadır. Şehirde, şehir içi ve şehirlerarası otomatik telefon konuşmasına açık 9278 telefonun yanı sıra 90 adet giriş ve çıkışı olan tv kanal sistemi bulunmaktadır. Tatvan şehrinde PTT hizmetleri son derece düzenli ve seri şekilde yapılmaktadır. Hatta 2000 yılında tüm Türkiye'deki ilçe PTT şubeleri içinde kâra geçen tek şube olmasıyla da bu başarısını kanıtlamıştır.

Buraya kadar Tatvan şehrinin ulaşım imkanları ile ilgili verilen bilgileri birkaç cümle ile özetlemek gerekirse; şehir, sahip olduğu kara, demir, göl ve şehir içi ulaşım imkanları bakımından son derece iyi durumdadır. Mevcut ulaşım sistemlerinin yanı sıra, havaalanına da kavuşması durumunda Tatvan şehri, ülkemizde pek az şehrin sahip olduğu bir imkana kavuşmuş olacaktır. Bu durum, şehrin etki bölgesinin genişlemesiyle birlikte kalkınmasında kendisine büyük bir avantaj sağlayacaktır. Şu anda sahip olduğu ulaşım imkanları ve gelişmesine yaptığı katkılar göz önünde bulundurulduğunda, Tatvan şehrinin, ulaşımın ortaya çıkardığı bir şehir olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.1.6. Ticaret Fonksiyonu:

Şehir ve kasabalarda üretim ve nüfus büyüklükleriyle orantılı olarak ortaya çıkan en önemli fonksiyonlardan birisi hiç şüphesiz ticarettir. Üretim ve nüfus miktarının yanında, şehirlerdeki ticaretin gelişmesinde konum ve ulaşımın da önemli tesirleri bulunmaktadır. Bu bağlamda, Tatvan şehrinin ulaşım avantajları sayesinde ticari etkinliğini arttıran bir yerleşme olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Tatvan'ı ticari bakımdan destekleyen mallar, yerli üretimden ziyade bölge dışında getirilen mallardan oluşmaktadır. Dolayısıyla Tatvan şehrindeki ticari faaliyetlerin temeli, bölge dışında üretilen malların şehre taşınması ile toptan ve daha çok perakende ticaret şeklinde halka dağıtılması esasına dayanır. Bölgede coğrafi şartların, özellikle de iklim şartlarının tarımsal üretimi sınırlandırması da halkı, geçimini sağlamak üzere genellikle hayvancılık ve ticarete yöneltmiştir.

Tatvan'ın köy durumunda olduğu yıllarda (1936'da ilçe statüsüne kavuştu) ekonomisi, genellikle bölgedeki diğer köylerde olduğu gibi hayvancılığa dayanıyordu. Ayrıca sınırlı oranda geçim tipi tarım söz konusu idi. Yörede temel geçim faaliyetinin hayvanlığa dayalı olmasını zorunlu kılan faktör ise, bölgenin coğrafi yapısıdır. Eskiden Tatvan'da elde edilen hayvansal ürünler (peynir, tereyağı, deri vs), genellikle Bitlis şehrinde pazarlanırdı. İlçe statüsüne kavuşmasıyla birlikte kasabada hayvancılığın oranı azalmış, buna karşılık ticaretin payı artmaya başlamıştır. Örneğin, 1945'te Tatvan kasabasında 3 tane aşçı dükkanı, 3 tane fırın, 2 tane berber ve birkaç tane kahvehaneden oluşan yaklaşık 10 civarında ticari işyeri bulunurken[211], 1950'de bu sayı 15'e[212], 1957'de ise 60'a çıkmıştır[213]. On yıl sonra 1967'de 264'e yükselen ticari işyeri sayısı[214], 2000 yılında 2076'ya ulaşmıştır[215].

1950'lerde yörede araştırma yapan İZBIRAK, Tatvan ilçe merkezinin ticareti ile ilgili olarak şunları nakletmektedir[216]: *"Merkezde hayvancılığın oranı son derece azdır ve 200 kadar davar bulunur. Ancak köylerde hayvancılık yaygındır. Bu sektörde elde edilen ürünler, Tatvan yolu ile başka yerlere sevk edilir. Bu yıllarda Tatvan'dan Diyarbakır'a her yıl elde edilen deri ve yaklaşın 5 bin teneke yağ gönderilir. Kasaba, sebze ihtiyacını yerinde temin eder. Kasabada hiç Pazar kurulmaz. Yalnız 15 kadar dükkanda oldukça canlı bir alış – veriş vardır."* Ayrıca bu yıllarda Tatvan merkezde üretilen tuğla, kireç, sapan demiri ve odun kömürü yakın şehir ve kasabalara gönderiliyordu[217]. Söz konusu ürünlerin dışında, evlerdeki el tezgahlarında dokunan kilimler de önemli bir ticaret malı idi. Şehirdeki kilim dokumacılığının yaygınlaşmasında Tatvan Halk Eğitim Merkezi'nin etkisi büyüktür. Zira bu kuruluşun açtığı dokumacılık kursuna her yıl yüzlerce kişi katılırdı. Şehirde yaklaşık 800 civarındaki el tezgahlarında dokunan kilimler, başta İstanbul olmak üzere, batıdaki büyük merkezlere gönderilirdi[218].

---

[211] Türkiye Kılavuzu, 1946. Bitlis İli Fihristi, c. I, s. 642.
[212] İZBIRAK, R., 1951. a.g.e., s. 137.
[213] Türkiye Ansiklopedisi, 1957, c. IV, Ankara, s. 279.
[214] ATEŞMEN, M., 1968, a.g.e., s. 64.
[215] Tatvan Belediyesi 2000 yılı Bina Sayım Cetvelleri, Tatvan Vergi Dairesi ve Mal Müdürlüğü verilerinden hesaplanmıştır.
[216] İZBIRAK, R., 1951, a.g.e., s. 137.
[217] Türkiye Ansiklopedisi, 1957, c. IV, Ankara, s. 279.
[218] Şehirdeki kilim dokumacılığı ve ticaretiyle ilgili bilgiler, Tatvan Halk Eğitim Merkezi Müdürü Abdulcabbar AYBAY' la yaptığımız mülakat sonuçlarından elde edilmiştir.

Hızlı büyümeyle birlikte 1960 – 1970 yılları arasında yerel bir merkez olarak ön plana çıkmaya başlayan Tatvan'da, 1968 yılına gelindiğinde ticari işyeri sayısı 264'e, iş yeri çeşitliliği ise 25'e yükselmiştir (Tablo 2.17.).

Tatvan şehrinde nüfus artışına paralel olarak gelişen ve zamanla geniş bir etki bölgesi oluşturan ticaret, 1985 sonrasında hız kazanan terör ve sosyal huzursuzluk nedeniyle büyük yara almıştır. Bu durumda bir taraftan köylerden şehre günübirlik gidiş – gelişlerin azalması, diğer taraftan akşam saat 5, sabah 7 arasında Tatvan – Van güney karayolunun kapalı olası etkili olmuştur. Ayrıca bu dönemde Tatvan kırsalında güvenliğin yeterince sağlanamaması ve meraların hayvancılığa kapanması, köylerin büyük nüfus kaybetmesine dolayısıyla da hayvancılığın yörede durma noktasına gelmesine yol açmıştır. Zira, Tatvan şehrindeki perakende ticarethaneleri hem müşteri hem de gıda maddesi temini bakımından destekleyen bu köyler, şehrin ticari hayatı için son derece önemlidir. Bu olumsuzluklara rağmen, Tatvan şehri yine de bölgede en canlı ticari faaliyetlerin yaşandığı şehirlerden birisidir.

Tablo 2.17. 1968 yılında Tatvan'da Bulunan Ticari İşyerlerinin Türlerine Göre Dağılımı.

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	İşyeri Türü	İşyeri Sayısı
Bakkal	7	Fırın	9
Manifaturacı	14	Demirci	10
Berber	12	Marangoz	13
Kasap	10	Pastane	3
Terzi	15	Kunduracı	7
Kahvehane	13	Lokanta	11
Otel	18	Kaynakçı	11
Elektrik Malzemeleri Satıcısı	5	Saat Tamircisi	4
Sıhhi Tesisatçı	4	Değirmen	8
Radyo Tamircisi	6	Hamam	1
Oto Kaporta	3	Motorcu	3
Oto Elektrikçi	2	**TOPLAM**	**264**

Kaynak: Mustafa Ateşmen, 1968, Tatvan'ın Beşeri Coğrafya Etüdü, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, İstanbul, s. 64.

Tatvan şehrinin mevcut fonksiyonları içinde en gelişmiş olanı ticarettir ve birinci sırada gelir. Tatvan'daki ticaretin gelişmesinde şehrin geniş bir kırsal alanın ortasında bulunması ve ulaşım bakımından kolay erişilebilir bir noktada yer almasının etkisi büyüktür. Şehirdeki faal nüfusun % 34.8'i (4058 kişi) ticari hizmet fonksiyonunda

çalışır. Tatvan'daki ticari işyeri sayısı (2076 tane), toplam aile sayısı (8650 aile) ile karşılaştırıldığında ticarethanelerin oldukça yüksek oranda olduğu görülür.

Şehirde ortalama olarak her 4 aileden birisine, bir ticarethane düşmektedir. Ticarethanelerin burada bu denli fazla olması, şehrin geniş bir etki bölgesine sahip olmasıyla izah edilebilir.

Tatvan'daki ticari faaliyetlerde bulunan işyerlerinin büyük bir çoğunluğunu perakende ticarethaneler oluşturur (Tablo 2.18.). Nitekim şehirdeki toplam 2076 ticari işyerinden 84'ü (% 4.3) toptan, 1992'si (% 95.5) perakende ticarete yönelik işyeridir. Görüldüğü gibi, şehirdeki ticari faaliyetler içinde toptancılığın payı son derece düşüktür. Ancak mevcut toptancıların bölgede oldukça etkili bir ticari faaliyete sahne olduğu söylenilebilir. Örneğin, bünyesinde 56 kişi çalıştıran Nurkap Gıda Pazarlama Sanayii Tic. Koll. Şirketi, Türkiye'deki pek çok büyük şirketin ürününü bölgede Bitlis, Muş, Bingöl ve Tunceli'ye dağıtan ana bayii durumundadır. Bu şirket, söz konusu illere dağıtımını yapmak üzere Tatvan'a Adana'dan Marsa yağlarını, Mersin'den Coca Cola'yı, Ankara ve İstanbul'dan Ülker bisküvilerini, Gaziantep'ten Lebsan kuruyemişlerini, Gebze'de ipek kağıdı ve Rize'den Doğuş Çayı getirmektedir. Ayrıca Tatvan'da Pınar Süt ve Aygaz'ın ana bayilikleri bulunmaktadır. Buradaki Aygaz bayisinin dağıtım alanı Muş, Bitlis, Van ve Hakkari illeridir.

Tatvan şehrindeki toptan ticarette yaş sebze ve meyve alım – satımı da önemli bir yer tutar. Tatvan'ın yanı sıra Hizan'ın % 70 ve Ahlat'ın % 30 oranında yaş sebze ve meyve ihtiyacını karşılayan Tatvan Sebze Hali'ne, ürünler kışın genellikle Adana, Mersin ve Hatay'dan getirilir. Yazın ise adı geçen illerle birlikte bir miktar ürün de Tatvan'ın köyleri, Batman, Siirt, Baykan, Muş, Güroymak, Hizan, Ahlat, Adilcevaz, Erciş ve Iğdır'dan getirilir. Tatvan Sebze Hali'ne Batman, Baykan, Siirt dolaylarından domates, biber, salatalık, patlıcan, kavun ve karpuz; Muş ve Güroymak (Norşin)'tan kavun, karpuz, kışlık soğan; Ahlat'tan patates, domates, biber; Tatvan'ın Adabağ ve Sarıkum köylerinde domates, biber; Erciş'ten domates, lahana; Hizan'dan armut; Iğdır'dan ise kayısı getirilmektedir. Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri olmak üzere haftanın üç günü hale mal girişi olmakta ve bu miktar (haftalık) yaklaşık 100 ton civarındadır. Tatvan Sebze Hali vasıtasıyla şehirdeki market ve manavlara dağıtılan

ürününler, şehre giren ürünlerin ancak % 40'ını oluşturduğu, geri kalan % 60'ının ise kaçak yollarla şehre sokulduğu da bilinen bir gerçektir[219].

Tatvan'daki toptan canlı hayvan ticaretine gelince; bölgedeki meraların daralması ve köylerin boşalması nedeniyle son 15 yıldan beri sürekli gerileyerek durma noktasına gelmiştir. Geçmişte başta koyun olmak üzere, kırsal alanlardan getirilerek Tatvan şehrinde toplanan canlı hayvanlar, Gaziantep'e oradan da trenlerle Ortadoğu'daki Arap ülkelerine gönderilirdi. Günümüzde (2001) ise sadece şehrin iç piyasasına (kasaplara) pazarlanmakta, kısmen de bayramlarda ülkemizin batısındaki büyük merkezlere gönderilmektedir.

Şehirde hayvansal ürünleri perakende şeklinde toplayıp toptan ticaretini yapan tacirler de bulunmaktadır. Bunlar, ilçe sınırları içinde yaklaşık 100 bin civarındaki (2000 yılı itibariyle 94.000 adet küçük baş, 4.595 adet büyük baş olmak üzere toplam 98.595 adet) büyük ve küçük baş hayvan ile 9.750 adet arı kovanından elde edilen ihtiyaç fazlası ürünleri (bal, peynir, tereyağı, deri, yün) toplayarak batıdaki büyük şehirlere göndermektedir[220]. Tatvan'ın ilçe sınırları içinde arıcılık son yıllarda hızla gelişmektedir. İlçe Tarım Müdürlüğü'nden edindiğimiz bilgilere göre, 2000 yılı içinde burada 250 ton civarında bal üretimi gerçekleşmiştir.

Şehirlerdeki ticari faaliyetleri; toptan ticaret, perakende ticaret ve hizmetler olarak üç grupta ele almak mümkündür.[221]

Tatvan şehrinde perakende ticaret, toptan ticarete oranla son derece canlıdır. Şehirdeki ticari işletmelerin % 95.5'inin (1992 adet) perakende ticarete yönelik olması da bu durumu açıkça göstermektedir. Perakende ticaret yapılan işletmeler arasında gıda maddeleri alım – satımı yapılanlar açık bir farkla birinci sırada gelir. İkinci sırada giyim ve ev eşyası (mobilya ve mutfak eşyası gibi) satanlar, üçüncü sırada ise inşaat ve otomobil malzemeleri alım – satımı ile ev gereçleri tamiri yapan işletmeler gelir. Perakende ticaretin gelişmesinde şehirde büyük miktarda üretim yapan işletmelerin olmaması, halkın alım gücünün düşük olması ve çevre köylerle şehir arasında yoğun bir ticari ilişkinin kurulmuş olmasının etkisi büyüktür. Zira Tatvan çevresindeki köylerde

---

[219] Tatvan şehrine meyve ve sebze girişi ile ilgili bilgiler Tatvan Sebze Hali Müdürlüğünden alınmıştır.
[220] Tatvan'daki hayvan sayıları, Tatvan İlçe Tarım Müdürlüğünden alınmıştır.
[221] GÜNER, İ., 1997, "Iğdır'ın Kentsel Fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri",. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı;32, s.93, İstanbul.

Tablo 2.18. Tatvan Şehrindeki Ticari İşyerleri ve Çalışan Sayıları (2000).

İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	İşyeri Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Toptan Ticaret	85	188	Kozmetik	1	2
Gıda Toptancısı	52	109	Berber – Kuaför	68	204
Meyve-Sebze Komisyon.	15	30	Saç Boyacısı	2	4
Meşrubat Bayisi	2	6	Otel	10	45
Tüp Gaz Bayisi	10	30	Elektrikçi	66	99
Tekel Bayisi	2	4	İnşaat Malz. Satıcısı	12	24
Yem Bayisi	3	5	Fotoğrafçı	14	42
Gıda Malzemesi Satıcısı	1	4	Camcı	11	22
Perakende Ticaret	1992	3886	Sıhhi Tesisatçı	8	24
Bakkal – Market	703	1068	Hırdavatçı	8	12
Kasap	50	50	Hurdacı	2	4
Lokanta	110	550	Kuyumcu	20	40
Pastane	29	84	Altın Tamircisi	2	6
Manav	35	35	Elektronik Alet Tamir.	36	54
Kuruyemişçi	9	13	Saat Tamircisi	10	10
Yerel Malların Alım – Satımı	9	10	Bilgisayarcı ve Tamir.	4	8
Pide - Lahmacun Salonu	4	15	Oto Yedek Parça Satı.	10	15
Kahvaltı Salonu	1	2	Oto Teker Satıcısı	1	2
Kantin ve Lokanta	1	5	Oto Yıkama-Yağlama	8	21
Baharatçı	1	2	Oto Hortum ve Press	1	2
Çay Ocağı	6	13	Oto Galeri	1	4
Zahireci	11	11	Oto Cam ve Aksesuar	2	4
Konfeksiyon	86	172	Petrol İstasyonu	10	34
Tuhafiye	84	120	Odun – Kömür Satıcı	13	26
Kunduracı	47	70	Day. Tük. Mal. Satıcı.	17	32
Manifaturacı	22	33	Elektronik Cihaz Sat.	1	2
Çeyizci	3	6	Cep Tel. Sat. ve Tamir	4	2
Kuru Temizleme	9	18	Hediyelik Eşya Satıcı.	2	6
Züccaciye	31	31	Mutfak Eşyası Satıcısı	1	1
Kahvehane – Kıraathane	219	436	Keresteci	9	10
Bilardo Salonu	11	23	Mobilyacı	28	84
Atari Salonu	4	8	Nalburiye	17	17
İnternet Cafe	4	9	Çiçekçi	4	8
Kırtasiye – Kitapçı	27	54	Oyuncakçı	3	3
Ev Döşemecisi	4	8	Çömlekçi	1	1
Saraç	12	12	Büfe	20	20
Kasetçi	13	26	Diğerleri	14	34
Genel Toplam				**2076**	**4058**

Kaynak: Bina Sayım Cetvelleri, Vergi Dairesi, Esnaf ve Sanatkârlar Odası, Mal Müdürlüğü, Tatvan Şoförler ve Otomobilciler Odası, Sanayi ve Ticaret Odası ile tarafımızda yapılan anket ve mülakat sonuçlarından hazırlanmıştır.

sınırlı oranda mal satan bakkalların dışında herhangi bir ticarethane bulunmamaktadır. Bu durum, halkı ihtiyaçlarını karşılamak üzere şehre itmektedir. Bu da bir tarafta köylünün ürettiği tarımsal ve hayvansal ürünlerin şehirde pazarlanmasına, diğer tarafa ihtiyaç duyulan malların şehirde satın alınmasına, dolayısıyla şehirdeki perakende

ticaretin gelişmesine katkı yapmaktadır. Her gün çevre köylerden ve komşu ilçelerden yüzlerce insanın günübirlik olarak Tatvan'a taşınmasının temelinde de bu perakende ticaretin yattığı söylenilebilir.

Tatvan şehrindeki ticari işyerleri arasında gıda maddeleriyle birlikte, çok çeşitli ürünlerin bir arada satıldığı bakkal ve marketler (703 adet) ile giyim eşyası satan (251 tane) işletmeler, önemli bir yer tutar. Ayrıca şehirde bir bakıma eğlenme, oyun oynama ve boş zaman geçirmeye yönelik olarak hizmet veren kahvehaneler, çay ocakları, internet cafeler, bilardo salonları ve atari salonlarının fazlalığı da (238 tane) dikkat çekicidir. Gün boyu insanlarla dolup taşan bu tür yerlerin fazlalığı, bir ölçüde şehirdeki işsizliğin boyutunun da bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Genel olarak bir ihtisaslaşmanın olmadığı ve çok çeşitli ürünlerin bir arada satıldığı Tatvan şehrinin ticarethaneleri, büyük ölçüde halkın ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeydedir. Şehirdeki ticarethanelerin, meslek gruplarına göre dağılışı, şehir içinde belli bir düzene göre olmayıp, karışık bir dağılış gösterir. Örneğin bir mobilyacı ile konfeksiyoncu veya kasap ile berber yan yana bulunabilmektedir. Şehirde bulunan meslek grupları içinde sadece kuyumcular bir arada toplanmıştır.

Ticari işyerlerinin genel olarak şehir içindeki dağılışına bakıldığında Cumhuriyet Caddesi'nin bu açıdan şehrin can damarı durumunda olduğu görülür. Hemen hemen şehirdeki bütün ticari işyerleri bu cadde üzerinde toplanmıştır. Bu durum, yani şehirdeki ticarethanelerin sadece bir iki cadde üzerinde toplanması, ülkemizin küçük ve orta büyüklükteki şehirlerinin genel bir karakteridir.

Haftalık pazar sisteminin gelişmediği Tatvan kentinde, ticari faaliyetlerin en canlı olduğu gün Cuma günüdür. Çevre köylerden insanlar sınırlı oranda ürettikleri hayvansal ve tarımsal ürünleri pazarlamak ve karşılığında çeşitli ihtiyaçlarını satın almak ve aynı zamanda Cuma namazlarını şehirde kılmak için Tatvan'a gidiş günü olarak genellikle Cuma günlerini seçerler. Şehirdeki normal hareketliliğin yanı sıra, Cuma günleri çevre köylerden haftanın diğer günlerine oranla daha fazla insanın şehre gelmesiyle, şehir o gün adeta bir pazar yeri durumuna döner. Alış – veriş, Cuma namazının kılınması, gezme ve akraba ziyareti gibi işlerini bitiren köylüler, öğleden sonra tekrar köylerine geri dönmeye başlarlar.

Genel olarak şehirlerin ticari fonksiyonlarını canlandırıp güçlendiren ve etki sahasının genişlemesine katkı yapan haftalık pazar sisteminin Tatvan'da geliştirilmemiş

olması, şehrin ticari ve ekonomik hayatı için önemli bir kayıptır. Oysa bu tür pazar sistemi ülkemizin Ege, Akdeniz, İç Anadolu ve Marmara bölgelerinde son derece yaygındır ve kurulduğu şehir ve kasabaların ticaretine büyük bir canlılık getirmektedir. Haftalık pazarlar, genellikle birbirlerine yakın ve iyi ulaşım imkanlarına sahip 5.000'den fazla nüfus barındıran yerleşmeler arasında dönüşümlü olarak kurulmaktadır. Bu pazarlarda aracı olmaksızın üretici ve tüketicinin direkt olarak yüz yüze gelmesi nedeniyle hem alıcı, hem de satıcı için kârlı bir alış – veriş yapma imkanı doğmaktadır.

Tatvan şehri ve çevresinin, haftalık pazar sisteminin kuruluş şartı olarak sayabileceğimiz ulaşım, nüfus miktarı, üretim ve pazar kurulacak yerleşmelerin birbirine yakınlığı açısından değerlendirildiğinde oldukça elverişli şartlara sahip olduğu söylenebilir. Yörede Tatvan, Bitlis, Güroymak (Norşin), Hizan, Ahlat, Adilcevaz ve Erciş arasında dönüşümlü olarak kurulabilecek bir pazar, sadece söz konusu şehirlere değil, aynı zamanda her bir şehrin etki bölgesi içinde kalan köylere de hizmet edeceği açıktır. Şehirde kurulabilecek bu tür bir pazar, kırsal kesimde daha fazla insanın alış – veriş yapmak üzere şehre gelmesini sağlayacak, dolayısıyla şehirde ticaretin canlanmasına vesile olacaktır.

Tatvan şehrinde bu konuda yaptığımız bir araştırmaya göre, halk arasında hakim olan görüş; haftalık pazar sisteminin son derece yararlı olacağı, ancak böyle bir girişimin; şehirdeki (sabit işyeri olan esnaflar işaret edilerek) bazı çevrelerin engellemesine maruz kalacağı yöndedir. Gelir seviyesi ve dolayısıyla alım gücü düşük olan yöre insanlarına hem iş, hem de ürettikleri ürünlerin pazarlanması imkanını doğuracak olan böyle bir pazar sisteminin burada vakit geçirilmeden mutlaka oluşturulması gerekir.

Tatvan şehrinin ticari hayatını canlandırabilecek bir diğer faaliyet *"Tatvan Doğu Anadolu Fuarı"*dır. İlk defa 1968 yılında Tatvan Lisesi bahçesinde *"Doğu Sanayi Sergisi"* adıyla açılan fuar, 1971 yılında *"Tatvan Doğu Anadolu Fuarı"* adını alarak şimdiki yerine taşınmıştır. Fuar, İşletme Mahallesi'nde Tatvan – Van transit karayolu ile Van Gölü arasında yaklaşık 85.000 m^2lik bir alan üzerine kurulmaktadır. Giyim, gıda, çeşitli ev alet ve gereçleri, kitap gibi ürünlerin sergilendiği fuarda, kapalı ve açık standların yanı sıra, çeşitli spor karşılaşmaları, lunapark ve şans oyunlarının oynandığı bölümler bulunmaktadır (Foto 2.15.). Fuar, her yıl 30 Haziran'da açılır ve 24 Temmuz'a kadar devam eder. Yaklaşık 30 yıldan beri aralıksız olarak her yıl açılan fuara,

organizasyon ve reklam eksikliği nedeniyle istenilen katılım bir türlü sağlanamamıştır. Bölge dışında gelip fuara esnaf düzeyinde katılanların sayısı son derece düşüktür. Her yıl 100 bin civarında insanın ziyaret ettiği fuarın, yerel ölçekten çıkarılıp daha geniş bir hinterlanda hitap etmesinin sağlanması gerekir. Bunu başarmak için, öncelikle fuar alanının bir plan dahilinde yeniden düzenlenmesi ve iyi bir organizasyonla birlikte, yörenin zengin turizm potansiyelinin de ön plana çıkarılacağı etkili bir reklamın yapılmasının zorunlu olduğunu düşünmekteyiz.

Tatvan şehrinde ticaret konu olan malların çok büyük bir kısmı, bölge dışında getirilmektedir. Coğrafi koşulların tarımsal faaliyetleri ve ürün çeşitliliğini sınırlandırması nedeniyle, şehirde yerel sebze ve meyvelere sadece yaz mevsiminde rastlanılır. Yapılan üretim de ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Tatvan'da halkın ihtiyaç duyduğu hayvansal ürünler ise büyük ölçüde yakın çevrede sağlanır. Dolayısıyla hayvansal ürünler ve sınırlı oranda yetiştirilen tarımsal ürünlerin dışında, şehirde satılan malların hemen hemen tamamı batıdaki büyük merkezlerden karşılanır. Tatvan kentinin ticari ilişkide bulunduğu bu kentlerin başında İstanbul, Ankara, Bursa, Adana, Mersin,

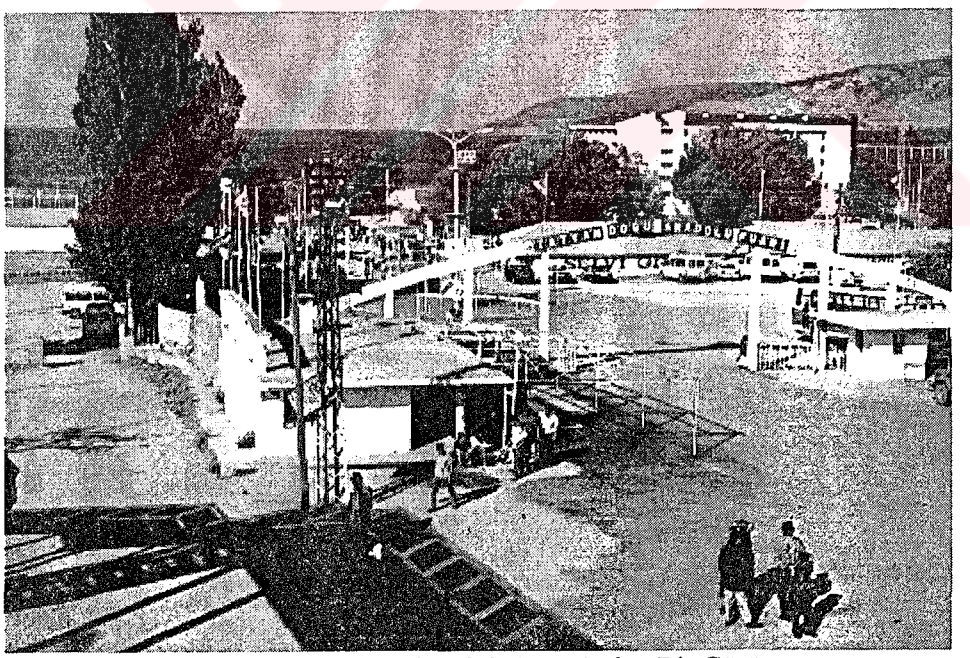

Foto 2.15 . Tatvan Doğu Anadolu Fuarı'ndan Bir Görüntü

zmir, Kayseri, Gaziantep, Diyarbakır ve Rize gelir. Bu kentlerden İstanbul, İzmir ve Bursa'dan giyim, elektronik eşya ve beyaz eşya temin edilirken, Ankara ve Kayseri'den mobilya, Adana ve Mersinden tarımsal ürünler, Gaziantep'te ise gıda ve ev eşyası gibi çeşitli sanayii ürünleri temin edilmektedir.

2.2.1.7 Turizm Fonksiyonu:

Tatvan kenti, zengin turizm potansiyeline sahip bir bölge içerisinde yer almasına rağmen, kent içinde turizm işlevi gören 8 otel, 3 seyahat acentası ve bir turizm danışma müdürlüğü dışında herhangi bir kurum veya kuruluş yoktur. Ayrıca kentte tarihsel ve doğal anıt niteliği taşıyan ve turizme hizmet edebilecek bir yapıt veya kentsel sit alanı da bulunmamaktadır. Şehrin, Çağlayan Mahallesi'nde harabe halinde iki adet küçük kilise kalıntısı bulunsa da, bunların göl çevresindeki onlarca eski kilise cami kale gibi tarihi eserler arasında fazlaca bir önemi yoktur. Daha önce bahsettiğimiz üzere şehirdeki Eski Tatvan Kalesi ve han, zamanla doğa ve insanların yıkıcı tesiri karşısında ayakta kalmayı başaramamış ve bugün (2001) tamamen ortadan kaldırılmış durumdadır.

Kent merkezinin tarihsel ve kültürel eserlerden bu kadar yoksun olmasına karşılık, kentin yakın çevresi doğal ve kültürel turizm varlıkları bakımından oldukça zengindir.

Bütünüyle araştırma sahamızın da içinde yer aldığı Van Gölü çevresi, turizm potansiyeli açısından değerlendirildiğinde ülkemizin en zengin yörelerinden biri olduğu görülür. Burada kaleler, kervansaraylar, köprüler, camiler ve kiliselerden oluşan kültürel mirasın yanı sıra, göller, kumsallar, şelaleler, çeşitli kuş türlerinin yaşadığı sulak alanlar, yanardağlar üzerindeki kraterler, lav akıntıları, termal ve mineral su kaynaklarıyla birlikte avlanma alanları; treaking, rafting, kar kayağı, çim kayağı, dağcılık ve su sporlarının yapılabileceği alanlar bulunmaktadır. Bütün bunların yanı sıra bir de turkuvaz ve mavi renkleriyle insanı adeta büyüleyen Van Gölü ile onun üzerinde gün batarken oluşan ve doyumsuz seyir güzelliği olan gün batımı manzarası bulunur. Kısacası, Van Gölü çevresinin ormanlık alanlar hariç, turizm sektörüne hizmet edebilecek her şeye sahip olduğunu söylenmek mümkündür.

Bu kadar zengin bir turizm potansiyeline sahip bir bölge içinde yer alan Tatvan şehri, ulaşım avantajları ve çevresindeki doğal ve beşeri turizm kaynakları sayesinde her yıl binlerce yerli ve yabancı turisti kendisine çekmektedir.

Tatvan şehri çevresindeki turist çekim gücü olan kaynakları doğal ve beşeri kaynaklar şeklinde ikiye ayırarak incelemek mümkündür. Tatvan çevresinde turizm bakımından önem taşıyan yeryüzü şekilleri arasında Nemrut Dağı ve Kalderası, Nemrut Dağı'nın 1441 yılındaki volkanik faaliyetinin sembolü olan Kantaşı civarındaki çatlaklar ve taze lav çıkışı, Şıhmiran deresindeki Nemrut'un Develeri olarak bilinen

Dikili Kayalar ve bir tarafı fayla parçalanarak Van Gölü'ne dahil olan hilal şeklindeki İncekaya Kalderası'nı sayabiliriz.

Şehrin hemen kuzeyinden yükselen ve yaklaşık 2800 metreden sonra zirvesi kesik koni şeklini alan Nemrut yanardağı başlı başına bir turist çekim merkezi durumundadır. Dağın zirvesinde patlama ve çökme sonucu oluşmuş, yaklaşık 9 km çapında muhteşem görüntüsüyle dev bir kazanı anımsatan kaldera bulunur. Bu kaldera, dünyanın önde gelen kalderalarından olup büyüklük itibariyle ülkemizin birinci, Avrupa'nın dördüncü ve dünyanın 16. büyük kalderasıdır[222].

Tatvan şehrinden başlayıp, kuzeyde Çekmece Köyü içinden geçen yaklaşık 13 km' lik bir asfalt yolun sonunda volkan camlarıyla parlayan dağın zirvesine erişilir. Burada her gelişinde insanda ilk gelişindeki heyecanı uyandıran dünya harikası kaldera ile karşılaşılır. Yaklaşık 48 km^2lik bir alana sahip olan kalderanın, batı kenarında atmosferik kökenli suların toplanmasıyla oluşmuş, en derin yeri 155 m olan hilâl şeklinde bir göl bulunur[223]. Masmavi sularıyla 12 km^2lik bir alan kaplayan bu gölün suları tatlı olup, yazın yüzme imkanı da bulunmaktadır. Suları serin olan gölde uzun süre kalmak oldukça güçtür.

Nemrut Kalderası'nın batı kısmını göl suları işgal ederken, doğu kısmını ise ana koniye göre daha yeni olan lav ve tüfler işgal eder. Bu alanda büyük gölden başka ikisi mevsimlik olmak üzere dört göl daha bulunur. Alan itibariyle büyük göle göre oldukça küçük olan bu göllerden bir tanesi kaldera tabanının kuzey kenarındaki ılık göldür. Çevresindeki sıcak su kaynakları nedeniyle ılık olan bu göl, termal turizm açısından önem taşımaktadır. Yeşil bir görünüme sahip olan gölün çevresi, yazın yerli ve yabancı turistlerin akınına uğrar. Ilık Göl'ün çevresindeki, sıcaklığı 50 – 55 derece civarında olan kaynaklarda insanlar bazı hastalıkların tedavisinde yarar sağladığı gerekçesiyle banyo yapmaktadır. Debileri son derece az olan bu kaynaklardan, bakımsızlık yüzünden tam olarak yararlanıldığı veya turizm ekonomisine kazandırıldığı söylenemez. Oysa bu kaynakların yanı sıra, Ilık Göl'ün hemen güneydoğusundaki yamaçta, kayalar arasında buhar çıkışının da hala devam etmesi, bu alanın jeotermal enerji açısından potansiyel bir saha olduğunu göstermekte ve ilerde yapılacak çalışmalara bu konuda ümit vermektedir.

Kaldera içerisindeki üçüncü göl ise, son derece sığ ve suları tatlı olan Küçük

---

[222] YALÇINLAR, İ., 1973, a.g.e., s. 264.
[223] ÇAKIR, Y., vd., 1993. a.g.e., s. 28.

Göl'dür. Yazın hayvan otlatmak için buraya gelen göçerlerin içme suyu temini ve hayvanlarının sulanmasında kullanılan bu göl, sığ olması ve buharlaşma nedeniyle, alanı Ağustos sonuna doğru yarı yarıya küçülür. Diğer iki göl ise, kar ve yağmur sularıyla ilkbaharda oluşup, yazın buharlaşma ve sızma nedeniyle kuruyan mevsimlik göller olup, bunların turizm açısından hiçbir değeri bulunmamaktadır.

Nemrut Dağı'nın kesik konisinden kaldera tabanına dik bir eğimle inilir ve yamaçlar yer yer ortama uyum sağlamış Huş, Ardıç ve Titrek kavaklarla kaplıdır Kaldera tabanında da görülen bu bitkiler, Ilık Göl ve Büyük Göl çevresinde yoğunluk kazanır. Kaldera alanının yeşillenmesine, dolayısıyla yazın buraya gelen yerli ve yabancı turistler ile hafta sonlarında Tatvan şehrinden piknik yapmak amacıyla gelen insanların yaz sıcağında korunma ve dinlenmelerine vesile olacak olan bu ağaçların korunması son derece önemlidir. Ne yazık ki araştırmalarda bulunmak üzere gittiğimiz Nemrut Kalderası'nda boyları 4 – 5 m'yi geçmeyen bu bitki örtüsünün yakacak temini nedeniyle kesildiğine şahit olmuşuzdur. Soğuk iklim şartları ve yükseltiden dolayı burada yeşil alan oluşturmanın zorluğu da dikkate alındığında, mevcut ağaçların korunmasının ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Nemrut yanardağında turizm açısından değerlendirilebilecek bazı yeryüzü şekilleri de bulunmaktadır. Örneğin Nemrut'un kuzey yamacında Kantaşı mevkiinde yanardağın en son (1441 yılındaki) püskürmesinin ürünü olan ve kırık bir hat boyunca çıkan taze lavlar[224] ve onların oluşturduğu ilginç şekiller bulunur. Burası Nemrut Dağı'na çıkan yolların uzağında kalması nedeniyle bugün için çok az insanın ziyaret ettiği bir yerdir. Ancak açılabilecek stabilize bir yolla daha fazla insanın buraya ulaşması sağlanabilir.

Kısacası Nemrut Dağı, âdeta dev bir kazanı andıran kalderası, kaldera içinde bulunan hilâl şeklindeki gölü, buhar ve sıcak su kaynakları, taze lav akıntıları, kaldera içinde ve çevresinde görülen farklı kaya türleri ve 1441 yılındaki volkanik etkinliğin simgesi olan Kantaşı mevkii ile Nemrut Dağı, GÜNER'in de belirttiği gibi[225] yer bilimciler için bir laboratuar, turizmciler içinde değerlendirilebilecek büyük bir potansiyel oluşturmaktadır.

---

[224] ÇAKIR, Y., vd., 1993, a.g.e., s. 38.
[225] GÜNER, Y., 1984. a.g.e., s. 62.

Nemrut Dağı'nda turistlerin ihtiyacına cevap verebilecek hiçbir yatırımın yapılmaması ve yeterince Türkiye ve dünya turizm çevrelerine tanıtılmamasına rağmen, her yıl burayı binlerce yerli ve yabancı turist ziyaret etmektedir. Yaz aylarında hemen hemen her gün farklı ülkelerden gruplar halinde veya ferdi olarak gelen yabancı turistlere rastlamak mümkündür.

Ülke içinde çeşitli kongre, panel ve seminerlerin ardında düzenlenen tanıtım gezileri ile öğrenci gezilerinin dışında Nemrut Dağı ve krater alanına gruplar halinde pek tur düzenlenmez. Özellikle okullar yaz tatiline girmeden önce, ülkemizin her tarafından çeşitli öğrenci grupları bu doğa harikasını görmek için gelirler ve bir günlerini burada geçirirler. Ayrıca her yıl Tatvan Doğu Anadolu Fuarı kapsamında Nemrut Dağı'na çıkılarak bir gün süreyle orada yayla şenlikleri yapılır (Foto 2.16.). Şenliğe katılanlar, orada folklor gösterisi ve çeşitli etkinlikleri izlemenin yanı sıra, kurulan kara çadır ve barakaların altında sunulan çeşitli ziyafetlerle birlikte çevre ve krater gölü üzerinden tekne gezintisi yapma imkanına kavuşur.

Foto 2.16. Nemrut Dagı'nda Yayla Şenlikleri

Nemrut Dağı ve krater alanına ulaşan iki yol bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Tatvan kentinin kuzeyinde Çekmece Köyü içinden geçen ve dağın güney yamacını takip ederek 2.600 m yükseklikteki bir noktada kalderaya girip oradan kaldera

tabanındaki Büyük Göl'e kadar uzanan yoldur. Diğer yol ise, dağın doğusundan Ahlat tarafından gelip yaklaşık 2.500 metre yüksekliğindeki geçidi geçerek kaldera içinde göçerlerin konaklama alanında Tatvan'dan gelen yolla birleşen yoldur. Tatvan'dan Nemrut Dağı'na giden yol, dağın zirvesine kadar asfaltlanmış olduğundan daha sık kullanılmaktadır. Gündemde olan Nemrut Dağı Kayak ve Turizm Merkezi Projesi'nin hayata geçirilmesi durumunda, Tatvan kentinin kuzey kesiminde Nemrut'un zirvesine kadar teleferikle çıkma imkanı da doğacaktır.

Tatvan kent merkezinin kuzeyinde yer alan Şıhmiran deresinin demiryolu köprüsü civarında, dere kenarında bir sıra halinde dizilişleriyle dikkat çeken aşınım artığı kayalar bulunur. Halk arasında *"Nemrut'un Develeri"* olarak adlandırılan bu sıra kayalar, aslında yörede farklı derecede sertlik gösteren aglomeraların aşınım artığından başka bir şey değildir (Foto: 2.17). Oluşumlarıyla ilgili olarak çeşitli efsanelerin anlatıldığı bu kayalar, bugün (2001) için fazlaca ziyaret edilmese de, turizm açısından farklı bir

Foto 2.17. Nemrut'un Develeri Olarak Bilinen Dikili Kayalar.

zenginlik kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Tatvan'da turizm açısından değerlendirilebilecek bir diğer morfolojik şekil ise, Tatvan Koyu'nun güney kenarında ve şehir merkezine yaklaşık 20 km uzaklıkta bulunan İncekaya Kalderası'dır. Kuzey tarafı Fayla kesilerek göle dahil olan kalderanın

iç kesimine Van Gölü sularının girmesiyle hilâl şeklinde küçük bir koy meydana gelmiştir. Tatvan kenti çevresinde volkanik faaliyeti sadece proklastik malzeme çıkışı ile sınırlı kalan[226] bu İncekaya volkanizması ile Nemrut Dağı, turizmin yanı sıra Coğrafya ve Jeoloji gibi yer bilimleri mensuplarının arazi deneyimlerini arttırmalarında kullanabilecekleri önemli bir yerdir.

Mevcut iklim koşulları dikkate alındığında, bütünüyle Doğu Anadolu bölgesinde olduğu gibi, Tatvan çevresinde de güneşlenme amacında olan turistler için koşullar uygun değildir. Çünkü bir yerin, güneşlenme amacındaki turistleri kendisine çekebilmesi için, o yerin günlük güneşlenme süresi kadar, günlük ortalama sıcaklıkları da önemlidir. Bu bakımdan Tatvan'da yazın ortalama olarak günlük güneşlenme süresi Haziran'da 10.08, Temmuz'da 11.06, Ağustosta ise 9.58 saat kadarken, aynı aylarda günlük ortalama sıcaklıklar sırasıyla Haziran'da 17.4, Temmuz'da 21.7, Ağustos'ta ise 21.0 ^{0}C'dir (Tablo 2.19). Ancak yaz aylarında bölgeye gelen turistler, kısa süreli de olsa Van Gölü'nde yüzme ve kıyısında güneşlenme imkanı bulur.

Tablo 2.19. Tatvan'da Ortalama Sıcaklık, Ortalama Güneşlenme Süresi, Karla Örtülü Gün ve En Yüksek Kar Kalınlıklarının Aylara Göre Durumu (1958 – 1990).

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ort. Sıc. (°C)	-3.4	-2.5	0.6	6.8	12.2	17.4	**21.7**	21.0	16.9	10.3	3.9	-0.7	**8.7**
Ort. Günlük Güneşlenme Süresi (Saat)	1.41	2.14	4.49	5.42	7.58	10.08	**11.06**	9.58	8.04	4.59	3.25	1.49	**6.04**
Karla Örtülü Gün Sayısı	**28.5**	27.4	22.0	2.6	0	0	0	0	0	0.3	5.0	17.2	**103.1**
En Yüksek Kar Kalınlığı (cm)	117	162	**187**	60	2	0	0	0	0	15	44	80	**187**

Kaynak: D.M.İ. Genel Müdürlüğü Tatvan Meteoroloji İstasyonu Verileri.

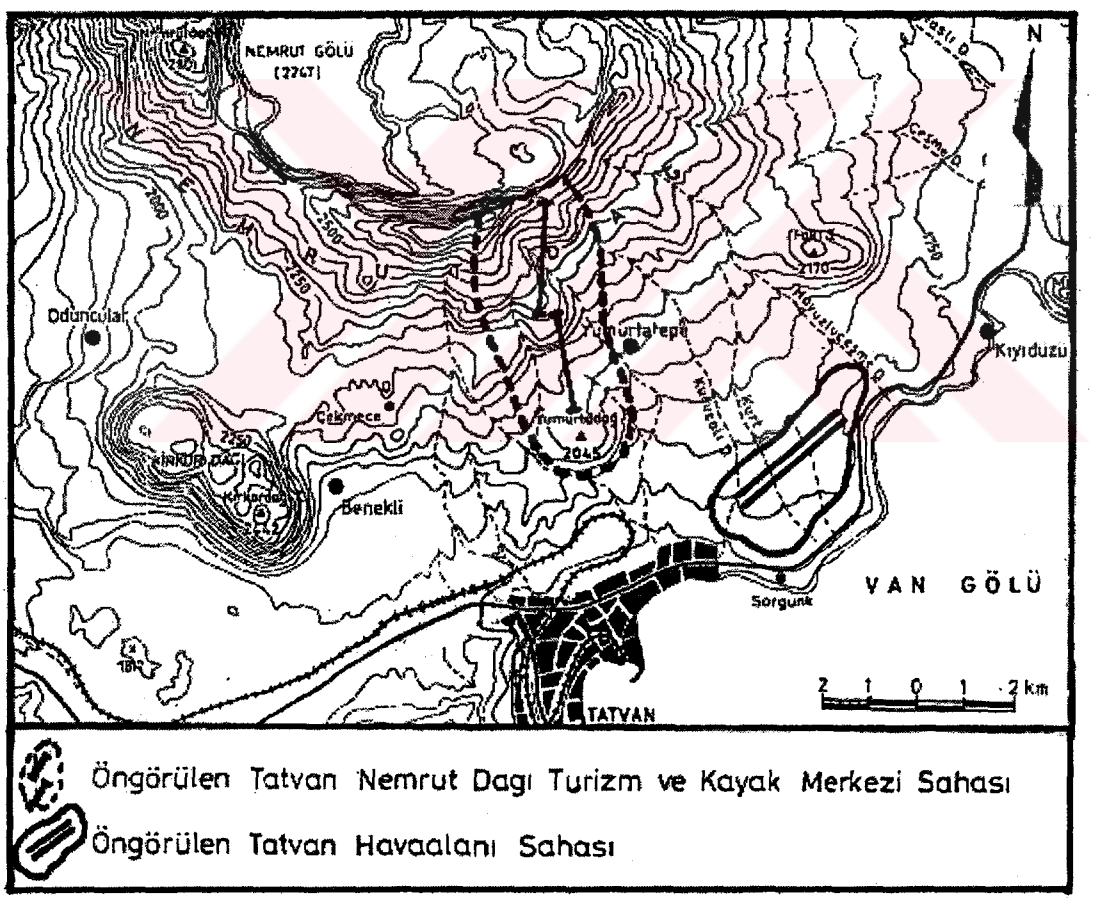
Tatvan'da kar yağışı (38 gün) ve kar kalınlığının fazla (en fazla 187 cm) olmasıyla birlikte, karın uzun süre (103 gün) yerde kalması, kış turizmi için uygun bir ortam oluşturmaktadır. Özellikle şehrin kuzeyinden yükselen Nemrut Dağı eteklerinde bu amaç için kullanılabilecek son derece uygun yerler bulunur. Ayrıca buraya Tatvan şehrine göre daha fazla kar düşmekte ve daha uzun süre (5.5 – 6 ay) yerde kalmaktadır.

[226] ÇAKIR, Y., vd., 1993, a.g.e., s. 55.

Bu potansiyeli değerlendirmek üzere *"Tatvan – Nemrut Dağı Turizm ve Kayak Merkezi Projesi"* hazırlanmış olup, yatırım programına alınması için Turizm Bakanlığı nezdinde Bitlis Valiliği'nin girişimleri devam etmektedir[227].

Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü yetkili elemanlarınca uluslararası yarışma ölçülerine uygunluğu açısından etüt edilen turizm ve kayak merkezi olarak belirlenen alan, aynı zamanda bu projenin tamamlayıcısı durumunda olan Tatvan Havaalanı sahasına 2 km mesafede bulunur (Harita 2.2.)

İki aşamalı olarak düşünülen projede; I. aşamada Yumurta Tepesi'nde 2045 metreden başlayıp, inişli – binişli ara istasyonu olan ve 2200 metreden sona eren çift iskemleli, 2500 m uzunluğunda ve 1000 kişi / saat kapasiteli telesiyej sistemi önerilmekte. II. aşamada ise, 2200 m'de Akkaya Sırtı'ndan başlayıp 2.628 m'de sona

Harita 23. Projesi Hazırlanan Tatvan Havaalanı , Kayak Merkezi ve Şehrin Konumu.

[227] Bitlis Valiliği'nin Turizm Bakanlığına gönderdiği 10.04.2000 tarih ve 547 sayılı yazısı ve ekinde Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Kayak Federasyonu yetkililerinin Turizm ve Kayak Merkezi ile ilgili hazırladıkları rapor.

eren ve hem Krater Gölü'nü hem de Tatvan şehri ve Van Gölü'nü gören bir noktaya kadar uzatılacak 3 km uzunluğunda, 4 kişilik iskemleli ve saatte 1.800 kişi taşıyabilecek telesiyej önerilmektedir[228].

Yapılacak olan bu tesisler, kış turizmine olduğu kadar, yaz turizmine de hizmet edecektir. Yani yazın Nemrut Krater Gölü'ne gitmek isteyen turistler, telesiyejlerle rahat ve hızlı bir şekilde taşınabilecektir.

İhale aşamasına gelmiş olan Tatvan Havaalanı, Nemrut Krater Gölü, Van Gölü ve yapılacak olan kayak merkezinin bir arada bulunmasıyla birlikte, çevrede çok sayıda tarihi eserin bulunması, buranın turizm bakımından önemini iyice arttırmaktadır. Başta güvenlik, konaklama ve ulaşım gibi turizm altyapı hizmetlerinin yanı sıra, bir birini tamamlayacak olan projelerin (Tatvan Havaalanı ve Kayak Merkezi) hayata geçirilmesi ve etkili bir reklamın yapılması durumunda, burada büyük bir turizm patlaması yaşanabilir. Bunun etkileri ise, bölgede en fazla Tatvan kentinin sosyo – kültürel ve ekonomik hayatı üzerinde görülecektir.

Tatvan'ın turist çekim gücünü arttıran en önemli faktörlerden birisi de Van Gölü'dür. Genişliği ile adeta bir denizi andıran Van Gölü, turkuvaz ve mavi renkleriyle doyumsuz bir seyir güzelliğine sahiptir. Tatvan ilçesinin Van Gölü'nde yaklaşık 100 km civarında bir kıyı şeridi bulunur. Bu kıyıların büyük bir bölümü, gölün güneyinde yer alır. Çok sayıda küçük koyların bulunduğu bu alanda, dağlardan göle dik bir eğimle inilir. Bu yüzden, kıyılar çoğunlukla falezli olup, sığ alanlara genellikle geçici akarsuların ağız kısmında rastlanılır. Bu tür sığ alanlar, aynı zamanda göle girmek için uygun alanları oluşturur. Van Gölü'nün güneyinde Deveboynu Yarımadası ile Reşadiye arasında kalan kısımlar, nispeten büyük yerleşmelerin uzağında kaldığı için son derece bakir ve turizm açısından değerlendirilebilecek potansiyel bir sahadır.

Tatvan ilçe sınırları içinde, şehir merkezinin sahil kesimi hariç, her yerde göle girmek mümkündür. Şehrin sahil kesiminde, atık suların oluşturduğu kirlilik nedeniyle göle girmek tehlikelidir. Suların temizliği ve kıyı şekli bakımından Tatvan ilçe sınırları içinde göle girilebilecek en güzel alanlar, gölün güneyinde Reşadiye çevresi ile kuzeyde Kıyıdüzü ve Sarıkum köyleri civarıdır. Özellikle Sarıkum Köyü civarında yüzlerce metre uzunluğunda kumsallar bulunur. Bu alanlarda göle girmek için, yazın günübirlik

---

[228] Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Kayak Federasyonu elemanlarının, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Tesisler Daire Başkanlığına sunduğu 30.03.2000 tarihli raporu, s. 2.

olarak Siirt, Bitlis ve Muş'tan çok sayıda insan gelir. Van Gölü, su üstü ulaşım araçlarının çalışmasına elverişli olduğu için, şehirde turistlere göl gezintisi sunma imkanı da bulunmaktadır.

Yüksek oranda soda içeren göl suyu, banyodan sonra saç ve tene yumuşak bir özellik kazandırmaktadır. Yazın yüzeyde yaklaşık 20 °C'ye kadar ısınan göl suyu, bu özelliği nedeniyle bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. Ayrıca Van Gölü, yörede yelken ve yüzme gibi su sporlarının yapılması açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Ulusal ve uluslar arası düzeyde yapılacak bazı su sporları müsabakalarının Van Gölü'nde yapılması, bu çevrenin tanıtımının (reklamının) yanı sıra, turizm sektörünün canlanmasına da büyük katkı yapacaktır.

Tatvan şehrinin mineral su kaynakları açısından zengin olduğu söylenebilir. Şehirde birisi Karşıyaka, diğeri Çağlayan mahallesinde olmak üzere iki yerde maden suyu bulunur. Şehrin kuzeyindeki Karşıyaka Mahallesi'nde yer alan kaynak, Tatvan Meslek Yüksek Okulu önünden geçen Şifa Sokak üzerindedir. Üzeri betonla kapatılarak bir boru vasıtasıyla dışarıya akıtılan su, 20 – 25 °C arasında sıcaklığa sahip olup, şifa niyetiyle içme ve banyo için kullanılmaktadır. Bu suyun bileşiminde serbest karbonik asit ve demir bulunur[229]. Çağlayan Mahallesinde Kotum Çayı'nın batı yakasındaki bir yamaçtan çıkan madensuyu da, Karşıyaka Mahallesindeki madensuyu ile aynı özelliklere sahiptir. Önlerine basit birer havuz yapılmasından başka hiçbir tesisin yapılmadığı bu kaynaklar, yeterli bakım ve ilginin gösterilmemesi nedeniyle günümüzde beklenen ziyaretçiyi kendilerine bir türlü çekememektedirler. Oysa gerek termal, gerekse mineral (maden suları) su kaynaklarının bazı hastalıklara iyi geldiği eskiden beri bilinmektedir. Bu açıdan şehirdeki mevcut kaynakların kimyasal analizi ve hangi hastalıklara iyi geldiğinin tespit edilmesi suretiyle bunların turizme kazandırılması gerekir.

Daha önce belirtildiği üzere, Tatvan şehir merkezi, kültürel turizm değerleri açısından son derece fakirdir. Çağlayan Mahallesi'nde iki adet harabe halinde küçük kilise kalıntısından başka, şehirde tarihi eser bulunmaz. Ancak, Tatvan şehir merkezinden yaklaşık 50 km'lik uzaklıklara kadar uzanan bir alan içinde çeşitli uygarlıklardan kalma çok sayıda tarihi eser bulunmaktadır. Tatvan kenti, yörede Ahlat ve Bitlis gibi son derece zengin kültür varlıklarının bulunduğu alanlara giden yolların

[229] ÇAKIR, Y., VD., 1993, a.g.e., s. 55.

kavşağında yer alması nedeniyle bu şehirlere gelen turistlerinde uğrak yeri durumundadır. Tatvan kentinin, turizm aktivitesine etkisi nedeniyle burada Ahlat ve Bitlis'teki turistik çekiciliklere birer cümleyle yer vermeyi uygun bulmaktayız.

Tatvan şehrinin yaklaşık 45 km kuzeydoğusunda yer alan Ahlat, özellikle Selçuklu ve Osmanlılardan kalma kaleler, kümbetler, camiler ve son derece zarif işlenmiş mezar taşlarının bulunduğu Selçuklu mezarlığıyla adeta bir açık hava müzesini andırmaktadır. Yine Tatvan kentinin 25 km kadar batısında, tarihi çok eski devirlere uzanan Bitlis şehri yer alır. Burada Makedonya Kralı Büyük İskender zamanında inşa edilen tarihi kalenin yanı sıra, çok sayıda cami, kümbet, medrese, köprü, kervansaray, han ve hamam bulunur.

Tatvan ilçe sınırları içinde kalan ve toplam sayıları 50 civarında olan tarihi eserlerden el-Aman Kervansarayı hariç, diğerleri yeteri kadar görkemli ve sağlam olmadıkları için pek tanınmazlar.

Tatvan kentinin yakın çevresindeki en önemli tarihi eser, Rahva Hanı olarak da bilinen el-Aman Kervansarayı'dır. Tatvan – Bitlis yolu üzerinde, Tatvan şehir merkezine 13 km'lik bir mesafede bulunan bu kervansaray, Anadolu'nun en büyük kervansaraylarından biri olarak bilinir[230]. Sadece kapalı alanı 3.000 m^2'yi bulur[231]. 16. yüzyılda Hüsrev Paşa tarafından yaptırılan kervansaray, o yıllarda burada geçen ticaret kervanları ve yolcuların Rahva'daki şiddetli kar fırtınaları ve soğuktan korunmaları için yapılmıştır[232]. Günümüzde (2001), tamamen çürümeye terk edilen bu eser, mutlaka yeniden aslına uygun olarak restore edilip, turizme kazandırılmalıdır. Yörede bol miktarda bulunan siyah renkli volkanik taşlardan inşa edilen kervansaray, restore edildikten sonra otel olarak işletmeye açılırsa bölge turizmine daha büyük yararlar sağlayacaktır. Özellikle zengin ülkelerden gelen turistlerin yeteri kadar lükse doygun oldukları ve otantik değerlere daha fazla önem verdikleri düşünülürse, böyle bir eserin otele çevrilerek kullanılması, daha isabetle bir değerlendirme şekli olacaktır.

Araştırma sahamızda gezme, görme, dinlenme ve spora yönelik turizm çekiciliklerinin yanı sıra, turizmin gelişmesine imkan tanıyacak ölçüde ulaşım sistemleri de bulunmaktadır. Uluslar arası "E.90" karayolu, Türkiye – İran bağlantısını sağlayan demiryolu ve Van Gölü su yolu Tatvan kentinde kesişmektedir. Kentin batısındaki

---

[230] OFLAZ, M. – TEKİN, R., 2000. a.g.e., s. 206.
[231] TUNCER, O. C., 1980. a.g.e., s. 327.

büyük merkezlerle olan havayolu bağlantısı, büyük ölçüde Van Havaalanı (Tatvan şehrine 140 km uzaklıkta) aracılığıyla sağlanır.

Tatvan, Van Gölü çevresinde Van şehrinden sonra en fazla konaklama tesisine sahip kenttir. Burada 2'si Turizm Bakanlığı'ndan işletme belgeli, 8'i de belediye işletme belgeli olmak üzere toplam 10 tane otel bulunmaktadır. Bu otellerin toplam oda sayısı 265, yatak sayısı ise 548'dir (Tablo 2.20.).

Aşağıdaki tablo görüldüğü gibi, Tatvan şehrinde turistler için konfor ve rahatı sağlayacak yeterli düzeyde otel yoktur. Bu nedenle, Tatvan çevresini gezip – görmeye gelen turistlerin büyük bir kısmı gecelemek için Van şehrine gitmektedir.

Tablo 2.20. Tatvan Şehrindeki Konaklama Tesisleri ve Kapasiteleri (2001).

Tesisin Adı	Sınıfı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Telefonları
Kardelen Oteli	3. Sınıf	75	154	0 434 827 95 00
Erhat Oteli *	3. Sınıf	60	120	-
Altılar Oteli	1. Sınıf	19	45	0 434 827 40 96
Üstün Oteli	1. Sınıf	16	30	0 434 827 90 14
Akgün Oteli	1. Sınıf	13	38	0 434 827 23 74
Karaman Oteli	2. Sınıf	20	40	0 434 827 11 04
Trabzon Oteli	2. Sınıf	22	30	0 434 827 94 36
Dörtyol Oteli *	3. Sınıf	16	38	0 434 827 10 18
Gayda Oteli *	3. Sınıf	11	28	0 434 827 31 89
King Otel/Kamping	1. Sınıf	13	25 + 80 Çadır	0 434 827 71 11
Toplam	-	**265**	**548**	-

Kaynak: Tatvan Turizm Danışma Müdürlüğü ve Yerinde Yapılan Mülakat Sonuçlarından.

*Henüz hizmete açılmayan oteller

Araştırma sahamızdaki otellerin tamamı kent merkezinde olup, kuruluş amaçları gerek yerli, gerekse yabancı turistlerle birlikte iş gereği yakın çevreden kente gelenlere geceleme imkanı sağlamaktır. Tatvan kentiyle birlikte Van Gölü çevresindeki hiçbir şehirde kompleks bir turizm tesisi yoktur. Bunda etkili olan temel faktör, bölgede yazın kısa süreli bir turizm sezonuna karşılık, uzun süren bir ölü sezonun bulunmasıdır.

1990 yılından sonra bölgede artan terör olayları, turizmi burada olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin, 1990 yılında Van'a gelen yabancı turist sayısı 90 binin üzerindeyken (90.862 kişi), iki yıl sonra bu rakam15.969'a kadar düşmüştür[233]. Van'a gelen turistlerin en fazla ziyaret ettikleri yerler arasında Nemrut Kalderası'nın

[232] OFLAZ, M., - TEKİN, R., 2000. a.g.e., s. 206.
[233] Van Turizm Müdürlüğü 1995 Yılı Turizm Envanteri.

bulunması dikkate alındığında, 1990 yılında Van'a gelen 90 bin yabancı turistten takriben 60 binin, Nemrut Kalderası vesilesiyle Tatvan kentine uğradığı söylenebilir. Son yıllarda araştırma sahamıza gelen yabancı turist sayısında önemli artışlar gözlense de, 1990'lı yılların çok uzağındadır. 2000 yılı itibariyle Tatvan'a gelen yabancı turist sayısı 15.000 civarındadır.

İlçe Turizm Danışma Müdürlüğü ve otel işletmecilerinden edindiğimiz bilgilere göre, buraya gelen turistlerin büyük bir çoğunluğu, önem sırasına göre; Almanya, Belçika, Hollanda, İsrail, İtalya, Fransa ve Avustralya'dan gelmektedir. Daha az oranda ise İran, ABD, Japonya ve Çin'den gelmektedir. Tatvan kentine gelen turistlerin büyük bir çoğunluğunu, ülkemize batıdan veya doğudan girip, transit geçişleri esnasında kısa bir süre burada kalan turistler oluşturur. Son yıllarda Tatvan şehrine organize turlarla gelen turist sayısında da önemli artışlar görülmektedir. Bunda, Tatvan'ın Doğu Anadolu'ya düzenlenen organize turların güzergahı üzerinde yer almasının etkisi büyüktür. Bu güzergah, Erzurum – Kars – Iğdır, Doğubeyazıt – Çaldıran – Muradiye üzerinden Van'a, Van'dan sonra gölün kuzeyini veya güneyini dolaşarak Tatvan'a oradan da Bitlis – Baykan üzerinden Diyarbakır'a uzanır.

Tatvan'da şehir halkının kullandığı üç tane mesire yeri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Nemrut Krater Gölü çevresi, ikincisi şehir merkezinden yaklaşık 10 km mesafede bulunan Ahlat yolu üzerindeki Mehmetçik Kampı, üçüncüsü ise Tatvan – Van karayolunun Küçüksu ile Reşadiye arasındaki kısmıdır. Bunlar içerisinde en fazla tercih edileni üçüncü yerdir. Şehre yakınlığı, bol su kaynakları ve yeşilliği nedeniyle bu alan (özellikle Sapursuyu Vadisi) hafta sonu tatillerinde çok sayıda insanı kendisine çekmektedir.

Özet olarak, Tatvan kentinin turizm bakımından iki önemli hazineye sahip olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi ulaşım bakımından elverişli konumu, ikincisi ise çevresindeki zengin turizm potansiyelidir. Turizmin artık bütün dünyada önemli bir üretim sektörü haline geldiği bir dönemde, araştırma sahamızdaki turizm kaynaklarının mutlaka harekete geçirilmesi, dolayısıyla bölge ve ülke ekonomisine kazandırılması gerekir. Bunun başarılması için yapılması gerekenler şu şekilde sıralanabilir:

1. Tatvan çevresinde doğal güzellikleri ve tarihi yerleri gezme, görme, göle girme, su sporları, avcılık ve tarihi yerleri farklı turizm etkinliklerinin farklı zamanlarda ön plana çıkarılarak kısa olan turizm sezonu uzatılması gerekir.

2. Nemrut Dağı ve kaldera alanı, milli park ilan edilerek, aşırı otlatma, kaçak avlanma ve bitki örtüsü tahribatının önüne geçilmelidir. Ayrıca kaldera alanına turistlerin yeme, içme ve dinlenme gibi asgari ihtiyaçlarını karşılayacak bazı tesisler yapılmalıdır.

3. Tatvan şehriyle birlikte yörenin sosyo – kültürel ve ekonomik gelişimine büyük katkı sağlayacak olan, Nemrut Dağı Turizm ve Kayak Merkezi ile Tatvan Havaalanı projeleri biran evvel hayata geçirilmelidir. Ayrıca bu projelerle eş güdümlü olarak buraya bazı turistik tesislerin yapılması için ülkemizdeki büyük turizm şirketleri nezdinde girişimlerde bulunulmalı ve onlara bazı cazip imkanlar sunulmalıdır.

4. Tatvan – Bitlis yolu üzerindeki tarihi el-Aman Kervansarayı, yeniden restore edilerek turizme kazandırılmalıdır.

5. Güvenlik endişesinin tamamen ortadan kaldırılması ve bu alanda oluşmuş kötü imajın silinmesine çalışılmalıdır.

6. Başta Nemrut Yanardağı ve Kaldera Gölü olmak üzere, bütünüyle Van Gölü çevresinin doğal ve kültürel değerlerinin ön planda tutulacağı etkili bir reklamın ulusal ve uluslar arası turizm çevrelerinde mutlaka yapılması gerekir.

Bütün bunlar gerçekleştirildiği takdirde, Van Gölü çevresiyle birlikte Tatvan kenti ülkemizin en önemli turizm merkezlerinden birisi haline gelecektir. Böylece Tatvan kentinde turizm fonksiyonu diğer fonksiyonlar karşısında konumunu daha da güçlendirmiş olacaktır.

2.2.1.8. Diğerleri

Tatvan şehrinde gayri muayyen veya iyi tanımlanamayan faaliyetler olarak değerlendirilen güvenlik hizmetleri ve inşaat sektöründe çalışanlar, faal nüfusun % 15 (1750 kişi)'ini oluşturmaktadır. Bu oranla gayri muayyen faaliyetler, hizmetler fonksiyonu içinde ticaretin ardından ikinci sırada gelir. Nüfusu hızla artan ve kozmopolit bir yapı gösteren Tatvan'ın, stratejik yönden önemli bir mevkide yer alması nedeniyle 6. Zırhlı Tugay Komutanlığı, 6 il ve 39 ilçenin askerlik şubesinden sorumlu Askerlik Daire Başkanlığı, Özel Hareket Grup Komutanlığı, Askerlik Şube Başkanlığı ve iki ilden sorumlu MİT Bölge Müdürlüğü buraya yerleştirilmiştir.

Şehirdeki hukukî hizmetler: Sulh Ceza, Asliye Ceza, Sulh Hukuk ve Kadastro

mahkemelerinde görev yapan iki savcı ve dört hakim tarafından yürütülmektedir[234]. Meydana gelen adli vakalar arasında ise, birinci sırada icra – iflas, ardından rüşvet, dolandırıcılık, hırsızlık, uyuşturucu satıcılığı, ırza geçme ve adam öldürme gibi adli suçlar gelir.

Tatvan şehrinde, inşaat sektörü ve seyyar satıcılık gibi serbest mesleklerde çalışanlar, faal nüfusun % 5'i kadar bir oran teşkil eder. Bu oran, yazın artar kışın havaların soğuması ve inşaat sezonunun sona ermesiyle birlikte azar.

2.2.2. Sanayi Fonksiyonu:

Tatvan şehrindeki mevcut şehirsel fonksiyonlardan sanayii fonksiyonu, diğer fonksiyonlar (ticaret, ulaşım ve tarım) karşısında yetirince gelişmemiştir. Şehirdeki sanayii kuruluşlarının büyük bir kısmının, az sayıda işçi çalıştırması ve sınırlı oranda üretim yapması da bunun bir göstergesidir (Tablo 2.21). Bu alanda faaliyet gösteren işyerlerinin % 99'unu (357 tane) atölye tipi sanayii işletmeleri, % 1'ini (4 tane) ise fabrika tipi modern sanayii kuruluşları oluşturur.

Tablo 2.21. Tatvan Şehrinde Sanayi İşyerlerinin Türlerine Göre Dağılımı (2000).

Sanayi Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	Sanayi Türü	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Atölye Tipi Sanayi			**Atölye Tipi Sanayi**		
Demirci	27	68	Mermer İmalathanesi	2	6
Sobacı	7	9	Karo İmalathanesi	2	6
Anahtarcı	4	4	Kartonpiyerci	1	2
Torna – Tesviye	2	3	Kapı ve Pencere İma.	1	3
Marangoz	42	87	Briketçi	71	274
Terzi	39	85	TV Tamircisi	5	10
Yorgancı	1	2	Beyaz Eşya Tamircisi	6	14
Değirmen	8	12	Elektrikçi	15	30
Fırın	21	75	Sıhhi Tesisatçı	2	7
Gıda İmalathanesi	17	54	**Toplam**	**366**	**1023**
Matbaa	4	11	**Modern Sanayi**		
Bisiklet Tamircisi	3	6	Lastik Kordon Fab.	1	8
Oto Tamircisi	55	133	Helva Fabrikası	1	8
Oto Kaportacı	2	7	Tatvan Emaye Fab.	1	4
Oto Kaynakçı	11	24	Yem Fabrikası	1	18
Lastik Tamircisi	19	75	**Toplam**	**4**	**38**
Küp Şeker İmalat	1	8	**Genel Toplam**	**370**	**1061**

Kaynak: Tatvan Belediyesi Bina Sayım Cetvelleri ve tarafımızca yapılan mülakat sonuçlarından.

[234] Tatvan Kaymakamlığı 2000 Yılı Brifing Dosyası, s. 6.

Tatvan şehrinde faal nüfusun (11.670 kişi) % 9.1'i (1.061 kişi) sanayii fonksiyonunda çalışmaktadır. Bu oranla sanayii fonksiyonu, şehirdeki mevcut fonksiyonlar içinde tarım (1.436 kişi), ulaşım (1.190 kişi), iyi tanımlanamayan (1.750) kişi) ve ticaret (4.058 kişi) fonksiyonundan sonra (beşinci sırada) gelir.

Tatvan şehrinde sanayinin kurulabilmesi için gerekli olan ulaşım, işgücü, enerji, su ve düz arazi varlığı gibi elverişli koşullara karşın; sınırlı sermaye birikimi, yöre halkının alım gücünün düşüklüğü, büyük pazarlara uzaklık, yanlış siyasi kararlar ve terör ortamının yarattığı güvensizlik, burada sanayiinin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca ilçenin ve yörenin zengin yer altı kaynakları ve tarımsal topraklardan yoksun oluşunun da bu durumda etkili olduğu söylenebilir.

Tatvan şehrindeki sanayileşme sürecine bakıldığında, bu alandaki ilk adımların 1930'larda atılmaya başladığı görülür. 1936'da Tatvan'ın ilçe statüsüne kavuşması ve Erciş'teki Van Gölü İşletme İdaresi'nin buraya taşınmasıyla birlikte, Tuğ'a (bugünkü İşletme Mahallesi'ne) bir tersane ve bir de atölye kurulmuştur. Ayrıca burada çivi, kontraplak ve soda fabrikalarıyla birlikte 5.000 nüfuslu küçük bir sanayi kasabasının kurulması da planlanmıştır[235]. Ancak zamanla değişen şartlar, sözü edilen fabrikaların kurulmasını engellese de, Tatvan kasabasının büyüyerek bölgede önemli bir şehir olarak yerini almasına engel olamamıştır.

1967 yılına gelindiğinde, Tatvan şehrinde bulunan 5 kireç ocağı işletmesi, 10 demirci dükkanı, 11 kaynakçı, 13 marangoz, 9 fırın, 3 radyo tamircisi, 15 terzi, 2 oto elektrikçi, 3 motor tamircisi, 7 kavaf ve kunduracı ile 8 değirmenden oluşan atölye düzeyindeki toplam işyeri sayısı 84'e yükselmiştir[236].

Tatvan'da en hızlı sanayileşmenin gerçekleştiği devre, 1975 – 1990 yılları arasıdır. Şehirdeki Et ve Balık Kurumu'na ait Tatvan Et Kombinası (1976), Tatvan Yem Fabrikası (1977), Tatvan Emaye Sanayii (1988), Tatvan Lastik Sanayii (1988) ve Köyteks (1990) gibi fabrika düzeyinde üretim yapan işletmeler bu dönemde hizmete açılmıştır. Ayrıca Karşıyaka Mahallesi'nde, 1964'te Tatvan'a kadar uzatılan demiryolunun Tatvan – Van arasındaki bağlantısını sağlayan feribotların montaj ve bakımlarını yapmak üzere bir tersane kurulmuştur. Bu tersanede, şimdiye kadar her biri 430 ton yük kapasiteli, yük ve yolcu taşıyabilen dört tane büyük feribot inşa edilmiştir.

---

[235] Güney Doğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi Tatvan (Tuğ), Cumhuriyet Matbaası, 1939, İstanbul, s. 186 – 334.

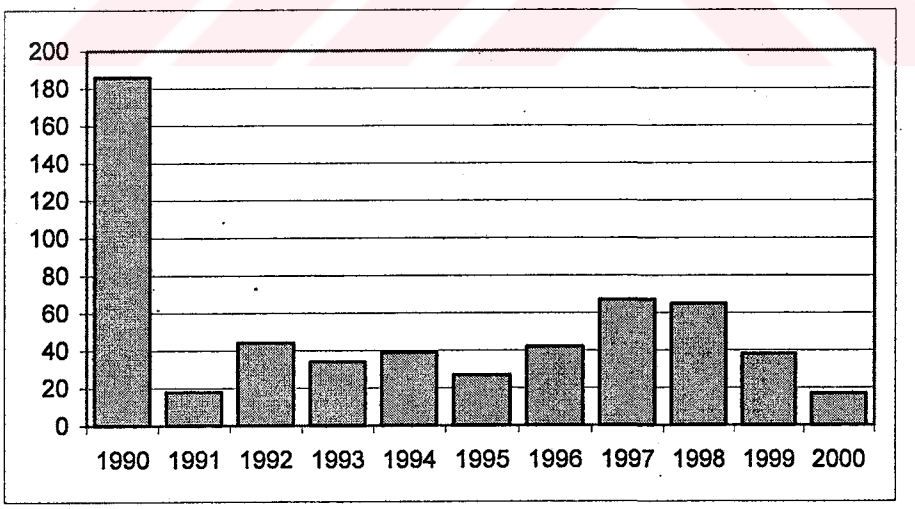
[236] ATEŞMEN, M., 1968. a.g.e., s. 63.

Tatvan şehrinde 1990 yılına kadar özel ve devlet sermayesi ile kurulan işletmeler, bu yıldan itibaren bir tarafta KOBİ'lere sağlanan kredilerin azalması, yapılan teşviklerin denetimsizliği ve üretime geçen işletmelerin yeterli pazar payı bulamamaları; diğer taraftan artan terör olayları nedeniyle birer birer kapanmaya başlamıştır. Tablo:2.21'den de görüldüğü gibi KOBİ kredisi alan işletme sayısı 1990 yılında 186 iken, bu sayı bir yıl sonra 18'e düşmüş, 1997'de tekrar bir yükselme eğilimi görülse de (67 tane), 2000 yılına gelindiğinde de bu rakam 17'ye kadar inmiştir (Tablo 2.22.)[237].

Tablo 2.22. Tatvan'da KOBİ Kredisi Alan İşletmelerin Yıllara Göre Durumu (1990-2000)

Yıl	A.Ş.	Koll. Şti.	Lmtd. Şti	Şahıs	Kooperatif	Toplam
1990	18	22	66	73	7	186
1991	1	2	8	1	6	18
1992	2	16	1	23	2	44
1993	1	12	3	17	1	34
1994	-	7	4	27	1	39
1995	3	3	4	15	2	27
1996	1	1	23	17	-	42
1997	1	-	47	19	-	67
1998	2	-	28	30	5	65
1999	2	1	15	17	3	38
2000	-	-	12	5	-	17

Kaynak: Tatvan Ticaret ve Sanayi Odası

Şekil 2.6. Tatvan'da KOBİ Kredisi Alan İşletmelerin Yıllara Göre Durumu (1990-2000)

[237] Bu veriler Tatvan Ticaret ve Sanayii Odası'ndan temin edilmiştir.

2.2.2.1. Atölye Tipi Sanayi:

Tatvan şehrinde küçük sanayi[238] olarak da adlandırılan atölye tipi sanayi tesisleri, şehirdeki toplam sanayi tesislerinin % 99'unu oluşturur. Olaya sanayi fonksiyonunda çalışan nüfus itibariyle bakıldığında, bu alanda çalışan nüfusun % 96'sı (1.023 kişi) atölye tipi sanayi kuruluşlarında, % 4'ü (38 kişi) ise modern sanayi kuruluşlarında çalışmaktadır.

Tatvan şehrinde bulunan atölye tipi işletmelerin her birinde ortalama olarak üç kişi çalışır. Bu işletmeler, şehir halkına olduğu kadar çevredeki bir kısım köy ve ilçelere de hizmet etmesi nedeniyle Tatvan'a belli bir merkeziyetlik kazandırmıştır.

Tatvan'daki atölye tipi sanayi işyerlerinin % 25.7'sini inşaat sanayii, % 24.6'sını oto tamir ve bakım sanayii, % 12.8'ini gıda sanayii, % 16.9'unu giyim ve ev eşyası yapım ve tamiratıyla ilgili işyerleri, geriye kalan % 19.3'ünü ise başta demirci ve marangozlar olmak üzere muhtelif tamirhanelerden oluşan işyerleri oluşturur.

Hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan konut açığı, Tatvan kentindeki atölye tipi sanayi işletmeleri arasında inşaat sektörünün ön plana çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca inşaat yapı malzemesi olarak kullanılan ponzanın çevrede bol miktarda bulunması da bu durumda etkili olmuştur. Pomza, inşaat sanayiinde genel olarak briket yapımında kullanılır (foto 2.18.) Pomza, zaman zaman da çevredeki köy

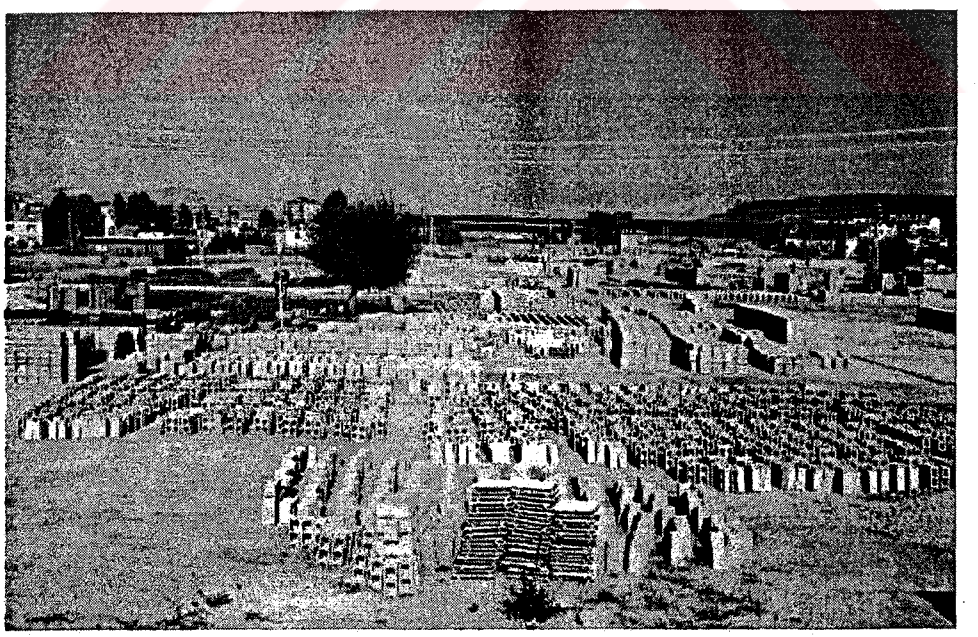

Foto 2.18. Kültür Mahallesindeki Brikethanelerden Bir Görünüş.

[238] TÜMERTEKİN, E., 1969. Sanayi Coğrafyası, İstanbul Üniv. Yay. No: 751, Coğrafya Enst. Yay. No: 22, İstanbul, s. 51.

yollarında mıcır olarak kullanılmaktadır. Pomzadan yapılan briketin, kumdan yapılan brikete oranla hafif olması ve inşaatlarda beton kolonlar üzerinde fazla ağırlık yüklememesi nedeniyle, bu malzemeden yapılan briketler daha fazla rağbet görmektedir. Yörede pomzadan yapılan briketlerin inşaatlarda daha fazla tercih edilmesi, Tatvan şehrinde bu tür brikethanelerin çoğalmasına yol açmıştır. Şehirde sadece yaz aylarında çalışan 71 tane brikethane bulunur ve burada yaklaşık 274 kişi çalışır.

Karşıyaka Mahallesinde geçen Bitlis- Ahlat yolunun Şahmiran Köprüsü civarında, otogarın hemen güneydoğusunda ve Çağlayan Mahallesi'ndeki yeni sebze hali çevresinde yoğunlaşan brikethanelere pomza, genellikle Nemrut Dağı'nın güneydoğu eteklerinden (Bal Tepe, diğer adıyla Faki Tepe civarında) getirilmektedir. Burada imal edilen briketlerin ihtiyaç fazlası komşu il, ilçe ve köylere gönderilir.

Şehirde brikethanelerden başka, inşaat sanayiinde faaliyet gösteren 2 mermerci, 1 kartonpiyerci, 2 sıhhi tesisatçı, 15 elektrikçi ve 2 tane de karo imalathanesi vardır.

Tatvan şehrinde oto tamir ve bakımıyla ilgili işletmeler, atölye tipi sanayi işletmeleri arasında % 24.6'lık (90 tane) bir oranla ikinci sırada gelir. Tatvan'da nüfus artışı ve refah seviyesinin yükselmesine paralel olarak meydana gelen araç sayısındaki artış, şehirde oto tamir ve bakımıyla ilgili çok sayıda (90 tane) işyerinin açılmasına yol açmıştır. Bu alanda yaklaşık 245 kişi istihdam edilmektedir. Oto tamir ve bakımı alanında çalışanların tahminen 50 kadarını, hem okula gidip, hem de bir meslek sahibi olmak için çalışan öğrenciler oluşturur. Bu tip atölyeler şehrin kuzeybatısında Tatvan-Bitlis-Muş yolu üzerinde yeralır. Bu yol, aynı zamanda şehrin içinden geçen "Uluslararası E – 90" karayoludur. Tatvan'daki tamir ve bakım atölyeleri, elverişli konumu sayesinde Tatvan şehriyle birlikte buradan geçen araçlara da hizmet vermektedir. Bu alanda 2001 yılı itibariyle hizmet veren 55 tane tamirci, 2 tane kaportacı, 19 tane lastik tamircisi ve 11 tane kaynakçı – oto elektrikçisi bulunmaktadır.

Tatvan kentinde atölye tipi sanayi kapsamında değerlendirilebilecek 8 değirmen, 21 fırın, 1 küp şeker imalathanesi ve 17 tane de muhtelif gıda imalathanesi olmak üzere 47 işletme bulunmakta ve bu imalathanelerde 149 kişi çalışmaktadır. Bu işletmeler içerisinde özellikle değirmenler ve büyük ölçüde atölye düzeyinde üretim yapan diğer gıda imalathaneleri atölye tipi sanayi tesislerinin ancak % 12.8'ini oluşturur.

Tatvan kentinde son yıllarda ev eşyası, giyim ve tarım aletleri yapım ve tamiratıyla ilgili çok sayıda atölye açılmıştır. Bu tür atölyelerin çoğalmasında şehrin hızlı nüfus artışı ve geniş bir etki bölgesine sahip olmasının etkili olduğu söylenebilir. Tatvan'da şehrin çekim gücünü arttıran ve geniş bir halk kitlesine hitap eden ev eşyası, giyim ve tarım aletleri yapım ve tamiratıyla ilgili olarak açılan atölye tipi işletmeler arasında terzi (39 tane), sobacı (7 tane), anahtarcı (4 tane), yorgancı (1 tane), TV tamircisi (5 tane), beyaz eşya tamircisi (6 tane), demirci (27 tane) ve marangoz (41 tane) atölyeleri bulunur. Bu tür işletmeler, şehirdeki atölye tipi sanayi işyerlerinin % 19.3'ünü oluşturmaktadır.

Sonuç olarak; Tatvan şehrinde toplanmış bulunan ve çok çeşitli alanlarda hizmet veren atölye tipi sanayi tesisi bulunur. Bunlar, şehir halkı için olduğu kadar, şehrin çevresindeki köylüler için de önemlidir. Çünkü çevre köylerde yer yer değirmen ve bazı basit el dokuma tezgahları dışında herhangi bir tesis bulunmaz. Bu nedenle köylüler ihtiyaçlarını karşılamak üzere Tatvan şehrine gelirler. Şehirde, şehrin etki bölgesini komşu il ve ilçe sınırları dışına taşırabilecek herhangi bir atölye tipi sanayii tesisi bulunmamaktadır.

2.2.2.2. Modern Sanayi:

Tatvan kentinde modern sanayii tesisleri, diğer bir deyişle fabrika düzeyinde üretim yapan sanayi tesisleri son derece az olup, şehirdeki toplam sanayii tesislerinin (370 adet) sadece % 1'ini (4 adet) oluşturmaktadır. Şehirde sanayi alanında çalışan nüfusun ise % 4'ü (38 kişi) modern sanayi tesislerinde istihdam edilmektedir.

Tatvan'da ikisi kapalı olmak üzere toplam altı fabrika bulunur. Bunlardan açık olanlar Tatvan Yem Fabrikası, Tatvan Lastik Fabrikası, Tatvan Emaye Fabrikası ve Helva Fabrikası'dır. Kapalı olanlar ise, Tatvan Et Kombinası ve Köyteks Tekstil Fabrikası'dır.

Tatvan'da hayvancılığı desteklemek ve aynı zamanda istihdam alanı oluşturmak amacıyla yaklaşık 20 dönümlük bir arazi üzerinde kurulan Tatvan Yem Fabrikası, 1977 yılında bir kamu yatırımı olarak hizmete açılmıştır (foto 2.19.). 1994 yılında özelleştirilen fabrika, tam kapasite ile çalıştırıldığı zaman 40 – 50 kişiye istihdam sağlayabilecek kapasitededir. Ancak günümüzde (2001) üretimin azalmasına bağlı olarak çalışan işçi sayısında da % 50'ye varan azalmalar olmuştur.

Saatte 15 ton dolayında üretim yapan fabrikanın yıllık üretim kapasitesi 20.000 ton dolayındadır. Hayvancılıkta verimi arttırmak için burada değişik yemler üretilir. Fabrikada hammadde olarak; mısır, buğday, arpa, çavdar, kepek, ak darı, ayçiçeği ve soya küspesi; katkı maddesi olarak da mermer tozu, tuz ve kemik unu kullanılmaktadır. Bu hammaddelerin kullanılmasıyla; büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvanlara yönelik yem elde edilmektedir. Şanlıurfa, Diyarbakır, Adana, Mardin, Batman, Kırşehir, Konya

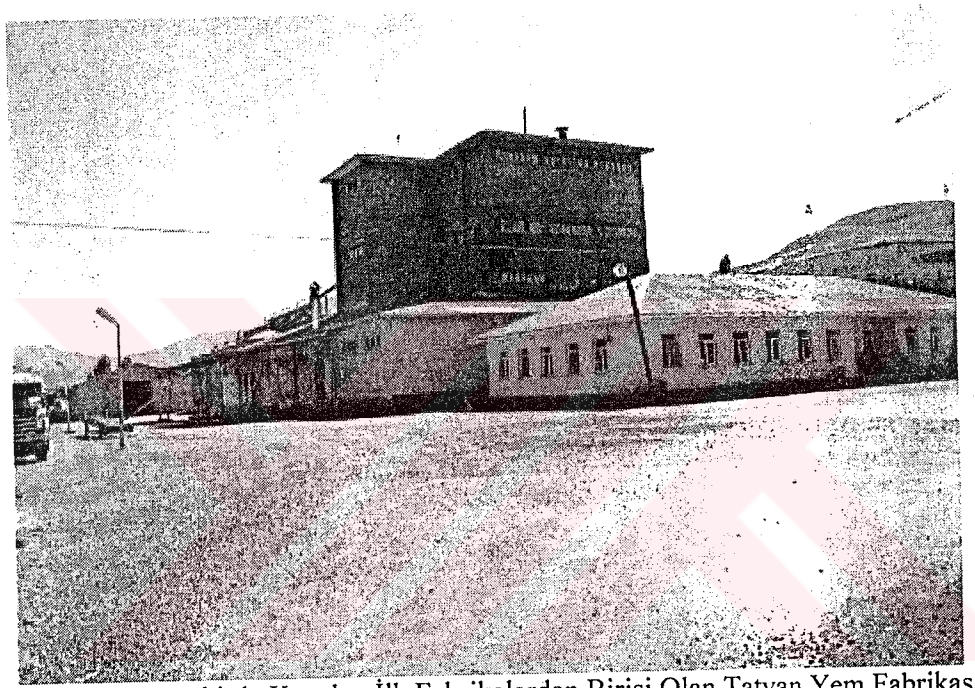

Foto 2.19. Şehirde Kurulan İlk Fabrikalardan Birisi Olan Tatvan Yem Fabrikası

ve Van'dan hammadde olarak fabrikaya getirilen ürünler, burada işlendikten sonra Muş, Ağrı, Bitlis, Van ve Hakkari'ye pazarlanır.

Tatvan'da özel sektör yatırımları arasında en önde gelen işletmelerden bir tanesi, 1988 yılında yaklaşık 350 m²'lik bir kapalı alanda hizmete açılan Tatvan Lastik Fabrikası'dır (foto 2.20.). Şehir merkezinden Bitlis yönüne uzanan transit karayolu üzerindeki demiryolu köprüsü civarında bulunan fabrikada lastik kordonla birlikte, palaska, kemer ve bot bağı gibi askeri malzemeler üretilir. Fabrikada kullanılan hammaddeler, çoğunlukla İstanbul ve Gaziantep'ten getirilmektedir. Günde ortalama 25.000 metre civarında üretilen askeri malzeme, Kara, Hava ve Jandarma Genel Komutanlığında gerçekleştirilen ihale sonucuna göre İstanbul veya Ankara'ya gönderilir.

Lastik fabrikasının hizmete açıldığı ilk yıllarda 25 kişi civarında olan çalışan sayısı, zamanla pazar payı ve üretimin azalmasına bağlı olarak 8 kişiye kadar düşürülmüştür.

Tatvan Emaye Fabrikası, 1988 yılında Çağlayan Mahallesi yeni sebze hali civarında üç dönümlük bir arazi üzerine kurulmuştur. Bölgede emaye hammaddesi bulunmadığından gerekli olan hammaddeler Ereğli Demir – Çelik Fabrikası'ndan getirilir. Fabrikada mangal, soba, soba borusu, soba tablası, dirsek imali ve kaplaması

Foto 2.20. Tatvan Lastik Fabrikasının İçinden Bir Görünüş

yapılır. Elde edilen ürünler, Tatvan'la birlikte bölge il ve ilçelerine pazarlanır. Son yıllarda yaşanan ekonomik kriz nedeniyle üretimin durma noktasına geldiği fabrikada, geçmişte 20 kişi çalışırken halen sadece 4 kişi çalışmaktadır.

Tatvan'da günümüzde faaliyette olan önemli sanayi tesislerinden bir tanesi de 1997 yılında hizmete açılan Tatvan Mezbahası'dır. Mezbaha, günümüzde Tatvan'daki kasaplara kesim yeri hizmeti sunmaktadır. Burada veteriner hekimler tarafından kontrol edilen hayvanlar, şehirdeki kasapların kendi elemanları tarafından kesilir. Mezbahada günlük hayvan kesimi yaz ve kış aylarına göre değişmektedir. Yaz aylarında günlük olarak ortalama 80 tane küçükbaş, 4 tane büyükbaş hayvan kesimi yapılırken, kış aylarında 40 küçükbaş, 4 tane de büyükbaş hayvan kesimi yapılmaktadır. Doğunun en

büyük ve modern mezbahalarından biri olarak bilinen bu mezbahaya, Tatvan ilçe sınırlarıyla birlikte Patnos ve Ahlat çevresinden de hayvan getirilmektedir. Bu bakımdan mezbaha şehre belli bir merkeziyetlik kazandırmaktadır.

Tatvan'da Köyteks A.Ş. tarafından 1990 yılında hizmete açılan tekstil fabrikası, triko türü kazaklar üretmekteydi. Birçok kişinin istihdam edildiği bu kuruluş daha gelişme fırsatı bulamadan, körfez savaşının olumsuz etkileri nedeniyle tamamen kapatılmıştır.

Tatvan şehrindeki gerek üretim, gerekse istihdam kapasitesi bakımından en büyük sanayi tesisi Et – Balık Kurumuna ait Tatvan Et Kombinası'dır. 1963 yılında 168.000 m² alan üzerine temeli atılan fabrika, 1976 yılında hizmete açılmıştır. 1995 yılına kadar KİT işletmesi olarak aralıksız hizmet veren kuruluş, 1995 yılında yapılan özelleştirmenin ardından üretime kapatılmıştır.

Yılda 42.000 büyükbaş ve 315.000 küçükbaş hayvan kesimi yapılabilecek kapasitede olan et kombinası, mezbahası, soğuk hava depoları, idari binaları ve lojmanlarıyla birlikte geniş bir alana kurulmuş kompleks bir sanayi tesisidir (foto 2.21.). Hizmete açıldığı yıllarda yaklaşık 130 kişinin istihdam edildiği bu tesis, yörede hayvancılığın geliştirilmesinin yanı sıra; deri, sucuk ve yem sanayisi kurulması için de uygun koşullar sağlamıştır.

Foto 2.21. Tatvan Et Kombinasından Bir Görünüş.

1995 yılında özelleştirilmeyle birlikte fabrikanın kapanmasına etki yapan faktörlerin başında; bölgede yetiştirilen hayvanların büyük bölümünün canlı olarak yurt dışına satımı ile son yıllarda terör nedeniyle hayvancılığın büyük yara alması gelmektedir.

Günümüzde (2001) *"Nurkap Gıda Sanayii ve Tic. Koll. Şti."* tarafından depo olarak kullanılan et kombinasının, yeniden eski fonksiyonuna kavuşturulması için söz sahibi şirket nezdinde girişimler devam etmektedir.

Sonuç olarak, Tatvan kenti, sanayi malları üreten bir şehir değil, daha çok bölge dışındaki büyük sanayi merkezlerinden üretilenlerle beslenen bir şehir görüntüsündedir. Tatvan kentinin tüketici bir şehir olmaktan çıkarılıp, kendi dinamikleriyle ayakta kalan bir şehir, bir çekim merkezi haline getirilebilmesi için, özellikle şehirde kapalı durumda olan fabrikaların yeniden üretime açılması ve bir takım cazip teşvik ve imkanlar sunularak yeni istihdam alanlarının şehre kazandırılması gerekir. Ayrıca köy ve şehir arasında dengeli bir ekonomik ilişkinin kurulması için de, kırsal alana coğrafi koşulların bir dayatması olarak da kabul edebileceğimiz hayvancılığın yeniden canlandırılmasına çalışılmalıdır.

2.2.3. Tarım Fonksiyonu:

Tatvan kentinin ilksel fonksiyonu olan tarım, zamanla şehirdeki diğer fonksiyonlar (ticaret, ulaşım, yönetim, eğitim vs.) karşısında nispi olarak gerilemişse de önemini tamamen kaybetmiş değildir. Halen şehirdeki nüfusun % 12.3'ü (1.436 kişi) tarım fonksiyonunda çalışır. Ancak burada şunu da belirtelim ki, Tatvan'ın bir şehir yerleşmesi olarak ortaya çıkmasında tarımın etkisi yok denecek kadar azdır. Şehrin esas gelişimini ateşleyen faktör ise 1936'da idari yapıdaki değişiklikle birlikte, ulaşım ve sanayi yatırımlarının Tatvan'da oluşturduğu istihdam olmuştur.

Şehirsel fonksiyonlardan ayrı bir fonksiyon olarak düşündüğümüz tarım, Tatvan kenti ve çevresinde iklim ve yüzey şekillerinin kontrolünde sınırlı oranda gelişme imkanı bulabilmiştir. Şiddetli karasal iklimin hüküm sürdüğü Doğu Anadolu bölgesinde Van Gölü çevresi, gölün sıcaklıklar üzerinde yaptığı baskılayıcı (aşırı ısınma ve soğumayı önleyici) tesir nedeniyle çevresine oranla daha ılıman bir iklime sahiptir. Bu durum, göl çevresinde vejetasyon süresinin kısa olmasına rağmen, birçok tarım ürününün yetiştirilmesine imkan sağlamaktadır. Ancak burada dağlık alanların tarım

yapılabilecek alanlara oranla oldukça geniş alanlar işgal etmesi, ekip – dikmeye dayalı tarımsal faaliyetleri kısıtlamış, buna karşılık hayvancılık için oldukça uygun ortamlar oluşturmuştur.

Tatvan şehir merkezinde kabaca 1960'lara kadar tarım, hakim fonksiyondur. Özellikle 1936'da Tatvan'ın ilçe yönetim merkezi statüsüne kavuşması ve ardından ulaşım, idari, ticari ve sanayi alanında yapılan yatırımlar, şehirde tarımın, yeni gelişmekte olan fonksiyonlar karşısında gerilemesine neden olmuştur.

Tatvan kentinde yaptığımız araştırmalara göre, tarımla uğraşan iki türlü aile vardır. Bunlardan birincisi, şehrin kenar mahallelerinde (Yeşilmezra, Çağlayan, Karşıyaka ve Kale mahallelerinde) 3 – 5 dönümlük küçük parseller üzerinde bahçe ziraatı yapanlar, ikincisi ise şehir merkezinde oturup da şehir dışındaki tarım arazileri üzerinde tarla tarımıyla uğraşanlardır.

Bunların dışında tarımla uğraşan bir diğer kesim daha vardır ki, bunlar şehir nüfusuna kayıtlı olmayıp, yazın Siirt ve Batman çevresinde gelip günübirlik olarak Ahlat'taki patates ve şekerpancarı tarımında çalışmaya gidenlerdir. Bunların sayısı yıldan yıla değişmekle birlikte yaklaşık 1.300 kişi civarındadır. Tarım işçisi olarak Siirt ve Batman çevresinden gelip, yazın iş sezonu boyunca Tatvan'da kalan bu nüfus, şehrin etki bölgesinin belirlenmesi ve ticari hayatına katkısı bakımından önemlidir.

Tatvan şehrinde yaklaşık olarak 280'i ekip – dikmeye, 450'si hayvancılığa dayalı olmak üzere toplam 730 aile geçimini büyük ölçüde tarımdan sağlamaktadır. Şehir merkezinde yapılan tarım, genelde ev ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olup, ihtiyaç fazlası ürünler şehirde pazarlanır. Şehirde tarımsal faaliyetlerle uğraşan aileler çoğunlukla Yeşilmezra, Çağlayan ve Karşıyaka mahallelerinde bulunur. Bunda etkili olan faktör, bu mahallelerde özellikle Yeşilmezra ve Çağlayan mahallelerinde sulama suyu sıkıntısı olmaması ve hemen hemen her evin genişçe bir bahçeye sahip olmasıdır. Bu mahallede bahçe ziraatı şeklinde elma, armut, ceviz, kayısı, vişne ve kiraz gibi meyvelerin yanı sıra fasulye, domates, biber, salatalık, maydanoz, soğan gibi sebzeler yetiştirilir. Karşıyaka ve Kale mahallelerinde, büyüklüğü yer yer 10 – 15 dönümü bulan parsellerde başta şekerpancarı olmak üzere, buğday, arpa ve hayvan yemi olarak ot üretimi yapılmaktadır.

Şehirde hemen hemen her mahallede az veya çok hayvan beslenir (Tablo 2.23.)[239]. En fazla beslenen hayvan inek, koyun ve keçidir. Şehirde hayvancılığın yoğunlaştığı alanlar, şehrin genellikle kenar mahalleleridir. Bu mahallelerin başında Yeşilmezra, Çağlayan, Dumlupınar, Karşıyaka ve Cumhuriyet mahalleleri gelir. Bunun nedeni, buralarda şehrin çevresindeki otlak alanlara geçişin iç kesimlerde kalan mahallelere göre daha kolay olmasıdır. Koyun ve keçi yetiştiriciliği, ticari amaçla genellikle şehrin kenar mahallelerinde yetiştirilirken, inek daha çok geçime yönelik, yani ailelerin süt ve süt ürünleri ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak hemen hemen her mahallede yetiştirilir. 2001 yılı itibariyle şehirde beslenen inek sayısı 1.418, koyun ve keçi sayısı ise takriben 1.600 kadar olup toplam sayıları 3.000 civarındadır.

Tablo 2.23. Tatvan Şehrinde Büyükbaş Hayvan Varlığının Mahallelere Dağılışı (2001).

Mahalle Adı	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Mahalle Adı	Büyükbaş Hayvan Sayısı
Yeşilmezra	80	İşletme	40
Çağlayan	120	Pınarbaşı	42
Cumhuriyet	100	Sahil	45
Karşıyaka	180	Fatih	30
Bahçelievler	150	Aydınlar	48
Esentepe	140	Şirinevler	60
Dumlupınar	73	Kültür	40
Tuğ	65	Fuar	55
Yeni Mahalle	61	Hidayet	22
Sosyal	12	Kale	45
Genel Toplam			**1418**

Kaynak: Tatvan İlçe Tarım Müdürlüğü

Tatvan kentinin çevresinde, şehri gıda maddeleri bakımından besleyen geniş yaylak ve mera alanlarına karşın, sınırlı oranda tarım toprakları bulunur. İlçenin Van Gölü güneyindeki dağlık kısımda, vadi ve polye tabanları hariç, pek tarım arazilerine rastlanılmaz. Var olan tarım toprakları da daha çok otlak ekonomisine hizmet eder. Yani, kışlık ot üretiminde kullanılır. Sınırlı oranda ise buğday ve arpa ekilir. Güneydeki bu dağlık alanda ticari anlamda yapılan sebze tarımında, sadece Tatvan – Van karayolunun Reşadiye – Küçüksu arasındaki yol güzergahında rastlanılır. İlçenin esas tarım toprakları, şehrin ve Van Gölü'nün kuzeyindeki kıyı düzlükleri ile Nemrut Dağı eteklerinde bulunur. Bu alanda, göl kıyısındaki Sarıkum ve Beştaş Köyü çevresi hariç,

[239] Bu veriler Tatvan İlçe Tarım Müdürlüğünden alınmıştır.

tamamen kuru tarım yapılır. Bu çevrede daha çok buğday, arpa, yonca, şekerpancarı, tütün, fasulye, nohut, patates, domates, biber, salatalık ve soğan ziraatı yapılır. Ekim alanı itibariyle en geniş yeri buğday ve yonca arazileri oluşturur (Tablo 2.24.).

Tablo 2.24. Tatvan İlçesinde Yetiştirilen Tarım Ürünleri ve Ekim Alanları (1999).

Ürün Adı	Ekim Alanı (Dekar)	Ürün Adı	Ekim Alanı (Dekar)
Buğday	40.000	Kuru Fasulye	264
Yonca	18.000	Tütün	114
Şekerpancarı	3.349	Nohut	100
Patates	3.000	Salatalık	20
Domates	1.040	Soğan	35
Taze Fasulye	425	Biber	10

Kaynak: İlçe Tarım Müdürü Cahit Kara'nın *"Tatvan'ın I. Değişim ve Gelişim"* Kongresi Bildiri Metni, Haziran 2000.

Tatvan'ın en geniş buğday ekim alanları, Nemrut Dağı eteklerinde bulunmaktadır. Burada buğday ekim alanı 2.450 – 2.500 metreye kadar çıkar ki bu yükseklik Türkiye'de Özalp – İran sınırı arasındaki sahayla birlikte ziraatın üst sınırı bakımından bir rekoru teşkil etmektedir. Yazın, Türkiye'nin hiçbir yerinde hasat edilmeyen tahıl tarlaları kalmazken, bu alanda özellikle Nemrut Dağı eteklerinde hâlâ yeşilliğini koruyan tarlalara rastlamak mümkündür. Ancak burada şunu da hemen belirtelim ki, eğim değerleri ve toprak tabakasının kalınlığı dikkate alındığında, bu alanın tarımsal faaliyetler için hiç de uygun bir yer olmadığı görülür. Çünkü her yıl toprağın eşilmesiyle, bir miktar toprak yamaç aşağı kaydırılarak suni bir erozyon yaratılmaktadır.

Tatvan'da sulamalı tarım yapılan alanlar çoğunlukla Tatvan – Ahlat yolu üzerinde Sarıkum ve Beştaş Köyü çevresinde bulunur. Burası, aynı zamanda Tatvan'ın en yoğun ve verimli tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü yerdir. Burada endüstri bitkilerinden şekerpancarı, tütün ve patatesin yanı sıra ticari amaçla bol miktarda domates, fasulye, salatalık, soğan ve biber gibi sebzeler yetiştirilir. Ayrıca bu alanda, son yıllarda seracılığın geliştirildiğini görüyoruz. Özellikle Tatvan İlçe Tarım Müdürlüğü ve Kaymakamlığın katkılarıyla 1 tanesi Sarıkum, 19 tanesi de Beştaş köyünde olmak üzere 20 tane sera kurulmuştur (Foto 2.22.). Son derece modern ve tarımsal tekniklere uygun olarak kurulan bu seralarda, birisi ilkbaharda diğeri sonbaharda olmak üzere, yılda iki defa ürün alınır. Söz konusu köylerde gerek seralarda,

gerekse açık alanlarda yetiştirilen sebzeler Tatvan şehrinde pazarlanır. Bu alandaki tarımsal faaliyetler, ticari amaca yönelik olduğu için hem yöre ekonomisine katkı sağlaması, hem de Tatvan şehrine taze ve ucuz sebze temin etmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu bakımdan adı geçen köylerle birlikte çevredeki diğer köylerdeki çiftçilerin, sebze üretimiyle birlikte meyve üretiminin de geliştirilmesi için desteklenmesine devam edilmelidir.

Tatvan ilçe sınırları içinde 96.757 dekar ekili tarla arazisi, 30.000 dekar nadas arazisi ve 1.530 dekar sebze arazisi olmak üzere, toplam 128.287 dekar tarım arazisi bulunmaktadır (Tablo: 2.24). Bu arazilerde kullanılan yıllık gübre miktarı ise 1.458

Foto 2.22. İlçe Tarım Müdürlüğünün Beştaş Köyü'nde Kurduğu Seralardan Bir Görünüş.

tondur[240]. Ekili – dikili tarla parsellerinin büyüklüklerinin çoğunlukla 20 – 30 dekar arasında olması, bölgenin coğrafi yapısı düşünüldüğünde tarımsal faaliyetlerde herhangi bir problem teşkil etmemektedir.

Tatvan'da hayvancılık, dolayısıyla hayvansal üretim ekme – dikme faaliyetine oranla daha iyi durumdadır. İlçe genelinde 2000 yılı itibariyle 4.595'i büyük, 94.000'i küçükbaş olmak üzere toplam 98.595 adet hayvan bulunmaktadır[241]. Burada hayvan

[240] KARA, C., 2000. İlçemizin Tarımdaki Sorunları ve Çözüm Önerileri, Bitlis İli Tatvan İlçesi I. Değişim ve Gelişim Kongresi, Basılmamış bildiri sonuçları, Tatvan, s. 2.
[241] İlçe Tarım Müdürlüğü.

Tablo 2.25. Tatvan İlçe Sınırları İçinde Tarım ve Hayvancılık Amaçlı Kullanılan Genel Arazi Varlığı (Dekar) (2001).

Arazi Kullanım Şekli	Ekili Tarla Arazisi	Nadas	Sebze	Tarıma Elverişli Olup da Kullanılmayan Arazi	Daimi Çayır	Mera Arazisi
Arazi Miktarı (Dekar)	96.757	30.000	1.530	3.500	70	239.300

Kaynak: İlçe Tarım Müdürü Cahit Kara'nın *"Tatvan'ın I. Değişim ve Gelişim"* Kongresi Bildiri Metni, Haziran 2000.

varlığının fazla olmasında, geniş mera alanlarının etkili olduğu söylenebilir. Tatvan'da yaklaşık 239.000 dekar mera arazisinin yanı sıra, orman içi ve tarım arazileri arasındaki boş araziler de dahil edildiğinde ilçede hayvan otlatılacak arazi miktarı 478.600 dekara ulaşır. Bu miktar, 100 bin hayvan için oldukça geniştir. Mevcut mera arazilerinde gübreleme, sulama ve suni tohumlama gibi ıslah çalışmalarının yapılması durumunda Tatvan'da hem kışlık ot üretimi artacak, hem de daha fazla hayvanın meralarda otlatılması imkanı doğacaktır.

İlçe nüfusunun en önemli geçim faaliyetlerinden biri olan tarım ve hayvancılığın yanı sıra, son yıllarda arıcılık da önemli bir uğraş ve üretim sektörü haline gelmiştir. Hayvancılıkta girdilerin sürekli artması ve kârlılığını yitirmesine karşılık, arıcılıkta ihtiyaçların büyük ölçüde fazla girdisi olmadan tamamen doğadan karşılanması ve ilçe sınırları içinde yaz boyunca yeşilliğini koruyan çiçekli bitkilerin bol miktarda bulunması, yöre insanının arıcılığa yönelmesine neden olmuştur. Özellikle Van Gölü'nün güneyinde kalan dağlık alan, hayvancılık açısından olduğu kadar arıcılık bakımından da zengin bir potansiyele sahiptir. Bu alanda yazın hem bölge içinde, hem de bölge dışında özellikle Karadeniz, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden gelen çok sayıda arıcıya rastlamak mümkündür. İlçe sınırları dışından gelen gezici arıcıların izin ve yerleştirme işlemlerini İlçe Tarım Müdürlüğü tarafından yapılmakta olup, arıcılar genellikle Tatvan – Van Karayolunun üzerinde ulaşım sorunu olmayan ve arıcılık bakımından uygun olan alanlara yerleştirilmektedir (Harita 2.3 ve Tablo 2.26.). Tatvan'a bölge dışından gelen arıcıların sayısında yıllara göre dalgalanmalar görülse de, her yıl yaklaşık 35 – 40 kadar arıcı ile 8.000 civarında arılı kovan ilçe sınırları içine yerleştirilir. Burada gerçekleştirilen yıllık bal üretimi ise 250 ton civarındadır. Üretilen balların bir kısmı, Tatvan kentinde perakende olarak, diğer kısmı ise toptan büyük

şehirlere pazarlanır. Tatvan'daki arıcılık faaliyetinin yılda ülke ekonomisine katkısı, yaklaşık 850 milyar (540.000 dolar) civarındadır.

Tatvan'da tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi amacıyla büyük gayretler sarf edilmektedir. İlçede her yıl tarım ve hayvancılıkta zararlı ve hastalıklarla mücadele amacıyla ilaçlama ve aşılama kampanyaları düzenlenir. İlçede seracılığın yaygınlaştırılması için 1997 yılından bu yana 400 adet besi sığırı, 66 adet süt ineği, 450 adet koyun, 150 adet arılı kovan, 150 adet hindi ve 750'si ceviz, 1310'u elma olmak üzere 2060 adet fidan çiftçilere dağıtılmıştır. Ayrıca, 3 – 5 dekarlık örnek meyve bahçeleri kurulmuştur[242].

Tatvan'da tarım ve hayvancılığın sorunlarının başında terör nedeniyle köylerin büyük ölçüde nüfus kaybetmesi ve üretim girdilerinin artması gelir. Kırsal potansiyelin yeniden ekonomiye kazandırılması için, boşalan köylere geri dönüşün teşvik edilmesi ve bazı cazip imkanların sunulması gerekir. Özellikle hayvancılığın geliştirilmesi için eskiden beri yetiştirilen verimsiz türlerin yerine, bölgeye uyum sağlayabilecek et ve süt verimi yüksek hayvan türlerinin yaygınlaştırılmasına çalışılmalıdır. Ayrıca tarıma uygun olmayan mera alanlarının işgaline ve aşırı otlatmaya son verilerek mevcut meraların sulama, gübreleme ve suni tohumlama yoluyla ıslah edilmesine çalışılmalıdır.

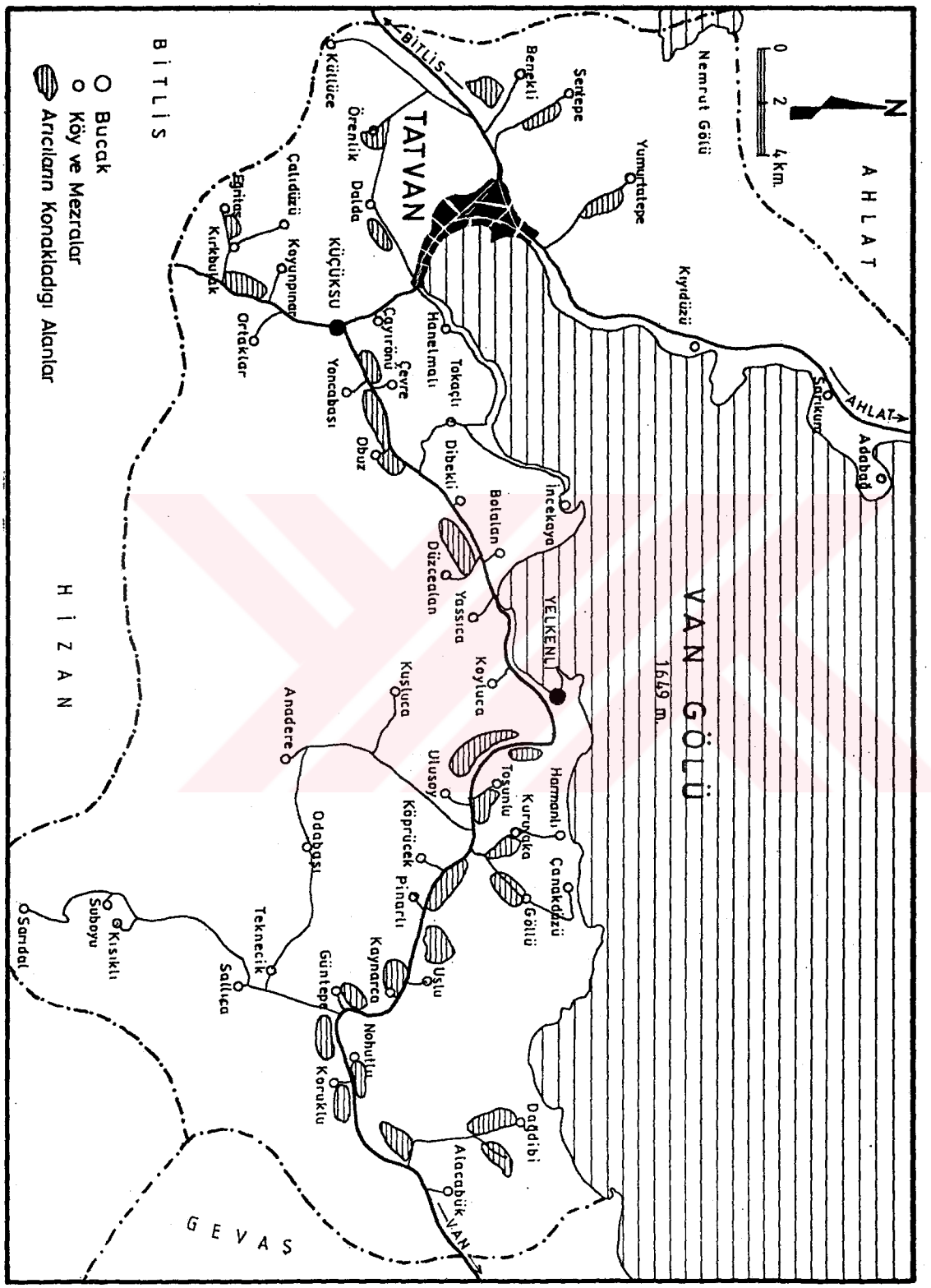
Tatvan ve çevresindeki köylerde teşvik edilmesi ve desteklenmesi gereken bir diğer iş kolu da arıcılık ve meyveciliktir. İlçede meyve üretiminin arttırılması için KARA'nın da belirttiği gibi, mutlaka örnek meyve bahçelerinin kurulması gerekir[243]. Özellikle de bölgede rahatlıkla yetiştirilebilen cevizin yaygınlaştırılması gerekir. Çünkü, fazla bakım istemeyen ceviz ağacının meyvesi gıda, yeşil kabuğu boya, gövdesi ise mobilya sanayisinden aranan bir maddedir.

Tablo 2.26. Tatvan İlçe Sınırları İçine Yerleştirilen Arıcılar ve Geldikleri Yerlere Göre Dağılımı (2000).

Arıcılar	Bitlis	Ordu	Tatvan	Diyarbakır	Siirt	Şanlıurfa	Mersin	Adana	Toplam
Arıcı Sayısı	13	15	8	2	2	1	1	1	43
Kovan Sayısı	3.900	3.350	1.060	550	350	250	170	180	9.810

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü Kayıtlarından Hesaplanmıştır.

[242] KARA, C., 2000, a.g.e., s. 5.
[243] KARA, C., 2000, a.g.e., s. 5.

Harita 2.4. Tatvan İlçe Sınırları Dışında Gelen Arıcıların Yerleştirildiği Alanların Dağılışı.

Sonuç olarak, yörede bitkisel ve hayvansal üretimin teşvik edilmesiyle, bir tarafta kırsal alanda yeni istihdam alanlarının oluşturulması ve üretimin arttırılması sağlanacak, diğer tarafta şehirde gıda ve tekstil sanayisinin kurulmasına uygun koşullar hazırlanmış olacaktır. Bu bakımdan tarım ve hayvancılığın mutlaka geliştirilmesi gerekir.

2.3. Tatvan Şehrinin Etki Bölgesi:

Şehir merkezleri, belirli bir etki alanına sahip ve o alan içinde yaşayan nüfusun ekonomik, kültürel, sağlık, teknik vb. ihtiyaçlarını karşılayacak olan fonksiyonların toplandığı merkezlerdir[244]. Bu merkezleri çevrelerinden soyutlanmış münferit yerleşmeler olarak değil, bilakis çevresiyle karşılıklı ilişkiler içinde olan insan topluluklarının bir konsantrasyon sahası olarak görmek gerekir. Bir şehrin büyüklüğü ve önemi ise, o şehrin etki bölgesinin özellikle de iktisadi etki sahasının genişliği ve önemine bağlıdır[245].

Şehirlerin dışına taşan her bir faaliyet, belli bir merkezi işaret eder ki o merkezden çevreye doğru götürülen hizmetlerin yayılış alanı, aynı zamanda şehrin etki bölgesini belirler.

Şehirler, bünyelerinde topladıkları merkezi fonksiyonlar ve onların çekim gücüne bağlı olarak ülke yerleşme sistemi içinde belirli bir kademelenme gösterirler. Her bir yerleşmenin çekim gücüne (etki bölgesine) bağlı olarak belirlenen kademelenme en alt 1. kademeden, en üst 7. kademeye kadar değişir[246]. Türkiye için en üst kademe tüm Türkiye'yi etkisi altında bulunduran İstanbul şehridir. Şehirsel yerleşmeler arasındaki kademelenmenin belirlenmesi; ülke çapındaki bir planlamada kentsel yoğunluk merkezleri ve onların gelişme eksenleri ile hizmet sahalarının tespiti bakımından önemlidir. D.P.T. Türkiye'deki yerleşmelerin kademelenmelerinin tespiti için çeşitli anketler düzenlenmektedir. Aynı kuruluşun yerleşmelerin etki alanlarının tespiti için hazırladığı anket formunda ticaret, eğitim, sağlık, pazar, mevsimlik göç, haberleşme ve yayın faaliyetleri konusunda, yerleşmelerin nerelere kadar hizmet

---

[244] BAYKAL, F. 1989. Salihli Kent Coğrafyası, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları: 2, Karınca Matbaacılık ve Tic. Ort., İzmir, s. 48.

[245] GÖNEY, S., 1984. a.g.e., s. 1.

[246] D.P.T., 1982. Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, D.P.T. Kalkınmada Öncelikli Yöreler Başkanlığı, 27, Ankara.

götürdüğü, yani etki alanlarının nerelere kadar uzadığı ve hangi merkezlerden etkilendiğinin tespitine yönelik sorular bulunmaktadır[247].

Tatvan şehri, DPT'nin etki bölgesi tespit formunda yer alan ticaret, eğitim, sağlık, pazar, mevsimlik göç, haberleşme ve yayın faaliyetiyle ilgili sorulara verilen cevaplara göre değerlendirildiğinde, 4. kademe merkez olarak ülke yerleşme sistemi içindeki yerini aldığı görülür. 4. kademe merkezler, çevrelerindeki daha alt 3., 2. ve 1. kademe merkezlerin kendilerinde bulunmayan mal ve hizmetlerin temin edildiği yerlerdir.

Yörede Bitlis, 4. kademe merkezliği Tatvan'a kaptırmış durumdadır. Bu durumda, yani Bitlis yerine Tatvan'ın 4. kademe merkez olarak ortaya çıkmasında, Tatvan şehrinin ulaşım bakımından elverişli bir noktada yer alması[248] ve çevresinde büyük miktarda nüfus çekmesi etkili olmuştur. Ülkenin güney ve batı bölgelerinden demiryolu ve karayoluyla getirilen mallar, Van Gölü'nün batısındaki bölgeye Tatvan'dan dağıtılır. Kara ve demiryollarının yanı sıra doğuda Van ve İran'la ilişkiyi kuran feribot limanının Tatvan'da olması, birtakım hizmetlerin burada doğmasına yol açarak, kentin önemini arttırmıştır[249]. Tatvan Havaalanı ile Tatvan – Nemrut Dağı Turizm ve Kayak Merkezi projelerinin hayata geçirilmesi durumunda şehrin 4. kademe merkez olarak öneminin daha da arttıracağı söylenebilir.

Bugün (2001), 4. kademe merkez işlevi gören Tatvan'ın etki alanı içinde Hizan, Ahlat ve Adilcevaz, Güroymak, Mutki ve Bitlis şehirleriyle (3. kademe merkezler) birlikte, bu şehirlere bağlı daha alt kademe (2. ve 1. kademe) işlevine sahip bucak ve köyler bulunur. Bunlar içinde Bitlis şehri, il merkezi olmanın da avantajıyla Tatvan'a bağlı 3. kademe merkezler içinde en gelişmiş ve etki alanı en geniş olandır. Dolayısıyla Bitlis şehrinin 3. kademe merkez ile 4. kademe merkez arasında geçiş tipi bir yerleşme olduğu söylenebilir. İlişki yoğunluğu bakımından Tatvan'a bağlı bölgelerden Adilcevaz'ın, son yıllarda Erciş ve Van ile ilişkilerini geliştirdiği de gözden kaçmamaktadır. Tatvan şehrinin etki alanında bugün 300.000 kadar nüfus bulunur. (Harita 2.4.)

Tatvan şehrinin kendisi ise, 5. kademe üst merkez olarak Van, Gaziantep ve Diyarbakır'a, 6. kademe merkez olarak Ankara, 7. kademe merkez olarak da İstanbul'a

---

[247] D.P.T., 1982, a.g.e, s. 122 – 123.
[248] Bkz. II. Bölüm Ulaşım Fonksiyonu.
[249] Yurt Ansiklopedisi, 1980. Bitlis Maddesi, s. 1411.

bağlı bulunmaktadır. Bugün Tatvan şehrinde karşılanamayan bir ihtiyaç, çözülemeyen bir sorun için önce, kendisine en yakın olan Van'la veya Gaziantep'le daha sonra 6. kademe merkez olan Ankara veya en üst kademe merkez olan İstanbul ile ilişki kurulmaktadır.

Tatvan şehrinin bölgede 4. kademe bir merkez olarak ortaya çıkmasını sağlayan faaliyetleri ulaşım, sağlık, eğitim, ticaret ve mevsimlik göç şeklinde sıralayabiliriz.

Tatvan şehri, gerek çevresindeki il, ilçe ve köylerle gerekse ülkenin diğer bölgelerindeki yerleşmelerle güçlü bir ulaşım bağlantısına sahiptir. Günlük olarak şehre giriş – çıkış yapan araç ve sefer sayıları da bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Yaptığımız araştıramaya göre, her gün düzenli ve karşılıklı olarak Tatvan ile çevresindeki yerleşmeler arasında gerçekleşen sefer ve araç sayıları aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. 27. Tatvan ile Çevresindeki Yerleşmeler Arasında Gerçekleşen Sefer ve Araç Sayıları (2001)

Sefer Yerleri	Sefer Sayısı (Tane)	Araç Türü (Tane)	Mesafe (km)
Tatvan – Bitlis	80	38 Minibüs 1 Otobüs	26
Tatvan – Güroymak	28	14 Minibüs	60
Tatvan – Hizan	-	-	60
Tatvan – Ahlat	25	15 Minibüs, 5 Taksi	46
Tatvan – Çevre Köyler	38	22 Minibüs, 2 Otobüs	-

Kaynak: Yerinde Yapılan Mülakat Sonuçları.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, Tatvan'la çevresindeki yerleşmeler arasında gerçekleşen ulaşım bağlantısının en güçlü olduğu şehir Bitlis'tir.

Tatvan ile çevresindeki kırsal yerleşmeler arasında da yoğun bir ulaşım bağlantı vardır.Tatvan kenti çevresindeki köylerden Dalda, Benekli, Çayırönü ve Küçüksu köyleri ile bağlantı Tatvan Belediye Otobüsleriyle, diğerleriyle olan bağlantı ise büyük ölçüde minibüslerle sağlanır. Van ve Ahlat yolu üzerindeki köylerle Tatvan kenti arasındaki ulaşım ise, bu şehirlere çalışan minibüs ve otobüslerle sağlanmaktadır.

Tatvan'ın bölgede Bitlis, Güroymak, Ahlat ve Hizan dışında güçlü ulaşım bağlantılarının bulunduğu diğer şehirler Van (146 km), Gevaş (100 km), Erciş (100 km) Adilcevaz (78 km) ve Muş'tur. Bu şehirlerle olan ulaşım bağlantısı, Van ve Erciş'ten

kalkarak yurdun batı bölgelerine gidiş – geliş yapan şehirlerarası otobüslerle sağlanmaktadır

Tablo 2.28. Tatvan'a Günlük Olarak Çevre Köylerden Yapılan Düzenli Seferler (2001).

Köy Adı	Tatvan'a Uzaklığı (km)	Sefer Sayısı	Köy Adı	Tatvan'a Uzaklığı (km)	Sefer Sayısı
Alacabük	63	1	Koyluca	28	1
Bolalan	21	1	Koruklu	59	1
Budaklı	89	1	Nohutlu	81	1
Çalıdüzü	16	1	Okuz	13	1
Çanakdüzü	49	1	Örenlik	17	1
Dibekli	17	1	Tokaçlı	14	1
Eğritaş	15	2	Tosunlu	23	1
Göllü	44	3	Yoncabaşı	10	2
Güntepe	52	1	Reşadiye	25	2
Hanelmalı	7	1	Yassıca	23	1
Harmanlı	47	1	Dalda	6	2
Küllüce	14	1	Çayırönü	6	2
Kırkbulak	13	2	Benekli	8	2
Koyunpınarı	12	1	Küçüksu	14	2

Kaynak: Bitlis Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü ve Yerinde Yapılan Mülakat Sonuçları.

Tatvan'ın bölgede Bitlis, Güroymak, Ahlat ve Hizan dışında güçlü ulaşım bağlantılarının bulunduğu diğer şehirler Van (146 km), Gevaş (100 km), Erciş (100 km) Adilcevaz (78 km) ve Muş'tur. Bu şehirlerle olan ulaşım bağlantısı, Van ve Erciş'ten kalkarak yurdun batı bölgelerine gidiş – geliş yapan şehirlerarası otobüslerle sağlanmaktadır.

Tatvan'ın şehirlerarası yolcu taşıyan bir şirketi bulunmamasına rağmen, Van ve Erciş'ten gelip Tatvan içinden geçen otobüsler vasıtasıyla ülkenin Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir, Aydın, Antalya, Adana, Mersin, Antakya, Gaziantep ve Diyarbakır gibi büyük merkezlerine rahatlıkla ulaşmak mümkündür. Tatvan otogarına her gün şehirlerarası yolcu taşıyan yaklaşık 86 otobüs giriş ve çıkış yapar.

Kısacası Tatvan kentinin, kolay erişilebilir merkezi bir mevkide yer alması nedeniyle ulaşım etki alanını her geçen gün biraz daha genişlettiğini söylemek mümkündür.

Tatvan kentinde, gerek kent merkezine gerekse çevresindeki diğer yerleşmelere sağlık hizmet veren çok sayıda sağlık kuruluşu bulunmaktadır. Bunlar arasında en önemlileri; Tatvan Devlet Hastanesi, SSK Hastanesi, Askeri Hastane, Kadın – Doğum

ve Çocuk Hastanesi ile üç adet sağlık ocağıdır. Bu sağlık kuruluşlarında toplam 325 yatak, 29 doktor, 159 hemşire – ebe ve 38 tane teknisyen bulunmaktadır[250].

Tatvan'daki sağlık imkanları çevresindeki pek çok yerleşmeye oranla daha iyi durumdadır. Tatvan kentindeki hastanelerde bir yıllık poliklinik hizmeti alan (84.369 kişi) ve yatan hasta (8.666 kişi) sayıları da bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Tatvan'daki hastanelerde yatan hastaların kayıtları incelendiğinde, hastaların % 47'si (4.102 kişi) ilçe sınırları içinden, % 53'ü (4.564 kişi) ise komşu il, ilçe ve köylerden geldiği görülür. Tatvan ilçe sınırları dışından gelen hastaların geldikleri yerlere göre dağılışı şu şekilde sıralanır[251]:

Hastaların Geldikleri Yerler	**%**
Bitlis ve Merkeze Bağlı Köyler	25.1
Güroymak ve Köyleri	23.1
Ahlat ve Köyleri	19.4
Hizan ve Köyleri	17.3
Adilcevaz ve Köyleri	7.8
Mutki ve Köyleri	4.8
Muş İli	1.5
Siirt İli	0.2
Diğerleri	0.8

Tatvan'daki hastanelere gelen hastaların geliş yerlerinin bilinmesi, şehrin sağlık etki bölgesinin tespiti açısından önemlidir. Bu durumda şehrin sağlık etki bölgesi içinde Tatvan ilçesi ile birlikte Bitlis, Güroymak, Mutki ve Ahlat, Adilcevaz ve Hizan'ın bulunduğu söylenebilir. Tatvan'ın etki bölgesi dışında kalmalarına rağmen son yıllarda Tatvan kentindeki sağlık kuruluşlarına, Siirt, Muş, Hasköy, Malazgirt ve Patnos'tan gelen hasta sayılarında dikkate değer artışlar görülmektedir. Ancak bugün için Tatvan'a bağlı bölgelerden Adilcevaz'ın Van'la ilişkilerini geliştirdiği de gözden kaçmamaktadır. Tatvan kentindeki hastanelerin yetersiz kalması durumunda, buradaki hastalar Van, Erzurum veya Ankara, İstanbul gibi sağlık imkanları daha iyi olan merkezlere sevk edilmektedirler.

---

[250] Tatvan Kaymakamlığı 2000 Yılı Brifing Dosyası, s. 16.
[251] Hastanelerin Hasta Kabul Defterleri İncelenerek Hesaplanmıştır

Tablo 2.29. Tatvan Şehrindeki Hastanelerde Yatan Hastaların Geldikleri Yerleşmelere Göre Dağılışları (1 Temmuz 2000 – 30 Haziran 2001 arasındaki bir yıllık süre).

Hastaların Geldikleri Yerler	Hasta Sayısı (kişi)	%'si
Tatvan ve Köyleri	4102	47.3
Bitlis ve Merkez Köyleri	1144	13.2
Güroymak ve Köyleri	1056	12.2
Ahlat ve Köyleri	885	10.2
Hizan ve Köyleri	792	9.1
Adilcevaz ve Köyleri	357	4.1
Mutki ve Köyleri	218	2.5
Muş İl Sınırları İçi	68	0.8
Siirt İl Sınırları İçi	8	0.1
Diğerleri	36	0.4
Toplam	8666	100

Kaynak: Hastanelerin Hasta Kabul Defterleri İncelenerek Hazırlanmıştır.

Tatvan kentinde 2001 yılı itibariyle Yüzüncü Yıl Üniversitesine bağlı bir Meslek Yüksek Okulu, 5 tane lise ve 16 tane ilköğretim okulu olmak üzere toplam 22 okul bulunmakta ve bu okullarda 13.123 öğrenci eğitim – öğretim görmektedir. Ayrıca şehirde eğitim – öğretim faaliyetinde bulunan bir dersane ve bir de Halk Eğitim Merkezi bulunmaktadır.

2001 yılı itibariyle Tatvan'daki okullarda eğitim gören öğrencilerin % 80'inin şehir içinden, % 20'sinin ise komşu il, ilçe ve köylerden geldiği tahmin edilmektedir.

Şehir dışından gelen ve şehrin eğitim etki bölgesinin belirlenmesine yardımcı olan öğrencilerin büyük bir kısmı Tatvan Yatılı İlköğretim Bölge Okulu, Meslek Yüksek Okulu, İmam Hatip Lisesi, Anadolu Lisesi ve çok programlı lisede öğrenim görmektedir. Bu okullara ve şehirdeki özel dershanelere şehir dışından gelen öğrenciler, çoğunluğu Tatvan'ın köylerinden, daha az oranda ise Ahlat, Hizan, Bitlis ve Güroymak ile bu şehirlere bağlı köylerden gelmektedir. Tatvan Meslek Yüksek Okuluna, yurdun dört bir yanından öğrenci gelmekle birlikte bu öğrencilerin geldikleri yerleri, şehrin etki alanı içine almak yanıltıcı olabilir. Çünkü bu öğrencilerin öğrenim görmek üzere niçin Tatvan'ı seçtikleri belli olmadığı gibi, söz konusu öğrencilerin geldikleri şehirlerde ne kadar öğrencinin eğitim görmek üzere nereye gittikleri de bilinmemektedir. Ayrıca Tatvanlı öğrencilerin büyük bir kısmının Tatvan dışındaki yüksek öğrenim kurumlarında okuduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla Tatvan'ın eğitim etki alanını,

Meslek Yüksek Okulunda öğrenim gören öğrencilerin geldikleri yerlere kadar uzatmanın yanlış olacağını kanaatindeyiz.

Tatvan'daki ticari faaliyetler incelendiğinde, şehrin bir taraftan çevresindeki kırsal yerleşmelerle birlikte bazı şehir ve kasabalara hizmet sunarken, diğer tarafta kendisinin de özellikle ülkemizin batısındaki büyük merkezlerden mal ve hizmet aldığı görülür. Tatvan şehri ve çevresindeki yerleşmelerde yaptığımız incelemeler sonucunda, Tatvan'ın kırsal alanıyla birlikte Hizan, Ahlat ve Güroymak'ın ticari bakımından Tatvan'ın I. derecede etki alanı içinde kaldığı görülmüştür. Ancak özellikle toptan ticaret bakımından Tatvan'ın etki alanının çok daha geniş alanlara uzadığını da burada belirtmek gerekir.

Tatvan'da, şehir halkıyla birlikte çevresindeki yerleşmelere de hizmet veren toplam 2.076 ticari işyeri bulunmaktadır. Bunların % 95.5'i perakende, % 4.5'i ise toptan ticarete yönelik olarak faaliyet göstermektedir. Şehirdeki toptancılar sayıca az olmasına rağmen oldukça büyük fonksiyonlar icra ederler. Örneğin bünyesinde 56 kişi çalıştıran Nurkap Gıda Pazarlama Sanayii Ticaret Koll. Şirketi, Türkiye'deki pek çok büyük şirketin ürünlerini bölgede Bitlis, Muş, Bingöl ve Tunceli'ye dağıtan ana bayii durumundadır. Bu şirket, söz konusu illere dağıtımını yapmak üzere Tatvan'a Adana'dan Marsa Yağları, Mersin'den Coca Cola'yı, Ankara ve İstanbul'dan Ülker Bisküvilerini, Gaziantep'ten Lebsan Kuruyemişlerini, Gebze'den İpek Kağıdı ve Rize'den Doğuş Çayı getirmektedir. Ayrıca Tatvan'da Pınar Süt ve Aygaz'ın ana dağıtım bayilikleri bulunmaktadır. Buradaki Aygaz bayisinin dağıtım alanı Muş, Bitlis, Van ve Hakkari illeridir.

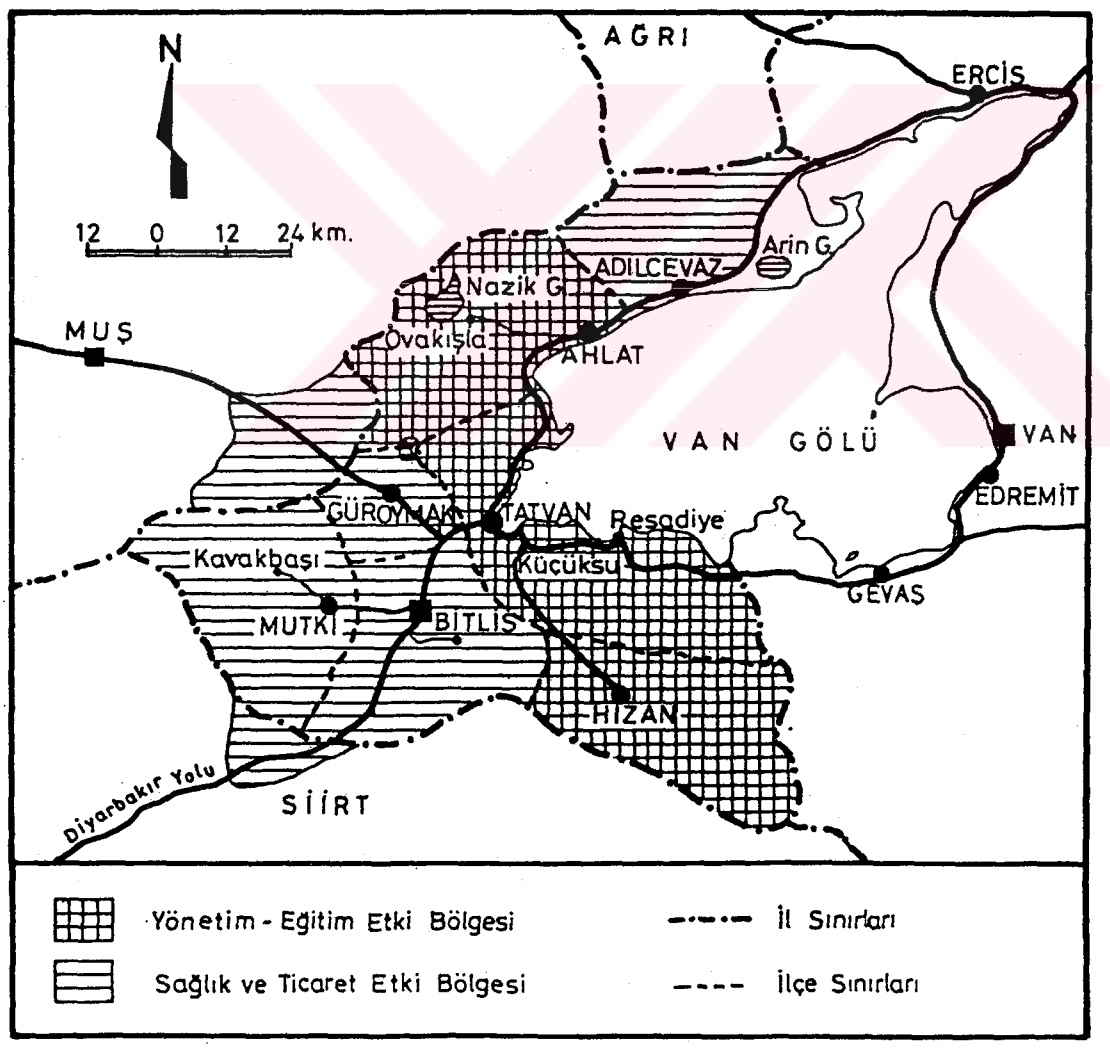
Tatvan şehrindeki toptan ticarette yaş sebze ve meyve alım – satımı da önemli bir yer tutar. Tatvan'ın yanı sıra Hizan'ın % 70 ve Ahlat'ın % 30 oranında yaş sebze ve meyve ihtiyacını Tatvan sebze hali karşılar.

Tatvan ve çevresinde yetiştirilen ekmeklik buğdaylar, Tatvan şehrindeki Toprak Mahsulleri Ofisi'nde toplandıktan sonra Van, Bitlis, Batman, Diyarbakır, Adıyaman ve Gaziantep'ten gelen tüccarlar tarafından satın alınmaktadır.

Tatvan şehrinde, hayvansal ürünleri perakende şekilde toplayıp toptan ticaretini yapan tacirler de bulunmaktadır. Bunlar, ilçe sınırları içindeki yaklaşık 100 bin civarındaki büyük ve küçükbaş hayvan ile 9750 adet arı kovanında elde edilen ihtiyaç

fazlası ürünleri (bal, tereyağı, peynir, deri, yün) toplayarak batıdaki büyük şehirlere göndermektedirler.

Tatvan'da ticarete konu olan hayvansal ürünler ve bölgede sınırlı oranda yetiştirilen tarımsal ürünler dışında, şehirde satılan malların hemen hemen tamamı batıdaki büyük merkezlerden karşılanır. Tatvan kentinin ticari bakımdan bağlı olduğu bu kentlerin başında İstanbul, Ankara, Bursa, Adana, Mersin, İzmir, Kayseri, Gaziantep, Diyarbakır ve Rize gelir. Bu şehirlerden İstanbul, İzmir ve Bursa'dan giyim, elektronik ve beyaz eşya temin edilirken, Ankara ve Kayseri'den mobilya, Adana ve Mersin'den tarımsal ürünler, Gaziantep'ten ise gıda ve ev eşyası gibi çeşitli sanayii ürünleri temin edilmektedir. Tatvan kentine yakın çevreden ise buğday, yaş sebze ve meyveler ile çeşitli hayvansal ürünler (bal, peynir, süt, tereyağı) getirilir.

Harita 2.5. Tatvan Şehrinin Etki Bölgesi

Kısacası Tatvan kentinin mal ve hizmet aldığı, yani etkisinde kaldığı şehirlerin başında İstanbul, Ankara, Bursa, Adana, Mersin ve Gaziantep gibi büyük merkezler gelirken, şehrin kendisinin ticari etkisi altında bulundurduğu yerlerin başında ise Tatvan ilçe sınırlarıyla birlikte çevresindeki Hizan, Güroymak ve Ahlat ilçeleri bulunur.

Tatvan'ın, Van Gölü'nün batısında 4. kademe bir merkez olarak güç kazanmasında, ilçe merkezindeki bazı kuruluşların bölgesel ölçekte hizmet vermesinin de büyük etkisi olmuştur. Örneğin 6 il ve 39 askerlik şubesinden sorumlu Askerlik Daire Başkanlığı, Özel Harekat Grup Komutanlığı, iki ilden sorumlu MİT Bölge Müdürlüğü, 6. Zırhlı Tugay Komutanlığı, Trafik Tescil ve Denetleme Bürosu, Şekerpancarı Şefliği, Toprak Mahsulleri Ofisi Şube Müdürlüğü ve Orman İşletme Şefliği, Karayolları 112. Şube Şefliği ve TCDD Gar Müdürlüğü gibi kurum ve kuruluşlar şehre yerleştirilmiştir. Ayrıca şehrin çekim gücünü arttıran, dolayısıyla etki bölgesinin genişlemesine yol açan 6 bankanın (Ziraat Bankası, Halk Bankası, Vakıflar Bankası, Etibank, Emlak Bankası ve İş Bankası) yanı sıra Ahlat, Adilcevaz ve Hizan ilçelerine hizmet veren Şoförler ve Otomobilciler Odası Başkanlığı Tatvan'da bulunur.

Sonuç olarak Tatvan kentinin, çok yeni bir kent olmasına rağmen kısa sürede hızla gelişerek bölgede yönetici, denetleyici ve aynı zamanda çeşitli mal ve hizmetlerin dağıtıldığı önemli bir merkez haline geldiği söylenebilir.

2.4. Tatvan'ın Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri:

Genelde ekip – dikme şeklindeki bir tarımsal ekonomik yapıya sahip kır yerleşmeleri ile çok çeşitli ekonomik faaliyetlerin bir arada yürütüldüğü şehir yerleşmelerinin ayırt edilmesi hususunda farklı kriterler dikkate alınmaktadır. Kır ve şehir ayırımında olduğu gibi şehirlerin kendi içindeki tasnifi esnasında da kullanılan kriterlerin içeriğinde, ülkelerin koşullarına göre bazı değişiklikler gözlenebilmektedir[252].

Ülkemizde hiçbir coğrafyacı 20.000'den fazla nüfus barındıran yerleşmeleri şehir yerleşmesi dışında tutmamaktadır. Bu bakımdan Tatvan ilçe merkezi, 1997 nüfus sayımında 65.900 nüfusla tartışılmaksızın şehir yerleşmesi kategorisine girmekte ve nüfus büyüklüğü itibariyle *"orta büyüklükte şehirler"* grubunda yer almaktadır.

---

[252] GÖNEY, S. 1984. Şehir Coğrafyası, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 2274, Coğ. Enst. Yay. No: 91, 2. baskı, İstanbul, s. 139

Kır – şehir ayırımında ve şehir sınıflandırılmasında tek başına nüfus sayısı yeterli bir kriter olmadığı için başka kriterlere de başvurmak gerekmektedir. Bunlardan en önemlisi ekonomik fonksiyon kriteridir. Buna göre herhangi bir yerleşmede yaşayanlar, içinde faal nüfusun tamamı yahut büyük bir kısmı, hiç değilse yarıdan fazlası, geçimini topraktan sağlıyorsa o yerleşme noktası bir kırsal yerleşmedir. Eğer tarım, faal nüfusun geçim kaynakları arasında yer tutmuyorsa, yahut hiç değilse yarıdan az bir oranda kalıyorsa, geçim daha ziyade endüstri, ticaret ve hizmetlerle sağlanmakta ise, bu yerleşme noktası kentsel bir yerleşme, şehir veya kasabadır[253]. TÜMERTEKİN, köy ile şehir arasında bir geçiş tipi yerleşme olarak adlandırılan[254] kasabayı, tamamen zirai yapıda olan köy ile ziraat dışı çeşitli fonksiyonların dengeli bir şekilde gelişmiş olduğu şehir arasında, az nüfuslu olanlarını köye çok nüfuslu olanlarını da şehre dönük yerleşmeler olarak almakta bir sakınca görmemektedir[255].

Ekonomik fonksiyonlar dikkate alındığında, Tatvan şehrinde tarımın fazla bir yer tutmadığı görülür. Zira, şehirde faal nüfusun % 12.3'ü tarım, % 9.1'i sanayi ve % 78.6'sı hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. Dolayısıyla Tatvan şehri, tarımın önemli bir yer tutmadığı ve hizmetler sektörünün ağırlıkta olduğu bir şehir görünümü arz etmektedir. Bütün şehirlerde olduğu gibi burada da bir fonksiyon diğerlerine oranla daha fazla gelişmiştir, onu da ticaret oluşturmaktadır. Her ne kadar ticaret şehirde en gelişmiş fonksiyon olsa da, şehrin varlığını veya ortaya çıkışını hazırlayan temel fonksiyon ticaret değil, ulaşımdır.

Tatvan, yerleşme planı, nüfus ve konut yoğunluğu bakımından değerlendirildiğinde şehir yerleşmelerinin karakteristik özelliklerine sahip olduğu görülür. Tatvan şehrinin yerleşim alanı, bir taraftan göl, diğer taraftan yüksek eğimli sırtlar tarafından sınırlandırıldığından, belli alanlara doğru uzamış bir görünüm arz eder. Şehir, bazı kenar mahalleler hariç, düzgün cadde ve sokak sistemine sahiptir. Tatvan şehrinde dikey gelişimden ziyade, yatay gelişimin olduğu görülür. Bu nedenle, büyük şehirlerde olduğu gibi burada da km²'ye fazla konut ve nüfus düşmez. Tatvan kentinde km²'ye 522 konut ve 4341 nüfus düşer.

---

[253] DARKOT, B. 1967, a.g.e., s. 3.
[254] DARKOT, B. 1967, a.g.e., s. 7.
[255] TÜMERTEKİN, E., 1973. Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar, İst. Üniv. Yay. No: 1840, Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 72, İstanbul, s. 55.

III. BÖLÜM
TATVAN ŞEHRİNDE FONKSİYONEL ARAZİ KULLANILIŞI

3. Tatvan Şehrinde Fonksiyonel Arazi Kullanılışı

Küçük bir köy veya kasaba durumunda olan bazı yerleşmelerin, zamanla değişen şartlara bağlı olarak gelişmesi ve şehir yerleşmesine dönüşmesi sıkça rastlanılan bir durumdur. Tatvan'ın da yerleşme tarihine bakıldığında böyle bir süreçten geçtiği görülür. Bu değişim süreci içinde kentiçi arazi kullanımında da bir takım değişiklikler meydana gelmiştir (Harita 3.1 – 3.2).

Bilindiği üzere her bir fonksiyon, şehirde belli bir araziye ihtiyaç gösterir ve bunun sonucu olarak kent içerisinde farklı fonksiyonlara hizmet eden sahalar ortaya çıkar[256]. Kent strüktürünü oluşturan bu sahalar[257] aslında yaşayan bir organizma gibidir. Zira bunun en ilkel hücrelerini binalar, besin kaynaklarını sanayii kuruluşları, beynini eğitim kurumları, kan damarlarını yollar, akciğerini ise parklar ve yeşil alanlar oluşturur.[258] Şehirlerdeki fonksiyonlar ve fonksiyon sahalarının dağılışı, konutların kullanılış şekillerinin tespitiyle anlaşılır[259].

İlk defa Urartular döneminde (M.Ö. VIII. Yüzyılda) bir savunma mevkii (kale yerleşmesi) olarak yerleşmeye açılan Tatvan, Cumhuriyet devrine kadar bölgede ne idari, ne de iktisadi açıdan öneme sahip olmuştur. Tatvan, Cumhuriyet devrinde konumunun değişen beşeri ve iktisadi şartlar karşısında önem kazanmasına bağlı olarak hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Bu hızlı büyüme, Tatvan'ın çekirdek kısmını oluşturan şimdiki Karşıyaka (eski Tatvan) Mahallesinden çevreye doğru genişlemeyi zorunlu kılmıştır. Özellikle, 1960'lardan sonra ortaya çıkan hızlı nüfus artışı, şehirde yönetim, ticaret, sanayii ve ulaşım gibi birtakım yeni fonksiyonların ortaya çıkmasına, dolayısıyla şehrin strüktürünün değişmesine ve çekim gücünün artmasına neden olmuştur.

Tatvan şehrindeki her bir fonksiyon sahasının şehirde ne kadarlık bir alan işgal ettiği hususunda elimizde sağlıklı bir veri bulunmamaktadır. Bu nedenle, burada

---

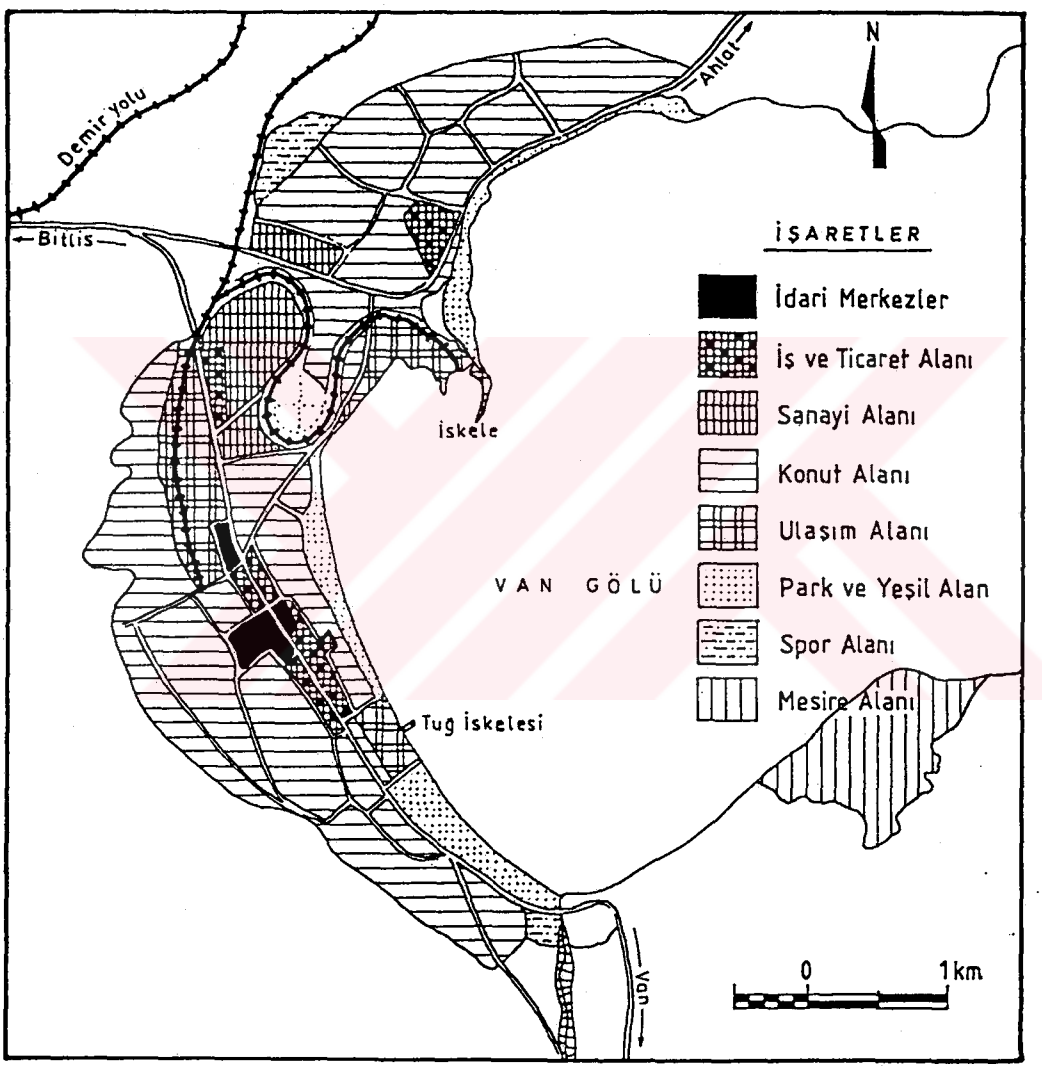
[256] KÖSE, A., 1996. Fonksiyonel Özellikleri Yönünden İvrindi, Atatürk Üniv. Yay. No: 831, K.K.E. Fakültesi Yay. No: 74, Araştırama Seri No: 16, Erzurum, s. 68.

[257] TOLUN – DENKER, B., 1976. Şehir İçi Arazi Kullanılışı, İst. Üniv. Ede. Fak. Yay. No: 2054, Coğr. Enst. Yay. No: 83, İstanbul, s. 23.

[258] EREL, A. M., 1945. Şehir Hıfzısıhhası ve Sosyal Bakımından Çocuk Ölümü, 5. Üniversite Haftası, Van, İst. Üniv. Neşriyatı No: 241, İstanbul, s. 66.

[259] BULUT, İ., 1998. Şehir Coğrafyası Açısından Sorgun, Atatürk Üniv. Yay. No: 877, K.K.B.E. Fak. Yay. No: 96, Araştırma Dizisi No: 38, Erzurum, s. 97.

fonksiyon sahalarının şehir içine dağılışı ve büyüklüklerini gözlemlerimize dayandırarak açıklamaya çalışacağız.

Harita 3.1. Tatvan'ın 1980 Yılına Ait Kentiçi Arazi Kullanımı (Tatvan Belediyesinden)

3.1. İş ve Ticaret Fonksiyon Sahaları :

Tatvan şehrinde fonksiyonel arazi kullanımı bakımından ortaya çıkan en belirgin özellik, iş ve ticaret sahaları ile konut alanlarının büyük ölçüde birbirinden ayrılmış

olmasıdır. Şehri kuzey – güney istikametinde baştan sona kat eden Cumhuriyet Caddesi, şehrin adeta can damarı durumunda olup, ulaşım, yönetim, ticaret gibi çeşitli fonksiyonel hizmet sahalarını bünyesinde barındırır. Şehirde Cumhuriyet Caddesi'yle birlikte bu caddeye paralel olarak uzanan Hal Caddesi ve Zirai Donatım Caddesi ile Cumhuriyet Caddesi'ne dik olarak uzanan ara sokakların bu caddeye açıldıkları yerden içerilere doğru 80 – 90 metrelik bir mesafe dışında ticarethanelere pek rastlanılmaz (Harita 3.2). Bu alanlar haricinde şehir içine dağılmış az sayıda ve sınırlı oranda mal satan bakkallar bulunur.

Tatvan ilçe merkezi, idari binalarının 1946 yılında Karşıyaka Mahallesi'nden şimdiki yerine (Tuğ mahallesine) taşınmasıyla birlikte iş ve ticarethaneler de bu alana kaymaya başlamıştır. Eski merkez (Karşıyaka mahallesi) ise, zamanla konut yerleşim alanına dönüşmüştür. Ancak, Karşıyaka Mahallesi'nin çarşının uzağında kalması, hızlı nüfus artışı ve şehrin bu yöne doğru genişlemesi dikkate alındığında, ileriki yıllarda iş ve ticarethanelerin de bu alana doğru kayacağı rahatlıkla söylenebilir. Cumhuriyet Caddesi'nden ayrılarak İskele ve Karşıyaka Mahallesi'ne doğru uzanan Ahlat yolu ile Menekşe Caddesi üzerinde bakkal, lokanta, pastane gibi ticari işyerlerinin açılması da bu fikri güçlendirmektedir.

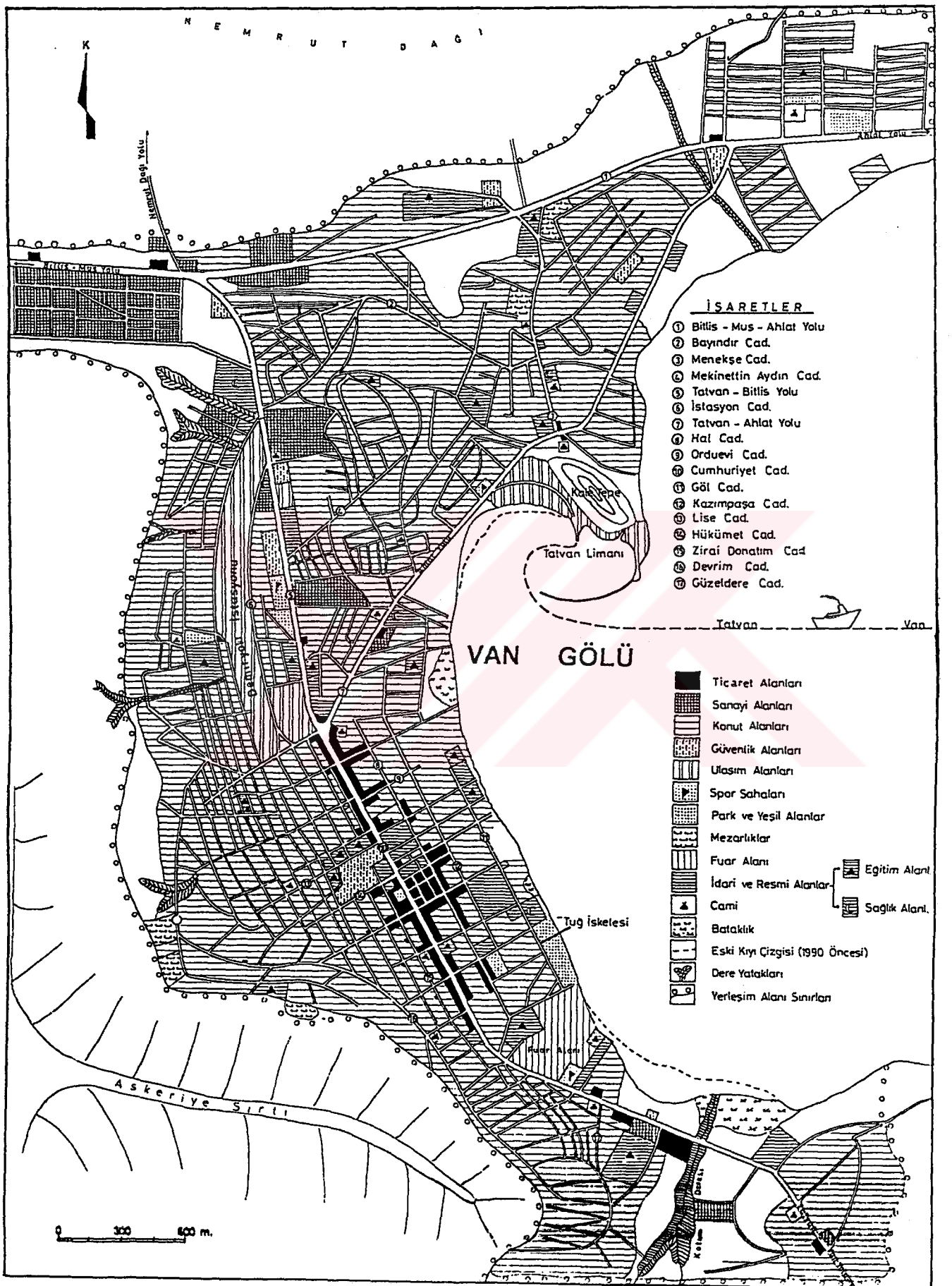
Tatvan şehrindeki iş ve ticarethaneleri büyük ölçüde bünyesinde barındıran Cumhuriyet Caddesi, aynı zamanda Bitlis – Muş yönünden gelip şehrin içinden geçerek Van'a giden transit karayolunun da bir parçasını oluşturur. Şehir içinden geçen bu karayolunun avantajını kullanmak amacıyla her türlü ticarethanenin bu transit cadde üzerinde toplandığı görülür. Şehirde 84'ü toptan, 1992'si perakende ticarete yönelik olmak üzere toplam 1076 ticarethane bulunur ve takriben bunların % 80'i Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer alır. Dolaysıyla bu cadde çeşitli meslek gruplarını bünyesinde bulundurması nedeniyle son derece canlı bir ticarete sahne olmaktadır.

Tatvan şehrinde Cumhuriyet Caddesi ve bu caddeye paralel olarak uzanan Hal ve Zirai Donatım Caddeleri dışında az sayıda bakkal, market, manav ve petrol istasyonu gibi ticarethanelerin toplandığı iki alan daha bulunur. Bunlardan birisi, daha önce değindiğimiz gibi Karşıyaka Mahallesi'nde Menekşe ve Kale Caddelerinin kesiştiği noktada, diğer ise Cumhuriyet Mahallesi'nde Ahlat, Bitlis ve Tatvan şehir merkezine giden yolların kesiştiği kavşak çevresinde yer alır. Buradaki ticarethanelerden petrol istasyonu hariç, diğerleri mahalle sakinlerinin günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik

olarak açılmıştır. Petrol istasyonu ise, şehirlerarası yol (E – 90) üzerinde bulunması nedeniyle şehir halkına olduğu kadar, Bitlis – Muş yönünden (batıdan) gelip Ahlat, Erciş üzerinden Doğubeyazıt ve İran yönüne gidiş – geliş yapan araçlara da hizmet eder.

Şehirde en işlek, en uzun (yaklaşık 4 km) ve ticari işyerlerinin en yoğun olduğu cadde, Cumhuriyet Caddesi'dir. Şehrin kuzeyinde Ahlat – Bitlis yol kavşağından güneyde Çağlayan Mahallesi'ndeki yeni sebze haline kadar ortadan refüjle ayrılan çift şerit gidiş – gelişi olan bu caddenin, her iki tarafında sağlı-sollu, çoğunlukla bitişik düzene göre sıralanmış işyerleri bulunur. Özellikle, caddenin karayolları kavşağı ile fuar alanı arasındaki kısmında hemen hemen hiç boşluk oluşturulmadan, ticarethaneler yol boyunca dizilmiştir. Cumhuriyet Caddesi üzerindeki binaların alt katları genellikle işyeri, üst katları ise ikametgah olarak kullanılmaktadır. Şehirde binaların üst katlarında ticari işyeri olarak kullanıldığı yerlere Cumhuriyet Caddesi üzerindeki Filistin Parkı çevresi ve yeni çarşıda rastlanılır. Çünkü buralar aynı zamanda şehrin merkezi kısımları olduğu için, binaların üst katları da ticari işyeri olarak rağbet görmektedir. Şehirde pasaj türü dükkanlar da bu çevrede yoğunlaşmıştır.

Tatvan kentinde ticari iş yerleri arasında mesleklere göre bir gruplaşma, kuyumcular hariç, pek görülmez. Dolayısıyla şehirde çok farklı eşya satan ticarethaneleri bir arada görmek mümkündür. Ancak, şehirde bazı meslek gruplarının belli bölgelerde nispeten yoğunluk kazandığı da burada belirtmek gerekir. Tatvan şehir merkezindeki kuyumcular, Cumhuriyet Caddesi üzerinde PTT binası ile Ofis Caddesi kavşağı arasında toplanmıştır. Bu alan, aynı zamanda konfeksiyoncular, elektronik eşya satan dükkanlar, kırtasiyeciler, lokantalar ve otellerin yoğunlaştığı bir yerdir. Cumhuriyet Caddesi'nin yine PTT önünden (Kaymakamlık civarı) Orman Caddesi kavşağına kadar uzanan kısmında bankalar, doktor muayenehaneleri, otobüs yazıhaneleri, avukatlar, çeşitli bürolar, arzuhalciler, fotoğrafçılar, kunduracılar, manifaturacılar, mobilyacılar, internet cafeler, elektrikçiler ve çok çeşitli ürünleri bir arada satan bakkal ve marketlerin yoğunlaştığı görülür. Aynı cadde üzerinde Filistin Parkı çevresi, şehirde adeta boş insanların toplanma veya buluşma yeri haline geldiği için, bu alanda kahvehane ve çay ocakları yoğunlaşmıştır. Cumhuriyet Caddesi'nin kuzey yarısında ise bakkal, gıda toptancıları, mobilyacılar ve beyaz eşya satıcıları toplanmıştır.

Harita 3.2. Tatvan'da Kent İçi Arazi Kullanımı.

Kısacası, Tatvan'da iş ve ticaret sahaları, transit cadde özelliğindeki Cumhuriyet Caddesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Şehirlerarası yük ve yolcu taşımacılığıyla birlikte şehir içi trafiğinin de yükünü büyük ölçüde bu cadde taşıdığından, daha rahat alış – veriş imkanının yaratılacağı alternatif iş ve ticaret alanlarının oluşturulması gerekmektedir. Bu bakımdan Cumhuriyet Caddesi'ne paralel olarak uzanan Hal Caddesi'nin böyle bir faaliyet (ticaret) için değerlendirilmesi kanaatimizce yararlı olacaktır.

3.2. Sanayii Fonksiyon Sahaları :

Tatvan'da sanayii alanı olarak, şehrin kuzeybatı bölgeleri seçilmiştir. Fırın, değirmen, terzi, elektrikçi, sıhhi tesisatçı, anahtarcı, yorgancı, çeşitli gıda imalathaneleri ile ev eşyası yapım ve tamiratıyla ilgili atölye tipi sanayii tesisleri dışında, şehirde üretim yapan sanayii tesislerinin hemen hemen tamamı şehrin kuzeybatısındaki karayolları üzerinde toplanmıştır (Harita 3.2.). Sanayii tesisleri ile ulaşım arasındaki yakın ilişki dikkate alındığında, sanayii tesislerinin kuruluş yeri olarak bu alanların seçilmesinin isabetli bir karar olduğu söylenebilir.

Şehirdeki dört adet modern sanayii tesisinden üçü, Tatvan Şehirlerarası Otobüs Terminali'nin kuzeyinde Tatvan – Bitlis yolu üzerinde bulunur. Bunlar Tatvan Et Kombinası, Tatvan Lastik Fabrikası ve Tatvan Yem Fabrikası' dır. Bunların içerisinde en geniş yer işgal edeni Tatvan Et Kombinası olup, yaklaşık 168000 m^2'lik bir alan üzerine kurulmuştur.

Küçük Sanayii Sitesi olarak da bilinen Tatvan Oto Sanayisi ise Tatvan – Bitlis yolu ile Hatun Deresi arasındaki bir sahaya kurulmuş olup, bugün için şehrin ihtiyacına cevap verebilecek niteliktedir.

Tatvan şehrinde inşaat sanayisi, özellikle de briket imalatı oldukça gelişmiş olduğundan geniş alanlar işgal eder. Şehirdeki briket imalathaneleri üç alanda toplanmıştır. Bunlar Çağlayan Mahallesi'nde yeni sebze hali civarında, Kültür Mahallesi'nin orta kesiminde ve Ahlat – Bitlis yolunun Şıhmiran Köprüsü civarında bulunur. Bunlardan Kültür Mahallesi'ndekiler hariç, uygun bir yerde kuruldukları söylenebilir. Ancak Kültür Mahallesi'ndeki briket imalathanelerinin mahalle içinde toz ve gürültü kirliliğine neden olmalarından dolayı buradan kaldırılmaları zorunluluk haline gelmiştir.

3.3. Resmi Fonksiyon Alanları:

Burada resmi fonksiyon sahaları adı altında Tatvan şehrindeki idari, eğitim, sağlık, güvenlik ve diğer kamu kuruluşlarının şehir içerisindeki dağılışları ele alınacaktır.

Tatvan kentindeki kamu kurumlarının şehir içerisindeki dağılışlarına bakıldığında, birkaç mahalle (Tuğ, Aydınlar ve İşletme) hariç genel olarak dengeli bir dağılımın olduğu görülür (Harita 3.2., Tablo 3.1.). Tatvan'da kamu kurumlarının belli bir alan yerine, şehir içine dağıtılmasıyla daha sonra başta trafik sorunu olmak üzere ortaya çıkabilecek birtakım problemlerin de önüne geçilmiştir.

Tatvan şehrinde yönetimle ilgili kurumların büyük bir kısmı Tuğ Mahallesi'nde toplanmıştır. Bu mahallede Kaymakamlık – Adliye ve Belediye gibi ilçe ve şehir yönetiminde birinci derecede sorumlu olan kurumların yanı sıra İlçe Emniyet Müdürlüğü, İlçe Jandarma Komutanlığı, Askerlik Daire Başkanlığı, Askerlik Şubesi, Askeri Hastane, Turizm Danışma Müdürlüğü, Esnaf ve Sanatkârlar Odası ile Şoförler ve Otomobilciler Odası Başkanlığı bulunur. Bu kurumların hemen hepsi Cumhuriyet Caddesi, Lise Caddesi ve Hükümet Caddesi arasındaki dar bir sahaya sıkıştırılmıştır. Burada askeri kurumlar hariç, diğerleri son derece sınırlı bir arazi üzerine kurulmuştur. Özellikle Tatvan Belediye binası oldukça küçüktür (iki katlı) ve bina oturum alanı dışında belediyenin kullanabileceği herhangi bir alan yoktur. Bu nedenle de belediyeye ait bazı hizmet birimleri şehrin muhtelif yerlerine dağılmış durumdadır. Belediye hizmetlerinin daha süratli ve organize bir şekilde yürütülmesi için, hizmet binasının daha uygun bir alan taşınması veya yeniden inşa edilmesi gerekir.

Şehirdeki diğer kamu hizmet binalarından Şekerpancarı Bölge Şefliği (Karataş Mahallesi), Orman İşletme Şefliği (Saray Mahallesi), Türk Telekom (Sahil Mahallesi), PTT (Sahil Mahallesi), Sanayii ve Ticaret Odası (Aydınlar Mahallesi), İtfaiye (Aydınlar Mahallesi), Belediye Temizlik ve Su Arıza İdaresi (Aydınlar Mahallesi), Fuar Müdürlüğü (İşletme Mahallesi), TEDAŞ (İşletme Mahallesi) ve Karayolları 12. Şube Şefliği (Aydınlar Mahallesi) gibi kurum ve kuruluşların hemen hepsi Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunur. Bunlardan TEDAŞ ve Karayolları 12. Şube Şefliği, diğerlerine oranla daha geniş bir arazi üzerine kurulmuşlardır.

Tablo 3.1. Tatvan Kentinde Bulunan Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Mahallelere Göre Dağılımı.(2001)

Mahalle Adı	**Bulunduğu Kurum ve Kuruluşlar**
Tuğ	1. Kaymakamlık ve Adliye (Tapu Sicil Müdürlüğü, Tapu Kadastro Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Müdürlüğü, İlçe Müftülüğü, Sivil Savunma Müdürlüğü, Özel İdare Müdürlüğü, Yazı İşleri Müdürlüğü, Nüfus Müdürlüğü, Mal Müdürlüğü, Vergi Dairesi Müdürlüğü ve Milli Eğitim Müdürlüğü), 2. Tatvan Belediyesi, 3. Şoförler ve Otomobilciler Odası, 4. Esnaf ve Sanatkârlar Odası, 5. Turizm Danışma Müdürlüğü, 6. İlçe Emniyet Müdürlüğü, 7. İlçe Jandarma Komutanlığı , 8. Askeri Hastane, 9. Askerlik Daire Başkanlığı ve Askerlik Şubesi, 10. 1 Ortaöğretim Okulu
Aydınlar	1. İtfaiye, 2. Belediye Temizlik İşleri Müd., 3. Belediye Su Arıza İdaresi, 4. Karayolları 112. Şube Şefliği, 5. Sanayii ve Ticaret Odası, 6. TCDD Gar Müdürlüğü, 7. 4 Okul
İşletme	1. SSK Hastanesi, 2. Fuar Sağlık Ocağı, 3. Halk Eğitim Merk., 4. İlçe Tarım Müdürlüğü, 5. Fuar Müdürlüğü, 6. TEDAŞ, 7. 1 Okul
Saray	1. Devlet Hastanesi, 2. Orman İşletme Şefliği, 3. Öğretmen Evi, 4. Orduevi, 5. 2 Okul
Sahil	1. Türk Telekom, 2. PTT, 3. Toprak Mahsulleri Ofisi Şube Müdürlüğü, 1. 1 Okul
Fatih	1. TEAŞ, 2. Doğum ve Çocuk Bakım Hastanesi, 3. 1 Okul
Kültür	1. Otobüs Terminali, 2. Belediye Tamirhanesi, 3. Saha Amirliği, 4. 1 Okul, 5. İlçe Trafik
Kale	1. 1 Nolu Sağlık Ocağı, 2. T.C.D.D. Van Gölü Feribot İşletme Müdürlüğü, 3. Yurt-Kur
Hidayet	1. 1 Nolu Sağlık Ocağı ve Sağlık Grup Başkanlığı, 2. 1 Okul
Yeşilmezra	1. Mezbaha, 2. Orman İşletme Deposu, 3. 1 Okul
Çağlayan	1. Sebze Hali, 2. 1 Okul
Karataş	Pancar Bölge Şefliği
Esentepe	1 Okul
Yeni	1 Okul
Cumhuriyet	1 Okul
Sosyal	1 Okul
Pınarbaşı	1 Okul
Bahçelievler	4 Okul
Karşıyaka	4 Okul (1 tanesi Meslek Yüksek Okulu)
Şirinevler	-
Dumlupınar	-
Fuar	-

Kaynak: Tarafımızca Şehirde Yapılan Araştırma Sonuçlarından

Cumhuriyet Caddesi dışında yer alan kamu hizmet kurumlarından İlçe Tarım Müdürlüğü (İşletme Mahallesi), Toprak Mahsulleri Ofisi Şube Müdürlüğü (Sahil Mahallesi), Orduevi (Saray Mahallesi), Terminal (Kültür Mahallesi), TCDD Feribot İşletme Müdürlüğü (Kale Mahallesi) ve TCDD Gar Müdürlüğü ise ihtiyaca cevap verebilecek genişlikte araziye sahiptirler. Tatvan kentinde en fazla arazi işgal eden resmi kuruluş, Fatih ve Aydınlar Mahalleleri arasında bulunan TCDD Tatvan Gar Müdürlüğü' dür (Şekil 3.2.).

Tatvan kentinde sundukları hizmet itibariyle şehrin çekim gücünü arttıran en önemli kurumlardan bir tanesi de sağlık kuruluşlarıdır. Şehirde Devlet Hastanesi (Sahil Mahallesi), SSK Hastanesi (İşletme Mahallesi), Doğum ve Çocuk Bakım Hastanesi

(Fatih Mahallesi) ile Askeri Hastane (Tuğ Mahallesi) olmak üzere 4 tane hastane bulunmakta ve bunların işgal ettikleri arazi, diğer hizmet fonksiyonlarına göre oldukça düşük kalmaktadır.

Tatvan şehrinde arazi kullanımı bakımından en fazla yer işgal eden kurumlardan birisi de eğitim kurumlarıdır. Şehirde 1 Meslek Yüksek Okulu, 5 lise ve 16 ilköğretim okulu olmak üzere toplam 22 okul bulunur. Bunlar, şehir içine mahallelerin nüfus yoğunlukları ile orantılı olarak dengeli bir şekilde dağıtılmıştır.

Şehirde en fazla (4 tane) ve en geniş araziye sahip olan okullar (çok programlı lise, iki tane ilköğretim okulu ve Tatvan Meslek Yüksek Okulu) Karşıyaka Mahallesi'nde bulunur. Şehir merkezine yakın olan yerlerdeki bazı okullar ise, son derece sınırlı bir araziye sahiptir. Özellikle Uluer İlköğretim Okulu (1221 öğrenciye sahip) ile Tuğ İlköğretim Okulu (1194 öğrenciye sahip) öğrenci kapasitesi ve sahip oldukları alan itibariyle oldukça yetersizdirler. Şehirdeki okulların farklı genişliklerde araziye sahip olmaları, büyük ölçüde okulların bulunduğu semtin arazi fiyatlarına bağlıdır.

3.4. İkametgah Sahası:

Bütün şehir yerleşmelerinde olduğu gibi, Tatvan'da da fonksiyonel arazi kullanımı bakımından en fazla araziyi ikametgahlar işgal eder.

1936 yılına kadar şimdiki Karşıyaka Mahallesi'nde yaklaşık 300 nüfuslu küçük bir köy olarak varlığını sürdüren Tatvan'ın, bu tarihten sonra, bir tarafta ilçe yönetim merkezi statüsüne kavuşması, diğer tarafta merkezi Erciş'te olan Van Gölü Feribot İşletme İdaresi'nin Tatvan'a (Tuğ Mahallesi'ne) taşınmasıyla kasabada hızlı bir gelişme süreci başlar. İşletme idaresinin Karşıyaka (Eski Tatvan) yerine, Tuğ' a kurulması ve ardından 1946 yılında kasabadaki Belediye ve Kaymakamlık gibi idari kuruluşların da Tuğ' a taşınmasıyla burada yeni bir yerleşim alanı ortaya çıkmıştır. Böylece kasaba merkezinde meydana gelen alansal değişim ve göçe bağlı hızlı nüfus artışı, kasabanın yeni yerleşim alanını Tuğ Mahallesi ve çevresine, özellikle Tatvan – Van karayolu güzergahına doğru kaydırmıştır. Günümüzde ise Tatvan şehrindeki ikametgah konutlarının çok geniş alanlara yayıldığı görülür.

Nüfus artışı ve alansal genişlemeye paralel olarak 22 mahalleye ayrılan şehirde, konut yoğunluğu bakımından mahalleler arasında büyük farklılıklar vardır (Tablo 3.2.).

En fazla konutun bulunduğu Tuğ Mahallesi'nde (605 konut) hektara 21.6 konut düşerken, Yeşilmezra Mahallesi'nde (97 konut) bu rakam hektara 0.7 konuta kadar düşmektedir. Bu durum, büyük ölçüde mahallenin merkeze yakınlığı, konutların katsayısı ve evler arasındaki boşluğun büyüklüğüne bağlıdır. Çarşı olarak da adlandırılan şehir merkezine yakın olan mahallelerden Tuğ Mahallesi'nde 605, Aydınlar Mahallesi'nde 593, Saray Mahallesi'nde 592, Dumlupınar Mahallesi'nde ise 554 ikametgah konutu bulunur. Şehrin kenar kısımlarında yeni imara açılan mahallelerde ise genel olarak konut yoğunluğu azdır. Örneğin daha önce köy durumunda iken, 2000 yılında belediye sınırları içine alınarak bir mahalle durumuna getirilen Yeşilmezra Mahallesi'nde 97, Çağlayan Mahallesi'nde 191, Cumhuriyet Mahallesi'nde ise 234 konut bulunur. Kabaca şehirdeki konutların % 50'ye yakını 6 mahallede (Tuğ, Aydınlar, Saray, Dumlupınar ve Hidayet) toplanırken, geriye kalan % 50'si ise toplam 16 mahallede toplanmıştır (foto 3.1.).

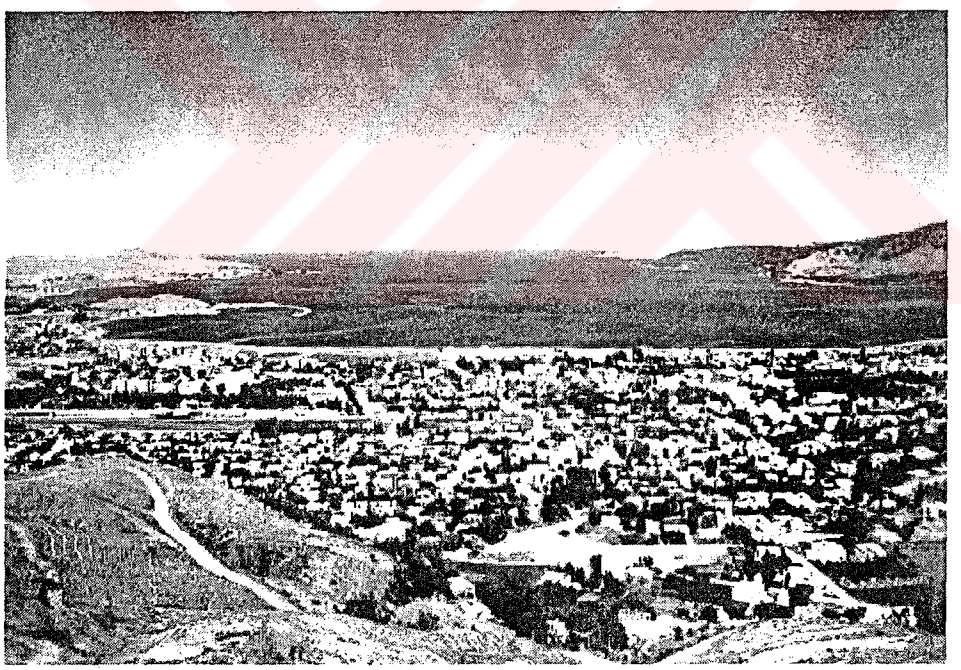

Foto 3.1 Şehrin Yoğun Konut Alanından Genel Bir Görüntü.

Tatvan kentindeki mahalleler içinde en fazla boş araziye Kale, Karşıyaka, Cumhuriyet ve Yeşilmezra mahallelerinde rastlanılır. Bu mahallelerdeki konutlar arasındaki büyük boşlukların önemli bir kısmı tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Bu durum, aynı zamanda sözü edilen mahallelerin kontrolsüz bir şekilde geliştiğini

göstermektedir. Kabaca devlet hastanesi civarında doğu – batı istikametinde çizilecek bir hattın kuzey ve güneyinde kalan sahalarda konutların şehir içine dağılış düzeninde büyük farklar görülür. Şehrin güney yarısında Yeşilmezra Mahallesi hariç, cadde ve sokaklar bir plan dahilinde oluşturulduğu için konutlarda yol kenarlarına bazen ayrık, bazen de bitişik düzende bir sıra halinde dizilmiştir (foto 3.2).

Tablo 3.2. Tatvan Kentinde İkametgaha Ayrılan Konutların Mahallelere Dağılışı (2000).

Mahalle Adı	Konut Sayısı		Toplam	%'si	Mahalle Yüzölçümü (ha)	İkametgah Yoğunluğu
	Sobalı	Kaloriferli				
Tuğ	528	77	605	7.6	28	21.6
Aydınlar	566	27	593	7.5	42	14.1
Saray	495	97	592	7.5	82	7.2
Dumlupınar	554	-	554	7.0	48	11.5
Kültür	484	49	533	6.7	73	7.3
Hidayet	487	-	487	6.1	26	18.7
Karşıyaka	403	53	456	5.7	215	2.1
Sahil	365	30	395	5.0	47	8.4
Sosyal	393	-	393	5.0	48	8.2
Kale	263	115	378	4.8	187	2.0
Karataş	305	55	360	4.5	22	16.4
Fuar	355	-	355	4.5	28	12.7
Pınarbaşı	338	-	338	4.3	44	7.7
Fatih	276	-	276	3.5	167	1.7
Bahçelievler	271	-	271	3.4	32	8.5
İşletme	214	49	263	3.3	66	4.0
Cumhuriyet	234	-	234	2.9	95	2.5
Şirinevler	214	14	228	2.9	41	5.6
Çağlayan	191	-	191	2.4	61	3.1
Yeni	171	-	171	2.2	21	8.1
Esentepe	164	-	164	2.1	35	4.7
Yeşilmezra	97	-	97	1.2	133	0.7
Toplam	7.368	566	7.934	100	1.541	5.1

Kaynak: Tatvan Belediyesi Bina Sayım Cetvelleri Ham verilerinden hesaplanmıştır.

Şehrin kuzey yarısında ise, konutlar genellikle gelişi güzel bir şekilde mahallelere dağılmıştır. Şehrin bu kesiminde sonradan açılan dar yollarla bir düzen oluşturulmaya çalışılmışsa da yeterince başarıya ulaşıldığı söylenemez.

Şehrin bu kesiminde İmar planlarına uyulmadan, çoğunlukla kaçak olarak evlerin geniş bahçe ve tarlalar içine rastgele kurulması, şehirde ulaşım, su ve kanalizasyon gibi alt yapı hizmetlerinin götürülmesinde büyük sıkıntılar doğurmuştur. Örneğin, Kültür Mahallesi'nde 80, Karşıyaka Mahallesi'nde 112, Kale Mahallesi'nde

108, Bahçelievler Mahallesi'nde 90, Esentepe Mahallesi'nde 114, Cumhuriyet Mahallesi'nde ise 131 konutun atık suları, şehrin kanalizasyon şebekesine bağlı değildir[260]. Bu nedenle şehrin mevcut yerleşim alanında konut yoğunluğu istenilen düzeye ulaşmadan şehrin kontrolsüz bir şekilde, yatay olarak genişlemesine izin verilmemelidir.

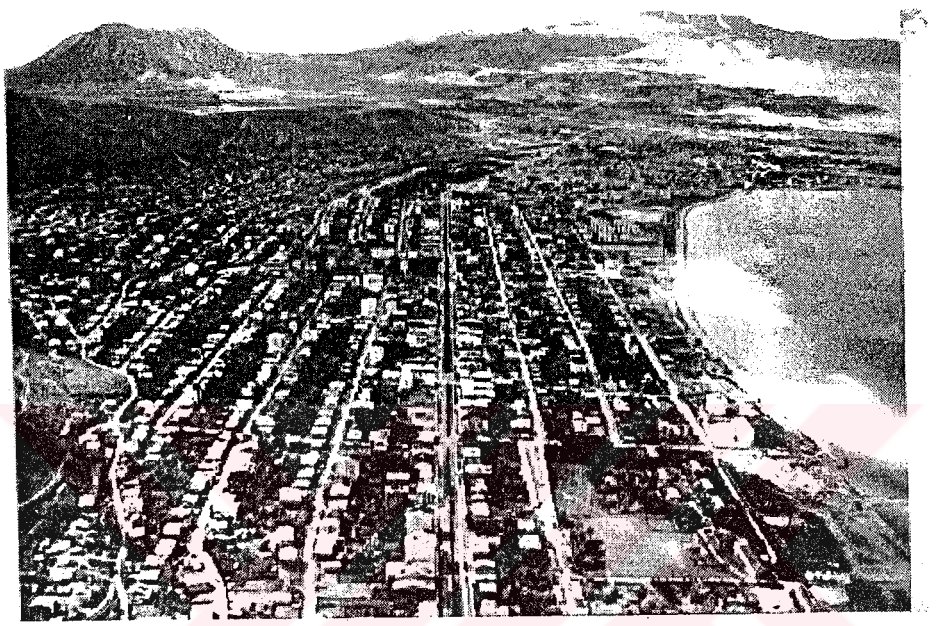

Foto 3.2. Düzenli Cadde ve Sokaklara Sahip Olan Şehrin Güneyinde Evler Cadde ve Sokakların Kenarlarına Sıra Halinde Dizilmişlerdir.

Şehirdeki konut alanlarının genişlemesinde birtakım faktörler etkili olmuştur. Bunların başında çarşıya yakın olan mahallelerde arsaların az, fiyatların pahalı oluşu; buna karşılık kenar mahallelerde arsaların bol ve ucuz olması, ve en önemlisi şehirde *"toplu konut"* üretimine geçilememesi gelir.

Tatvan şehrinde yıllara göre konut üretimini yansıtacak elimizde sağlıklı bir veri bulunmadığından, şehirdeki konut sayısının artışı hususunda yorum yapma imkanımız da bulunmamaktadır. Ancak Tatvan Belediyesi'nden edindiğimiz bilgilere göre, son yıllarda konut inşaatı için müracaat edenlerin sayısında önemli artışlar olmuştur. Örneğin, 1992 yılında inşaat ruhsatı almak için belediyeye müracaat edenlerin sayısı 17 iken, bu sayı 1999'da 82'ye, 2000 yılında ise 150'ye yükselmiştir. İnşaat müracaatının artışında belediyenin kaçak yapılara sıkı denetim getirmesinin de büyük etkisi olmuştur.

[260] Bitlis İl Sağlık Müdürlüğü 2000 yılı E.T.F. verileri.

Tatvan kentinde daha önce 5 olan mahalle sayısı, özellikle konut alanlarının genişlemesine bağlı olarak bir kısmı bölünme, bir kısmı ise çevre köylerin belediye sınırlarına dahil edilmesi suretiyle 22'ye çıkarılmıştır. 1970'lere kadar şehirdeki mevcut mahalleler; Karşıyaka, Sahil, Pınarbaşı, Tuğ ve Çağlayan Mahallesi'dir. Karşıyaka'dan ayrılan mahalleler; Bahçelievler (1970), Cumhuriyet (1988), Kültür (1990), Esentepe (1990), Şirinevler (1998) ve Kale Mahallesi'dir (1998). Pınarbaşı Mahallesi'nden ayrılan mahalleler; Dumlupınar, Sosyal, Fatih (1990), Aydınlar (1998), Hidayet (1998) ve Yeni Mahalledir (1998). Sahil Mahallesi'nden Saray 81970) ve İşletme (1998), Çağlayan Mahallesi'nden Fuar ve Yeşilmezra (2000), Tuğ Mahallesi'nden ise Karataş Mahallesi ayrılmıştır[261].

Tatvan şehrindeki konutların % 7'sini (566 tane) kalorifer sistemiyle ısıtılan apartman tipi konutlar, % 93'ünü (7.368 tane) ise 2 – 3 katlı, sobayla ısıtılan müstakil evler oluşturur. Apartman tipi konutların şehirde yoğunlaştığı alanlar Kale, Saray ve Tuğ Mahalleleri olup, çoğunluğunu resmi kurumlara ait lojmanlar oluşturur. Kendine has mimari özellikler gösteren herhangi bir yapıtın bulunmadığı şehirde, konutlar çoğunlukla geleneksel tarzda ve bölgenin coğrafi koşullarına uygun olarak yapılmıştır.

Konutların inşasında eskiden (40 -50 yıl öncesinde) büyük ölçüde çevreden bol ve ucuz bir şekilde elde edilen kerpiç, taş, kamış ve ağaçlar kullanılırken, günümüzde bu yapı malzemelerinin yerini büyük ölçüde briket, beton ve demir gibi modern yapı malzemeleri almıştır. Tatvan'daki eski konutların hemen hemen tamamı kerpiç ve taş malzeme kullanılarak oluşturulmuştur. Bunlardan kerpiç evler, bölgenin iklim şartlarına uygun olmadığından dolayı zamanla birer birer ortadan kalkarken, taş meskenler hala şehrin muhtelif yerlerinde zamana meydan okurcasına dimdik ayakta durmaktadırlar. Şehirde taş ve topraktan yapılan evlerin yerini modern yapı malzemeleriyle yapılan betonarme evlerin almasında birtakım faktörler etkili olmuştur. Bunların başında 1964 yılından itibaren şehre trenle demir ve çimento taşınmaya başlanması, şehirde briket imalatının gelişmesi, topraktan yapılan konutların uzun ömürlü olmaması ve çok katlı yapılara dönüştürülememesi ile taş işçiliğinin konut maliyetini yükseltmesi gelir. Kışın sıcak, yazın serin olması nedeniyle taş evler, artık sadece gelir düzeyi iyi olan aileler tarafından yapılmaktadır.

[261] Tatvan Belediyesi İmar Müdürlüğü.

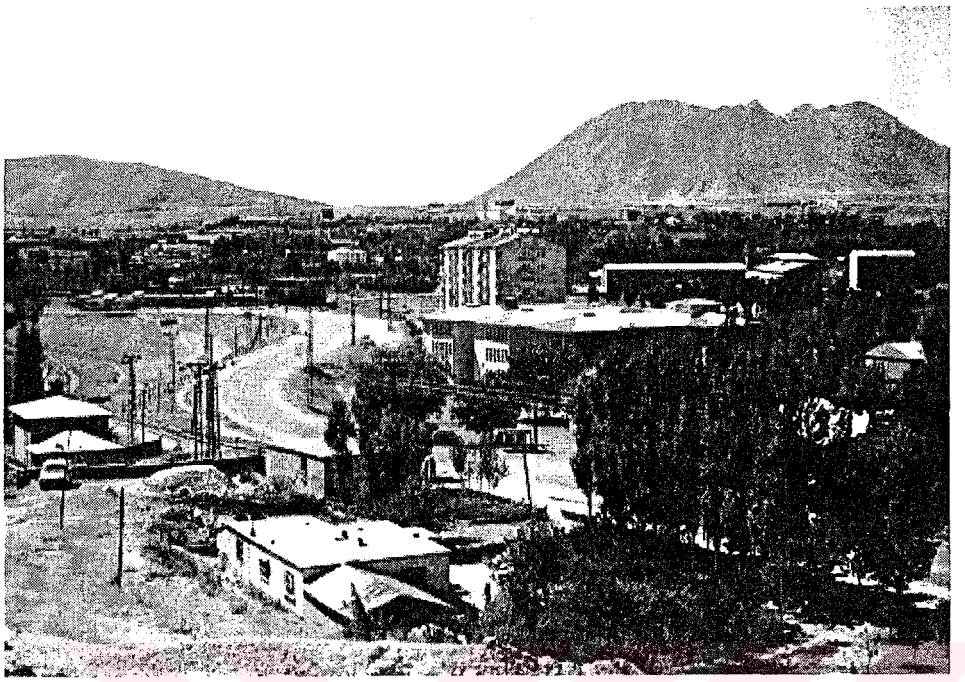

Foto 3.3. Karşıyaka Mahallesi'nden Bir Görüntü

Tatvan şehrindeki konutların ailelerin ekonomik faaliyetleri, aile yapıları, gelenek ve görenekleri ile iklim şartlarının kontrolünde şekillendiğini söylemek mümkündür. Özellikle tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğunlaştığı Yeşilmezra, Çağlayan, Kale, Esentepe ve Karşıyaka Mahalleleri'nde, evler genellikle iki katlı olup, sürdürülen ekonomik faaliyete göre evlerin yanında eklenti şeklinde ahır, samanlık veya tarım alet ve makinelerinin bulunduğu birer bölüm bulunur. Evlerdeki oda sayısı ise aile yapısına bağlı olarak değişir. Bileşik ailelerde oda sayısı aile nüfus büyüklüğüne bağlı olarak 3 ile 4 arasında değişirken, çekirdek aile yapısına sahip ailelerin evleri genellikle mutfak, tuvalet, salon ve 3 odadan oluşmaktadır. Şehirdeki konutların pencere ve çatı sistemlerinin oluşturulmasında genel olarak bölgenin iklim şartlarına uyulduğu görülür. Bölgede kışın kar yağışlarının fazla, hava sıcaklığının düşük olması nedeniyle pencere genişlikleri mümkün olduğunca küçük tutulmuştur. Evlerin çatıları ise karın çatıda birikmesini engelleyecek şekilde eğimli yapılarak üzerleri oluklu çinko sac ile kapatılmıştır.

Sonuç olarak, Tatvan kentindeki ikametgah alanlarının dağılışı ve onların özellikleriyle ilgili olarak şunlar söylenebilir:

Doğal engeller yüzünden şehrin merkezi kısmından çevreye doğru genişlemenin yakın gelecekte pek mümkün görülmemesi ve merkezde arazi fiyatlarının çok yüksek olması nedeniyle, artık mevcut araziden daha fazla kullanım alanlarının üretilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu nedenle özellikle 1990'dan sonra kentin muhtelif yerlerinde eski binaların yıkılarak yerine yenilerinin yapılması suretiyle 6 – 7 katlı apartmanlar yükselmeye başlamıştır. Mevcut koşullar, bu eğilimin gelecekte de devam edeceğini göstermektedir. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir; eğer şehirde yeni iş olanaklarının arttırılması suretiyle ileride büyük nüfus kitlelerinin Tatvan'a çekilmesi mümkün olursa ki bu mümkün, o zaman şehrin yeni gelişim alanları muhtemelen kuzeybatıda Rahva Düzlüğü'ne, Nemrut Dağı eteklerine ve kuzeydoğuda Ahlat Yolu üzerine doğru kayacaktır.

3.5. Ulaşım Fonksiyon Sahaları:

Tatvan'da şehir içi arazi kullanımı bakımından ulaşım fonksiyon sahaları önemli bir yer tutar. Bu durumda şehrin karayolları, demiryolları ve göl ulaşımının kesişme noktasında kurulmasıyla birlikte, şehir içinde düzenli bir ulaşım ağı oluşturulması etkili olmuştur. Bitlis ve Muş yönünden gelip Ahlat, Adilcevaz, Erciş ve Doğubeyazıt üzerinden İran'a giden karayolları ile Van Gölü'nü güneyden dolaşarak Van'a ve Hakkari'ye giden karayolları Tatvan şehrinden geçer. Ayrıca Türkiye – İran Demiryolu ulaşımını sağlayan hat buradan geçer. Bu hattın Tatvan – Van arasındaki kısmında vagonları taşıyan feribotların en önemli iskelesi de yine Tatvan şehrinde bulunur.

1964 yılında hizmete açılan Tatvan Gar'ı, şehrin ortasında oldukça geniş bir alan üzerine kurulmuştur. Şehirlerarası otobüs terminali ise, Kültür Mahallesi'nden geçen Tatvan – Bitlis karayolu kenarında 4 ha.'lık bir alan üzerine kurulmuş olup[262], bugün için ihtiyaca cevap verebilecek düzeydedir. Komşu il ve ilçelere çalışan dolmuşların durakları Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunuyor.

Tatvan şehrinden geçen karayolları, feribot iskelesi, demiryolu istasyonu (gar), otobüs terminali ve şehir içinde açılan cadde ve sokaklarla birlikte şehirde ulaşıma ayrılan alan takriben şehirsel toprakların % 30 – 35'ine tekabül eder.

---

[262] Tatvan şehrinde 1973 yılında yapılan imar çalışması.

3.6. Park ve Yeşil Alanlar:

Şehrin stresli ve gürültülü ortamından uzaklaşıp biraz dinlenmek isteyen insanların, sakin ve temiz havası nedeniyle en fazla uğradığı yerlerin başında parklar ve yeşil alanlar gelir. Şehirlerin adeta akciğerini oluşturan park ve yeşil alanlar yönüyle Tatvan şehri, oldukça fakirdir. Şehir halkının ilkbahar ve yaz aylarında şehir içinde kullandığı tek yeşil alan, İşletme Mahallesi'nde eski İşletme Oteli ile göl arasındaki sahada bulunan İşletme Parkıdır (foto 3.4.). Çay bahçesi olarak da kullanılan bu alan, yazın oldukça kalabalık olur. Eğer 1968 yılında hazırlanan Tatvan şehri imar planı uygulamaya konulmuş olsaydı, bugün şehrin sahil kesimi tamamen yeşil bir kordona kavuşmuş olacaktı. Oysa bugün bu alan kısmen çeşitli kamu kurumlarına ait binalarla işgal edilmiş olmakla birlikte, genelde boş ve yer yer şehrin atık sularının biriktiği bir sivrisinek üreme alanı haline gelmiştir. Dolayısıyla Tatvan, sahil kenti olmanın avantajını yeterince kullanamamaktadır.

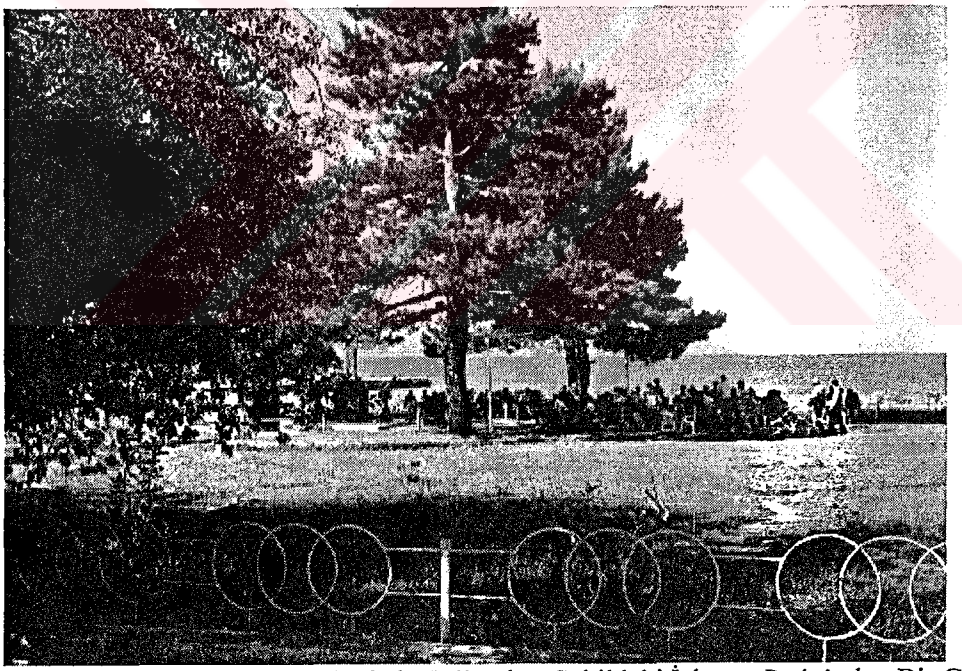

Foto 3.4. Yazın Şehir Halkının En Çok Kullandığı Sahildeki İşletme Parkı'ndan Bir Görüntü

Şehrin en işlek caddesi olan Cumhuriyet Caddesi üzerindeki Filistin Parkı, konumu gereği İşletme Parkı'ndan çok daha yoğun bir şekilde kullanılır. Yazın adeta şehirde bir toplanma ve buluşma yerine dönen bu park, küçük (yaklaşık 2000 m^2) olması nedeniyle ihtiyaca cevap vermekten uzaktır. Şehirde çocukların oyun oynama ve

eğlenmelerine yönelik iki adet park bulunur. Bunlardan birisi İşletme mahallesinde, diğer ise Cumhuriyet mahallesindedir.

Sonuç olarak, Tatvan şehrinde park ve yeşil alanlar son derece sınırlıdır. Bu bakımdan şehrin muhtelif yerlerindeki boş arazilerden konumu uygun olanlar seçilerek, park ve yeşil alanlara dönüştürülmelidir. Tatvan'daki bahçelerde yetiştirilen kavak ve çeşitli meyve ağaçları da şehrin yeşil görünümüne katkı yapmaktadır.

Foto 3.5. İşletme Mahallesi'nin sahil kısmında oluşturulan yeşil alandan bir görüntü.

3.7. Diğer Kullanılış Alanları:

Tatvan şehrindeki diğer kullanılış alanlarını camiler, mezarlıklar, spor sahaları ve tarım alanları oluşturur. Tatvan'da şehir içinde dağılmış vaziyette 29 cami, 5 mezarlık ve 3 tane spor sahası bulunur (Harita 3.2.). Şehirdeki mezarlıklardan iki tanesi Pınarbaşı Mahallesi'nde, diğerleri ise Yeni, Karşıyaka ve Kale Mahallelerinde yer alır. Spor sahalarından Aydınlar Mahallesi'ndeki amatör küme maçlarının yapıldığı şehir stadıdır. Diğer ikisi ise, halı saha olup bunlardan birisi Kültür diğer ise, İşletme Mahallesi'nde bulunur. Şehir içerisinde az bir oranda da olsa tarım alanlarına rastlamak mümkündür. Bunlar daha çok Kale, Karşıyaka ve Cumhuriyet ve Yeşilmezra Mahalleri'nde yer alır.

IV. BÖLÜM
KENTSEL ALTYAPI

4.1. Su:

Tatvan su kaynakları bakımından zengin bir sahada yer almaktadır. 1950'li yıllara kadar Tatvan küçük bir kasaba olduğundan, yakın çevreden çıkan kaynak suları da kasabanın ihtiyacını rahatlıkla sağlıyordu. Kasabanın içme suyu kuzeyde Nemrut Dağı eteklerinde, güneyde ise Askeriye sırtı etekleri ile Kotum Deresi yamaçlarından temin ediliyordu. Nemrut Dağı eteklerinden çıkan sular, Karşıyaka mahallesinde iki çeşmeye, kasabanın güneyindeki kaynak suları ise Tuğ mahallesi ve çevresindeki ev ve kurumlara veriliyordu[263].

Zamanla şehrin büyümesi ve çevredeki kaynakların ihtiyaca cevap verememesi üzerine artık daha uzak mesafelerden şehre su getirmek zorunluluk haline gelmiştir. Günümüzde Tatvan kentinin içme suyu, büyük ölçüde şehrin 30 km kadar güneyindeki Kırkbulak köyünden temin edilmektedir. Buradaki su kaynaklarının ihtiyacı karşılayacak düzeyde olmasına rağmen, gerek içme suyu taşıyan boruların yetersizliği, gerekse Kırkbulak köyü çevresinde meydana gelen enerji hatlarındaki arızalar nedeniyle özellikle kışın şehirde sık sık su kesintisi olmaktadır.

Toplam 8477 su abonesinin bulunduğu şehirde, söz konusu sorunların (elektrik kesintisi ve yetersiz kalan su borularının değiştirilmesi) giderilmesiyle birlikte şehrin uzun süre su sorununun çözümleneceğini söylemek mümkündür.

4.2. Elektrik:

Tatvan'ın elektrikle tanışması, bölgedeki pek çok şehir ve kasabaya göre daha eskidir. 1935 – 40'larda yeni kurulan Tatvan ilçe merkezinin sadece Tuğ mahallesi elektrikle aydınlatılıyor, elektrik ise o yıllarda Türkiye Denizcilik Bankasına bağlı olan *"Van Gölü İşletme İdaresi"* tarafından temin ediliyordu[264]. Tatvan kentinin günümüzde kullandığı elektrik, büyük ölçüde Keban Hidroelektrik Santrali'nden karşılanmaktadır.

Keban'dan gelen elektrik, şehrin muhtelif yerlerine kurulan 11 trafo vasıtasıyla şehre dağıtılmaktadır. Tatvan kentinde 8679'u mesken, 1642'si işyeri olmak üzere toplam 10321 elektrik abonesi bulunur. Bu abonelerden 124 tanesi resmi işyerine, 198 tanesi ise sanayii iş yerine aittir.

---

[263] Türkiye Kılavuzu, 1946. Bitlis İli Fihristi, c. I, s. 642.
[264] Yurt Ansiklopedisi, Bitlis Maddesi, s. 1416.

Tatvan şehrinde elektrik hususunda karşılaşılan en önemli sorun voltaj düşüklüğüdür. Diğer bir sorun ise, kaçak elektrik kullanımının önüne geçilememesidir. Örneğin, 2000 yılı içinde şehirde 457 kişinin kaçak elektrik kullandığı tespit edilmiştir[265]. Biz bu rakamın gerçeğin çok altında olduğunu düşünüyoruz. Çünkü, aynı yıl içinde TEDAŞ tarafından şehre verilen elektrik miktarı 59 milyon kwh, tahsil edilen elektrik miktarı ise 28 milyon kwh kadardır. Diğer bir deyişle, şehre verilen elektriğin % 47'si tahsil edilirken, % 53'ü kayıp olarak görülmektedir.

Şehirde yaz ve kış mevsimine göre elektrik tüketiminde % 50'ye varan bir fark oluşmaktadır. Bu da bize, soğuk geçen kış aylarında elektriğin önemli bir kısmının ısıtmada kullanıldığını gösteriyor. Oysa elektrikle ısıtma, diğer ısıtma sistemlerine göre daha pahalıdır. Bu nedenle, şehirde elektriğin hem kaçak hem de ekonomik olmayan alanlarda kullanımının mutlaka önüne geçilmesi gerekir.

4.3. Kanalizasyon:

Tatvan'da ilk kanalizasyon şebekesinin kurulması 1940'lı yıllara dayanır. Söz konusu tarihlerde eski Tatvan'ın (Bugünkü Karşıyaka mahallesinin) karşısında (Şimdiki Tuğ mahallesinde) 5.000 nüfus barındırabilecek yeni bir kasabanın kurulması için planlar hazırlanmış ve bu planın uygulamaya konulmasıyla birlikte, Tatvan ilk defa kanalizasyon şebekesine kavuşmuştur[266].

Günümüzde Tatvan kentinde bulunan iş ve ticarethaneler ile konutların (yaklaşık 10.000 civarında) % 90'ı şehrin kanalizasyon şebekesine bağlıdır. Diğer % 10'luk oranın bir kısmı atık sularını foseptik çukurlara, bir kısmı da (Van Gölü'nün kıyısında olanlar) göl kıyısına boşaltmaktadır.

Son yıllarda (1994 sonrası) Van Gölü'nde meydana gelen ani seviye yükselmesi, şehrin kıyı kesimindeki kanalizasyon şebekesinden 1200 mm çapında ve 2757 m uzunluğunda olan ana kollektör hattı ve bacalarının tamamen su altında kalarak çalışmaz hale gelmesine neden olmuştur. Van Gölü' nün yükselmesi sadece kıyıda kanalizasyon şebekesini çökertmemiş, aynı zamanda çok sayıda bina ile inşaatı belli bir düzeye kadar getirilen şehrin atık su arıtma tesisini de sular altında bırakmıştır (Foto 4.1 - 4.2).

---

[265] Tatvan TEDAŞ Baş Mühendisliği.

[266] Türkiye Kılavuzu, 1946. Bitlis İli Fihristi, c. I. s. 641
-Güney Doğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, Cumhuriyet Matbaası, 1939. İstanbul, s. 185 – 186.

Foto 4.1. Öğretmenevi 'nin Güneyinde Kanalizasyon Şebekesinin Çalışmaz Hale Gelmesi Nedeniyle Sahildeki İstinat Duvarının Arkasına Boşaltılan Şehrin Atıksularından Bir Görüntü.

Foto 4.2. Van Gölü'nün Su Seviyesinin Yükselmesi Sonucu 1994 Yılında Su İçinde Kalan Van Gölü İşletmesi'ne Ait Tesisler ve Lojmanlar.

Günümüzde (2001) şehrin kıyı kesimindeki kanalizasyon şebekesinin söz konusu nedenden dolayı çalışmaması nedeniyle şehrin mevcut kanalizasyon atıkları en kestirme yoldan göl kıyısındaki boş alanlara, oradan da Van Gölü'ne boşaltılmaktadır. Hem şehrin sahil kesiminin, hem de Van Gölü' nün hızla kirlenmesine yol açan bu sorunun acilen çözüme kavuşturulması gerekir. Aksi taktirde, şehir çok geçmeden sahil kenti olmanın avantajını tamamen kaybedecektir. Dolayısıyla Tatvan'da en ciddi ve çözülmesi en acil olan sorun, atık suların çevreye yayılmadan toplanarak arıtılması ve daha sonra uygun bir alan tespit edilerek oraya tahliye edilmesidir.

4.4. Temizlik:

Tatvan kenti, göl kıyısında dar bir şerit hariç, genel olarak düzenli cadde ve sokaklara sahip, bakımlı ve temiz bir şehirdir. Bu konuda Van Gölü çevresinin hatta Doğu Anadolu Bölgesi'nin en derli – toplu ve temiz şehri olduğu dahi söylenebilir. Şehrin temizliğinde belediyenin katkısı büyüktür. Kentte temizlik işleri, 15 araç (3'ü sıkıştırmalı, 10'u damperli olmak üzere 13 çöp kamyonu ve 1 traktör) ve 106 personelle haftanın her günü düzenli olarak yapılmaktadır. Çöpler, evlerin önünden veya sokak üzerlerinde temizlik işçileri tarafından alınıp kamyonlarla şehir dışındaki çöp depolarına götürülür. Şehirde yaz ve kış mevsimine göre toplanan çöp miktarında % 50'ye varan bir değişme gözlenmektedir. Örneğin, 1999 yılında şehirde bir ayda toplanan ortalama çöp miktarı yaklaşık 14 bin ton civarındadır (13845 ton/ay). Toplanan çöplerin sadece % 21'ini evsel atıklar, geri kalanı ise sağlık (% 0.5), endüstriyel atıklar (% 1.5), tarımsal atıklar (% 10.8) ve erozyon mahsulü atıklar (% 63.8) oluşturur[267].

Görüldüğü gibi şehirde temizlik hizmetlerine verilen emeğin büyük bir kısmı, evsel atıklar dışında özellikle sel ve yağmur sularının çevreden şehre getirdiği taş ve toprak ile tarımsal atıkların temizlenmesine harcanmaktadır.

Şehirde toplanan çöpler, 3 – 4 yıl öncesine kadar şehrin güneydoğusundaki Kotum Deresi'nin Van Gölü'ne boşaldığı sahil kesimine dökülüyordu. Şimdi ise bu alanın yaklaşık 750 – 800 metre uzağında ve gölden 150 metre kadar içeride bulunan bir yamaca dökülmektedir. Gerek çöplerin çevreye dağılması, gerekse çöplükten sızan suların göle karışması nedeniyle her iki alanın da çöplük için uygun bir yer olmadığı söylenebilir.

---

[267] Tatvan Belediyesi Temizlik Hizmetleri Birimi.

Şehirde toplanan çöpler, ayrıştırılarak endüstriyel hammadde olarak yeniden ekonomiye kazandırılacak nitelikte ve miktarda değildir. Bu nedenle çöplük için yerleşim alanlarının uzağında yeni bir alan tespit edilerek bundan böyle toplanan çöpler bu yeni alan taşınmalı, eski çöplüklerin (çöp depolarının) üzerleri ise kapatılarak yeşil alanlara dönüştürülmelidir.

4.5. İletişim:

Tatvan'da kent içi ve dışıyla olan haberleşme büyük ölçüde PTT aracılığıyla sağlanmaktadır. Şehirde şehir içi ve şehirlerarası görüşmelere açık 9.278 otomatik telefon bulunur. Ayrıca 90 adet giriş ve çıkışlı TV kanal sistemi, 12 kontürlü telefon ve şehrin muhtelif yerlerine dağılmış 27 tane jetonlu ve kartlı ankesör bulunmaktadır[268].

Tatvan'da bilgisayar ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, bütün dünyada olduğu gibi burada da bilgisayarlar önemli bir iletişim aracı haline gelmiştir. Şehirde, bugün internet hizmeti veren 10 adet internet cafe mevcuttur. Ayrıca Tatvan'da yerel basın ve yayın faaliyetinde bulunan iki tane gazete (Tatvan'ın Sesi ve Tatvan Gazetesi), iki tane de radyo (Radyo 13 ve Göl FM) bulunur. Şehirde basım ve yayım faaliyeti yapan günlük gazeteleri satın alma ve televizyonları izleme imkanı da vardır. Dolayısıyla Tatvan kentinde haberleşme (iletişim) hususunda herhangi bir sorun söz konusu değildir.

4.6. Ulaşım:

Ulaşım faaliyetlerini öncelikle şehir içi ve şehirler arası ulaşım diye ikiye ayırarak incelemek uygun olacaktır.

Tatvan'ın kent içi yollarını incelerken, şehri kabaca Devlet Hastanesi civarında kuzey ve güney olarak iki bölüme ayırarak ele almak mümkündür. Şehrin güney yarısı, mevcut cadde ve sokak sistemiyle son derece modern bir şehir görünümü arz etmektedir. Bu bölümde yollar, hilal şeklindeki Tatvan Koyu'nun kenarından itibaren kıyıya paralel ve dik doğrultuda uzanırlar. Şehrin en önemli caddesi olan Cumhuriyet Caddesi bu alanda bulunur ve bu cadde çift yönlü olup, ortadan ağaçlı bir refujla ayrılır, genişliği ise 35 m kadardır. Şehrin en işlek caddesi olmasına rağmen yaya ve araç trafiği açısından herhangi bir sorun yaşanmaz. Bu cadde üzerinde üç tane üst geçit

[268] Tatvan Kaymakamlığı 2000 Yılı Brifing Dosyası, s. 7.

bulunmaktadır. Cumhuriyet Caddesi'ne dik ve paralel olarak uzanan yollar, bu cadde kadar geniş olmasa da çift şerit olup bu gün için ihtiyaca cevap verecek düzeydedir. Bu alandaki cadde ve sokakların kenarına kar ve yağmur sularının şehir içinde tahliye edilmesi için kanallar yapılmıştır. Bu kanallar, yağmur sularını şehir içinden tahliye ettiği gibi şehrin temizliğine de büyük katkı yapmaktadır.

Şehrin kuzey yarısına gelince; bu alanda Karşıyaka, Kültür ve Bahçelievler mahallelerinin belli kesimleri hariç konut ve nüfus yoğunluğu genel olarak düşüktür. Buna karşılık şehrin bu kısmı (kuzey yarısı) oldukça geniş alanlara yayılmıştır. Evlerin çoğunlukla geniş bahçeler içine gelişigüzel yerleştirilmesinden dolayı düzenli bir cadde ve sokak sistemi de oluşturulamamıştır. Yollar genellikle dar olup, düzgün bir uzanış göstermezler. Şehrin bu kısmı günümüzdeki haliyle şehirden daha çok bir kasabaya benzemektedir. Bu durumda, şehrin çekirdek kısmının Karşıyaka mahallesinde bulunmasının etkisi büyüktür.

Tatvan'daki şehir içi ulaşımı hususunda daha önce detaylı bilgi verildiği için[269], burada sadece şehir içi ulaşımı konusunda herhangi bir problem bulunmadığını mevcut ulaşım araçlarının ihtiyaca cevap verebilecek ölçüde olduğunu ve çarşıdan şehrin her tarafına belediye otobüsleriyle gitmenin mümkün olduğunu belirtmekle yetiniyoruz.

[269] Bkz. II. BÖLÜM.2.2.1.5.

ŞEHRİN TEMEL SORUNLARI, BAŞLICA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE SONUÇ:

Tatvan'da doğal çevreyle uyumlu, düzenli ve dengeli bir kentsel gelişimin önünde engel olarak duran çeşitli (doğal ve beşeri) sorunlar bulunmaktadır. Bu konuda doğal çevre faktörlerinden kaynaklanan sorunlar şu şekilde sıralanabilir:

1- Van Gölü'nde zaman zaman meydana gelen seviye değişmelerinin, şehrin kıyı kesimine zarar vermesi,
2- Yörede epizodik olarak yağan şiddetli sağanak yağışlar esnasında çevreden şehre çamurlu sel sularının gelmesi,
3- Çok yağışlı geçen yıllarda şehrin çığ ve kütle hareketlerine maruz kalması,
4- Şiddetli rüzgar ve kar yağışlarının şehrin ulaşım ve ticaretini olumsuz yönde etkilemesi,

Van Gölü'nde mevsimlik, yıllık ve uzun yıllık olmak üzere üç türlü seviye değişmesinin gözlendiğini ve uzun vadede gölün bazı yıllarda (periyotlarda) yükseldiğini, bazı yıllarda düştüğünü ancak uzun vadede sürekli olarak yükseldiğini ve bunun sebeplerini daha önce belirtmiştik. Bu durumda gölün bir süre seviye kaybetmesi veya durağan kalmasına aldanılmadan hem kıyı, hem de kıyıdaki binaların emniyeti açısından bir dizi önlemlerin alınması gerekir. Bu konuda özellikle 1995 yılında Bakanlar Kurulu tarafından alınan "1652 metre kodu altındaki alanlara konulan bina yapma yasağına" mutlaka uyulmalıdır. Ayrıca 1652 – 1655 metre kodları arasına yapılması düşünülen yatırımlar için mutlaka gölün yükselme tirendi, söz konusu yatırımın konumu ve hizmet süresinin dikkate alınmasıyla birlikte bu konuda yetkili kişi ve kurumların onayının alınması gerekir. Şehrin kıyı kesimine taşkın ve dalga erozyonuna önlem olsun diye taş bloklar dökülerek bir set oluşturulmuştur. Ancak bu set ile gerisindeki alanlar arasında oluşan seviye farkı, kıyıda yağmur ve evsel atık sularının birikmesine, dolayısıyla bu alanlarda çevreye pis kokular veren bataklıkların oluşmasına yol açmıştır. Bu sorunun çözümlenmesi için kıyıdaki settin gerisinin tamamen toprak dökülerek yükseltilmesi gerekir. Ayrıca bu alanların tekrar şehre kazandırılması için taş settin üzeri betonla kapatılarak sahil yoluna; dolgu alanı ise ağaçlandırılarak park ve yeşil alanlara dönüştürülmelidir. Bunlar gerçekleştirildiği taktirde, şehirdeki park ve yeşil alan sorununa da bir ölçüde çözüm getirilmiş olacaktır.

Şehrin güney ve güneydoğusundaki Askeriye Sırtı etekleri hariç, çevre tamamen bitki örtüsünden yoksundur. Bu durum hızlı kar erimeleriyle birlikte sağanak yağışlar

esnasında, şehir için tehlikeli bir durum arz etmektedir. Zira şehrin batı, kuzey ve kuzeybatısı tamamen bitki örtüsünden yoksun ve çoğunlukla gevşek depolardan oluşmuş bir zemine sahiptir. Bu alanlardan (Nemrut Dağı etekleri ve Rahva'dan) yağışlı mevsimlerden akışa geçip ilkbahar sonlarında tekrar kuruyan, çok sayıda dere bulunmaktadır. Şiddetli sağanak yağışlar esnasında yağmur suyu ile birlikte bol miktarda çamur ve çakıl taşıyan bu derelerden üçü şehir için önemlidir. Bunlar: Rahva Düzlüğü'nün sularını topladıktan sonra Devlet Hastanesi civarında göle boşalan Hatun Deresi, Nemrut'un Develeri olarak bilinen dikili taşların bulunduğu Şıhmiran Deresi ve Yumurta Tepe'den gelip Kale Mahallesi'nde göle boşalan deredir. Her üç derenin de bazı kısımları bir taraftan derelerin kendi getirdikleri yüklerle, diğer taraftan çöp ve hafriyat dökülmesi nedeniyle yer yer dolmuştur. Bu durum, şehrin ileride sel ve çamur baskınlarına uğraması açısından önemli bir risk oluşturmaktadır. Zira geçmiş yıllarda şehrin küçük ölçekli bu tür afetlere maruz kaldığı unutulmamalıdır.

Şehirde, bu derelerin sağanaklar sonucunda oluşması muhtemel zararların şimdiden önüne geçilmesi için özellikle şehir içindeki dere yataklarına çöp ve hafriyat dökülmesi yasaklanmalı ve derelerin bazı kısımlarında ıslah çalışmasına gidilmelidir. Uzun vadeli bir diğer önlem ise, şehrin çevresindeki belli bir kuşağın bu derelerin havzalarıyla birlikte yöreye uyum sağlayan bazı bitki türleriyle ağaçlandırılması olabilir. Böyle bir ağaçlandırma, şehrin çevresinde sayfiye alanlarının oluşturulması açısından da önemlidir.

Şehirde, geçmişte çığ düşmesi ve kütle hareketleri gibi doğal afetlere maruz kalan ve gelecekte de bu tür riskleri taşıyan mahalleler, şehrin batı ve güneyindeki Taşlı Tepe ve Askeriye Sırtı eteklerindeki Fatih, Dumlupınar, Sosyal, Pınarbaşı ve kısmen Yeni mahalledir. Şiddetli sağanak ve kar yağışlarının bu alanlarda yol açacağı olası bir afetin önlenmesi için bu eğimli yamaçlara kesinlikle bina kurulmamalıdır. Ayrıca bu alanların ağaçlandırılması da mevcut yapıların korunması açısından önemlidir.

Tatvan şehrinde zaman zaman meydana gelen şiddetli rüzgarlar ve kar yağışları, ulaşım faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Şiddetli fırtınaların olduğu dönemlerde Van Gölü kabarmakta ve yer yer yüksekliği 3 – 4 metreyi bulan dalgalar Tatvan – Van arasında çalışan feribot seferlerini kesintiye uğratmaktadır. Böyle fırtınalı havalarda Van Gölü' nün batısında avlanan balıkçı tekneleri Tatvan Limanı veya Reşadiye Koyu'na sığınır. Kar yağışlarının şehir üzerindeki olumsuz etkisi ise şehir içi

ve çevre yollarının kapanması veya buzlanma şeklinde kendini göstermektedir. Kar nedeniyle şehir içi ve çevre köy yollarının kapanması, şehirdeki ticari faaliyetlerin zayıflamasına ve yaşam şartlarının zorlaşmasına neden olur.

Tatvan kentinde doğal koşulların yanı sıra beşeri şartlardan kaynaklanan önemli sorunlar da bulunmaktadır. Bunların başında hızlı nüfus artışının yarattığı konut ve istihdamla ilgili sorunlar gelir. Tatvan kentinde nüfus artışına paralel olarak Belediye öncülüğünde veya özel girişimle yeteri kadar toplu konut üretilememiştir. Son yıllarda ise gelir seviyeleri birbirine yakın ailelerin bir araya gelerek oluşturdukları kooperatifler aracılığıyla yapılan apartman tipi konutların sayısında artışlar görülse de istenilen düzeyde değildir. Şehirde nüfus artışına paralel olarak artan konut açığının kapatılması için tercih edilen yeni konut alanları genellikle arsa fiyatlarının düşük olduğu kenar mahallelerdir. Bu durum, şehir merkezinde veya merkeze yakın alanlarda yeterli düzeyde konut yoğunluğu oluşturulmadan şehrin geniş bir alana yayılmasına, dolayısıyla nüfusuyla orantılı olarak ekonomik güce sahip olan belediyenin alt yapı hizmetlerini arzu edilen seviyede götürmesine engel olmaktadır. Tatvan'da düzenli bir kentsel görünüm sağlanması için 1981 yılı imar planında ön görüldüğü üzere (en fazla 7 katlı) binalar cadde kenarlarına bitişik düzende sıralanmalıdır. Ayrıca şehir merkezine birim alanda daha fazla iş ve ticarethane veya konut alanı kazanmak amacıyla yıkılan tek katlı ve eski binaların yerine yapılacak olan binaların 6 – 7 kattan fazla olmasına sadece mühendislik alt yapı tedbirlerinin alınması durumunda izin verilmelidir. Şehrin ikinci derecede deprem zonu üzerinde yer alması ve deprem şiddetini arttırıcı bir zemine (alüvyal dolgu alanı) sahip olması hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Daha önceki bölümde (4. Bölümde) Tatvan kentinde birtakım kentsel altyapı sorunları bulunduğunu belirtmiş ve onlara yönelik çözüm önerileri getirilmiş idi. Burada aynı konulara tekrar yer vermeyeceğiz. Ancak şehir içi arazi kullanımıyla ilgili olarak bazı sorunlara burada kısaca değineceğiz. Tatvan'da meydana gelen tarihsel depremlere bakıldığında 1441 yılında 8,1941'de 6 1945'de ise Richter ölçeğine göre 5 şiddetinde depremler meydana gelmiştir.

Tatvan kentinde kentsel alanlar (kullanılış alanları) arasında uygun bir dengenin kurulması için mutlaka daha önce hazırlanan imar planlarına sadık kalınmalıdır. Özellikle 1981 yılında hazırlanan imar planı, uygulamaya konulduğu taktirde şehir modern bir görünüme kavuşacaktır. Şu an şehrin mevcut gelişim hızı dikkate alınarak

şehrin çevresindeki yeni gelişim alanlarının tespit edilerek imar kapsamına alınması ve bu alanlarda yapılaşma olacaksa, hazırlanan imar planına göre yatırımların konuşlandırılmasına çalışılmalıdır. Böylece ilerde şehirde çıkacak bazı sorunların da önüne geçilmiş olunacaktır. Ayrıca şehir içinde kalmış olan briket imalathanelerinin (Kültür mahallesindekilerin) şehir dışına çıkarılmasıyla bu alandaki konutların gürültü kirliliğine maruz kalması önlenmiş olacaktır. Kültür mahallesindeki briket imalathanelerinin bulunduğu alan spor ve yeşil alanlara dönüştürüldüğü taktirde, bu alanlar daha iyi bir amaca hizmet etmiş olacaktır. Çünkü şehirde en az olan kullanım alanlarının başında spor ve yeşil alanlar gelir. Feribot iskelesinin arkasındaki tepenin geçmişte taş ocağı olarak kullanılan kısmı da spor tesislerinin kurulması için oldukça uygun bir alandır.

Hızlı nüfus artışının Tatvan kentinde yarattığı en önemli sorunlardan bir diğeri ise işsizlik ve istihdam sorunudur. Tatvan kentinde kamu kurumları ve ticarethanelerin dışında istihdam alanı yok denecek kadar azdır. Terör nedeniyle köylerden Tatvan'a yapılan göçler de şehirde işsizlik oranını hızla yükseltmiştir.

Tatvan kentinde yeni istihdam alanları oluşturmak, dolayısıyla işsizliği azaltmak ve şehre arzu edilen düzeyde canlılık kazandırmak için bir dizi önlem ve yatırımların hayata geçirilmesi gerekir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Tatvan turizm açısından oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Yaz ve kış turizmine yönelik olarak değerlendirilebilecek bu potansiyelin ekonomiye kazandırılması için turizm fonksiyonunda belirtildiği gibi *"hazırlanmış olan Nemrut Dağı Turizm ve Kayak Merkezi Projesi"* nin hayata geçirilmesi, şehirde modern konaklama tesislerinin yapılması ve en önemlisi ulusal ve uluslararası düzeyde etkili bir reklamın (tanıtımın) yapılması gerekir. Ayrıca buraya gelen turistlerin kalış sürelerinin uzatılması için yüzme, su sporları yapma, treaking, gezip – görme, kayak, yamaç paraşütü ve avlanma gibi imkanlar hazırlayarak turizm çeşitliliğinin arttırılmasına çalışılmalıdır.

Bu zamana kadar Tatvan'da turizmin geliştirilmesi için Nemrut Dağı ve Krater Gölü'ne giden yolun yapılması dışında hiçbir çaba sarf edilmemiştir. Oysa bu konuda yapılacak çok şey bulunmaktadır. En azından Nemrut Krater Gölü çevresinde turistlerin asgari düzeyde ihtiyaçlarını karşılayacak tesislerin yapılmasıyla birlikte Tatvan'dan Nemrut Dağı zirvesine kadar olan asfalt yolun, zirveden Krater Gölü kenarına kadar

olan kısmının da asfaltlanması gerekir. Ayrıca Rahva'daki tarihi kervansarayın yeniden aslına uygun bir şekilde restore edilmesi ve Tatvan'dan Van Gölü' nün güney kıyıları boyunca stabilize de olsa bir sahil yolunun yapılması buralara daha fazla turistin gelmesini sağlayacaktır.

2. Tatvan'da önemli bir istihdam alanı da tarım ve hayvancılıktır. Tarım ve hayvancılığın şehirsel topraklarda payı az olsa da ilçe sınırları içinde bu sektörün üretimdeki payı oldukça büyüktür. Şehrin gerek gıda maddeleri bakımından beslenmesi, gerekse tarım ve hayvancılığa dayalı sanayii tesislerini desteklemesi bakımından çevresindeki kırsal alanların (köylerin), şehir için büyük önemi vardır. Bu bakımdan bu alanlardaki tarım ve hayvancılık faaliyetleri desteklenmeli, özellikle kalitenin yükseltilmesine çalışılmalıdır. Çünkü, önemli bir istihdam alanı olan tarım ve hayvancılıkta alınan verim, batı ülkelerine göre oldukça düşük kalmaktadır.

Tatvan'da halk sağlığını olumsuz yönde etkileyen bir başka sorun da, bazı ailelerin şehir içinde hayvan beslemesidir. Özellikle açık alanlara dökülen hayvan dışkıları, çevreye kötü koku yaymakla birlikte sinek ve bazı haşereler vasıtasıyla da burada oluşan mikropların etrafa yayılmasına neden olmaktadır.. Bu sorunun önüne geçilmesi için ya şehir içinde hayvan beslenmesinin yasaklanması veya bazı önlemlerin alınması gerekir.

3. Özellikle bölgenin koşullarına uygun olması nedeniyle, tarım ve hayvancılığa dayalı sanayiinin şehre kazandırılması için yatırımcıya destek verilmesi gerekir. Ayrıca daha önce kurulmuş ve özelleştirildikten sonra üretimi durmuş olan Tatvan Et Kombinası'nın yeniden hizmete açılması gerekir. Çünkü böylesine büyük bir tesisin yeniden üretime geçmesi, hayvancılığın bölgede canlanmasına vesile olacağı gibi, şehirde tarım ve hayvancılığa dayalı yan sanayi kuruluşlarının da önünü açacaktır. Ayrıca şehirde işsizliğin azaltılması ve dışarıya olan göçün durdurulması için çeşitli alanlarda faaliyet gösteren sanayii tesislerinin kurulması gerekir. Bunun başarılması için, şehre yatırım yapacak olan sanayicilere birtakım cazip teşvik ve imkânların sunulması da şarttır.

4. Tatvan'da 1970 yılından bu yana her yıl 30 Haziran – 24 Temmuz tarihleri arasında açılan Tatvan Doğu Anadolu Fuarı'na daha büyük katılımın sağlanması için çalışmalar yapılmalıdır. Fuarla ilgili yapılacak çalışmaların başında fuar alanının

yeniden düzenlenmesi gelir. Ayrıca bölgesel ve ulusal düzeyde etkili bir reklamın yapılması yanında, bölge dışından fuara katılanlara bazı kolaylıkların gösterilmesi gerekir. Fuarın reklamında en etkili yol olarak; fuarın açılış ve kapanışına bazı ünlü sanatçı ve gazetecilerin çağırılması da düşünülebilir.

5. Bölgede kısmen işsizliğe çare oluşturulması ve yöredeki şehir ve kasabaların ticaretine canlılık getirmesi açısından, haftalık pazar sisteminin yörede mutlaka oluşturulması gerekmektedir. Haftalık pazar sisteminin oluşturulması için birbirine yakın ve yeterli düzeyde nüfus (5.000'den fazla) barındıran şehir ve kasabaların varlığı bir avantaj olarak görülmelidir. Bu bakımdan Tatvan, Bitlis, Hizan, Ahlat, Adilcevaz ve Güroymak bu pazar sisteminin içinde yer almalı, hatta Erciş'te biraz uzakta kalmasına rağmen bu sisteme dahil edilmelidir.

6. Halı ve kilim dokumacılığı gibi yöresel el sanatlarının geliştirilmesi, yöre ekonomisine önemli katkılar sağlayacaktır. Bu nedenle geçmişte Tatvan'da oldukça yaygın olan bu üretim sektörünün yeniden canlandırılması için Tatvan Meslek Yüksek Okulu bünyesinde bu konuda eğitim veren bir bölümün açılmasının büyük yararları olacağı kanısındayız.

7. Tatvan ve çevresinde ekonomiye kazandırılacak ve yeni istihdam alanları oluşturabilecek bir diğer öneli kaynak, akarsular ve göllerdir. Bu su kaynaklarında özellikle balıkçılığın geliştirilmesi mümkündür. Van Gölü'ndeki "İnci Kefali" nin dışında Tatvan çevresinde balık avcılığı yapılmamaktadır. Oysa Nemrut Krater Gölü, Kotum ve Sapur derelerinde kültür balıkçılığının geliştirilmesi fevkalade mümkündür. Bu su kaynaklarının soğuk olması nedeniyle özellikle alabalık üretimi için oldukça uygundur. Nemrut Krater Gölü'ne bırakılan sazan ve alabalıkların hızla çoğalması, ileride burada yapılacak balıkçılık için ümit vermektedir. Balık üretimi açısından Kotum deresi de değerlendirilebilir. Şehrin güneyinde kanyon vadi içinden akarak Van Gölü'ne boşalan bu derenin önüne bir set çekilmesi durumunda, burada hem kültür balıkçılığı yapma, hem de şehrin sulama suyu ihtiyacını karşılama imkanı doğacaktır.

Sonuç olarak, Tatvan'ın 20. yüzyılın başına kadar bölgede siyasi ve iktisadi açıdan fazlaca öneme sahip bir yerleşme olmadığı, ancak Cumhuriyet tarihiyle birlikte konumun değişen beşeri ve iktisadi şartlar karşısında değer kazanmasına bağlı olarak, kısa bir süre içinde adeta hiç yoktan bölgenin en önemli şehirlerinden biri haline geldiği söylenebilir. 1935'te 323 nüfuslu küçük bir köy yerleşmesi durumunda olan Tatvan,

1990 yılına gelindiğinde 54.000 nüfusla bölgede Bitlis, Muş, Ağrı, Hakkari ve Siirt il merkezlerinden daha fazla nüfus barındıran bir kent haline gelmiştir. Hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak şehirde oluşan çeşitli fonksiyonlar, Tatvan'ı bölgede önemli bir çekim merkezi haline getirmiştir. Bugün Tatvan kenti, 4. kademe bir merkez olarak çevresindeki pek çok köy, şehir ve kasabaya sağlık, eğitim, ulaşım, yönetim ve ticaret gibi birtakım hizmetler sunmaktadır. Tatvan şehrinde halkın geçim kaynakları arasında birinci sırada hizmetler (% 78), ikinci sırada tarım (% 13), üçüncü sırada ise sanayii (% 9) gelir. Tatvan'ın en önemli potansiyel ekonomik kaynaklarını ise turizm, hayvancılık ve tarım oluşturur. Bu kaynakların kullanımını, 1990'lı yıllarda bölgede yaşanan terör ve sosyal huzursuzluklar büyük ölçüde etkilemiştir. Tatvan'da üretim yapan sanayii tesisleri ise yok denecek kadar azdır. Bugün Tatvan kenti, üreten bir şehir değil, daha çok bölge dışındaki büyük sanayii merkezlerinden üretilenlerle beslenen bir şehir görüntüsündedir. Tatvan kentinin tüketici bir şehir olmaktan çıkarılıp kendi dinamikleriyle ayakta kalan bir şehir ve daha güçlü bir çekim merkezi haline getirilebilmesi için, özellikle şehirde kapalı durumda olan fabrikaların yeniden üretime açılması ve birtakım cazip teklif, teşvik ve imkanlar hazırlanarak şehre yeni istihdam alanlarının kazandırılması gerekir.

Ayrıca Tatvan kenti ile çevresindeki kırsal alan arasındaki ekonomik ilişkilerin dengeli bir şekilde geliştirilmesi için, kırsal alana coğrafi koşulların bir dayatması olarak da kabul edebileceğimiz hayvancılığın yörede yeniden canlandırılması için çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca şehirde hayvansal ürünler işleyen sanayi tesislerinin kurulması için çalışmalar yapılmalıdır.

Tatvan, bugün için gerek hızlı nüfus artışından kaynaklanan, gerekse doğal nedenlerden kaynaklanan birtakım alt yapı sorunlarıyla karşı karşıya kalsa da bunların zamanla aşılacağına ve Tatvan şehrinin en kısa sürede Türkiye şehirleri arasında hak ettiği yeri alacağına inanıyoruz. Yapılan bu araştırmada ortaya konulan doküman ve varılan bilimsel sonuçların, şehre yönelik sosyo – kültürel ve ekonomik amaçlı planlama ve yatırımlarda dikkate alınması durumunda, beklenen yararın sağlanacağı ümidini taşıyoruz.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

AKDEMİR, S., 1997, Van Merkez ve Çevresinin Hidro-Jeolojik İncelemesi, Fırat Üniv. Fen Bilimleri Enst. Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi, Elazığ.

AKSAKAL, T., 1998, Tatvan'ın İklimi, Harran Üniv. Sos. Bil. Enst. Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi, Şanlıurfa.

ALAÇIK, N., ERKAL, T., 1979, Bölge Planlamasında Jeomorfoloji ve Köykentler, Jeomorfoloji Dergisi, Sayı: 8, s. 85-104, Ankara

ARDEL, A., 1945, İnsan, Hava ve İklim, Beşinci Üniversite Haftası: Van, İst. Üniv. Neşriyatı No: 241, İstanbul.

ARDEL, A., 1945, Van Gölü Bölgesi'nin Coğrafi Yapısı, Beşinci Üniversite Haftası: Van, İst. Üniv. Neşriyat No: 241, s.91-112, İstanbul.

ARDEL, A., 1947, Üç Senelik Ortalamalara Göre Van Gölü'nün Mevsimlik Değişiklikleri, Türk Coğr. Dergisi Sayı: 9 – 10, , s.126-131, Ankara

ARINÇ, K., 1995, Geçmişteki Önemi Azalmış Kent Yerleşmelerine Bir Örnek : Bitlis, Doğu Coğrafya Dergisi Sayı 1, s. 67-96, Erzurum.

ATEŞMEN, M., 1968, Tatvan'ın Beşeri Coğrafya Etüdü, İst. Üniv. Coğr. Enst. Lisans Tezi, İstanbul.

AVCI, S., 1992. Bayburt İlinde Nüfusun Gelişimi ve Dağılışı, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 27, s. 177 – 189, İstanbul.

BAYKAL, F., 1989, Salihli Kent Coğrafyası, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları: 2, Karınca Matbaacılık ve Tic. Ort., İzmir.

BEKDEMİR, Ü., 2000, Giresun Kent Coğrafyası, Atatürk Üniv. Sos. Bil. Ens., Doktora Tezi, Erzurum.

BELLİ, O., 1977. Urartular Çağında Van Bölgesi Yol Şebekesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

BİLGİN, A., 1982. Yerleşme Alanlarının Seçiminde Jeomorfoloji, Jeomorfoloji Dergisi, Sayı: 17, s. 35 – 41, Ankara.

BİRİCİK, A., 1987, Kotum Çayı–Güzeldere Akarsu Kapmasına Bir İlk Not., İst. Üniv. Ede. Fak. Coğrafya Bölümü Dergisi, Sayı 2, s. 121-123, İstanbul.

BİTLİS İL YILLIĞI, 1971.

BOZKURT, M., 1985, Demiryolu I, İ.T.Ü. İnşaat Fak. Ders Notları, İnşaat Fak. Matbaası, İstanbul

BULUT, İ., 1998, Şehir Coğrafyası Açısından Sorgun, Atatürk Üniv. Yay. No: 877, K.K.E. Fak. Yay. No: 96, Araştırma Serisi No: 36, Erzurum.

BULUT, İ., 1998, Torul'un Coğrafi Etüdü, Atatürk Üniv. Yay. No: 876, K.K.E. Fak. Yay. No: 95, Araştırma Serisi No: 35, Erzurum.

BURNEY, C.A., 1957, Urartian Fortresses and Towns in The Van Region, Anatolian Studies, Journal of The British İnstitute of Archaeology Vol. 7, p.37-43, Ankara.

ÇAKIR, Y., ŞENER, S., BURÇAK, M., KOCAMAN, H., GÖKKAYA, K.Y., TURAN, R., 1993, Van Gölü Kuzeyi (Adilcevaz-Tatvan)'nin Jeolojik Etüdü, M.T.A. Genel Müd., Jeoloji Etütleri Dairesi, Ankara.

ÇELİK, S., YILMAZ, R., ERTÜRK, A., ADIGÜZEL, M., SAYIN, A., 1995, Van Gölü Su Seviyesi Yükselmesine Etki Eden Hidrometeorolojik Parametrelerin Analizi, Van Gölü'nde Su Seviye Değişmeleri ve Çevreye Olumsuz Etkileri Sempozyumu Bildirisi 27–29 Eylül 1994, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

ÇİLİNGİROĞLU, A. A., 1977, Sargon'un Sekizinci Seferi ve Bazı Öneriler, Anadolu Araştırmaları Dergisi 4–5, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, s.235 – 251, İstanbul.

ÇUBUKÇU, İ., 1970. Demiryolu Ulaşımında Van – Kotur Hattı, Demiryolu Dergisi, S. 539, s. 5 – 6, Ankara.

D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı 1994.

D.M.İ. GENEL MÜDÜRLÜĞÜ Tatvan Meteoroloji İstasyonu Bilgisayar Dökümleri

D.P.T., 1982, Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, D.P.T. Kalkınmada Öncelikli Yöreler Başkanlığı, Ankara.

DARKOT, B., 1965, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Ders Notları, İstanbul.

DARKOT, B., 1967, Şehir Ayırımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri, İst. Üniv. Coğrafya Enst. Dergisi, c. VIII., Sayı: 16, s. 3-8, İstanbul.

DEGENS, E. T., WONG, H. K., KURTMAN, F. ve FINCKH, P., 1978, Van Gölü'nün Jeolojik Gelişimi, The Geology of Lake Van M.T.A. Enstitüsü Yay. No: 169, Ankara.

DOĞANAY, H., 1983, Erzurum'un Şehirsel Fonksiyonları ve Başlıca Planlama Sorunları, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniv. Fen – Ede. Fak. Coğr. Böl., Erzurum.

DOĞANAY, H., 1997. Türkiye Beşeri Coğrafyası, Milli Eğitim Bakanlığı Yay. No: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi 877, Eğitim Dizisi: 10, İst.

DOĞANAY, S., 2001, Gümüşhane Şehir Coğrafyası, Atatürk Üniv. Sos. Bil. Enst. Ort. Öğr. Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum

DSİ 17. BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ, DSİ 17. Bölge Müdürlüğünün Bayındırlık ve İskan Bakanlığına Gönderdiği 1995 Tarihli Van Gölü ile İlgili Özet Çalışma Raporu.Van.

E.İ.E.İ. GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 1996 Göl Seviyeleri Kitabı, E.İ.E.İ. Van Bölge Şefliği, Van Gölü Seviye Ölçüm Verileri, Van.

EMİROĞLU, M., 1975, Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus, A. Üniv. DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S. 7, , s. 127 – 128, Ankara.

EREL, A. M., 1945, Şehir Hıfzısıhası ve Sosyo Bakımından Çocuk Ölümü, 5. Üniversite Haftası: Van, İst. Üniv. Neşriyetı No: 241, s. 61 – 69, İstanbul.

ERİNÇ, S., 1953, Doğu Anadolu Coğrafyası, İst. Üniv. Yay. No: 572, İst. Üniv. Ede. Fak. Coğr. Enst. Yay. No: 15, İstanbul.

EROL, O., 1984, Genel Klimatoloji, Ertem Büro, Ankara.

EROL, O., 1991, Fiziki Coğrafya, Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. Coğrafya Lisans Tamamlama Programı Ders Kitabı, Ana. Üniv. Yay. No. 417, A. Ö.Yay. No:176, Eskişehir.

ERTİN, G. E., 1993, Bandırma Şehrinin Fonksiyon Alanları, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 28, s. 307 – 329, İstanbul.

ERZEN, A., BİLGİÇ, E., BOYSAL, Y., ÖĞÜN, B., 1960, Van Toprakkale Sondajları ve Bölgedeki Çalışmaları – Eski Tatvan, Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı: X – 2, s 5–22, Ankara.

EVLİYA ÇELEBİ Seyahatnâme, c. III – IV, (Sad: Teffik Temelkuran ve Necati Aktaş), 1986. Üçdal Neşriyat, İstanbul.

FRANGİPANE, M., 1996, (Çev: Leyla Çapan), Models of Urbanization in Eastern Anatolia, Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme Habitat Toplantısı Kitabı, s.60 – 69, İstanbul.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, 1938, Doğu Anadolu Coğrafyası: Tabii Zirai, Beşeri, Baylari, c. VII, Ankara.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, 1939 Güney Doğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi Tatvan (Tuğ), Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

GOTTMANN, J., 1976, Şehirsel Merkeziyetin Gelişmesi (Çev: Nazmiye Özgüç), İst. Üniv. Yay. No: 2087, Coğrafya Enst. Yay. No: 80, İstanbul.

GÖÇER, O., 1984, Şehirlerde Ticaret Alanları, İst. Teknik Üniv. Kütüphanesi, Sayı: 1286, İstanbul.

GÖNEY, S. 1984, Şehir Coğrafyası, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 2274, Coğ. Enst. Yay. No: 91, 2. Baskı, İstanbul.

GÜMÜŞTEPE, F., 1993, Edremit Şehri, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 28, s. 189 – 215, İstanbul.

GÜNAL, N., 2000, Türkiye'de Defne Yaprağı Üretimi, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 35, İstanbul, s. 85–103.

GÜNER, İ., 1997, Iğdır'ın Kentsel Fonksiyonları ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri, Türk Coğr. Dergisi, Sayı: 32, s. 79-98, İstanbul.

GÜNER, Y., 1984, Nemrut Yanardağı'nın Jeolojisi, Jeomorfolojisi ve Volkanizmanın Evrimi, Jeomorfoloji Dergisi, Sayı. 12, s. 23-65, Ankara

GÜNEY, E., 1989, Van Gölü'nün Güneybatı Kıyıları, Nemrut Dağı ve Krater Gölü, Tabiat ve İnsan Dergisi Sayı:4, s. 16-21, Ankara.

GÜRBÜZ, O.,1994, Van Gölü Çevresinin Coğrafyası, İst. Üniv. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

GÜRER, İ., ve YILDIZ, D., 1996, Van Gölü'nde Ani Seviye Değişmelerini İnceleme Raporu T.M.M.O.B. İnşaat Mühendisleri Odası, Ankara.

GÜRSOY, C.R.1973, Türkiye'nin Tabii Yolları, Türk Coğrafya Dergisi Sayı 26, s. 24-33, Ankara.

MAR VE İSKAN BAKANLIĞI AFET İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 1974, Tatvan Şehir Merkezinin Jeolojik Etüt Raporu, İmar ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Etüt-Proje Daire Başkanlığı, Rapor No: 208, Ankara.

İNANDIK, H., 1965, Türkiye Gölleri, İst. Üniv. Yay. No: 1155, Coğr. Enst. Yay. No:44, İstanbul.

İZBIRAK, R., 1951, Cilo Dağı ve Hakkari ile Van Gölü Çevresinde Coğrafya Araştırmaları, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F. Yayınları No: 67, Coğrafya Enstitüsü No: 4, Ankara.

KALELİOĞLU, E., 1980, Şehir Coğrafyası Bakımından Van, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Basılmamış Doçentlik Tezi , Ankara.

KARA, C., 2000, İlçemizin Tarımdaki Sorunları ve Çözüm Önerileri, Bitlis İli Tatvan İlçesi I. Değişim ve Gelişim Kongresi, Basılmamış Bildiri Sonuçları, Tatvan.

KARABORAN, H. H., 1989, Şehir Coğrafyası ve Şehirsel Fonksiyonlar, Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı: 1, Elazığ.

KELEŞ, R., 1961, Şehir ve Bölge Planlanması Bakımından Şehirleşme Hareketleri, Siyasal Bilgiler Fak., Ankara.

KELEŞ, R., 1986, Kent ve Bölge Planlamasında Jeomorfoloji, Jeomorfoloji Dergisi, Sayı: 14, s. 7 – 11, Ankara.

KEMPE, S., KHOO, F., and GÜRLEYİK, Y., 1978, Hydrography of Lake Van and ıts Drainage Area, The Geology of Lake Van, M.T.A. Yayınlarından No: 169, Ankara.

KESİCİ, Ö., 1994, Van Gölü'nde Seviye Değişmeleri ve Nedenleri, Van Gölü'nde Seviye Değişmeleri ve Çevreye Olumsuz Etkileri Sempozyumu Tebliği, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 27–29 Eylül 1994, Van.

KESİCİ, Ö., 1994, Kilis Yöresinin Coğrafyası, Kilis Kültür Derneği Gen. Yay. No: 12, Araştırma Dizisi 1, Ankara.

KOCA, H., - DOĞANAY, H., 1998. Ulaşımın Yerleşmeye Etkilerine İki Tipik Örnek: Fevzipaşa ve Nurdağı Kasabaları, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 33, s. 1-24, İstanbul.

KOÇMAN, A., 1993, Türkiye İklimi, Ege Üniv. Ede. Fak. Yay. No: 72, İzmir.

KODAY, S., 1998, İskenderun Limanı, Türk Coğrafya Dergisi, S:33, s.211-235, İstanbul.

KÖHLER, W. (Türkçe: Haydar Işık), 1928, Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde Bitlis ve Halkı, Alan Yayıncılık No: 105, München.

KÖSE, A., 1996, Fonksiyonel Özellikleri Yönünden İvrindi, Atatürk Üniv. Yay. No: 831, K.K.E. Fakültesi Yay. No: 74, Araştırma Serisi No: 16, Erzurum.

KURTKAN, A., 1964, Şehirleşen Erzurum ve Sosyal Mobilite, Tortum Kalkınma Derneği, Neşriyatı No: 5, İstanbul.

LYNCH, H. F. B., 1901. Armenia Treels and Studes, Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi No: 6626, İstanbul.

MALTAŞ, S., "Gelişen ve Büyüyen Tatvan" (Tatvan Meslek Yüksek Okulu Öğr. Görevlisi Samet MALTAŞ'ın Yayımlanmamış Çalışması)

MAXCON, J. H., 1935, Türkiye'nin Krater Gölü "Nemrut Gölü", M.T.A. Dergisi, No: 1, s. 45-51, Ankara.

MİLLİNGEN, M. F., 1870, Wild Life Among The Koords, (Kürtler Arasında Doğal Yaşam), Çev: Nuray Mertçi, London.

NASUHÛ'S–SİLAHÎ (MATRAKÇI) (Çev: G. Yurtaydın), 1976, Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han, Türk Tarih Kurumu Yayınları ve Basımevi, Ankara.

OFLAZ, M., - TEKİN, R., 2000, Van Beylerbeyi Köse Hüsrev Paşa ve Rahva Kervansarayı Vakfiyesi, Yüzüncü Yıl Üniv. Sosyal Bil. Enst. Dergisi, S. 1, s. 201 – 220, Van.

ÖGÜN, B., 1970, Van'da Urartu Sulama Tesisleri ve Şamran Kanalı, Beyazıt Kütüphanesi Kitap No: 156141, İstanbul.

ÖZÇAĞLAR, A., 1996, Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler, Ankara Üniv. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 12, s. 7 – 24, Ankara.

ÖZÇAĞLAR, A., 1997, Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar – Şehirler), Ekol Yayınevi, Ankara.

ÖZEY, R., 1991, Gümüşhane ve Çevresindeki Kırsal Yerleşmelerin Başlıca Coğrafi Sorunları ve Çözüm Yolları, Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13 – 17 Haziran 1990), s. 307 – 383, Ankara.

ÖZFIRAT, A., 1999, 1997 Yılı Bitlis – Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 16. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. cilt, Ayrı Basım, s.6, Ankara.

ÖZGÜR, E. M., 1996, İl ve İlçe Merkezlerimizin Faal Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı Bakımından Sınıflandırılması, Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 5, s. 53 – 71, Ankara.

PALUSKA, A. and DEGENS, E. T., 1978, Van Gölü Sahasının Kuşbakışı Bir Görünüşü, The Geology of lake Van, M.T.A. Enstitüsü Yay. No: 169, Ankara.

REILLY, E. B., 1940, Tilki Tepe'de İlk Kazılar, Türk – Tarih Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi 4, s.144-151, Ankara.

SADIK, M. 1915, Van Bitlis Vilayetleri, Matbaiye Askeri, Süleymaniye İstanbul, .

SCHWAİZER, G., 1975, Untersuchungen Zur Physiogeographie Von Ostanatolia und Nort-Westiran, Tübingen.

SERDAR, M.T., 2000, Rüyalar Şehri Bitlis, Bitlis Valiliği Yayınları, Bitlis.

SERGÜN,Ü.,1993, Türkiye'de Kent Nüfusu ve Kentleşme Hareketleri,İST. Ünüv. Deniz Bilimleri ve Coğr. Enst. Bülteni, Sayı:10, No10, İstanbul.

SEVİN, V., 1989, Urartular'a Ait Dünyanın En Eski Karayolu, Anadolu Araştırmaları, İst. Üniversitesi Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul, s. 47 – 56

SÖZER, N., 1968, Erzurum'da Şehirleşme Hareketleri ve Gecekondu Problemi, Türk Coğr. Dergisi S. 24 – 25, s. 198-218 Ankara.

ŞAROĞLU, F., GÜREL, N., 1994, Van Gölünde Seviye Değişimleri ve Çevreye Olumsuz Etkileri Sempozyumu, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 27–29 Eylül 1994, Van.

ŞAROĞLU, F.-YILMAZ, Y., 1987, Doğu Anadolu'da Neotektonik Dönemdeki Jeolojik Evrim ve Havza Modelleri, M.T.A. Dergisi No: 107, s.73-81, Ankara,

ŞEREFHAN, 1971, Şerefnâme, (Çev: Mehmet Emin Bozarslan), Anıt Yayınları, İstanbul.

T.M.M.O.B. İNŞAAT MÜHENDİSLERİ ODASI, 1996, Van Gölü'ndeki Ani Seviye Değişmelerini İnceleme Raporu, Ankara.

TANDOĞAN, A., 1998, Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu, Eser Ofset Matbaacılık Yay., Trabzon.

TOLUN – DENKER, B., 1976. Şehir İçi Arazi Kullanılışı, İst. Üniv. Ede. Fak. Yay. No: 2054, Coğr. Enst. Yay. No: 83, İstanbul.

TOPRAK–SU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 1971, Van Gölü Havzası Toprakları Köy İşleri Bakanlığı Yayınları:197, Toprak–Su Genel Müd. Yay. 281 Rapor No: 67, Ankara.

TUKİN, C., 1944, Van Bölgesi Tarihi Kaynakları, 5. Üniversite Haftası Van, İstanbul Üniversitesi Neşriyatı No: 241, İstanbul.

TUNCEL, M., 1974 – 1977. Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında Bir İlk Not, İst. Üniv. Coğr. Enst. Dergisi, Sayı: 20 – 21, s. 119 – 128, İstanbul.

TUNCEL, M., 1981, Türkiye'de Doğal Olaylar Sonucu Yer Değiştiren Kentler, İst. Yer Bilimleri Dergisi S. 1 – 2, s115–124, İstanbul.

TUNCER, O. C., 1979, Bitlis–Van Karayolu ve Üzerindeki Hanlar, Sanat Tarihi Yıllığı, Sayı: 9–10, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E. – ÖZGÜÇ, N., 1997, Beşeri Coğrafya (İnsan – Kültür – Mekan) Çantay Kitapevi, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E., 1969. Sanayi Coğrafyası, İstanbul Üniv. Yay. No: 751, Coğrafya Enst. Yay. No: 22, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E., 1973, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar, İst. Üniv. Yay. No: 1840, Coğ. Enst. Yay. No: 72, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E., 1994, Beşeri Coğrafya (Giriş), İst. Üniv. İletişim Fak. Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul.

TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ, 1957, c. IV, Tatvan Maddesi, Ankara.

TÜRKİYE KILAVUZU, 1946, Bitlis İli Fihristi, c. I.

TÜRKSOY, M., SEÇKİN, U. İ., ÖZKAYA, M., E.İ.E.İ. Hidrolik Etüdler Dairesi Başkanlığı, 1995, Van Gölü'nün 1995 Yılı Seviye Yükselmeleri, Hidrolik Tahmin Çalışmaları, Ankara.

USLU, O., 1989,Sanayileşme ve Kentleşenin Getirdiği Çevre Sorunları,Sürekli ve Dengeli Kalkınma Kavramı Açısından Bir Tartışma, Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (29-30 Kasım 1989), Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara.

VALETON, İ., 1978, A Morphological and Petrological Study of The Terraces Around Lake Van, Turkey, The Geology of Lake Van, Ankara.

VAN VALİLİĞİ KÜLTÜR VARLIKLARINI ARAŞTIRMA, DERLEME, TANITMA VE YAYINLAMA MERKEZİ 1998, Cumhuriyetin 75. Yılında Van, Ankara.

YALÇINLAR, İ., 1967, Türkiye'deki Bazı Şehirlerin Kuruluş ve Gelişmesinde Jeomorfolojik Temeller, İst. Üniv. Coğrafya Enst. Dergisi, Cilt 8, s. 53 – 66, İstanbul.

YALÇINLAR, İ., 1973, Nemrut Sönmüş Volkanı ve Kalderası, İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Dergisi, C. 10, Sayı: 18-19, s.253-275, İstanbul.

YAZICI, H., 1995, Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Bayburt, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 30, s. 189 – 218, İstanbul.

YAZICI, H., 1997, Orta Sakarya Vadisi'nin Coğrafi Etüdü, Atatürk Üniv. Yay. No: 839, K.K. Eğit. Fak. Yay. No: 78, Araştırma Serisi No: 19, Erzurum.

YURT ANSİKLOPEDİSİ, 1982, Bitlis Maddesi. Anadolu Yayıncılık Şirketi, İstanbul.

YÜCEL, T., 1961, Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler, Türk Coğr. Dergisi, Yıl: XVI, S. 20, Ankara

ÖZGEÇMİŞ

Gaziantep'in Nurdağı İlçesine bağlı Gökçedere köyünde 1970 yılında doğan Orhan DENİZ, ilkokulu doğduğu köyde, ortaokulu Nurdağı'nda ve liseyi Adana'nın Bahçe ilçesindeki Endüstri Meslek Lise'sinde tamamladı.

1989 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'ne giren Deniz, 1993 yılında mezun oldu ve aynı yıl Yüzüncü Yıl Üniversitesinde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı.1996 yılında Atatürk Sosyal Bilimler Enstitüsü'ndeki Yüksek Lisans eğitimini bitirdikten sonra 1996 yılında Doktora eğitimine başladı

Evli ve bir çocuk babası olan Deniz, halen Yüzüncü Yıl Üniversitesinde Araştırma Görevlisi olarak çalışmalarına devam etmektedir.